

كۆمەلگا و غەریبه‌كانى
منتدى اقرا الثقافى
منتدى اقرا الثقافى
مەريوان وريا قانع

www.iqra.ahlamontada.com

كۆمەلگا و غەریبه‌كانى

ناوەندی روۆشنبیری و هونەری ئەندێشە

بەرپۆڵەبەری گشتیی ناوەند: هەزار مەجید

بەرپۆڵەبەری چاپ و پلاوکردنەوە: سیروان مەحمود

ناوەندی روۆشنبیری و هونەری ئەندێشە - ناوەندی پلاوکردنەوەی ئەندێشە

سلێمانی - شەقامی مەوله‌وی - تەلاری بازراگانیی سیروانی نوێ - نەزمی چوارەم

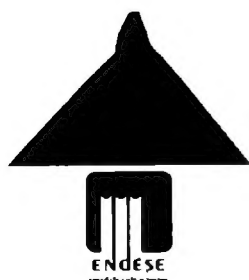
<http://www.endeshe.net>

andesha.library@yahoo.com ● andesha@outlook.com

<http://www.facebook.com/Andeshalib>

07501026400

كۆمەلگا و غەرىبەكانى

مەريوان وريا قانع

ناوی کتیب: کومه لگا و غریبه کانی

ناوی نووسه: مریوان وریا قانع

بابه: فکری

توبه تی چاپ: یه که م ۲۰۱۸

چاپخانه: نه ندیشه

تیراژ: (۱۰۰۰) دانه

نرخ: (۶۰۰۰) دینار

ژماره ی سپاردن: له به پړوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیبه کان

ژماره (۱۵۲۸) سی سالی (۲۰۱۸) سی پښ دراره .

مافی هم کتیبه پاریزراوه ©

به بی په زامه ندی نه ندیشه، هیچ لایه نیک ریگه پندراو نییه بو له به رگرتنه وه ی
هم کتیبه، جا گه به شیوه ی نه لکترونی، کاغذی، وینه یی، دهنکی، یان هر
شینوازیکی تری له به رگرتنه وه بیت.

پیشکشه به:

غەریبان و مروّقه پەراویزخراوەکانی دونیای ئێمه ،
دونیای دواى راپەرین.

ئاواخىن

بەشى يەكەم

پىشەكى

- جىھانى كۆمەلايەتى ۋەك جىھانىكى ئالۋز..... ۱۷
- سۆسىۋلۇزىي شار..... ۳۳
- دروستىبونى كۆمەلگايەكى جىياواز..... ۳۶
- ھاۋكىشەيەكى پىچەۋانەۋە..... ۴۱
- سۆسىۋلۇزىي تىورى..... ۴۶
- مەبەست لە نووسىنى ئەم كىتتە..... ۴۹
- سەرچاۋەكان..... ۵۱

بەشى دوۋەم

شلەۋانى پىۋانەيى

شىكرىنەۋەي ژىنگەي خۇكۈشتى ئان لە كوردستاندا

- پىشەكى..... ۵۵
- كىشەي شلەۋانى پىۋانەيى..... ۵۷
- ئامارەكانى توندوتىزى دژ بە ئان..... ۶۰
- پرسىيارەكان و مېتۇد و سنوورى لىكۈلىنەۋەكە..... ۶۴
- ھەندىك شىكرىنەۋەي سەرەتايى بۇ ئامارەكان..... ۶۷

لینکدانه وه ته قلیدییه کانی دیاردهی توندوتیژیی رهگزی له	
کوردهستاندا.....	۷۵
قهیرانی پیاوهتی بالادهست له ههریمدا.....	۹۰
نارهزایهتی کومه لایهتی و مهسه لهی پیاوهتی.....	۱۰۹
له هه ژمونه وه بۆ به زورخوسه پاندن.....	۱۱۳
مهسره فگه رای و شله ژانی پیتوانهیی.....	۱۲۱
سینکس وهک کالایهک بۆ مهسره ف.....	۱۲۸
سینکس وهک گوتاریکی گشتی و ناشکرا.....	۱۳۳
مهسره فگه رای و درستبوونی شیوازیکی نوی له	
تاکه کهس.....	۱۴۵
نیشته جیکردنی دیاردهی خۆکوشتن له ژینگه یهکی شاری	
نویندا.....	۱۵۵
دهره نجام.....	۱۶۵
ژماره کان و ئاماره کان.....	۱۷۱

بهشی سییهم

شاره کانی ههریم و دروستبوونی "پووبه ری گشتی"

نوخبهوی

سه ره تا.....	۱۹۱
پووبه ری گشتی چیه؟.....	۱۹۳
پووبه ری گشتی و عه قلانیهت.....	۱۹۷
پووبه ری گشتی و دهولهت.....	۱۹۸
په خنه له دیدی هابرماز.....	۱۹۹
پووبه ری گشتی له دونیای ئه مپۆدا.....	۲۰۰
پووبه ری گشتی له کوردهستاندا.....	۲۰۲

٢٠٤.....ئاكاره كانى ئو پووبه ره نوينانه
٢٠٩.....دهره نجام
٢١٠.....سه رچاوه كان

بهشتی چوارهم
مونا جاتی عیرفانی

سه بارهت به روقانیته پیروانیته له دونیای ئیمه دا

۲۱۳.....سہرہ تا.....

۲۱۴.....سن تیزی سہرہ کی.....

۲۱۸.....مونا جاتی کی بیج و لہ.....

۲۱۹.....کام بکری کومہ لایہ تی؟.....

۲۲۳.....شیوا زہ کانی ئم عیر فانیہ تہ تازہ یہ.....

۲۲۶.....پو حانیہ تی ناو سہ یارہ گرانبہ هاکان.....

۲۲۷.....پو حانیہ تی نیولیرال.....

۲۳۱.....ئہ خلاقیات ی پو حانیہ ت.....

۲۳۳.....کیشہ ی ئیستیتیزم و ہک جوان سازیہ کی پیرگیر.....

۲۳۶.....دہرہ نجام.....

۲۳۹.....سہرچا و ہکان.....

به نسی پانجام
له ویدیوی ته کتروفویاوه

تەكۋالۇزىيە پەيۋەندى ۋە ژىيانى پۇرۇنەدا

سەرھەتا..... ٢٤٣

دوونیای دیگیتال لە ھەموو شوێنێکدا..... ٢٤٥

سەرھەم، دیگیتال بۆ ھەمووان..... ٢٤٨

۲۵۳.....	پېنداوېستېی هاتنه کایه ی سۆسیؤلۆزیایه کی نوی
۲۵۶.....	له ویدیوی ته کتوفؤبیا وه
۲۵۸.....	پۆمانسیهت و ته کتوفؤبیا
۲۶۱.....	ترس له دونیای ئیمه دا
۲۶۶.....	هه ندیک پروکاری نینگه تیفی ته کتولۆزیای په یوه ندی
۲۶۹.....	سه رچاوه کان

به شی شه شه م

کوتایی سیستمی خویندن وه ک سیستمیکی په کسانخواز له هه ریمدا

له گیتو کۆمه لایه تییه کانه وه بۆ گیتوکانی خویندن

۲۷۳.....	سه ره تا
۲۷۵.....	بیروکه ی په کسانى
۲۷۷.....	په کسانى له به رده م ده زگا کاند
۲۷۹.....	هاریکاری و ئازادی
۲۸۱.....	سیستمی خویندن و نایه کسانى
۲۸۶.....	نایه کسانیه کی زۆر تاییهت
۲۸۹.....	له گیتو کۆمه لایه تییه کانه وه بۆ گیتوکانی خویندن
۲۹۴.....	سه رچاوه کان

به شی هه وه م

سه له فیهت و شار

۲۹۷.....	سه ره تا
۳۰۱.....	سۆسیؤلۆزیای شار
۳۰۲.....	به هه لمانیویونی دونیا یان به پلورالبوونی؟

۳۰۴.....	له قاهره وه بق سلیمانی
۳۰۸.....	شار وهك چوارچیوه
۳۱۱.....	شار و توانای پیکستن
۳۱۳.....	شار و دیاردهی فره دینی
۳۱۵.....	به وه هابیگردنی ئیسلام
۳۱۷.....	خورافه تی دینداری پاكژ
۳۱۸.....	سه له فیه ت وهك کارخانه ی دروستکردنی دوژمن
۳۱۹.....	سه له فیه ت و دوباره کردنه وهی جهنگه کۆنه کان
۳۲۰.....	سه له فیه ت و وینه ی خودا له شیوه ی هیتلهدا
۳۲۲.....	سه رچاوه کان

بهشی هه شتم

سۆسیالۆژیای خۆشه نده وه و گۆیگرتن له دایکبوونی جمهورێکی نا ئایدیالۆژی

۳۲۷.....	سه ره تا.....
۳۲۸.....	جمهور کێیه؟
۳۲۹.....	نه وهیه کی گهنج وهك خۆینه ر و گۆیگر
۳۳۲.....	جمهور نهك نوخبه
۳۳۳.....	خهونی به ئایدیالۆژیایکردنی هه مووشتیک
۳۳۵.....	ئایدیالۆژیای و یۆتوپیا
۳۳۸.....	به رخوریزم وهك ئایدیالۆژیای
۳۴۰.....	ئاکارهکانی ئەم جمهوره تازهیه
۳۴۳.....	کایهیهکی پۆشنبیری نوی
۳۴۶.....	پۆلی پۆشنبیر

سه‌رچاوه‌کان..... ۳۴۹

به‌شی تۆمه‌م
پیشه‌سازی دروستکردنی نوخبه
نوخبه وه‌ک رمعیات

سه‌ره‌تا.....	۳۵۳
نوخبه چییه و کینییه؟.....	۳۵۴
دروستبوونی نوخبه‌کانی دوا‌ی پاپه‌رین.....	۳۵۵
چۆنییه‌تی کارکردنی کایه‌کان.....	۳۶۰
چوار شینواز له سه‌رمایه.....	۳۶۱
نه‌مانی "هاوبه‌شی" کۆمه‌لایه‌تی.....	۳۶۲
ته‌لاق‌دانی کۆمه‌لگا.....	۳۶۵
نوخبه‌کان و کولتور.....	۳۶۶
کولتورگه‌راییی و پقبوونه‌وه له خود.....	۳۷۰
کولتور وه‌ک خودا.....	۳۷۲
نوخبه‌ی حوکمران.....	۳۷۴
سه‌رچاوه‌کان.....	۳۷۶

"له هەر شوینیکدا مروف بابەتی شیکردنەوه و
پاڤه کردن بوو، لهویدا یهک زائید یهک ناکاته
دوو، به لکو دهکاته سی، پهنگه به ته واوی
نهکاته سیش، به لام به دنیاییهوه زیاتره له
دوو."

- حیکمهتیکی کۆمه لاسانه

به شى يه كه م

پيشه كى

پیشہ کی

جیہانی کۆمەلایەتی وەک جیہانیکی ئالۆز

ئەم کتیبە تەرخان کراوە بۆ قسەکردن لەسەر ئەو کۆمەلگایە لە دۆنیای دواى پاپەریندا دروست کراوە و تا ئەمڕۆش بەبەردەوامی لە دروستکردنایە. وەک زۆریک لە نووسینەکانی تری من، ئەم کتیبەش خواستێکی گەورەى تێگەیشتن لە کۆمەلگا وەک دروستکراویکی کۆمەلایەتی ئاراستەى دەکات، خواستی ناسینی کۆمەلگا وەک بەرھەمی بەرجەستەى سەدەھا و ھەزارەھا بڕیاری کۆنکرتی چەندەھا بکەری سیاسى و کۆمەلایەتی و ئابووری و دینی و پۆشنییری. کۆمەلگا وەک شتێک بەبەردەوامی دروستی دەکەین، نەک وەک شتێک لە سەدەھا و ھەزارەھا سال لەمەوبەرەوہ بۆمان مابیتەوہ. بە پێچەوانەى زۆریک لەو تێزانەشەوہ کە لە دۆنیای پۆشنییری ئیمەدا ئامادەن، ئەم کتیبە بەرگری لەو دیدە دەکات کە پێی وایە ئەو دۆنیایە لە دواى پاپەرینەوہ دروستمان کردوہ، دۆنیایەکی نێیە لە پابردووەوہ بۆمان مابیتەوہ و ئیمە بەزۆر خرایینە ناو بونیاد و سیستم و میکانیزمە جیاوازەکانییەوہ، شتێک نێیە لە باو و باپیран و سەدە کۆنەکانەوہ ھاتبیت، بەلکو دۆنیایەکی تەواو

تازه دروستكراوه و له زور ئاستيشدا له دابراڼيكي گه وړه دايه له گهل نهو پابردووه دا كه له دواوه يه تي. ثم كتيبه نيشاني نه دات چوڼ و به چ مانايه ك دونيای دواي پاپه پين دونيايه كي تازه يه و به رده وامي دونيای بهر له پاپه پين نييه، هه روه ها نيشاني نه دات نه وه ي هه يه و دروست كراوه بهر هه مي نهو كرده و پلان و بپياره تاكه كه سي و دهسته جه معيانه يه كه ئينساني ناو نهو كومه لگايه له چاره كه سه ده ي پابردوودا داويانه و تا ئيستاش ده يدهن.

بينگومان هيج بپياركي كومه لايه تي له بوشاييدا نادریت و نه دراوه، هيج چالاكيه كي دروستكردني دونيای كومه لايه تي بي پيشينه و پاشخان و بونياد و پهوت و پيگر و نه گهر و پتدراوي ميژوويي نييه، مروف و كومه لگا هه رگيز له خالي سفره وه ده ست پي ناكهن، هه موو دروستكردنيكيش پيشينه يه كي تاييه تي هه يه، له راستيشدا شتيك له فيكري زانستيدا به ناوي خالي سفری ده ستينكردنه وه بووني نييه، كه هيتا بق سه ره تايه كي سه د ده ر سه د تازه و په ها بكات، به بي په يوهندي به ساته وهخت و جووله و پيگره كاني دونيای بهر له خو ي. به لام هه موو نه مانه هه رچيه ك بن و هه رچونيك بووين، هه ر فورم و ناوه روكنيكيان هه بيت، هيتا به په هايي پيگر نين له به رده م نه وه دا مروف دونيای كومه لايه تي خو ي به شيويه كي تازه و له فورم و ناوه روكنيكي ديكه دا دروست بكات. ده زگاي تر و كايه ي تر و شتوازي تري حوكمراڼي و سيستمی نو ي به ها و نه خلاقياتي تر بهيتته كايه وه، جوړی تر له پوشنيير و نوخبه و بكه ري كومه لايه تي دروست بيت، فورمی تازه له فيكر و زانياري

و مه‌عریفه‌ بێته‌ کایه‌وه‌. به‌ کورتییه‌که‌ی شتیک بوونی نییه‌ به‌ره‌هایی ڤیگر بێت و نه‌هیلێت شتوازی تر له‌ دینداری و له‌به‌رخووری و له‌ په‌یوه‌ندی ده‌ره‌کی و ناوه‌کی دروست بێت، یان فۆرمی تر له‌ متمانه‌ و ڤروا و ترس و به‌دگومانی بێته‌ کایه‌وه‌، جیاواز له‌وانه‌ی هه‌ن و بالاده‌ستن. یاخود ڤیگر بن له‌وه‌ی تینگه‌یشتنی تازه‌ بۆ مه‌سه‌له‌ی ڤیاوه‌تی و بۆ ژنبوون و بۆ هه‌ژاری و ده‌وله‌مندی له‌دایک بێت. یان ڤیگر بن له‌به‌رده‌می دروستبوونی خوێنه‌ری تر و نووسینی تر و به‌رخوردی تردا. یان نه‌هیلن فه‌زای گشتیی نوێ و په‌یوه‌ندی تر له‌نێوان نێر و مێدا دروست بێت. دروستبوونی هه‌موو ئه‌مانه‌ پابه‌سته‌ به‌ کرده‌ و جووله‌ و توانا و خواست و خه‌ون و ڤریار و زمانی ئه‌وانه‌وه‌ که‌ له‌ناو ئه‌و دونیا کۆمه‌لایه‌تییه‌دا ئاماده‌ن. ئه‌وه‌ش که‌ ئه‌م گشته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ که‌وره‌یه‌ به‌و شیوه‌یه‌یه‌ که‌ ئێمه‌ ئه‌م‌ۆکه‌ ده‌بینین، که‌ دونیای ئێمه‌ له‌ چاره‌که‌سه‌ده‌ی ڤاڤردودا ئه‌و فۆرمه‌ قه‌یراناوییه‌ی ئه‌م‌ۆکه‌ی وه‌ر گرتووه‌، که‌ کۆمه‌لگایه‌کمان هه‌یه‌ خالی له‌ متمانه‌ و ده‌رگیر له‌که‌ل چه‌ندان قه‌یران و شله‌ژانی ڤتوانه‌بیدا، ئه‌وه‌ی فۆرمی زۆر تاییه‌تی به‌رخووری و ڤیاوه‌تی و هه‌ژاری و ده‌وله‌مەندبوونمان هه‌یه‌، هه‌یج یه‌کیکیان ڤیدراویکی ڤیشین و دێرین نین و له‌ کۆنی کۆنه‌وه‌ نه‌هاتوون و بۆمان نه‌ماوتنه‌وه‌، به‌لکو هه‌موویان پابه‌ستی ئه‌و ڤریار و هه‌لسوکه‌وت و ستراتیژانه‌یه‌ که‌ بکه‌ره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ناو ئه‌و دونیایه‌ له‌ چاره‌که‌سه‌ده‌ی ڤاڤردودا به‌کاریان هه‌یناوه‌ و په‌نایان بۆ بردووه‌. به‌م مانایه‌ ئه‌و ئیستایه‌ی له‌ م‌ۆدا دروست کراوه‌ و بالاده‌سته‌، ئیستایه‌کی میژوویییه‌، که‌

بريار و كردهى ميژوويي زور تاييهت و شتوازي تاييهتتري بهر خورود و زانياري و تيفكرين و كومه لېك بكهري تاييهت دروستي كردوون، كه چالاكانه له ناو دونياى كومه لايه تسي خوياندا ناماده بوون و هم پراكتيكي تاييه تسي دهسه لاتيان پياده كردووه و هم له پال فورميكي تاييه تسي مه عريفه دا دونيايان بينيوه و مامه له كردووه. هه موو نه و شتانه ش كه له و شتوه يه ي نه مړوياندا دروست بوون، دروست بوونه كه يان حه تمى نه بووه و ده كرا به شتوازي تر و به ناوه روكي تر و به ماناي تره وه له نارادا بوونايه. به كورتي ده كرا له دونياى دواي راپه ريندا كومه لگايه كي جياواز دروست بكرت له وهى كه نه مړو هه يه و بونيا د نراوه. نه وهى كه نه كراوه و پوي نه داوه، نه وهى كه نه مړو نيمه نه م كومه لگايه مان هه يه كه هه مانه، به ره مې بريار و چالاكي و ستراتيزه كاني كار كردنى بكه ره سه ره كييه كاني دونياى دواي راپه رينه.

نه م روانينه بق چونه تسي دروست كردن و بونيا د ناني دونيا و نه م خوكري دانه وه يه به نيتا و به بكه ره كونكري تسيه كاني ناو نيتا يه وه، دريژه دانه به و هيله له بير كردنه وه كه من به به رده وامي به رگريم لى كردووه، په نكوپيشه فيكريه كاني له ناو نووسينه كاني نه هيله سوفى نه لمانى: هانا نارينتدا ناماده يه. بير كردنه وه يه ك جكه له وهى له سه ر بريارى تاكه كه سى و ده سه ته جه معى و له سه ر كردهى كومه لايه تسي مروفه كان كار ده كات و ده چيته نه وديوى شتوه جياوازه كاني سيستمگه رايييوه، هاوكات بير كردنه وه يه كيشه له سه ر ديارده كونكري تسي و به رجه سه ته كاني ناو ژيانى گشتى راده وه سه تيت و نه وان ده كاته كه ره سه ته ي نووسين و هه ولى ليكدانه وه

و ڕافه‌کردن و تیگه‌یشتنیشیان نه‌دات.^۱ هه‌موو ئه‌مانه‌ش به مه‌به‌ستی گۆڕپن و ده‌سکاریکردن و دار‌شکنه‌وه‌ی سه‌رله‌نوینی ئه‌و ژيانه‌ گه‌شتیه به شیوه‌یه‌ک بتوانیت باوه‌ش به پلورالبوونی مرۆڤه‌کان و پلورالبوونی دیده‌کان و پلورالبوونی خوست و ویسته‌کاندا بکات و بتوانیت کۆمه‌لگایه‌ک دروست بکات خاوه‌نی که‌مترین کیشه و گرفت و نه‌هامه‌تی و هه‌لگری زۆرترین کرده و پۆحیه‌تی هاریکاری و به‌دهم به‌که‌وه چوون و لێبۆرده‌یی.

به‌لام ئه‌م کتێبه ئه‌گه‌رچی ئه‌م دیده ئارینتیه له‌ گرنگیدان به‌ ژيانی گه‌شتی و ده‌رچوون له‌ سیستمه‌گه‌رای ئاراسته‌ی ده‌کات، کتێبکی فله‌سه‌فی نییه. فله‌سه‌فه ئه‌و سه‌رزه‌مینه نییه که وتاره‌کانی ئه‌م کتێبه و لۆژیکیی بیرکردنه‌وه و تێڕامانه‌کانی ئاراسته‌ ده‌کات. واته ئه‌م کتێبه به‌دوای هه‌قیقه‌تی جه‌وه‌ری و پرنسپیه بنه‌ڕه‌تیه‌کان و چه‌مکه‌ گه‌وره و گریمانکراوه‌کانی ژيانی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه نییه، هه‌روه‌ها سه‌رقالی گه‌شگیری و کردنی پرسپاری پشته پرسپاره‌کان و شته گه‌شتیه‌کان نییه، خه‌ریکی ئه‌و شتانه‌ش نییه که له‌ ڕۆشنییری ئیمه‌دا ناوی پرسپاره‌ قوول و نه‌مره‌کانی مرۆڤ و مه‌سه‌له‌ جه‌وه‌رییه‌کانی کۆمه‌لگایان لێ نراوه، ئه‌م کتێبه ده‌یه‌وێت له‌و دنیا کۆمه‌لایه‌تیه ڕۆژانه‌یییه تێگات که له‌ دوای ڕاپه‌ڕینه‌وه و له‌ ماوه‌ی چاره‌که‌سه‌ده‌یه‌کدا له‌ هه‌ریمی کوردستاندا دروست کراوه. باسی ئه‌و دنیایه ده‌کات که کۆمه‌لێک بکه‌ری

۱_ له‌ راستیدا ئه‌م شیوازه له‌ بیرکردنه‌وه ته‌نها لای هانا ئارینت ناماده نییه، به‌لکو شیوازی بالاده‌ستی بیرکردنه‌وه‌شه لای میشیل فوکو. باسکردنی په‌یوه‌ندی نیوان فیکری هانا ئارینت و میشیل فوکو ده‌که‌وێته ده‌ره‌وه‌ی بابته‌تی ئه‌م کتێبه‌وه.

کۆمهلايه تى و ميژوويى، به ميزاج و چاوه پروانى و تهماحى
کۆمهلايه تى تاييه ته وه، له پنگاي چهنده ها بپريارى تاکه که سى
و دهسته جه معيى کۆنکريته وه، له ناو کۆمهليک په يوه ندى
و ستراتيزيه تى تاييه تدا دروستيان کردوه و له مپروشدا
به بهرده وامى دروستى دهکهن و دهپاريژن.

وهک وتم ئه و بکه رانه ي ئه و دونيايه يان دروست کردوه و
دروستيشى دهکهن، که ساني خالى و بپيشخان و بپه رهنگ
و بپروانينى پيشوه خت نين، که سانیک نين له بوشاييدا بژين
و له بوشاييدا کرده کۆمهلايه تيبه کانيان ئه نجام بدهن، بى
خوو و عاده ت و که له پوورى تاييه ت نين، بى زمان و خولياو
و چاوه پروانى تاييه ت نين، به پپچه وانه وه ههريه کيک له و
بکه رانه هه لگري هه بيتوسى کۆمهلايه تى تاييه تن، که گري
دراوه به گه شه کردنيکى ميژوويى تاييه ت و به شيوازي
تاييه تى گه و ره بوون و پهروه رده کردن و به تاکه که سبوونى
ههريه کيکيانه وه.^۱ ئه م بکه رانه پهنگه بيانه ويت و بخوازن

۱ هه بيتوس په کيکله له چه مکه هه ره سه رهکى و به ناوبانگه کانى ناو
سوسپولوزياى پيار بوردىق. بوردىق (۱۹۳۰-۲۰۰۲) کۆمهلناسيکى
فه رهنسي گه و ره يه و نووسينيکى زورى له سه ر کرده و بکه رى
کۆمهلايه تى هه يه. لای ئه م کۆمهلناسه هه بيتوس هه م بى سه رجه مى ئه و
خوو و عاده ت و ئاماده گييه کۆمهلايه تيبه ناوه کييانه دهکات که ژيانى
کۆمهلايه تى له ناو که سه کاندا ده پچينيت يان دروستى دهکات. هه بيتوس
هه م کۆمهليک شيوازي هه لسوکه وت و هه م کۆمهليک ناسوى بيرکردنه وه
و هه م هه نديک توانا نيشان ئه دات که مروف بى ئه وه ي به خوى بزانيت
له ميانه ي کرده ي پهروه رده کردندا له ناويدا دروست ده بيت. هه م بى ئه و
مه يل و روانين و هه لسه نگانده دهکات که پهروه رده کردنى کۆمهلايه تى
له ناو مروفا دروستى دهکات و له ريگايانه وه له ژيانى کۆمهلايه تى
ده پروانين و کارانه وه کانى نيشان ئه دات. ههروه ها هه بيتوس کارىگه رى
له سه ر چيژى مروف هه يه، کارىگه رى له سه ر ئه وه هه يه مروف چى

وه‌ک بکه‌ری دروستکردنی ئه‌و دونیایه‌ ده‌ر نه‌که‌ون و خۆیان به‌ به‌رپرسی دروستیوونی شته‌کان و دیارده‌کانی ناوی نه‌زانن، به‌لام ئه‌م خۆشاردنه‌وه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ناتوانیت پێ له‌ هاته‌نکه‌ایه‌ی ئه‌و دیده‌ میژوویییه‌ بگه‌ڕیت که‌ ده‌توانیت ورد بپروانیت و بکه‌ره‌کان و بپیار و خواست و ته‌ماحه‌کانیان بناسیته‌وه‌ و به‌ شتواری جیاوازی شیان بکاته‌وه‌. به‌م مانایه‌ پروانین بۆ کۆمه‌لگا له‌م کتێبه‌دا پروانیتیک نییه‌ له‌سه‌ر جیاکردنه‌وه‌ی تاکه‌که‌س له‌ گروپ، یان ئاگایی له‌ نائاگایی یان بابته‌ی له‌ خودیی یان بونیاد له‌ بکه‌ر، کار بکات. یان پیتی وا بیت بونیادیکی قوولی نه‌گۆڕه‌یه‌ که‌ هه‌موو هه‌یزه‌کان له‌ناویدان، یان یه‌ک عه‌قلیه‌ت و یه‌ک سیستم هه‌یه‌ که‌ هه‌زاران ساله‌ له‌ویداوه‌ و هه‌موو کۆمه‌لگا، به‌هه‌موو هه‌یز و گروپه‌ جیاوازه‌کانی ناویه‌وه‌، هه‌لگری ئه‌و تاکه‌ عه‌قلیه‌ته‌ و له‌ناو ئه‌و تاکه‌ سیستمه‌دا نوقمن. ئه‌م کتێبه‌ دژ به‌م پروانینه‌ سیستگه‌را و گشتگیر و نامیژوویییه‌یه‌، به‌لام به‌بی ئه‌وه‌ی بکه‌وێته‌ ناو مه‌سه‌له‌ی ئیراده‌گه‌ڕیتیه‌کی ساده‌وه‌، ئه‌وه‌ی به‌ئینگلیزی پیتی ده‌لێن فۆله‌نتریزم Voluntarism، که‌ هه‌یج حیسابیتک بۆ پێگه‌ر به‌ته‌یه‌کان نه‌کات.

پروانینی سیستگه‌رای، که‌ پروانیتیک دۆگمایی و ساده‌ و جینگیر و نادینامیکی و خورافییه‌ بۆ کۆمه‌لگا، ئه‌و پروانینه‌

به‌ جوان و چی به‌ ناشیرین، چی به‌ خوش و چی به‌ ناخوش، چی به‌ گونجاو و چی به‌ نه‌گونجاو بزانیت. بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر چه‌مکی هه‌بیتۆس لای پیار بۆردیو پروانه‌:

Lizardo, O. 2004, "The cognitive origins of Bourdieu's Habitus", Journal for the Theory of Social Behaviour, vol. 34, no. 4, pp. 375-448.

نييه كه نووسينه كانى ناو ئهم كتييه ئاراسته دهكات، به پيچهوانه وه ئهم كتييه ههولئى ئه وه ئهدات وينه يه كي زور ئالوزتر بۆ دونيائى كومه لايه تى بكتيشيت و نيشانى بدات كه تيايدا پروبه ريكي گه وه بۆ بريار و كرده ي بكه ره كومه لايه تيه كان بكا ته وه. له م پروه وه ئهم كتييه نيشانى ئهدات چون له چاره كه سه ده ي پيشوودا چه ندان گوپرانكاريى گه وه و بپيشينه به سه ر كومه لكاي ئيمه دا دروست بوو، كه پيشتر بوونيان نه بووه و ئهم دروستبوونه ش پابه ستى بريار و كرده ي بكه ره كومه لايه تيه كانى ناو ئه و دونياه ن. كومه لگا له و پوانينه دا كه ئهم كتييه ئاراسته دهكات يه كه يه كي هاوشيوه و گه وه ي بيجياوازي و بيناكوكي و بيملاملانى نييه، خاوه نى كولتور و بونىاديكي عه قلىي و كومه لايه تىي نه گوپ و يه كانگير و هاوشيوه نييه، سيستمىك بوونى نييه يه ك لوژيك به سه ر هه موواندا به سه پيئيت. كومه لگا له م كتييه دا پيگهاتىكي ئالوزه، كه له چه نده ها كاپه و هه بيتوس و ميزاج و خواست و ويست و خه ون و ته ماحى كومه لايه تىي جياواز پيگهاتوه، كه به سه ريه كه وه هه م ديارده و پروداوى تازه و جياواز و هه م كرده و جووله و روانيني جياواز و ناكوكيش له ناو دونيائى كومه لايه تيدا دروست ده كهن. له ناو هه ر كاپه يه كي كومه لايه تيه شدا هه م بونىادى تاييه ت و هه م بكه رى تاييه ت و هه م پرۆزه و ته ماح و ستراتيژى جياواز ئاماده ن، هه ريه كي ك له م بكه رانه ش هه لگري هه بيتوسى تاييه ت و تواناي كرده ي كومه لايه تىي تاييه ت و خه ون و ته ماحى تاييه تن.

خاليكى ديكه كه له پرووى تيورى و ميتوديه وه نووسينه كانى ناو ئهم كتييه ئاراسته دهكات؛ ئه و پندراوه

ئه‌نتروپۆلۆژییه‌ که‌ مرۆف وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی ته‌ئویلی ده‌ناسینیت، مرۆف وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی ڕاڤه‌کار. له‌م کتێبه‌دا مرۆف وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی ڕاڤه‌که‌ر مامه‌له‌ ده‌کریت، که‌ توانای ته‌فسیرکردن و لیکدانه‌وه‌ و ڕاڤه‌کردنی دونیای هه‌یه‌، به‌ ته‌فسیرکردن و لیکدانه‌وه‌ و ڕاڤه‌کردنی خودی ئه‌و بونیاد و سیستمانه‌شه‌وه‌ که‌ وه‌ک ده‌ره‌نجامی که‌له‌که‌بوونی بریاریی بکه‌ره‌کان دینه‌ کایه‌وه‌. ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌ی ئه‌م کتێبه‌ له‌ دۆخی گریمانکردنی بوون و ئاماده‌گیی بونیاد و که‌له‌پوور و سیستمی گشتیدا، پێ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ داده‌گریت که‌ هه‌ریه‌کیک له‌وانه‌ مانای جیاواز و ویناکردنی جیاواز و تایبه‌تی له‌لایه‌ن بکه‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ جیاوازه‌کانه‌وه‌ هه‌یه‌ و هه‌ریه‌کیکیشیان ده‌چێته‌ په‌یوه‌ندییه‌کی تایبه‌ته‌وه‌ له‌که‌ل ئه‌و بکه‌رانه‌دا. هه‌موو ئه‌مانه‌ش سه‌رچاوه‌ی دروستبوونی ئالۆزی و فره‌مانایی و لیکنه‌چوون و فره‌ته‌فسیرییه‌ لای بکه‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ جیاوازه‌کان و به‌مه‌ش کرده‌ و پراکتیکی مرۆفه‌کان و گشتیتی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی به‌ته‌واوی ئالۆز ده‌بیت و ئالۆز ده‌کریت. بۆیه‌ هه‌یج یه‌کیک له‌ پێدراوه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، ته‌نانه‌ت ئه‌وانه‌ش که‌ له‌ شیوه‌ی بویناد و سیستمدا ئاماده‌ن، یه‌ک جو‌ر بیرکردنه‌وه‌ و فشار و خه‌ون و ویست و کرده‌ و پراکتیک و خواست به‌سه‌ر هه‌موواندا ناسه‌پێتن. مادام مرۆف بوونه‌وه‌ریکی ته‌ئویلییه‌، ناگریت ته‌نها یه‌ک ته‌ئویل بۆ دونیای کۆمه‌لایه‌تی بوونی هه‌بیت، لیکدانه‌وه‌ی جیاوازی‌ش بۆ دونیای کۆمه‌لایه‌تی کرده‌ و ده‌ره‌نجامی جیاواز له‌و دونیایه‌دا دروست ده‌کات.^۱

خالئكى گرنگى تر لهم پروانينه‌دا نه‌وه‌يه كه ژيانى كومه‌لايه‌تى جگه له بونىاد و چوارچىوه و سيستم، چهنده‌ها ئايدىال و باوه‌ر و قه‌ناعت و هه‌ست و ئىحساساتى تاكه‌كه‌سى و ده‌سته‌جه‌معى تىدايه، كه كارىگه‌رى گه‌وره له‌سه‌ر پرووداوه‌كان و له‌سه‌ر ژيانى تاكه‌كه‌س و ژيانى ده‌سته‌جه‌معى مروفه‌كان چى ده‌هين، بى نه‌وه‌ى نه‌و ئايدىال و باوه‌ر و قه‌ناعت و هه‌ستانه به‌شيك بن له بونىاده‌كان و چوارچىوه‌كان و سيستمه‌كان. دونىاي كومه‌لايه‌تى دونىايه‌ك نيه كورت بكرىته‌وه بۆ جهر و ميكانىزم و فشارى سيستم و بونىاده‌كان، هه‌ميشه شتىك هه‌يه ناوى مروف و تاكه‌كه‌س و بكه‌ره، كه سه‌رجه‌مى نه‌و شتانه ئالوز ده‌كن و له‌گه‌ل خوياندا خواست و ويست و چاوه‌پوانى جياواز ده‌هين و چهنان نه‌گه‌ر و سه‌ره‌تاي نوڤ بۆ ناو ميژوو و پىكهاته كومه‌لايه‌تبه‌كان ده‌گويزنه‌وه. جارىكى ديكه دووباره‌ى ده‌كه‌مه‌وه كه پى له‌سه‌ر نه‌م په‌ههنده دىنامىكبه‌ى ژيانى كومه‌لايه‌تى داده‌گرم، مه‌به‌ستم نه‌وه نيه له بونىادگه‌رى و سيستمگه‌رايه‌يه‌وه بپه‌رينه‌وه بۆ نه‌و ئاراسته‌به‌ى به "voluntarism"، واته ويستگه‌رايى، ناو ده‌بريت. ويستگه‌رايى به ماناى ويناكردنى مروف و گروهه‌كان وهك بكه‌رى خاوه‌ن ويست و ئيراده و له‌ويشه‌وه بكه‌رى ته‌واو ئازاد و سه‌ربه‌ست له هه‌ر بونىاد و رىگر و چوارچىوه و سيستمىك. نه‌گه‌ر ويستگه‌رايى ماناى نه‌وه بيت مروف ئازاده له‌وه‌دا چى بويت بيكات و نه‌نجامى بدات، نه‌وا نه‌و ديه‌ى نووسينه‌كانى ناو نه‌م كتيبه ئاراسته ده‌كات له دور

و نزیکه‌وه په‌یوه‌ندی به‌م دیدە وێستگه‌راییه‌وه نییه.^۱
به‌کورتی، هیچ واقعیکی می‌توویی ته‌نها به‌ره‌می سیستم
و بونیاد و چوارچینه‌ گه‌شتیه‌کانی نییه، ته‌نها فشاری ئه‌و
شته‌نه‌ دروست و ئاراسته‌ی ناکات، شتیک نییه ته‌نها رابردو و
دروستی کردبیت، ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی پ‌ریه‌تی له‌ ب‌پ‌ریاری تایبته
و ده‌سته‌جه‌می، له‌ عه‌قلانیته‌ و ناعه‌قلانیته‌، له‌ هه‌ست و
نه‌ستی تایبته‌تی، له‌ توورپه‌بوون و هه‌له‌چوون و نا‌پ‌را‌زی‌بوونی
کۆمه‌لایه‌تی، له‌ تراوما و دل‌شادی و خه‌مباری، له‌ وێست و
خه‌ونی جو‌ربه‌جو‌ر، له‌ به‌ها و ئایدیالی هه‌مه‌ره‌نگ، له‌ توانا و
شینوازی جیاوازی لیکدانه‌وه و پ‌رافه‌کردنی دونیای کۆمه‌لایه‌تی،
که‌ وا ده‌که‌ن نه‌ک‌ریته‌ واقعی، هیچ واقعیک، له‌ناو هیچ سیستم
و بونیادیکی گه‌شتیدا زیندان بک‌ریته‌. هه‌میشه‌ چه‌نده‌ها ئه‌گه‌ری
گرنگ هه‌ن که‌ ناچه‌ ناو میکانیزمی ئیشکردنی بونیاده‌کان و
پ‌ووبه‌ری سیستمه‌کانه‌وه. له‌ پ‌استیدا هه‌م بونیاده‌گه‌ری و هه‌م
سیستمه‌گه‌رای، م‌رو‌ف به‌ مانا فراوانه‌که‌ی، ده‌که‌نه‌ ده‌ره‌وه‌ی
ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و له‌ شوینی ئه‌ودا کۆمه‌لایه‌تیک میکانیزم و
فۆرمی جیاوازی هه‌تمیه‌ت و په‌یوه‌ندی ناشه‌خسی جیک‌یر
ده‌که‌ن، که‌ به‌سه‌ریه‌که‌وه هه‌موو مانایه‌کی پ‌استه‌قینه‌ له‌

۱_ په‌گه‌کانی دیدی وێستگه‌راییه‌ ده‌چته‌وه سه‌ر پ‌وشنگه‌ری، به‌تایبته‌تی
ئه‌و ئاراسته‌یه‌ی که‌ ناوی کانتیزمی ئه‌و، نیو کانتیزمی لئ نراوه. له‌ناو
فیکری سۆسیۆلۆژیشتدا له‌ناو زیاد له‌ ئاراسته‌یه‌که‌دا بوونی هه‌یه، له‌وانه
قوتابخانه‌ی ئینته‌رنه‌کسیۆنی سیمبۆلی، تیوره‌ی ئالوگۆر، سۆسیۆلۆجیای
وجودی، سۆسیۆلۆجیای فینۆمینۆلۆژی. پ‌روانه:

Jeffrey C. Alexander (1978). Formal and Substantive Voluntarism
in the Work of Talcott Parsons: A Theoretical and Ideological
Reinterpretation. American Sociological Review, Vol. 43, No. 2
(Apr., 1978), pp. 177-198

چريه تي و ئالوژي ژيانى كومه لايه تي ده سينتیه وه. هاوكات ژيان وهك جووله ی سهر ته خته ی شاترهنج وينا دهكهن، كه ياسا و جهری زور پوون و ئاشكرا ئاميرهكان دهجوولینیت و له خانه یه كه وه ده یانباته خانه یه كي تر. ئه وه ی ئهم دیده دهیدورینیت دینامیکه ت و وزه ی ناوه کی شتهكان و بكه رهكان خویانه، ئاخو جیاوازی نیتوان فیل و ئه سپیک له سهر ته خته ی شاترهنج له گهل فیل و ئه سپیکی ناو دونیادا زور زور گه و ره و هه مه لایه نه یه. سه ربازیکش له سهر ته خته ی شاترهنج به جوریک دهجوولیت و دهچته په یوه ندیه وه ته واو جیاواز له سه ربازیک له ناو جیهاندا. کیشی نمره یهك و هره گه و ره ی سیسته مگه رایى ئه وه یه ته خته ی شاترهنج به ياسا و نۆر مه داخراوه كانیه وه ده خاته شوینی جیهان به توانا ناوه کییه پیتشینه كراوه كانیه وه.

با لیته دا نمونه یهك له سۆسیؤلۆژیای ماكس فیتیه ر بهینمه وه، بۆ ئه وه ی نیشانی بدهم كه ئیشی راسته قینه ی فیکر، به تاییه تی فیکری سۆسیؤلۆژی، چیه و له کویدا یه. له سۆسیؤلۆژیای ئاییندا ماكس فیتیه ر له بیرۆكه یه كي گشتی و گهردونیه وه دهست پئ دهكات، كه بیرۆكه ی نیشاندانی ئارهزوو و خواستی گشتی مرقه بۆ گه ران به دوا ی رزگار بوونی یه كجاره كیدا، ئه وه ی به ئینگلیزی پتی ده لین salvation. به لام فیتیه ر ته نها له سهر ئهم خواسته گشتیه ناوه ستیت و هه موو دونیای كومه لایه تی له پال ئه و چه مكه گشتیه دا لیک ناداته وه، به لكو زور به وردی نیشانی ئه دات چون له سه ردهم و كومه لگا و پۆزگار ه جیاوازه كاندا، مروف چهندان شیواز و پێگای جیاوازی داهیتاوه بۆ گه یشتن به و

پزگاربوونه. ئەگەر گه‌ڕان به‌دوای پزگاربووندا پرنسیپیکی گشتی بیت، ئەوا پزگارکانی گه‌یشتن به‌و پزگاربوونه فره‌جۆر و جیاوازن و له‌ سه‌رده‌م و میژوو و کۆمه‌لگای جیاوازی‌شدا، شیواز و ناوه‌ڕۆکی جیاواز ده‌گرته‌ خۆ. یه‌کیکیش له‌و پزگایانه‌ بۆ گه‌یشتن به‌م پزگاربوونه یه‌کجاره‌کیه؛ ئایینه، داه‌ینانی ئایینه‌کانه. ئایینه‌کان پزگایه‌کی تایبه‌تی گه‌یشتن به‌و پزگاربوونه که مرۆف بی‌ری لێ کردۆته‌وه، به‌لام ئایینه‌کانیش له‌ناو خۆیاندا هه‌م جیاوازن و هه‌م بکه‌ره دینییه جیاوازه‌کانیش مانا و فۆرمی جیاواز به‌و پزگاربوونه ده‌به‌خشن، ئەمه‌ جگه‌ له‌وه‌ی له‌ سه‌رده‌مه‌ میژوویییه جیاوازه‌کاندا و له‌ناو کۆمه‌لگا جیاوازه‌کاندا، ئەو ئایینه‌ چهندان فۆرم و مانای جیاواز به‌و پزگاربوونه ده‌به‌خشن و به‌خشیوه. هاوکات له‌ دیدی فقه‌یه‌دا له‌ناو هه‌ر دینیکی‌شدا یه‌ک یان زیاده‌ یه‌ک سیستمی ئەخلاقیی و زیاده‌ له‌ جۆریک له‌ ئەخلاقیاتێ کرده‌یی و پراکتیکی هه‌یه، که هه‌ریه‌کیکیان هه‌م ده‌ره‌نجامی کۆمه‌لایه‌تی و ئینسانیی جیاوازی لێ ده‌که‌وته‌وه و هه‌م شیوازی جیاوازی پزگه‌یشتنی کۆمه‌لایه‌تییه‌ش بۆ ئیداره‌دان و به‌پێوه‌بردنی ژیا‌نی کرده‌یی مرۆف دروست و پێشنیار ده‌کهن.^۱ له‌م پوانینه‌دا ئیشی فیکر له‌و خاله‌دا کوتایی نایه‌ت ئەوه‌ دووباره‌ بکاته‌وه که مرۆف بونیادیکی ده‌رونیی تایبه‌تی هه‌یه‌ وای لێ ده‌کات به‌دوای پزگاربووندا بگه‌ڕیت، کاری پاسته‌قینه‌ی فیکر ئەوه‌یه‌ پزگا تایبه‌ته‌کان و فۆرمه‌ جیاوازه‌کان و بکه‌ر و ده‌لاله‌ته‌ میژوویییه ئالۆزه‌کانی

۱_ پ‌روانه :

Weber, Max. (1997). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge.

که پان به دواى شهو پرگار بوونه دا بدوزيته وه و راهه بکات. نه گهر هتيره له ناو دیندا خه ریکی لیکدانه وهی شهو ناره زوو و خواسته نینسانیه گشتیه بو پرگار بوون بوو بیت و دینی به سه رزه مینی شهو که پانه زانیت، شهو له نیتسدا شهو راستیه بو هم مووان ناشکرایه که ده شیت شهو پرگار بوونه له ناو نادین و له ناو چنده ها نایدیولوزیا و فورمی نادینی پوچانیه و سیاسه تیشدا ناماده بیت. به کورتی ژيانی کومه لایه تی ژيانیک نیه به بوونی شهو یان شهو پرنسیپی گشتی، یان به بوونی بونیادی کومه لایه تی و عقلی و سایکولوزی گشتی، یاخود به بوون یان نه بوونی شهو یان شهو سیستمی که وره و گشتگیر، لیک بدزیت وه و بخویندریت وه. هم مو هولیکی له و بابه له تینه گیشن له ژيانی کومه لایه تی و له ته ملی فیکری و له بیئاگابوونیکی که وره شهو له ده یان تیز و تیوره و کایه ی زانستی جیاوازه دیت، که هم مو یان له دهره وهی گشتگیریه که وره و زه به لاحه کاندا بیر ده که نه وه. به کورتی، شهو هی نووسینه کانی ناو شهو کتیه ناراسته ده کات؛ شهو تیز یان شهو تیزی فلسفه یی دیاریکراو نیه، ههروه ها ته ماحی دروستکردنی تیوریه که نیه بتوانیت گشتیتی ژيانی کومه لایه تی لیک بداته وه، ههروه ها پیشنیارکردنی چوارچیوهیه که یان سیستمیک نیه که گوايه له ناو هم مو پووبه ره کومه لایه تییه کاندا ناماده یه و به یه که لوزیک کار ده کات و یه که جور له عقلی گریمانکراو ناراسته ی ده کات. شهو هی نووسینه کانی شهو کتیه ناراسته ده کات شهو پروانینه سؤسیولوزیه یه که دونیای کومه لایه تی وه که دونیایه کی دروستکراو و نالوز و پلورال وینا ده کات، که ده کرا به و

شیوه‌یه نه‌بوویه که ئه‌م‌پۆ هه‌لگریه‌تی. ئه‌وه‌شی به‌رپرسه‌ له‌ دروستکردنی ئه‌و دونیایه، ئه‌و بکه‌ره کۆمه‌لایه‌تیانه‌ن که به‌ پوانین و به‌ هه‌بیتۆس و به‌ ته‌ماحی کۆمه‌لایه‌تی و ئاکاری جیاوازه‌وه ئه‌و دونیایه‌یان دروست کردوه.

وتاره‌کانی ناو ئه‌م کتێبه‌ له‌م دیدگا تیورییه‌وه نووسراون و هه‌ولدانیکن بۆ پوانین له‌ زیاد له‌ پووبه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی و دۆزینه‌وه‌ی به‌ها و بکه‌ره‌کانی ناو ئه‌و پووبه‌رانه و ئاشکراکردنی شتوازی بیرکردنه‌وه و جموجوول و کرده و پراکتیکی کۆمه‌لایه‌تییان، هه‌موو ئه‌مانه‌ش وه‌ک پێگایه‌ک بۆ ویتاکردنی دونیای کۆمه‌لایه‌تی ئیمه‌ وه‌ک دونیایه‌کی ئالۆز، که هه‌م هێزی جیاوازی تێدایه و هه‌م هه‌مووشیان له‌ جووله و کرده‌ی میژوویی تایبه‌تی خۆیاندا، جا یان به‌ ئاراسته‌ی به‌ره‌مه‌پێنانه‌وه‌ی ئه‌و دونیایه به‌و شیوه‌یه‌ی که هه‌یه و پێکه‌گرتن له‌وه‌ی که بگۆردریت و سه‌رله‌نوێ دابریژرێته‌وه، یان به‌ ئاراسته‌ی سه‌رله‌نوێ دراستنه‌وه و ده‌سکاریکردنی.^۱ ئه‌که‌رچی له‌م کتێبه‌دا که‌رانه‌وه‌یه‌کی به‌رده‌وام بۆ دیدی هه‌ندیک فیه‌لسوف و هه‌ندیک بیرۆکه‌ی فیه‌لسه‌فی ئاماده‌یه، به‌لام ئه‌وه‌ی له‌م که‌رانه‌وانه‌دا ئاماده‌یه ئه‌و پوانینه کۆمه‌لناسانه‌یه که له‌ناو ئه‌و دید و چه‌مکه فیه‌لسه‌فییانه‌دا ئاماده‌ن. ئه‌و زمانه که‌ردوونیه‌ی گوایه فیه‌لسه‌فه قسه‌ی پێ ده‌کات زمانی ئه‌م نووسینانه نییه، چونکه ئه‌و زمانه زۆر جار زمانیکی ته‌واو ناگونکریه و نامیژوویی و موجه‌ره‌د و گشتگیره، که ناتوانیت

---

۱. بۆ ورده‌کارییه تیورییه‌کانی ئه‌م پوانینه بۆ هینانه‌کایه و پێکه‌گرتن له‌ گۆرانکاریی زیاتر له‌سه‌ر ئه‌م خالانه پێوانه: بیار بۆردیق (۱۴۲۵). اسباب عملیه. اعاده‌النظر بالفلسفه. تعریب: د. انور مغیت. سرت. الدار الجماهيریه للنشر و التوزیع الاعلان. ل ۱۵-۱۹.

هاريكارمان بيت بۇ خويندنه وهى هيچ دياردهيه كي كونكريتيي ناو هيچ واقيعيكي ميژوويي. وهك بورديو له رهخنه كرنيدا بۇ زماني گهردووني كومه لناسه نه مريكييه كان دهليت، "ثم شيوه زمانه تواناي دهستنيشان كرندي نيه و سه رچاوه شي له كومه ليك زاراوه وه وهر گرتوه كه گشتگير و ناقولان".^۱ به كورتي نه وهى نووسينه كاني ناو ثم كتيبه ناراسته دهكات ديد و روانيني ناو زانسته كومه لايه تي و نينسانيه كانه، به تاييه تي زانستي كومه لناسي، سوسيو لوزيا. زانستي كومه لناسي پي له سه ر بووني پيكيه وه يي مروفه كان و بوونيان له گهل يه كتردا داده گريت، ژياني كومه لايه تيبش به دروستكراوي بكه ره كومه لايه تيبه كان داده نيت. له ديدى كومه لناسيه وه مني تاكه كه سي منيكي داپراو و بتيه بوهندبي نيه، بهلكو دروستكراويكي كومه لايه تيبه كه له په يوه ندييه كي به رده وام و فره شيوه دايه له گهل نهواني تردا و به سه ريه كيشه وه به شيكن له گشتي كه وره تر، كه له دواويستكه دا كومه لگا و ژياني كومه لايه تي دروست دهكن. مروف به تهنها له ناو دونيادا ناژي، مروف به رده وام له گهل نهواني تردا و له ناو پيكيه وه بوون و به هاوبه شي له گهل كه ساني تر له ناو دونيادا ده ژيي. دونياش شتيك نيه به مروف به خشراييت، بهلكو شتيكه مروف به به رده وامى دروستي دهكات. ثم كرده ي دروستكردنه يه ثم كتيبه هه ولي خويندنه وهى نه دات، كرده ي دروستكردني كومه لگايه ك له چاره كه سه ده ي دونياي دواي پاپه ريندا، كه كرده يه كي ميژووييه و وهك هه موو كرده يه كي تري دروستكردني دونياش كرده يه كي دهسته جه معييه و به ره مي سه ده ها و هه زاره ها برياري تاييه تيشه.

۱_ هه مان سه رچاوه ي پيشوول ۲۲.

سۆسىلۇژىي شار

ئەوھى خوينەر لەم كىتەبەدا دەخوينىتەوھ زياتر باسكردنى
ژيانى شار و دياردەكانى ناو شارە گەرەكانى كوردستانە،
كىتەبەكە كەمتر بەلاى دياردەكانى ناو شارۆچكە و لادىكانى
كوردستاندا چووه. ھۆكارى ئەمەش ئەوھ نىيە كە ژيانى
شارۆچكە و لادىكانى كوردستان گىرنگ نەبن و شىتىكان
تيا نەبىت مەرۇف لەسەريان بوەستىت و شىيان بكاٹەوھ،
بەلكو لەبەر ئەوھىيە كە ھەم پووبەرى كىتەبەكە سنووردارە
و ھەم نووسەرەكەشى كەمتر شارەزاي ژيانى ناو لادى و
شارۆچكەكانى كوردستانە، ئەگەرچى ھەندىك لەو دياردانەى
كىتەبەكە باسيان دەكات پووى لە گشتىتى ژيانى كۆمەلايەتى
ئىمەيە^۱. لەگەل ئەوھشدا يەكىك لە نووسىنەكانى ناو كىتەبەكە
تەرخانە بۇ سۆسىلۇژىي خوينەران و خويندەوھ و بابەتى
سەرەكىي ئەو نووسىنە دروستبوونى جۆرىك لە خوينەر
و گوڭگىرى تازە و ناڭايدىلۇژىيە كە لە دەرەوھى شارە
گەرەكاندا و لەناو شارۆچكەكانى ھەرىمدا دروست بوون.
شار لەم كىتەبەدا يەكەيەكى شىكردنەوھ و پافەكردنى
گەرەيە، كە شوينى دروستبوونى دەيان دياردەى كۆمەلايەتى
و پىرۇسە و ئاكار و فەرەنگى نوئ و جياوازە. كە باس لە
شار دەكەم تەنھا باس لە سەرزەمىنىكى جوگىرفىي گەرە
و لە ژمارەى زۆرى مەرۇف و لە ئامادەگىي چەندەھا بازار و
۱_ ھىچ لىكدانەوھەكى كۆمەلايەتى و سياسى و فەرەنگىي دونىاي ئىمە
كامل و مانادار نابىت گەر بەوردى لەسەر دياردە تاييەتەكانى ناو لادى
و شارۆچكەكانى كوردستان رانەوھستىت. گىرنگىدان بەم بەشە تاييەتەى
كۆمەلگاي ئىمە ئەركىكى مەرىفى و سياسى و ئەخلاقىي گىرنگە.

مۆل و پارک و چاپخانه و کتیبخانه و چاخانه و شتی دیکه‌ی
 له‌م بابەتانه‌ ناکەم بەتەنها، گەرچی هەموو ئەمانە دەرکەوتی
 گرنگی شارن و له‌ زیاد له‌ بابەتیکى ناو ئەم کتیبەدا بەوردی
 قسە لەسەر هەندیکیان کراوە، بەلکو بەر له‌ هەموو شتیک
 باس له‌ ماف دەکەم. شار وەک پووبەریک بۆ ماف، لەوانەش،
 بۆ نموونە، مافی هەبوونی شار، یان مافی بوونی "ماف له‌
 شار"دا. له‌ هەموو ئەو دۆخانه‌دا که باس له‌ شار دەکەم
 لەم دیدە تایبەتەى پێداگرتن لەسەر مافەوه‌ باسی دەکەم،
 دیدیک که دوو کۆمەڵناسی بەناوبانگی وەک هینری لوفۆئیر
 و دیفید هارفی بە "مافی هەبوونی شار" ناوی دەبەن.^۱ مافی
 هەبوونی شار، یاخود بوونی ماف له‌ شارد، کۆمەڵیک مافی
 سەرەکی دەگرێتە خۆی، که دەشیت بەم شێوەیه‌ پزیزان
 بکەین: مافی هەبوونی مال، هەبوونی ئاساییشی کۆمەڵایەتی،
 هەبوونی کار، هەبوونی ئاستیک له‌ ژيانى گونجاو، هەبوونی
 شوێنی یاری و پشودان، توانای دەستگەیشتن بە زانیاری،
 هەبوونی ئازادیی خۆپێکخستن و کۆبوونه‌وه‌، هەبوونی ئاو و
 خۆراک، مافی هەبوونی توانای بەشداربوون و تەعبیرکردن
 له‌ خود، هەبوونی خزمەتگوزاریی تەندروستی و خوێندن و
 پەروەردە و پۆشنپیری، هەبوونی ژيانى تایبەت و ئاساییش،
 هەبوونی ژینگەیه‌کی پاکژ و تەندروست، هتد... ئەمە جگە
 له‌ مەسەله‌ی پاراستنی پلورالیزم و فرەپەنگی له‌ شارد و
 پاراستنی میژوو و شوناسە فرەهەنگیه‌که‌ی شار و پاراستنی

---

۱. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر دیدی ئەم دوو نووسەرە بۆ شار، بڕوانە:
 دیفید هارفی (۲۰۱۷). مدن متمرده: من الحق فی المدينه‌ الى‌ توره‌ الحزر.
 ترجمه‌ لبنی سبری. بیروت، الشبکه‌ العربیه‌ للابحات و النشر.

ژبانی کۆمه‌لایه‌تی له‌ناویدا،^۱ به‌مانایه‌کی دیکه‌ که باس له‌ شار ده‌کهم وه‌ک ماف، باس له‌ هه‌ندیک پرنسیپی فیکری و تیوریی موجه‌ره‌د ناکهم، به‌لکو باس له‌ ئاماده‌گیی ئهم مافانه‌ش ده‌کهم له‌ناو سه‌ره‌جه‌می ئهو میکانیزمانه‌دا که شار دروست ده‌کهن. بۆ نمونه له‌م کتێبه‌دا من به‌رگری له‌ ”پووبه‌ری گشتی“ ده‌کهم وه‌ک پووبه‌ریکی مافه‌روه‌ر، به‌رگری له‌ سیستمی خوێندن و فێربوون ده‌کهم وه‌ک سیستمی دروستکردنی سه‌رتایه‌کی یه‌کسان و دادپه‌روه‌ر بۆ هه‌مووان، به‌رگری له‌ ژياننکی گشتی ده‌کهم بێ ترس و فشاری ده‌ره‌کی هتد... ئهم کتێبه‌ له‌ ئاسته‌ نۆرماتیف و پێوانه‌یییه‌که‌یدا به‌رگری له‌ بوونی جزیره‌ شارنیک ده‌کات که دانیشتوانه‌که‌ی وه‌ک رینگ و به‌ربه‌ست له‌ به‌رده‌م پرۆژه‌کانیدا نه‌بینیت، شارنیک دانیشتوانه‌که‌ی لی زیاد نه‌بینت و وه‌ک مرقۆی زیاده‌ وینایان نه‌کات، به‌لکو پرۆژه‌کانی له‌ خزمه‌ت و له‌ پێناوی دانیشتوانه‌که‌یدا ئه‌نجام بدریت. پێشکه‌وتن و تازه‌بوونه‌وه‌ی پاسته‌قینه‌ی شار مانای پێشکه‌وتن و تازه‌بوونه‌وه‌ی دانیشتوانه‌که‌ی ده‌گه‌یه‌نیت، نه‌ک پێشکه‌وتنکی ده‌ره‌کی، که‌ فۆرمی گیتۆی کۆمه‌لایه‌تی و دابه‌شبوونی قوول و زیاتر و دروستبوونی پووبه‌ری گشتی نایه‌کسان و له‌دایکبوونی ده‌زگای نادادپه‌روه‌ر بگریته‌ خۆی. ئهو خاله‌ش که ئاراسته‌ی ئهم دید و روانینه‌ بۆ شار ده‌کات، ئهو روانینه‌ی کۆمه‌لناسی ئه‌مریکی به‌ناوبانگ ”رۆبرت پارک“ه‌ که‌ پیتی وایه‌ مرقوف له‌ پرۆسه‌ی دروستکردنی شاردا که‌ سایه‌تی خۆشی سه‌رله‌نوێ

دروست دەكاتهوه. شار تەنھا پووبەريكى دەرەكى نيه، بەلكو پووبەريكى دەرونى و ناوەكيبە و پۆلىكى گەورە لە دروستبوونی كەسايەتیی مرۆفدا دەبينیت. ئەم دیدە بۆ شار وا دەكات، بۆ نموونە، دیاردەى خۆكوشتنى ئافرەتان لە كوردستاندا وەك دیاردەیهكى شارى بېینم و وەك بەشیک لە وەزا و بەها و دۆخە سايكۆلۆژییە وینای بکەم كە لە شارەكانى ھەرىمدا دروست بوون و ھاتوونەتە كایەو. وا دەكات تەواو دژى ئەو پروسەى بەتایبەتیکردن و بەبزنسكردنەى سیستىمى خۆیندن بىم كە ئەمڕۆ لە كوردستاندا سیستىمى فېربوون و پەرورەدەى وێران كردو. ھتد...

دروستبوونی كۆمەلگایەكى جیاواز

دیدى بالادەست لە دونیای پۆشنییریى ئیمەدا ئەوێە كە كۆمەلگای ئیمە كۆمەلگایەكى جێگیر و نەگۆرە، ئەوێەتەى ھەيە خەریكى خۆدووبارەكردنەوێەكى بێكۆتایی خۆیەتیی، تازەبوونەوێەى تیدا نیه، تا ئیستاش فەرھەنگ و كولتورى ھەزاران سال لەمەوبەر لەناویدا سەرورە، گوند و پەيوەندییە تەقلیدیە خێلەكى و داخراوێەكان بەپێوێەى دەبن، ھتد... ھاوكات باس لەوێە دەكریت لەم كۆمەلگایەدا عەقلیەتێكى دینی نەگۆر و سیستىمێكى ئەخلاقیی چەقبەستوو ئامادە، كە ژيانى تاكەكەسى و دەستەجەمعیی ئیمە ئاراستە دەكەن. باس لە ئامادەگى بونیادیكى سیاسىی گەورەش دەكریت، كە گوايە بە درێژایی میژووى سیاسىی ئیمە گۆرانی بەسەردا نەھاتوو و وەكو خۆى ماوێەتەو. باسى پۆلى نەگۆرێ دین و پاتریاركیەت دەكریت و وەك ھۆكارى زۆریك

له‌ بيماریه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان وینا ده‌کریڤ. ئهم کتیبه‌ له‌ دێری به‌که‌میه‌وه‌ تا دواهه‌مین دێری دژ به‌م ویناکردنه‌ خورافی و نامیژوویی و جه‌وه‌هرگه‌را و هه‌له‌یه‌ی کۆمه‌لگای ئیمیه‌. ئه‌و تیزه‌ی ئهم کتیبه‌ به‌رگه‌ری لێ ده‌کات ئه‌وه‌یه‌ که کۆمه‌لگای دوا‌ی راپه‌رین کۆمه‌لگایه‌که‌ پێ له‌ گۆرپانکاری فره‌شێوه‌ و هه‌مه‌جۆر له‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری بواره‌کانی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاس‌ی و دینی و ئه‌خلاقییدا و ئه‌وه‌ی ئه‌مڕۆ له‌و کۆمه‌لگایه‌دا رۆو ده‌دات به‌ هیچ شێوه‌یه‌ک درێژکراوه‌ی دونیای به‌ر له‌ راپه‌رین نییه‌، چ ج‌ای درێژکراوه‌ی میژوویه‌کی هه‌زاران س‌اله‌. بۆ نمونه‌، ئه‌وه‌ی له‌ کۆمه‌لگای دوا‌ی راپه‌ریندا رۆو ئه‌دات له‌ناو ژینگه‌یه‌کی شاریدا رۆو ئه‌دات که درێژکراوه‌ی ژیا‌نی گوند و به‌ها و کولتور و په‌یوه‌ندییه‌ خێله‌کیه‌کانی ناو گوند نییه‌. نه‌ دین، نه‌ سیاس‌ه‌ت، نه‌ ئابووری، نه‌ ئه‌خلاق، نه‌ کایه‌کان هیچیان سه‌ر به‌ دونیای به‌ر له‌ راپه‌رین نین و هه‌موویان له‌و دونیایه‌دا سه‌رله‌نوێ درێژ کراونه‌ته‌وه‌ و چوونه‌ته‌ په‌یوه‌ندی تازه‌وه‌ و ناوه‌رۆکی نوێیان وه‌ر گرتوه‌، زۆربه‌شیان به‌که‌ری کۆمه‌لایه‌تی نوێ هه‌لی گرتوون که به‌ر له‌ راپه‌رین بوونیان نه‌بووه‌ یان بوونکی لاواز و په‌راویزیان هه‌بووه‌. به‌م مانایه‌ ئهم کتیبه‌ کتیبی ده‌سکاریکردنی دیده‌ بالاده‌ست و ناراس‌ته‌کانی ناو دونیای فیکری و تیوری و مه‌عریفی ئیمیه‌. هه‌ندیک تا ئه‌و شوینه‌ ده‌رۆن که هیلکی راسته‌وخۆ له‌نیوان کۆمه‌لگای ئیستا و میژووی دوو هه‌زار سال له‌مه‌وبه‌ردا ده‌کیشن و پێیان وایه‌ کۆمه‌لێک "راستی نه‌گۆر!" هه‌یه‌ له‌ میژووی کورد و میژووی ناوچه‌که‌دا که هه‌زاران س‌اله‌ بێ هیچ گۆرپانکارییه‌ک ماونه‌ته‌وه‌. هه‌روه‌ها "کۆمه‌لێک راستی نه‌گۆر" یش له‌ناو که‌سایه‌تی م‌رو‌فی

ئەم دەقەرەدا گرىمانە دەكەن كە گوايە لە كۆنى كۆنەوہ تا ئەمڕۆ
 ۋەك خۇيان ماۋنەتەوہ و بەردەوام دووبارە كراۋنەتەوہ. ھەم
 پاستىيەكان نەگۆرپاۋن و ھەم كەسايەتییەكانىش. ئەم كىتیبە دژ
 بەم شىۋازە لە گشتگىرى و لەم جۆرە لە بىر كۆرەنەوہيە، كە
 لە پاستىدا بىرنەكۆرەنەوہيەكى تەواوہ، دژايەتییەكى ھەمەلایەنە
 و ھەمەجۆرىشە. ئەم كىتیبە ئەم شىۋازە لە ھۆشيارى ۋەك
 ھۆشيارىيەكى ساختە و ھەلە دەبىنەت و مامەلە دەكات، كە تواناى
 ئەوہى نىيە سادەترىن دەر كەوتەكانى ژيانى كۆمەلایەتى بىنەت
 و كەمترىن زانىارىمان لەسەر ئەو دونيا كۆمەلایەتییە كۆنكرىتییە
 پى بلىت، كە لە ماوہى چارەكەسەدەيەكدا دروست بووہ. ھەموو
 واقىيەك، بە واقىيە كۆمەلگاي ئىمەوہ، واقىيەكى پىر جوولە و
 گۆرپانكارىيە، واقىيە جىنگىر و نەگۆر بوونى نىيە، ئەگەر شتىك
 ھەبىت ناوى ياسايەكى مېژوۋىيى بىت، ئەوا ئەو ياسايە ياساى
 گۆرپانكارىيى بەردەوامە. بەلام گۆرپانكارى مەرج نىيە ھەمىشە
 پۆزەتيف و تەندروست بىت، چەمكى گۆرپان چەمكىي پىوانەيى
 نىيە، ھەندىك گۆرپانكارىيى ھەيە تەواۋ نىگەتيف و ناتەندروستە و
 كىشە و گرفتى گەورە بۆ تاكەكەس و كۆمەلگا دروست دەكات.
 دونياى ئىمە بىتەش نىيە لە گۆرپانكارى بە ھەردو ماناكەى، ھەم
 بە مانا پۆزەتيفەكەى و ھەم مانا نىگەتيفەكەى. ئەم كىتیبە نىشانى
 ئەدات كە دونياى دواى پاپەپىن لە چەندان ئاستدا گۆرپانى گەورە
 و ھەمەلایەنى بەسەردا ھاتوۋە و دياردەى تازەى تىادا دروست
 بووہ، ھەروەھا گۆرپانكارىيىش بەسەر ماناى ئەو شتاندا ھاتوون
 كە پىشتىر لە دونياى ئىمەدا لە قۆرمى تر و بە دەلالەتى ترەوہ،
 لەئارادا بوون. گۆرپانى ماناكانى دىن و دىندارى، گۆرپانى ماناكانى
 سىياسەت، قوتابخانە، بېروانامە، ژيانى پىكەوہيى، ترس، ئەخلاق،

ژنبوون و پیاو بوون، هتد... به‌شیکن له و جوگرافیا به‌رفراوانه‌ی
گۆرپانکاری له دونیای ئێمه‌دا، که ئهم کتێبه‌ هه‌ول ئه‌دات لێیان
تێیگات و شییان بکاته‌وه‌.

تیۆدۆر ئه‌دۆرنۆ له‌ شوینیکدا ده‌پرسیت ئایا پێویسته
زانستی کۆمه‌لناسی چۆن بیت؟ له‌ وه‌لامدا ده‌لێت،
”سه‌یرکردن و به‌ئاگابوون له‌ کۆمه‌لگا، به‌ئاگابوون له‌ و
شتانه‌ی که له‌ کۆمه‌لگادا چه‌وه‌هرین، به‌ئاگابوون و
شاره‌زابوون له‌ و دنیا یه‌ی که له‌ ئارا دا یه‌... ئاگادار بوونیکی
په‌خه‌نگرانه‌“^۱. ئهم وتارانه‌ له‌م دیده‌ په‌خه‌نیه‌یه‌ وه‌ نووسراون
که ئه‌دۆرنۆ باسی ده‌کات، دیدیکی په‌خه‌نی نیشانی ئه‌دات
چۆن هێزه‌ تازه‌کانی دونیای دوا ی پاپه‌رین شوین و جی
و پێگه‌ی خۆیان له‌ ناو پیزه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و په‌یوه‌ندییه‌
چینایه‌تییه‌کانی ئه‌و دنیا یه‌دا جی کردۆته‌وه‌ و به‌ هۆی
په‌یوه‌ندییه‌کانی هێز و به‌کارهێنانی ده‌سه‌لاته‌وه‌ دونیای
خۆیان رێک خستوه‌. له‌ سه‌رێکه‌ ”په‌وه‌رێکی گشتی“
نوخه‌وی و داخراو و ”سیستمیکی گیتۆی“ په‌روه‌رده‌ و
فێربوونیان دروست کردوه‌، وه‌ک به‌شیک له‌ پڕۆسه‌ی
به‌چینه‌بوون و بالا ده‌سته‌بوونی کۆمه‌لایه‌تیان، به‌لام له‌
سه‌رێکی دیکه‌وه‌ جوړیک له‌ دینداریی سه‌له‌فی و جوړیک له‌
په‌وچانیه‌تی به‌تال و ناسیاسی بلاو ده‌که‌نه‌وه‌، که هه‌م دین
هه‌م په‌وچانیه‌ت له‌ هه‌موو په‌هه‌ندیکی گۆرپانخوازیی به‌تال
ده‌کاته‌وه‌، هاوکات ترسیشیان له‌ پێدراویکی سایکۆلۆژییه‌وه‌
گۆرپه‌وه‌ بۆ ئامرازیکی سیاسی سه‌ره‌کیی حوکمپرانیکردن. له‌

۱ _ تیۆدۆر آدرنو (۲۰۱۳). محاضرات في علم الاجتماع. ترجمة، تحقيق:
جورج كتورة. بيروت، مركز الانماء القومي. ل ۱۷.

سهرېکي دیکه وه، هم کتېبه نیشانی ته دات چوڼ هیزه کانی
کومه لگای مه دهنی و گروه نارازییه کانی کومه لگای نیمه، له
دونیای دیگیتالی نویدا نامادهن و چوڼ شتگه لیک ده لین و
دهنووسن سه بارهت به دونیای کومه لایه تیی خویان، جیاواز
له وهی هیزه دهسه لاتداره کان دهینووسن.

په کیک له بابته گرنگه کانی هم کتېبه تیرامانه له و شته ی
ناوی "ژیانی هاوبه ش" له دونیای دواي راپه ریندا. نایا چ
شیزوانیک له "ژیانی هاوبه ش" له کومه لگایه دا دروست بووه
و له دروستبووندايه؟ نایا شتیک هیه هاوبه شیت له نیوان
هیزه جیاوازه کانی ناو ته و کومه لگایه دا، یاخود نه وهی هیه
ناماده گیی کومه لیک گیتوی کومه لایه تیی داخراوه، که له ناو
زیاد له رووبه ریکدا و له ناو زیاد له دهزگا و سیستمیکي نه و
کومه لگایه دا ناماده یه؟ نایا ژیاننکی هاوبه شی عه قلانی هیه
یان مالبه شکر دینکی نایه کسان و نادادپه روه رانه ی ته و او ی
همو رووبه ره کان له ناردايه؟ نایا شتیک به ناوی په یوه ندی
وه زیفی له نیوان هم گیتویانه ی دروست بوون و سهرجه می
رووبه ره کومه لایه تییه کانی تر دا بوونی هیه؟ یاخود نه مانه
دونیای دابراون له یه کتری که پاسه وان و دیوار و پاره له
په کتریان جیا ده کاته وه؟

بیگومان نه و دڅخه پر دابه شبوون و پارچه پارچه بوونه
که هم کتېبه شی ده کاته وه و رافه ی دهکات ره چه ته یه ک
نییه بډ دروستبوونی کومه لگایه کی هیمن، که هیچ گروپیک
هقی به سهر گروپه کانی تره وه نه بیت و که س ده ست
نه خاته ناو ژیانی ته وی تر یانه وه، به لکو ریک پیچه وانه کی
ناماده یه، هم دڅخه ره چه ته یه که بډ ململانیی کومه لایه تیی

توند و نه‌گه‌ری ته‌قینه‌وه و له‌ده‌ستدانی ئاشتی و ئاساییشی کۆمه‌لایه‌تی. نه‌وه‌ی که گیتۆکان به پاسه‌وان، یان به دیوار و ته‌لبه‌ند، یان به پاره و سه‌رمایه پارێزراون، ده‌رکه‌وته هه‌ره سه‌ره‌تاییه‌کانی دروستبوونی دونیایه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه، که په‌نگه پێکدادان و به‌ریه‌که‌وته‌نی توند و خه‌ست تاقه ئایینه‌یه‌ک بیت که رووی تی ده‌کات.^۱ له‌م ئاسته‌دا ئه‌م کتێبه لێدانی شووته‌ی مه‌ترسییه‌که بۆ کۆمه‌لێک کاره‌سات که له پێشمانه‌وه‌یه و کۆمه‌لگای ئێمه پوژانه به خه‌زاییه‌کی گه‌وره به‌ره‌و پوویان ده‌چیت.

هاوکێشه‌یه‌کی پێچه‌وانه

وه‌ک پێشتریش هه‌ممان بۆ کرد، ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ی له دونیای دوا‌ی پا‌ه‌ریندا دروست کراوه کۆمه‌لگایه‌که له زۆر پووه‌وه ته‌واو تازیه‌یه و په‌یوه‌ندییه‌کی ته‌وتۆی به‌و کۆمه‌لگایه‌وه نییه و نه‌ماوه که له سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م و به‌شیکی درێژی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ئاماده بووه. له کۆمه‌لگای دوا‌ی پا‌ه‌ریندا چه‌ندان دا‌بران و په‌چ‌ران و جیا‌بوونه‌وه هه‌یه که پێویستیان به خۆ‌پێندنه‌وه و تێگه‌یشتن و پا‌فه‌کردن هه‌یه. مامه‌له‌کردنی ئه‌م کۆمه‌لگایه به‌ لۆژیکی مامه‌له‌کردنی کۆمه‌لگا له سه‌ده‌ی

۱- نه‌دۆرنۆ له کتێبی "محاضرات فی العلم الاجتماع" دا باس له دۆخی نه‌بوونی په‌یوه‌ندی ده‌کات له‌نیوان گروپه‌کاندا وه‌ک په‌چه‌ته‌یه‌ک بۆ ناشتی کۆمه‌لایه‌تی، به‌لام نه‌دۆرنۆ ئه‌م نه‌بوونی په‌یوه‌ندییه له کۆمه‌لگا هه‌ره سه‌ره‌تاییه‌کاندا باس ده‌کات، ئه‌و کۆمه‌لگایانه‌ی که به "کۆمه‌لگای میوه‌کو‌کردنه‌وه" ناو ده‌برێن و که‌سه‌کان له رینگای کو‌کردنه‌وه‌ی به‌روبومی دره‌خته‌کانه‌وه ده‌ژیان. له‌و کۆمه‌لگایانه‌دا وه‌ک نه‌دۆرنۆ ده‌لێت قازانج و مه‌سه‌له‌یه‌تی گروپه‌کان زۆر دژبه‌یه‌ک نه‌بووه ل ۲۹-۳۰.

نۆزده هم و بيسستمدا، ياخود مامه له كردنى وهك يه كه يه كى
كۆمه لايه تى جىگير و نه گۆر، هه له يه كى فىكرى و سياسى
و كۆمه لايه تى گه وره يه. بۆ نمونه با سه يرىكى خىراى
ئه و په يوه ندى به كى كه له نىوان سياسه ت و كۆمه لگادا له
دونىاى دواى راپه رىندا دروست بووه، په يوه ندى به كى له زۆر
پوه وه شوناسى سه ره كى ئه و كۆمه لگايه و به شىكى گرنگى
مىكانىزمه كانى كار كردنى ده ستىشان ده كات.

له به شىكى به رچاوى ئه ده بىياتى زانسته كۆمه لايه تى
و سياسى به كاندا پىدا گرى هه يه له سه ره وهى كه به بى
تازه بوونه وهى كۆمه لايه تى، تازه بوونه وهى سياسى و
ئابورى زهحمه ت، يان لانى كه م، تازه بوونه وهى كۆمه لايه تى
ده كه وىته پىش تازه بوونه وهى سياسى به وه و ئه و تازه بوونه وه
كۆمه لايه تى به بنه ما و كۆله كى تازه بوونه وهى سياسى
و ئابورى به. بۆ ئه وهى سياسه ت و ئابورى به كى باش و
ته ندروست هه بن، ده بىت پىشوه خت كۆمه لگايه كى ته ندروست
بوونى هه بىت. بۆ ئه وهى سياسه ت و ئابورى به به بارى
باشدا بگۆر، پىوسته سه ره تا كۆمه لگا گۆر بىت. به كورتى،
ئه م تىزه پى له سه ره وه داده گرىت كه به بى تازه كردنه وهى
په يوه ندى به كۆمه لايه تى به كان ناكرىت په يوه ندى به سياسى و
ئابورى به كان تازه بىنه وه. له م لۆىكه دا هىچ ده وله ت و
هىزىكى سياسى ناتوانىت بىر له تازه بوونه وهى سياسى
و ئابورى به كاته وه، له سايه بالاده ستبوونى په يوه ندى
كۆمه لايه تى دواكه وتوودا. ده وله ت ناتوانىت مۆدىرن
بىت له پال ئه و په يوه ندى به كۆمه لايه تى به دا كه پى له سه ره
په يوه ندى به خزمایه تى و په يوه ندى به خوين و په يوه ندى به

خېلەكى و پەيوەندى دىنى و شىوازەكانى ترى پەيوەندى نامۇدىرن و تەقلىدى، دادەگرن. بە بۇچوونى من ئەم پوانىنە سۇسىلۇزىيە گىشتىيە كە بىگومان ھەلگىرى بىرىك لە پاستىيە، بەلام ھاوكات پوانىنىكە بەپەھايى راست نىيە، بەتايىبەتى بۇ دونىاي ئىمە لە قۇناغى دواى پاپەپىندا. ئەم پوانىنە، لە كاتىكدا راستە كە ھىزە سىياسىيەكان و ھوكمرانانى ولات و بەپىۋەبەرانى دەولەت، ئەوانەى كە دەسلالەتە مادى و دەزگايى و ياسايىيەكانىان لەبەردەستدايە، خۇيان ھىزى مۇدىرن بن و لە خەمى تازەكردنەۋەى كۆمەلگادا بن، نەك نامرازى سەرەكىي بەرھەمىتانەۋە و بەھىزكردنى ئەو پەيوەندىيە سونەتى و تەقلىدىيانە بن كە لە كۆمەلگادا ھەن و ئامادەن. ئەم پوانىنە لەو دۇخانەدا راستە كە نوخبەيەكى سىياسىي مۇدىرن بە دىدكا و خەونى مۇدىرنەۋە لە خەمى تازەكردنەۋەى بونىاد و پەيوەندى و پىتگە و غەقلىتە تەقلىدىيەكاندا بىت. واتە نوخبەيەك بىت، ۋەك گرامشى دەللىت، سەرقالى پىادەكردنى شۇپىشىكى پاسىف بىت،^۱ لە سەرەۋەرا و لەناو ئۆرگانەكانى دەولەت و ھوكمرانىيەۋە گۇرپانكارىي ھەمەجۇر بۇ ناو خانە كۆمەلايەتتىيەكان دابەزىنىت و خەرىكى دروستكردن و بەرھەمىتانى ھىزى كۆمەلايەتتىيە نوئ و دەزگاي نوئ و پراكتىك و بىركردنەۋەى كۆمەلايەتتىيە نوئ بىت. ئەگەر ئەو نوخبەيە لەو پىرۇسەى تازەكردنەۋەىدا سەرەكەۋەتنى بەدەست نەھىنا، ئەوان كۆمەلگا و پەيوەندىيە

۱ سەبارەت بە شۇپىشى پاسىف لای گرامشى بىروانە:

Thomas, Peter (20026). "Modernity as "passive revolution": Gramsci and the Fundamental Concepts of Historical Materialism"

سونه تی و تهقلیدییه کان خودی نوخبه حوکمرانه کهش به تهقلیدی و سونتهی دهکن.

ئهم دیده بۆ پوانین و رافه کردنی کومه لگای ئیمه له قوناغی دواي پاپه پیندا راست نییه. له راستیدا پپچهوانه ی ئهم دیده راسته و هاوکیشه له کومه لگای دواي پاپه پیندا بهم شتیهیه: بهبی تازه کردنه وه و گۆرانی په یوه ندیه سیاسیه کان گۆرانی په یوه ندیه ئابووری و کومه لایه تییه کان هتجگار زهممه ته، ئه گهر مه حال نه بیت. له دونیای دواي پاپه پیندا ئهو نوخبه بالاده سته ی که حوکمرانه و دهزگاگان و یاساکان و ئابووری نه وتی له بهره سته دایه، به جۆریک تهقلیدی و داخراو و تهماحکار و نابهرپرسیار و مافیاوییه، دۆختکی دروست کردوه که بهبی گۆرانی په یوه ندیه سیاسیه کان و بهبی پیکه سته وه ی کاپه ی سیاسی هیچ تازه بوونه وه یه کی کومه لایه تییه دیکه پوو نادات، یاخود زۆر زهممه ت بیت پوو بدات. بهم مانایه هاوکیشه ی تازه بوونه وه له دونیای ئیمه دا هاوکیشه یه کی پپچهوانه یه. به حکومی ئه وه ی سیاست و هتزه سیاسیه حوکمرانه کان زۆربه ی ده رکه وت و میکانیزمه کانی گۆرانکاریان له دونیای ئیمه دا شتواندوه و له ناوه وه را لۆژیکی کاپه کومه لایه تی و ئابووری و هونه ری و فرهنگی و پۆشنییرییه کانیا ن دهسکاری کردوه، نوخبه جیاوازه کانی کومه لگای ئیمه یان له نوخبه بوون خستوه، بۆیه بهبی دهسکاری کردنی په یوه ندیه سیاسیه کان دهسکاری کردنی په یوه ندیه کومه لایه تییه کان زهممه ته، بهبی گۆرانی سیاست وهک دهزگا و پراکتیک و عقلیه ت، واته بهبی دهسکاری کردنی لۆژیکه تهقلیدی و داخراو و مافیاکه ی سیاست له کوردستاندا،

ده‌سکاریکردنی کایه‌کانی دیکه زۆر زه‌حمه‌ته، گهر مه‌حالیش نه‌بیت.

ئهم کتێبه‌ نیشانی ئه‌دات چون نۆخبه‌ی هوکمران و ئه‌و گروپه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی به‌ده‌وری خۆیدا دروستی کردوه، خه‌ریکی سه‌رله‌نوێ بونیادنانه‌وه‌ی دونیای ئێمه‌ن به‌و شێوه‌یه‌ که له‌گه‌ل خواست و ویست و قازانجی چینایه‌تی و نۆخبه‌وی خۆیاندا بگونجیت و له‌ناو دونیایه‌کی تا‌را‌ده‌یه‌ک نیولیب‌الدا بپه‌که‌ سیاسی و ئابوورییه‌کانیان بپارێزیت. له‌ ئاسته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌یدا ئه‌مه‌ مانای سه‌رله‌نوێ به‌ره‌مه‌نانه‌وه‌ی په‌هه‌نده‌ ته‌قلدی و داخراو و نامۆدێرنه‌کانی دونیای ئێمه‌ له‌ناو ژینگه‌یه‌کی ته‌واو جیاواز له‌ ژینگه‌ ته‌قلیدییه‌ په‌سه‌نه‌که‌ی خۆیاندا. ئهم کتێبه‌ ده‌یه‌ویت نیشانی بدات که هه‌چ دیارده‌ و په‌یوه‌ندی و خواستیکی ته‌قلیدی و ترادیسیۆنی نامۆدێرن له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا به‌ته‌نها "نامۆدێرن" نییه‌، هه‌لگه‌ری مانا و ده‌لاله‌ت و په‌که‌ ته‌قلدی و نامۆدێرنه‌کانی قوناغه‌ کۆنه‌کان نییه‌، به‌لکه‌ هه‌موویان به‌شێکن له‌ دونیایه‌کی ته‌واو تازه‌ که ئه‌رکی نوێ و مانای نوێ و خواستی نوێ به‌و په‌هه‌نده‌ ته‌قلدیانه‌ ده‌به‌خشیت. به‌ مانایه‌ک له‌ ماناکان هه‌چ شتیکی ته‌قلیدی و نامۆدێرن به‌ مانا ترادیسیۆنییه‌که‌ی له‌ دونیای ئێمه‌دا بوونی نه‌ماوه، ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ و دروستکراوه "سه‌رله‌نوێ به‌نامۆدێرنکردن" و "به‌ته‌قلیدیکردنه‌وه‌ی" ئه‌و دونیایه‌یه‌. "نامۆدێرن" و "ته‌قلیدی" و "ترادیسیۆنی" بوونیان نه‌ماوه، ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ کۆمه‌لێک په‌که‌زی جیاواز و نویی ناو کۆمه‌لێک په‌یوه‌ندی و بونیاد و خواست و پراکتیکی تازه‌ی هوکمرانییه‌.

وەك لە زۆر لاپەرەي ئەم كەتتەدا بەوردی باسی دەكەين،
نوخبە حوكمرانەكەي كوردستان خەريكي دروستكردي
پووبەريكي گشتي داخراو و نوخبەوييە بۆ ئەندامەكانی خۆی،
خەريكي تێكدانی سیستمی پەرەردە و خۆتێدە بە شیوەیەك
بالادەستیی سیاسی و كۆمەلایەتی ئەوان سەرلەنۆی بەرھەم
بەیتتەو، تەواو دەستی بەسەر میكانیزمەكانی بەرھەمھێنان
و پاراستن و وێرانكردنی نوخبەكانی تری ناو كۆمەلگای
ئێمەدا گرتو، لەناو كایەي پۆشنبیری لەشكریك پۆشنبیری
بەیعە و لەشكریك پۆشنبیری بێدەنگی دروست كردو، برەو
بە جۆریك لە سەلفیەتی دینی ئەدات جیاوازی لە دینی میلی
و پەيوەندییە خێلەكییەكانی گۆپیو بە پەيوەندیی ئەمنی و
سەربازی، ھتد... ھەموو ئەمانەش بە مەبەستی پاراستنی
دەسلەلاتی ئەو نوخبە سولتانییەي لە ولاتەكەدا حوكمرانە.

سۆسیۆلۆژیای تیوری

خالیکی تر كە پێویستە لەم سەرەتایەو بە خۆتێران
ئاشكرا بێت ئەوێ، كە جگە لە باسی یەكەمی ناو ئەم
كەتتە، كە درێژترین باسی كەتتەكە، ھەموو باسەكانی
تری كەتتەكە كەمتر پشتیان بە ژمارە و ئامار و پاپرسی و
تەكنیکەكانی تری لێكۆڵینەوێ سۆسیۆلۆژی بەستو، زیاتر
وەك كۆمەلەك مەشق و راھێنان لەسەر ئەو شیوازەنەي تری
سۆسیۆلۆژی كە بە "سۆسیۆلۆژیای تیوری" یان باشترە بڵێم،
"سۆسیۆلۆژیای تێرمان" یان "تەئەمولی" ناو دەبرێن.^۱ جگە

۱ بو زانیاری زیاتر سەبارەت بە "سۆسیۆلۆژیای تیوری"
بروانە:

له وتاری یه‌که‌م، وتاره‌کانی دیکه، پشتیان به داتا و ئامار و ژماره نه‌به‌ستوه، دهره‌نجامی نه‌نجامدانی چاوپیکه‌وتنی زۆر و به‌رفراوان نین، به‌لکو په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخۆیان به‌و سه‌رنج و پوانین و تییینییه زۆرانه‌وه هه‌یه که له تیرامانی خۆمه‌وه له‌و دیاردانه‌وه دروست بووه. به‌لام ئه‌مه مانای ئه‌وه نییه که ئه‌و نووسینانه به هه‌چ جۆریک پشتیان به گفتوگۆ و چاوپیکه‌وتن و سه‌ردانی ئه‌و ده‌زگایانه نه‌به‌ستوه که باس ده‌کرین، زۆر جار گفتوگۆ و چاوپیکه‌وتنی کورت و سنووردار و هه‌ندیک جاری تر خۆیندنه‌وه‌ی چه‌ندان نووسین و لیکۆلینه‌وه له‌سه‌ر ئه‌و دیاردانه و له هه‌ندیک کاتی تر دا به‌رکه‌وتنی راسته‌وخۆی خۆم به‌و دیاردانه خۆیانه‌وه، سه‌رچاوه‌ی شیکردنه‌وه و خۆیندنه‌وه‌کانن. بۆ نمونه که باس له تیکچوونی سیستمی خۆیندن و نه‌مانی به‌های یه‌کسانی له‌ناو ئه‌و سیستمه له کوردستاندا ده‌که‌م، سه‌رنجه‌کانم دهره‌نجامی تیرامانه له خۆیندنی هه‌ندیک له منداڵانی هاوڕی و دۆست و ناسراوه نزیکه‌کانم و دهره‌نجامی سه‌ردانه بۆ هه‌ندیک له‌و قوتابخانه تاییه‌تانه‌ی له دهره‌وه‌ی سیستمی گشتی خۆیندندا دروست کراون، هاوکات دهره‌نجامی قسه‌کردنه له‌گه‌ل که‌سانیکدا که هه‌ندیکیان منداڵه‌کانیان له‌و قوتابخانه تاییه‌تانه‌دا ده‌خوینن و هه‌ندیکی تریان بۆ ماوه‌یه‌ک کاریان له‌و جۆره قوتابخانه تاییه‌تانه‌دا کردوه. یان که باس له سۆسیۆلۆژیای کۆپرگرتن و دروستبوونی جمهووریکیی

نائايدىۋلۇژىيى تازە لە كوردستاندا دەكەم، ئەو ەى دەيلىم پەيوەستە بە ئەزموونى خۇمەو، وەك كەسىك كە لە ەموو گەپانەو ەيەكەدا بۇ كوردستان و لە ەموو كۆپ و كۆبۈنەو ەكانى دەرەو ەى كوردستانىشدا، لەگەل ژمارەيەك لە گۈنگرانى ناو كۆرەكاندا پا و بۇچوونم، ەم لە كاتى كۆرەكاندا و ەم لە دەرەو ەى كۆرەكاندا كۆپۈتەو. ئەو ەى لەسەر لەدايكبوونى ئەو جەھوورە تازەيە دەيلىم، بەرەمى ئەو بەشداربۈنە راستەوخۇيە خۇم و مامەلەكرىنمە لەگەل ئەو جەھوورەدا. بە مانايەكى دىكە ەيچ يەككىك لە وتارەكانى ناو كىتتەكە بىيەش نىيە لەو پەھەندە پراكتىكى و تەتبىقىيەى كە ەموو شىكرىنەو ەيەكى سۇسىۋلۇژىيى، چەند تىورى و تەئۈيلىش بىت، پىۋىستىي پىيەتى.

لە كۇتايدا ئەو ەى مەن لەم كىتتەدا ئەنجامى ئەدەم سەر بەو شىۋازانە لە سۇسىۋلۇژىيە نىيە كە خۇيان بە سۇسىۋلۇژىيەكى بىلەين دەزانن. ەەر لە بنەرتىشەو ەباو ەرم بە بىلەينى ەيچ زانستىك لە زانستە كۇمەلايەتى و ئىنسانىيەكان نىيە لە كۇمەلگايەكى وەك كۇمەلگاي ئىمەدا، يان لە بەشىكى زۇرى كۇمەلگاكانى جىھانى سىدا. مەرىفەى زانستى لەم بەشەى جىھاندا بۇ ئەو ەى بتوانىت رۇلى ەبىت لە باشتىكرىنى ژيانى كۇمەلايەتىدا، كە لە زىاد لە پەھەندىكدا وىران و بىمارە، ناتوانىت مەرىفەيەكى بىلەين بىت. لەم بەشەى دونىادا بوونى زانستى بىلەين وەم و خورافەيەكى گەورەيە، بىلەينى خۇشى لە ەەر بوارىكى ژيانى سىاسى و فىكرى و رۇشنىرىدا خورافەتىكى گەورەترە. بۇيە ئەو دىد و لىكەنەو ە و پافەكرىنانەى لىترەدا بەرەم دەھىترىن زانىارىيەك

نین بیان‌ه‌ویت له‌ناو خویاندا بژین، به‌لکو شت‌گه‌لیکن ده‌یان‌ه‌ویت
ببین به‌به‌شیک له‌کرده و ستراتیژی‌ه‌تی ده‌سکاریکرنی ئه‌و
دونیایه. له‌راستیدا ئه‌م کتێبه ده‌خوازیت هه‌لگری ئه‌و شیوازه
له‌مه‌عریفه‌ بێت که فۆکو ناوی "مه‌عریفه‌ی ستراتیژی"ی
لی ده‌نیت، مه‌عریفه‌یه‌کی کۆنکریت سه‌باره‌ت به‌ دیارده‌یه‌کی
کۆنکریت، که ستراتیژه‌که‌ی ئه‌وه بێت راسته‌وخۆ به‌شدار
بیت له‌کرده‌ی دروستکردنی دونیادا.^۱

مه‌به‌ست له‌ نووسینی ئه‌م کتێبه

ئێشی ئه‌م کتێبه ئه‌وه‌یه به‌مانباته ناو شیکارکردنه‌وه‌ی ئه‌و
دونیای کۆمه‌لایه‌تییه‌وه که ئه‌م‌ڕۆ له‌ کوردستاندا دروست
بووه، به‌مانبه‌ستیه‌وه به‌و ئێستایه‌وه که ئاماده‌یه و دیارده‌کان
له‌ناویدا هه‌م ڕوو ده‌ده‌ن و هه‌م چوارچێوه و بونیاده
سه‌ره‌کییه‌کانی ده‌ستنیشان ده‌که‌ن. ئه‌م دونیایه دونیایه‌که
پۆژانه له‌به‌رده‌مماندا دروست ده‌کریت و مرقه‌ه‌کان به
شیوازی جیاواز و له‌پێگه‌ی جیاوازه‌وه هه‌م به‌شدارن له‌م
دروستکردنه‌دا و هه‌م به‌شیکن له‌کرده‌ی قبوڵکردن و
په‌خنه‌کردنیشیدا.

وتاره‌کانی ناو ئه‌م کتێبه له‌کاتێکدا ته‌عبیرن له‌ په‌یوه‌ندی
هۆشیاری به‌ واقیعه‌وه، هاوکات هه‌ستیکه‌ تایبه‌تیش به
واقیعه‌وه گرینی داو، هه‌ستیکه‌ پریه‌تی له‌ دله‌پاوکی و گومان

۱ سه‌باره‌ت به‌ مه‌عریفه‌ی ستراتیژی لای فوکو بڕوانه:

Carrette, R. Jeremy (2001). Foucault, strategic knowledge and the study of religion: A response to McCutcheon, Fitzgerald, King, and Alles. Culture and religion, An Interdisciplinary Journal, Vol 2, 2001, Issue 1.

و تووپه‌بوون و غەمبارى به‌رامبەر به‌وه‌ى دروست ده‌کريت و دروست ده‌بيت. ده‌شيت ئهم هه‌سته به هه‌ستىکى بريندار ناو به‌ين، که له‌وه به‌ئاگايه شتگه‌لىک له‌به‌رچاوماندا دروست ده‌بيت ناڤىک و ترسناکه و گهر به‌رى پى نه‌گيريت سبه‌ينيه‌ک دروست ده‌کات پى له‌کيشه و قه‌يران و مملانى گه‌وره و به‌رفراوان، که ره‌نگه زورىان به‌کاره‌ساتى کومه‌لايه‌تى و سياسى و فره‌نگى گه‌وره کۆتاييان بيت.

دونيای کومه‌لايه‌تى ئيمه، وه‌ک هه‌ر دونيایه‌کى کومه‌لايه‌تى دیکه، دونيایه‌کى دروستکراوه، دونيایه‌که دروست ده‌کريت، دروستکردنى ئهم دونيایه‌ش پا به‌سته به‌گشتيتى ئه‌و بىاره سياسى و کومه‌لايه‌تيانه‌وه که ده‌درين و په‌يوسته به‌و بکه‌رانه‌شه‌وه که له‌ناو کرده‌ى دروستکردنى ئه‌و دونيایه‌دا پىگه‌ى تاييه‌ت و جياواز و پولى جياواز و تىگه‌يشتنى جياوازيان بى ئه‌و دونيایه هه‌يه. ئه‌گه‌ر شتىکيش هه‌بيت ناوى قه‌در و بونىاد و سيستم بيت، ئه‌وا هه‌مويان دروستکراوى کومه‌لايه‌تين، به‌ره‌مى بپيار و کرده و ستراتيژى ميژووى تاييه‌تن و به‌ بپيار و کرده و ستراتيژى ميژوويى دیکه ده‌توانريت بگۆردرين و شوپيان به‌ دونيایه‌کى دیکه بگيرته‌وه.

ئهم کتيبه ده‌خوازيت ئه‌و دونيایه‌ى دروست کراوه بگۆريت و ده‌سکاريى بکات، بى ئه‌نجامدانى ئهم کاره‌ش پيوستى به‌ خوینه‌رانيک هه‌يه بيانده‌ويت ده‌سکاريى خويان و دونيایه‌که بکه‌ن.

ئهمستردام

هاوينى ۲۰۱۸

سەرچاوەکان

Alexander, Jeffrey C. (1978). Formal and Substantive Voluntarism in the Work of Talcott Parsons: A Theoretical and Ideological Reinterpretation. *American Sociological Review*, Vol. 43, No. 2 (Apr, 1978), pp. 177-198

Carrette, R. Jeremy (2001). Foucault, strategic knowledge and the study of religion: A response to McCutcheon, Fitzgerald, King, and Alles. *Culture and religion, An Interdisciplinary Journal*, Vol 2, 2001, Issue 1

Loseke, Donileen R. (2010). *Thinking about Social Problems: An Introduction to Constructionist Perspectives*. New Jersey, Transaction Publishers. P 188-189.

Lizardo, O. 2004, "The cognitive origins of

Bourdieu's Habitus", Journal for the Theory of Social Behaviour, vol. 34, no. 4, pp. 375-448.

Turner, Jonatahn (2014). Theoretical Sociology. A Concise Introduction to Twelve Sociological Theories. SAGE Publication.

Weber, Max. (1997). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Routledge.

بيار بورديو (١٤٢٥). اسباب عمليه. اعادة النظر بالفلسفه. تعريب: د. انور مغيث. سرت. الدار الجماهيريه للنشر و التوزيع الاعلان.

ديفيد هارفي (٢٠١٧). مدن متمرده: من الحق في المدينة الى ثورة الحضر. ترجمة لبنى سبرى. بيروت، الشبكة العربية للابحاث و النشر.

تيودور أدرنو (٢٠١٣). محاضرات في علم الاجتماع. ترجمة، تحقيق: جورج كتورة. بيروت، مركز الانماء القومي.

بەشی دووھەم

شلەژانی پێوانەیی

شیکردنەوێ ژینگەیی خۆکوشتنی ژنان لە

کوردستاندا

شله ژانی پټوانه یی

پټشه کی

ټهم لیکولینه وه په هه ولدانیکي زانستیه بو ټینگه یشتن له دیاردهی څوکوشتنی ژنان له کوردستاندا له دونیای دوی پاپه پیندا.^۱ نامانجه سهره کییه که ی شیکردنه وه و ټینگه یشتنه له و ژینگه کومه لایه تی و فهره نگی و سیاسیه تاییه ته ی له دونیای دوی پاپه پیندا دروست ده بیت و ده بیته ژینگه ی سی شینوازی سهره کیی توندوتیژی په گه زی دژ به ئافره تان له کوردستاندا. ټهو سی شینوازه ش بریتین له: ۱-کوشتن به ناوی شهره فوه. ۲-څوکوشتن. ۳-سووتان و څوسوتاندنی ئافره تان. بیگومان ټهم سی شینوازه تاییه ته ی توندوتیژی هموو شینوازه کانی توندوتیژی په گه زی دژ به ئافره تان له کوردستاندا ناگریته څوی، له وانه بو نمونه لیدانی جه سته یی،

۱_ټهم لیکولینه وه په یه که م جار له نیسانی سالی ۲۰۱۵ به زمانی ټینگلیزی بلاو کرایه وه، له میانه ی "به رنامه ی زانیاری دهر باره ی کومه لگای مه دنی له څورئاوای ئاسیادا". ده زکای که شه کردنی مرویی هاو به ش له کهل ولاته تازه پیشکه وتوه کاند

به‌دكاريي سايكۆلۆژي و سينكسي، ئيتړ له گيځه‌لي سينكسييه‌وه بېگره بۆ لاقه‌كردن، توندوتيزي عاتيفي و ئابووري، فشاري راسته‌وخۆ و ناراسته‌وخۆ، هتد... له‌به‌ر سنوورداربووني كات و شويڼ ئه‌م ليكۆلینه‌وه‌يه ته‌نها له‌سه‌ر ئه‌و سني شينوازه له توندوتيزي ده‌وه‌ستيت كه باسماڼ كړد.

بيگومان ليكجياكړنه‌وه‌ي ئه‌و سني شينوازه له توندوتيزي جينده‌ري دژ به ژنان له كوردستاندا له‌يه‌كتري كاريكي زه‌حمه‌ته، چونكه له زۆر دؤخدا ه‌ر سني شينوازه‌كه په‌يوه‌ندي به‌هيزيان به‌يه‌كتره‌وه ه‌يه و زه‌حمته له‌وه دلنيا بين ثابا ئه‌وه‌ي خۆي كوشتوه به‌راستي خۆي كوشتوه ياخود كوژراوه، يان ئه‌وه‌ي سووتاوه له واقعدا سووتيزاوه ياخود خۆي خۆي سووتانده. ده‌ليم سه‌ره‌راي ئه‌م زه‌حمه‌تپه‌ گه‌وران له جياكړنه‌وه و پۆلينكړدنې شينوازه‌كاني توندوتيزي جينده‌ري له كوردستاندا، مه‌سه‌له‌ي جياكړنه‌وه و پۆلينكړدنې شينوازه‌كاني توندوتيزي له‌يه‌كتري مه‌سه‌له‌يه‌كي گرنگه، نه‌ك ته‌نها له ږوي تينگه‌يشتني ئه‌كاديمي و دؤزينه‌وه‌ي هؤكاره‌كاني پستي ه‌ريه‌كيكيانه‌وه، به‌لكو له ږوي مه‌سه‌له‌ي بيركړنه‌وه‌شه‌وه له دؤزينه‌وه‌ي ستراتيزي ته‌ي تاييه‌ت و گونجاو بۆ به‌رنگاربوونه‌وه‌ي ه‌ريه‌كيكيان.

ئهركيكي سه‌ره‌كيي كه ئه‌م ليكۆلینه‌وه‌يه ئه‌نجامي ئه‌دات، جيگيركړدنې ه‌رسني شينوازه‌كه‌ي توندوتيزي ږه‌گه‌زييه له‌ناو ئه‌و فه‌زا و سه‌رزه‌مينه كۆمه‌لايه‌تي و سياسي و كولتورييه نوپيه‌دا، كه له سه‌ره‌تاي سالاني نه‌وه‌دي سه‌ده‌ي بيسه‌مه‌وه له كۆمه‌لگاي كوردستاني له ه‌ريمدا دروست بووه. واته ه‌رسني شينوازه‌كه‌ي توندوتيزي له‌ناو دونيا و كۆمه‌لگاي دواي

راپه‌ریندا جیگیر ده‌کات. به‌مه‌ش یه‌کیک خاله‌ سه‌ره‌کیه‌کانی
ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه گومان‌کردنه له‌و لیکدانه‌وه سونه‌تیانه
که توندوتیژی په‌گه‌زی دژ ب هژنان له‌ کوردستاندا به
"سروش‌ت"ی نه‌گۆری پیاوی کورد، یان به "سروش‌ت"ی
پاتریارکیه‌ت، یان به‌ دین، یان به‌ فهره‌نگی خێله‌کی و
ته‌قلیدی، یان به "عه‌قلیه‌ت" و "میتتالیتی"ی خۆره‌ه‌لاتی، یان
"سیستم"ی نه‌خلاقیی نه‌گۆراوی ناو کۆمه‌لگای کوردیه‌وه
ده‌به‌ستنه‌وه. یه‌کیک له‌ ئه‌رکه‌کانی ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه بریتییه
له‌ پێداگرتن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که پنیوسته‌ ئیتر ئهم شینوازه
له‌ لیکدانه‌وه‌ی حازربه‌ده‌ست و ساده‌گو، لیکدانه‌وه‌ی پڕ له
گشتگیری و وینه‌ی پێوانه‌یی، تێپه‌رینیت و له‌باتیی ئه‌وه
به‌وردی سه‌یری ورده‌کارییه زۆر و گرنگه‌کانی ئه‌و دونیا
پڕ گۆرانکارییه بکرنیت که له‌ دواي راپه‌رینه‌وه له‌ هه‌ریمدا
دروست بووه.

کێشه‌ی شله‌ژانی پێوانه‌یی Normative Disorientation

به‌ پێچه‌وانه‌ی لیکدانه‌وه ته‌قلیدییه‌کانه‌وه ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه
هه‌رسی شینوازه‌که‌ی توندوتیژی له‌ هه‌ریمدا له‌ناو ئه‌و
دۆخه‌دا تازیه‌دا جیگیر ده‌کات، که ناوی دۆخی "شله‌ژانی
پێوانه‌یی" له‌ ده‌نیت، به‌ عه‌ره‌بی "الارتباك المعیاری" و
به‌ ئینگلیزی Normative Disorientation. ئهم شله‌ژانه
یه‌کیکه له‌ ئاکاره هه‌ره سه‌ره‌کیه‌کانی ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ی له
دونیای دواي راپه‌ریندا دروست کراوه. "شله‌ژانی پێوانه‌یی"
مانای تیکچوونی ته‌واوی سیستمی به‌هاکان، شله‌ژانی
سه‌رجه‌می ئه‌و به‌ها سه‌ره‌کیانه‌ی که ژیا‌نی تاکه‌که‌س و

گروپه‌کان له بواره جياوازه‌کانی ژيانی کومه‌لايه‌تيدا ړنک ده‌خن، به جوړنک به‌شیکي به‌رچاوی تاکه‌کانی نه‌و کومه‌لگايه، به‌تاييه‌تی نه‌وه نوښه‌کان، تووشی سه‌رليشنيوان بېن و نه‌توانن باش له خراپ و نه‌شی له ناشی و راست له هه‌له و درق له راستی و جوان له ناشيرینی و دلسوزی له خيانت و گنده‌لی له ده‌ستپاکي جيا بکه‌نه‌وه. شله‌ژانی پټوانه‌یی مانای سه‌رليتيکچوونی تاکه‌کس و گروپه‌کانه، له‌وه‌دا که نه‌توانن بزائن چی باشه بکريت و چی خراپ نه‌کريت، چی شيواو و پوزه‌تيفه و چيش نه‌شيواو و نه‌کرديه. "شله‌ژانی پټوانه‌یی" په‌يوه‌ندی به سه‌رله‌نوئ به‌ره‌مه‌پټانه‌وه و نه‌گورپان و خژدوو باره‌کرده‌وهی سيستمه نه‌خلاقيه‌کانه‌وه نييه، چونکه گه‌ر نه‌و سيستمانه بيان‌توانيايه خويان دوو باره بکه‌نه‌وه و وه‌ک نه‌گورپ و چه‌سپاويک کار بکه‌ن، نه‌وده‌م شتيک به‌ ناوی شله‌ژانی پټوانه‌ييه‌وه دروست نه‌ده‌بوو. به پټچه‌وانه‌وه، شله‌ژانی پټوانه‌یی هتيايه بق گورپانی خيرا و فره‌لايه‌نيی ريشه‌یی له بونډاده کومه‌لايه‌تی و ټابوورييه‌کاندا، له سيستمی سياسی و سيستمی به‌هاکاندا، له سيستمی نه‌خلاق و هه‌لسوکه‌وتی کومه‌لايه‌تيدا، له په‌يوه‌ندييه‌کان و مه‌رج و پيشينه‌ی ټالوگورپه کومه‌لايه‌تييه‌کاندا، له فورمه‌کانی ژنبوون و پياوېووندا، له ړول و وينه‌کون و سونه‌تييه‌کانی ژنان و پياووندا، له ماناکانی هه‌ژاری و ده‌وله‌مندی و تاکه‌کسبوون و نه‌بووندا. هم شله‌ژانه له‌ناو سه‌رجه‌می بواره‌کاندايه، له‌ناو بواری سياسه‌ت و ټابووری و فره‌نگ و دين و خيزان و په‌يوه‌ندييه‌کاندايه. بق نمونه، له په‌يوه‌نديی نيتوان نير و مي‌دا هم شله‌ژانه تا نه‌و شويته رويشته له هه‌نديک

ناستدا له‌شی ژن و له‌شی پیاو له‌ناو ئابووری به‌رخووری دونیای دواى پاپه‌ریندا وه‌ک له‌شیکی سیکسی پروت وینا بکریت و وه‌ک له‌شیکی سیکسی له‌ناو فه‌زای گشتیدا ئاماده‌ییت، به‌مه‌ش چاوه‌پوانیی تر و پۆلی تر و ئهرکی تر به‌و له‌شه‌ به‌خشریت. به‌کورتی، "شه‌ژانی پێوانه‌یی" ده‌ره‌نجامی به‌رده‌وامی و نه‌گۆرانی بونیاده‌کان و وینه‌کان و په‌یوه‌ندییه‌کان نییه‌، وه‌ک لیکدانه‌وه‌ ته‌قلیدییه‌کان پێی له‌سه‌ر داده‌گرن، به‌لکو ده‌ره‌نجامی گۆرانی خێرا و قوول و پێشه‌یی ئه‌و بونیاده‌یه‌، که‌ به‌های تر و چاوه‌پوانیی تر و پۆلی تر پێشنیار ده‌که‌ن. به‌کورتی، ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ ده‌چیته‌ ئه‌ودیوی ئه‌و گریمانه‌ ساده‌ و گشتگیرانه‌وه‌ که‌ پێشان وایه‌ به‌ما و کۆله‌که‌کانی توندوتیژی دژ به‌ ئافره‌تان له‌ کوردستاندا پاتریارکیه‌ت، خێلگه‌رای، ئیسلامی سیاسی، ناسیۆنالیزم و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یییه‌، که‌ هه‌ندیکیان هه‌زار سال ته‌مه‌نیان هه‌یه‌ و به‌بێ گۆرپان له‌ رابردوویه‌کی دێرینه‌وه‌ بۆ ئه‌مڕۆ په‌ریوه‌نه‌ته‌وه‌. ده‌شیه‌وێت ئه‌و پارادیمه‌ ناسیۆنالیه‌ستیه‌ تێپه‌رێنیت که‌ پێی وایه‌ سه‌رچاوه‌کانی توندوتیژی به‌گشتی و توندوتیژی دژ به‌ ژنان سه‌رچاوه‌ی ده‌ره‌کین و ناحه‌زانی کوردستان و داگیرکه‌ران لێی به‌رپرسیارن. ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ له‌ رینگای به‌یه‌که‌وه‌گریدانی تیوره‌ تازه‌کانی بواری پیاوه‌تیناسی، یان رجوله‌ت، masculinities، به‌ روانینه‌کانی کۆمه‌لناسیی فه‌ره‌نسیی ئیمیلی دۆرکه‌ایمه‌وه‌ بۆ دیارده‌ی "خۆکوشتن"، گرنگی به‌و ژینگه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و فه‌ره‌نگیه‌ تازه‌یه‌ ئه‌دات که‌ له‌ سه‌ره‌تای سالانی نه‌وه‌ده‌وه‌ تا ئه‌مڕۆ له‌ هه‌رێمدا دروست بووه‌ و له‌ناویدا توندوتیژی په‌گه‌زیی دژ به‌ ژنان

پياده دهكریت. بهم كاره‌شی هیواداره دهسپیک و پروانینکی
نوی بهینه‌کایه‌وه بۆ مه‌سه‌له‌ی لیکۆلینه‌وه له توندوتیژی
په‌گه‌زی دژ به ئافره‌تان له کوردستاندا، دهسپیک و پروانینک
هاریکارمان بێت بۆ تیگه‌یشتنیکی وردتر و هه‌مه‌لایه‌نتر له‌م
دیارده‌ ترسناکه و یارمه‌تیده‌رمان بێت بۆ دۆزینه‌وه‌ی شیواز
و پێگای نوی بۆ به‌گزاچوونه‌وه و چاره‌سه‌رکردنی.

ئاماره‌کانی توندوتیژی دژ به‌ ژنان

ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه پشستی ته‌واوی به‌و ژماره و ئاماره‌ به‌ستوه
که (به‌پێوه‌برایه‌تی گشتی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی توندوتیژی دژ
به‌ ژنان) سالانه‌ بلاویان ده‌کاته‌وه. بێگومان کاریکی زه‌حمه‌ته
بتوانین ژماره و ئاماری پاسته‌قینه و باوه‌پێکراو سه‌باره‌ت
به‌ توندوتیژی په‌گه‌زی دژ به‌ ئافره‌تان له‌ هه‌رمێدا به‌ده‌ست
به‌ینین. نه‌ نه‌خۆشخانه‌کان و ده‌زگا‌کانی ته‌ندروستی ژماره‌ی
ته‌واوی قوربانییه‌کانی توندوتیژی په‌گه‌زی کۆ ده‌کهنه‌وه، نه‌
دادگا‌کانیش، نه‌ ده‌زگا‌کانی پۆلیس و نه‌ ده‌زگا ئه‌منیه‌کانیش.
هاوکات ژماره‌یه‌کی که‌می قوربانییه‌کان ده‌وێرن فشار و
ده‌ستدریژی‌کردنه توندوتیژه‌کان به‌ لایه‌نه به‌رپرسه‌کان بگه‌یه‌نن،
ئهمه‌ش کۆمه‌لیک هۆکاری زۆری له‌پشته، که‌ باسکردنیا
ده‌که‌وێته ده‌ره‌وه‌ی سنووری ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه‌وه. بۆیه‌ له
پاستی دوور ناکه‌وینه‌وه گه‌ر بلێین ژماره‌ی پاسته‌قینه‌ی
قوربانییه‌کان گه‌وره‌تره‌ له‌و ژماره‌ په‌سمیانه‌ی که‌ بۆ
نموونه، له‌لایه‌ن به‌پێوه‌برایه‌تی گشتی به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی
توندوتیژی دژ به‌ ژنان، بلاو ده‌کرینه‌وه. سه‌ره‌پای ئهم
پاستیه، ئه‌و ژماره‌ په‌سمیانه‌ی که‌ له‌به‌رده‌ستان هه‌مما

بۆ ئەو دەکەن کە پووبەری توندوتیژی پەگەزی لە کوردستاندا پووبەریکی هێجگار گەورەیه و ژمارەى ئەو ئافەرەتانەى پووبەپووی توندوتیژی دەبنە ژمارەیه‌کی هێجگار گەورەیه. خۆشەختانە لە کوردستاندا زیاد لە پیکخواوێکی بەرگریکردن لە مافی ئافەرەتان و چەندان ئۆرگانى ناحکومى نیشتمانى و نیو دەولەتى، راپۆرتەکانى دەستى مافی مرۆفەى سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان (UNAMI)، هەروەها میدیای کوردی، راپۆرتى تایبەت لەسەر دیاردەى توندوتیژی پەگەزی بەرامبەر بە ژنان بـلاو دەکەنەو و باس دەکەن و بەسەریه‌که‌وه چەندان پووی جیاوازی ئەم کێشه‌گەرە و ترسناکه‌ پوون دەکەنەو. تەنانەت حکومەتى هەریم خۆشى هەستى کردووە کە ناچارە و پێویستە گرنگى بە دیاردەى توندوتیژی بەرامبەر بە ژنان بدات.^۱

ئەگەرچی ئەو ھۆکارانەى سەرەو و دەکەن وینە گشتى و کاملەکەى توندوتیژی پەگەزی دژ بە ئافەرەتان لێل و ناتەواو بێت، ئەگەرچی دەزگا و پیکخواوە سەربەخۆ و بێلایەنەکان ئامارەکان بەوردی کۆناکەنەو، ئەگەرچی نازانین قەبارەى راستەقینەى ئەم دیاردەیه‌ چەندە، بەلام دیسانەو خۆشحالانە ھۆشیاریه‌کی کۆمەلایەتیی نوێ لە هەریمدا لە دروستبووندایە، کە دەرک بە مەترسییه‌ گەرەکانى ئەم دیاردەى توندوتیژییه

---

۱ - راپۆرتە سالانەکانى بەرپووبەرایەتیی گشتیی بەرەنگاربوونەوێ توندوتیژی دژ بە ژنان زانیاری ورد و پیکخواوێان تێدا بەسەر دیاردەى توندوتیژی دژ بە ژنان. ئەوێ دەبێت بکوتریت ئەوێ ئەم دەزگایە سەر بە حکومەتى هەریمە و چەندان پیکخواوێ ئافەرەتان و چالاکەوانى ئافەرەت گومان لەم ژمارانە دەکەن و پێیان وایە ژمارە راستەقینەکان کەلێک گەرەترن لەوێ بـلاو دەکړینه‌و.

دهكات و ئه مه وای كرده مه سه لهی توندوتیژی په گه زی ببیت به یه كینك له بابه ته گرنگه كانی ناو پووبه ری گشتی له كوردستاندا. وهك چۆن چاوكرانه وهی قوربانیه كان خوشیان و به شداربوونیان له گه یاندنی پیشیلكردنی مافه كانیان به ئورگان و پیکخراو و دهزگا په سمی و نارپه سمیه كان، خه ریه وینه گشتیه كهی توندوتیژی له هه ریمدا، یان لانی كه م هه ندیک دیوی كه تا دوینی ناپوون و نادیار بوون، زیاتر پوون دهكاته وه. به مانایه کی دیکه به قسه هاتی قوربانیه كان خویان و دۆزینه وهی ئازایه تیسی كۆمه لایه تی و فره هنگی بو ئه وهی خویان به زمانی خویان باسی ده سترتیژییه كان بکه ن، هوكاریکی گرنگی ده ركه وتنی هه ندیک په هه ندی شاراهوی ئه م دیاردهی توندوتیژییه یه. له ئیستادا یهك شت له هه ریمدا قابیلی گومانلیكردن نییه، ئه ویش ئه وهیه توندوتیژی په گه زی دژ به ئافره تان چیدی دیاردهی پشتی ژوور و ده رگا داخراه كان نییه و له "مه جالی شه خسی"ی خیزاندا به ند نه كراه و گیرى نه خواردوه، به لكو بووه به به شیک له هه ندیک ده ركه وتی ئه و "مه جاله گشتی"یه تازه یه كه له كوردستاندا له دروستبووندا یه، توندوتیژی په گه زی ئه مپو بووه به مه سه له یه کی گرنگی ناو ژیانى گشتی و له زیاد له پووبه رینکی كۆمه لایه تیدا باس ده كریت.^۱

۱_ توندوتیژی دژ به ئافره تان یه كینكه له تیما سه ره كیه كانی به شیک له میدیاكانی كوردستان. هه وره ها به شیک له و موناقه شه گشتیانى له كۆمه لگای كوردستاندا ئاماده یه، ئه مه چكه له وهی به شیک له كاری ریکخراوه كانی ژنان، ریکخراوه كانی كۆمه لگای مه دهنی و ریکخراوه ناكۆمیه كان. له سه ره تاوه ریکخراوی ئافره تان دروست بوون دژ به دیاردهی تولهی شه رف و كوشتن له سه ره مه سه له ی ناموس، له وانش یو

هه‌موو ئهم گۆرانیکیان به حکومه‌تی هه‌ریمه‌وه نا چهند هه‌نگاوێک به ئاراسته‌ی به‌گژاچوونه‌وه‌ی توندوتیژی خیزانی بنیت، له‌وانه‌ش بۆ نموونه ده‌رکردنی یاسایه‌ک که "تۆله‌ی شه‌ره‌ف" یان کوشتن به‌هۆی شه‌ره‌فه‌وه‌ی یاساغ بکات، دروستکردنی چه‌ندان په‌ناگا بۆ قوربانیان، شیلته‌ر، دوستکردنی چه‌ندان ئه‌نجومه‌ن و ئورگانی ژنان که خۆیان به‌مه‌سه‌له‌ی مافی ئافره‌ت و پیشکه‌وتنی ئاستی ژیا‌نیانه‌وه‌ی خه‌ریک بکه‌ن.^۱ ده‌سکاریکردنی هه‌ندیک له‌یاساکانیش دیوێکی دیکه‌ی گرنگیدانه به‌مه‌سه‌له‌ی به‌گژاچوونه‌وه‌ی توندوتیژی دژ به‌ ئافره‌تان، له‌پیش هه‌مووانیشه‌وه‌ له‌کارخستن و ئیلغاکردنی "یاسای ئه‌خلاقی شه‌خسی"ی سالی ۱۹۹۰ ی عێراق، که توانای ئه‌وه‌ی به‌ پیاوان ده‌به‌خشی ژنه‌کان و که‌چه‌کانیان بکوژن، که‌ر گومانی ده‌فتاری خراپیان لێ بکه‌ن، به‌بێ ئه‌وه‌ی خه‌می ئه‌وه‌یان هه‌بیت له‌ پووی یاساییه‌وه‌ لێرسینه‌وه‌یان له‌گه‌لدا بکریه‌ت. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ ده‌رکردنی یاسایه‌ک که

Kurdish Women. نموونه‌ تۆری ژنانی کورد دژ به‌ کوشتنی شه‌ره‌ف. Against Honour Killing (KWAHK) network.

۱_ بۆ شاره‌زابوون ده‌رباره‌ی ئه‌و ئورگانه‌ په‌سمی و ئورگانه‌کانی کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی و ڕیکخراوی ئافره‌تانه‌ی گرنگی به‌مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی ئافره‌تان ئه‌ده‌ن بڕوانه‌ ئهم سه‌رچاوه‌یه‌:

Begikhani, Nazand et al. (2010), Final report: Honour-based violence (HBV) and honour-based Killings in Iraqi Kurdistan and in the Kurdish diaspora in the UK.

هه‌روه‌ها بڕوانه‌:

the annual UNAMI Human Rights Reports in Iraq at: http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=itemlist&layout=category&task=category&id=164&Itemid=650&lang=en.

مهسه له ی فره ژنی سنووردار دهکات. به هموو نووقسانی و کورتهینانه کانیانه وه ئه م گورانکارییه سه ره تایییانه دوخیکیان دروست کردوه که نه کریت به به رده وامی توندوتیژی په گه زی له ناو سنووری داخراوی خیزاندا به یلدریته وه و هه ندیک ریگا و میکانیزم بو هاتنه ده ره وه یان دروست بووه. به لام وه ک ژماره کان و ژماره کان نیشانمان ئه ده ن، سه رباری پیاده کردنی هه ندیک گورانکاری و به ده سه تهینانی هه ندیک سه ره که وتی بچووک له بواری یاساییدا، هینشتا دیارده ی توندوتیژی په گه زی و ژماره ی ئه وانه ی ده کوژرین و ئه وانه ی خو یان ده کوژن و ئه وانه ی ئه سووتین و خو یان ئه سووتین، هتجگار گه وره یه و به لگه یه کیش له به رده سستا نییه پیمان بلیت که ئه و دیاردانه له که میوونه وه دان. به مانایه کی دیکه، نه چاره سه ره یاساییه کان و نه بوونی کیشه ی به کارهینانی توندوتیژی به رامبه ر به ئافره تان به به شیک له گفتوگو و باس و خواستی ناو پرو به ری گشتی، نه دامه زاندنی هه ندیک ده زگای په سمی و ناره سمی بو گرنگیدان به م دیارده یه، نه یان توانیوه چاره سه ری ئه م دیارده ترسناکه له هه ریمدا بکه ن.

پرسیاره کان و میتۆد و سنووری لیکۆلینه وه که

ئو میتۆده ی له م لیکۆلینه وه یه دا پیاده کراوه، میتۆدی باوی ناو زانسته کۆمه لایه تییه کانه له ریگای تیکه لکردنی لیکۆلینه وه ی مهیدانییه به هه ندیک روانینی تیورییه له سه ر ئه و بابه ته ی

---

۱ _ بو زانیاری ورد له سه ر گۆپینی یاساکان پروانه ئه و سه رچاوه یه ی له یاداشتی ژماره ۲ هیمای پی کراوه

لیکۆلینه‌وه‌که‌ی ده‌رباره‌ ده‌کریت. له‌ کاتی ئە‌نجامدانی لیکۆلینه‌وه‌ مه‌یدانییه‌که‌دا له‌ کوردستان چاوپیکه‌وتن و گفتوگۆی قوول in-depth interviews ئە‌نجام دراوه‌ له‌گه‌ل ئە‌و ئافره‌تانه‌دا که له‌م بواره‌دا کار ده‌که‌ن و وه‌ک چالاکه‌وانی مافه‌کانی ئافره‌ت ده‌ستبه‌کارن. هه‌روه‌ها قسه‌ له‌گه‌ل ئە‌و پڕۆنامه‌نووسانه‌دا کراوه‌ که لێزانی ئە‌م بواره‌ن و کاریان گرنگیدانه‌ به‌ مه‌سه‌له‌ی ئافره‌ت و که‌وته‌ دوا‌ی کێشه‌کانیان له‌ پڕۆنامه‌کانیاندا، جگه‌ له‌مانه‌ قسه‌ له‌گه‌ل ئە‌و ژنانه‌شدا کراوه‌ که له‌ پێزه‌کانی پۆلسیدا ئە‌فسه‌رن و پڕۆژانه‌ سه‌رقالی مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی دژ به‌ ئافره‌تان، هاوکات قسه‌ له‌گه‌ل چه‌ند ژنیکی ئە‌ندامی ده‌وره‌کانی پیشووی په‌رله‌مانی کوردستاندا و له‌گه‌ل به‌پێوه‌به‌ری چه‌ند ئۆرگانیکی ژناندا کراوه‌. ئە‌م چاوپیکه‌وتنه‌ هه‌م له‌ شاری هه‌ولێر و هه‌م له‌ شاری سلێمانی و هه‌م له‌ لهندن و هه‌م له‌ هۆله‌ندا ئە‌نجام دراون. له‌ سالی ٢٠١٠ پێشنیاری ئە‌نجامدانی لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی هاوشێوه‌ی له‌ زانکۆی ئە‌مستردام کرد و ئە‌وده‌میش کۆمه‌لیک زانیاریی زۆرم له‌سه‌ر دیاردە‌ی توندوتیژی په‌گه‌زی له‌ کوردستاندا کۆ کردبووه‌وه‌. جگه‌ له‌مه‌ نووسه‌ری ئە‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ له‌ چه‌ند سالی پرا‌بردودا چه‌ند جارێک له‌سه‌ر بابە‌تی مافه‌کانی ژن و دیاردە‌ی توندوتیژی دژ به‌ ژنانی نووسیوه‌.^١

له‌ ئاستیکی دیکه‌دا ئە‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ پشتێه‌ستووره‌ به‌ به‌شیکی سه‌ره‌کی ئە‌و ئە‌ده‌بیاته‌ تیورییه‌ زۆره‌ی له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی په‌گه‌ز و مه‌سه‌له‌ی پیاوه‌تی و

١_ بۆ هه‌ندیک له‌ نووسینه‌کانی نووسه‌ر سه‌باره‌ت به‌ کێشه‌ و گرفتێ ئێ‌مان و مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی په‌گه‌زی له‌ کوردستاندا سه‌یری ئە‌م ژمارانه‌ی پڕۆنامه‌ی ئاوینه‌ بکه‌: ئاوینه‌ ٢٠ و ٢٧ مانگی ٥ سالی ٢٠١٤. هه‌روه‌ها ٣ و ١٠ مانگی ٦ سالی ٢٠١٤. www.awena.com

ژنبوون لە كايە ئەكادىمىيە جياوازه كاندا نووسراوه. وهك
 پيشتر وترا گه پاندنه وه بۆ هەندىك له تيزه كانى دۆركه پيميش
 سه بارهت به خۆكوشتن و بۆ هەندىك له تيزه سه ره كيه كانى
 كۆنيل سه بارهت به مه سه لهى "پياوه تىي خاوهن هه يمه نه"
 و به كار هيتانى هەندىك تيزى گرنگ له سه ره مه سه لهى
 مه سه ره فگه راى به گشتى و په يوه ندىي مه سه ره فگه راى به
 پنگه ي ژنه وه به تاييه تى، له به ما تيوريه سه ره كيه كانى ئەم
 ليكۆلینه وه يەن. ئەمە جگە له گه رانه وه بۆ هەندىك له ديه
 توريه كانى فەيله سوفى ئيتالى: ئانتونيۆ گرامشى، سه بارهت به
 چه مكى "هه يمه نه" و "شه رى پنگه" و "شه رى ده سه ته ويه خه".
 هاوكات ئەم ليكۆلینه وه يه به شيكى سه ره كى ئەو ئەده بياته
 تيوريه سه ره له نوێ ده خو ئيتيه وه و ليك ئەداته وه كه له سه ره
 ديارده ي توندوتيزي ژنان له كوردستاندا نووسراوه،
 به تاييه تى ئەو ئەده بياتيه ي كه به زمانى ئينگليزي له م بواره دا
 نووسراوه. جگە له مانه ئەم ليكۆلینه وه يه شيكرده وه ي بريك
 له و نووسينانه ش ده گرپته خۆى كه له ناو پوژنامه و گۆڤار و
 سايته كانى سه ره ئينتەرنيتدا له سه ره ئەم ديارده يه نووسراون.

پرسیاری ليكۆلینه وه كه:

پرسیاره سه ره كيه كانى ليكۆلینه وه كه بریتين له م سى
 پرسىاره ي لای خواره وه:

۱- چۆن سى شيوازه سه ره كيه كه ي توندوتيزى دژ
 به ئافره تان له كوردستاندا بخو ئيتيه وه و شى بكه ينه وه؟
 مه به ست له و سى شيوازه ش كوشتن و خۆكوشتن و سووتان
 و خۆسووتاندنى ئافره تانه.

۲- ئايا خېلگەراي، پاترياركى، ئىسلامى سىياسى و ناسىئونالىزم، ھۆكارى سەرەكىي توندوتىژىي پەگەزىن بەرامبەر بە ئافرەتان؟ ئەگەر ئەوان نىن ئايا ھۆكارە سەرەكىيەكانى ئەم دياردەيە چىن؟

۳- ئايا ئەم شىوازەنى توندوتىژى لە چ ژىنگەيەكى سىياسى و فەرەنگى و كۆمەلايەتيدا پوو دەدن و دروست دەبن؟

ھەندىك شىكردنەوى سەرەتايى بۆ ئامارەكان

بەر لە ھەمووشتىك، ئامارەكان بەسەرھاتىكى تەواو تراژىدىي دۇخى بەكارھىتەنى توندوتىژىي پەگەزى دژ بە ئافرەتمان لە ھەرىمدا نىشان ئەدن و وىنەيەكى تەواو تەلخ و تارىكمەن بۆ دەكىشن. ئەو ژمارەنە نىشانمان ئەدن كە سەدەھا ئافرەت سالانە قوربانىي دەستى ھەر سى شىوازەكەي توندوتىژىن، چ لە شارەگەورەكان و چ لە قەزا و ناحىەكان و چ لە گوندەكانى كوردستاندا. واتە شىوازەكانى توندوتىژى لە ھەموو پووبەرە جوگرافىيەكانى كۆمەلگاي كوردستاندا ئامادەيە و دياردەي توندوتىژى بەرامبەر بە ئافرەتان دياردەيەكى بەربلاو و ھەمەلايەنە.

ئەگەر سەبرى ژمارەي قوربانىيەكان لە ھەريەكىك لە سى شارەكەي ھەرىمدا بکەين، بۆمان دەر دەكەويت لە سلىمانى لەنىوان سالى ۲۰۱۰ و ۲۰۱۳ دا ۳۱ ئافرەت كوژراون، ۶۷ ئافرەت خۆيان كوشتو، ۳۲۴ بە "قەزاوقەدەر" سووتاون و ۱۳۷ ئافرەتیش خۆيان سووتاندو، بەسەرەكەكەو ۵۵۹ ئافرەت. دۇخەكە لە ھەولير بە ھەمان شىو تراژىدىيە، ژمارەي ئەوانەي لەنىوان ۲۰۱۰ بۆ ۲۰۱۳ كوژراون ۹۹

ئافرهتن (ئەم ژمارەيەش نزيكەي سئى جار گەورەترە لەوەى سلیمانی)، ٤٥ ئافرهت خۆيان کوشتو (سئى يەكێك كەمتر لەوەى سلیمانی)، ٣٦٢ ئافرهت سووتاون بە هۆى "قەزاوقەدەر" هە، (بىست لە سەد زياتر لەوەى سلیمانی)، ١٩٢ ئافرهتیش خۆيان سووتاندو (زىاد لە بىستوپىنج لەسەد زياتر لە سلیمانی)، بەسەر يەكەو ٦٩٢ ئافرهت. هەمان وىنە لە دهۆكيش بە پادەيەكى گەورە تاريكە، ژمارەى ئەو ئافرهتەنەى لەنێوان ئەو سالانەدا كوژراون ٢٩ ئافرهتن (نزيك لە ژمارەى ئەو ئافرهتەنەى لە سلیمانی كوژراون، لە كاتيكا ژمارەى دانىشتووانى سلیمانى نزيكەى دووجارى دانىشتووانى دهۆكە) هەروەها ٤٣ ئافرهت خۆيان كوشتو (يەك لەسەر سئى كەمتر لە ژمارەى سلیمانی)، ٢١١ ئافرهت بە هۆى "قەزاوقەدەر" هەو سووتاون و ژمارەى ئەوانەشى كە خۆيان سووتاندو ١٧٣ ئافرهتن (بىست لە سەد زياتر لەوانەى سلیمانی)، بەسەر يەكەو ٤٥٦ ئافرهت.

ژمارەى گشتىي ئەو ئافرهتەنەى لەنێوان سالانى ٢٠١٠ و ٢٠١٣ لە هەريمى كوردستاندا بوونەتە قوربانىي ئەم سئى شىوازە لە توندتيزى، برىتييه لە ١٧١٣ ئافرهت، لەوانە كۆى ئەوانەى لەو چەند سالەدا كوژراون ١٥٩ ئافرهتن، ئەوانەى خۆيان كوشتو ١٥٥ و ئەوانەى خۆيان سووتاندو ٥٠٢ ئافرهتن، ئەوانەشى بە "قەزاوقەدەر" سووتاون ٨٩٧ ئافرهتن. وەك پىنشتەر هيمامان بۆ كرد ئەم پۆلينكردن و جياكارىيه جياكارىيهكى رەها نيه، بۆ نموونه مەحاله بزانين بېرى ئەو ئافرهتەنەى كە سووتاندنەكەيان دەدریته پال قەزاوقەدەر، چەنديان لە واقعەدا كوشتن يان خۆسووتاندن، يان چەنديان

هه‌ل‌دان بوون بۆ خۆکوشتن. له‌ دۆخی نا‌ئاماده‌یی زانیاریی ورد و باوه‌پیکراودا سه‌باره‌ت به‌ ژماره‌ی راسته‌قینه‌ی قوربانییه‌کان، ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ هه‌یچ هه‌ل‌بژاردیه‌کی تری له‌به‌رده‌مدا نییه‌، جگه‌ له‌ قبوولکردنی ئه‌و ژمارانه‌ به‌و شیوه‌یه‌ی که‌ هه‌یه‌^۱.

به‌ روانین بۆ ئه‌و ژمارانه‌، ده‌کریت هه‌ندیک گشتگیریی سه‌ره‌تایی بکه‌ین و ب‌ل‌ت‌ین هه‌ول‌یر شاری کوشتنی ئافره‌تانه‌، (۹۹) ئافره‌ت له‌و چوار سه‌له‌دا کوژراون، سلیمانی شاری خۆکوشتنی ئافره‌تانه‌، (۶۷) ئافره‌ت خۆیان کوشتوه‌، ده‌و‌ک‌یش شاری هه‌ردووکیانه‌، (۲۹) ئافره‌ت کوژراون و (۴۳) ئافره‌ت خۆیان کوشتوه‌. ژماره‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی له‌ هه‌ول‌یردا کوژراون له‌ هه‌ردوو شاره‌که‌ی تری هه‌ر‌یم زیاتره‌ و ژماره‌ی ئه‌وانه‌ی له‌ سلیمانی‌دا خۆیان کوشتوه‌ له‌وانه‌ی هه‌ول‌یر و ده‌و‌ک زیاتره‌ و هه‌ردوو شیوازه‌که‌ش له‌ ده‌و‌ک به‌ ژماره‌ی زۆر ئاماده‌ن، به‌تایبه‌تی گه‌ر ئه‌و راستیه‌ ساده‌یه‌مان له‌به‌رچاو گرت که‌ ژماره‌ی دانیشتوانی ده‌و‌ک له‌ ژماره‌ی دانیشتوانی هه‌ول‌یر و سلیمانی زۆر که‌م‌تره‌. له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئه‌م ئه‌نجامگیریه‌ گشتگیره‌دا با ئ‌یستا که‌مه‌ک‌ینک ورد‌تر له‌و ئامارانه‌ و زانیارییه‌کان ورد ب‌ینه‌وه‌ و هه‌ندیک ده‌ره‌نجامی سه‌ره‌تایی دیکه‌ش وه‌ده‌ست ب‌ه‌ین‌ین:

۱- ئه‌وه‌ی ژماره‌کان نیشانمان ئه‌ده‌ن ئه‌وه‌یه‌ که‌

---

۱ چ‌ه‌ند چاله‌که‌وانیکی ژنان و هه‌ندیک له‌ به‌رپر‌سی ده‌زگا‌کانی به‌ک‌ز‌ا‌چ‌و‌نه‌وه‌ی توندوتیژی د‌ژ به‌ ژنان له‌ کاتی گ‌فت‌و‌گ‌و‌کانم‌دا له‌که‌لیان‌دا به‌ منیان وت، "لانی که‌م نیوه‌ی ژماره‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی که‌ گ‌وا‌یه‌ به‌ ه‌زی قه‌زاوقه‌ده‌ره‌وه‌ سووتاون ح‌اله‌تی خ‌وستاندن، به‌لام هه‌رکه‌سه‌ و ب‌ز ه‌ویه‌که‌ ئه‌و راستیه‌ نال‌یت".

خۇكۇشتى ئىنان دىياردەي ژمارەيەكى توندوتىژىيە بەرامبەر بە ئافرىتان لە كوردستاندا، نەك كۇشتىن لەسەر شەرەف. پاستە ژمارەي ئەو ئافرىتانەي لەنيوان ۲۰۱۰ و ۲۰۱۳ كۇژراون ۱۵۹ و ژمارەي ئەوانەي خۇيان كۇشتە ۱۵۵ ئافرىتەن، بەلام ھەموو ئەو ئافرىتانەي كە كۇژراون لەسەر مەسەلەي شەرەف نەكۇژراون، بەلكو ژمارەيەكى زۇريان بە ھۆي ناكۇكيەكانى تىرى ناو خىزان و بە ھۆي دەمەقالى و كىشەي كۇمەلايەتى و تورەبوون و شتى دىكەي تىرى لەم بابەتەو كۇژراون. جگە لەم پاستىيە لە ماوەي ئەو چەند سالدا ۵۰۲ ئافرىتە خۇيان سووتاندو و لەوانەش ژمارەيەكى گەورەيان مردوون. ئەگەر ئەم ژمارەي خۇسووتاندنە بخەينە سەر ژمارەي ئەوانەي خۇيان كۇشتە، ئەوا ژمارەكە سەر دەكەويت بۇ ۶۵۷ ئافرىتە، ئەودەم ژمارەي ئەوانەي خۇيان كۇشتە يان ھەولى خۇكۇشتىيان داو زۇر گەورەتر دەيت لە ژمارەي ئەوانەي لەسەر مەسەلەي شەرەف كۇژراون. خۇسووتاندن جۇرىكى تاييەتە لە خۇكۇشتىن، يان ھەولدان بۇ خۇكۇشتىن. خۇ ئەگەر بۇچوونى ھەندىك لە چالاكەوانە ئافرىتەكانى بواری بەگزاچونەوەي توندوتىژى دژ بە ئافرىتان پاست بىت، كە دەلىن نىوہي ژمارەي ئەوانەي گوايە بە قەزاوقەدەر سووتاون لە پاستىدا خۇسووتاندن، ئەوا ژمارەي خۇكۇشتىن و ھەولدان بۇ خۇكۇشتىن زۇر زياتر بەرز دەيتەو، بە پادەيەك دەكرىت بەئاسانى بلىن ژمارەي ئەوانەي خۇيان دەكوژن يان ھەولى خۇكۇشتىن ئەدەن، بۇ نمونە لە رىنگاي خۇسووتاندنەو، لانى كەم ۱۰ جار بەرزترە لە ژمارەي ئەوانەي لەسەر تۆلەي شەرەف دەكوژرىن،

ئەگەر زۆر بەرزترىش نەيىت. ئەمەش، وەك وتمان، ئەو
دەگەيەنەت كە كېشەي ژمارە يەك و شىۋازى سەرەكى
توندىتىۋىي پەگەزى لە كوردستاندا تۆلەي شەرەف نىيە،
بەلكو خۇكوشتى ژنانە.

۲- توندىتىۋىي پەگەزى دژ بە ژنان لە ھەرىمدا بە پلەي
يەكەم دياردەيەكى شارىيە، ژمارەيەكى گەورەي پروداو
توندىتىۋەكان لەناو شار و قەزا گەورەكانى كوردستاندا
پرو دەدەن. ئامارەكان نىشانى ئەدەن زۆرىنەي قوربانىيەكان
لە شار و قەزا گەورەكاندا دەژىن و بەشى ھەرەزورى
ھەر سى شىۋازەكەي توندىتىۋى لەو دوو شوپنەدا پرو
دەدەن. بەلام ئەمە ماناي ئەو نىيە كە لە لادى و شوپنە
بچووكەكاندا ئەم دياردانە بوونيان نىيە، لەو ناۋچانەشدا
ھەرسى شىۋەكەي توندىتىۋى ھەيە، بەلام بەشى زۆرى
قوربانىيەكان نىشتەجىي ئەو ناۋچانە نىن.^۱ ئەمەش بەرەو
ئەو ھەمان دەبات ئەنجامگىرىيەكى سەرەتايى بگەين و بلىين:
ئەم سى شىۋازە لە توندىتىۋى بەرامبەر بە ئافرەتان بە

---

۱ پىيوستە لىرەشدا بەورىيى مامەلە لەگەل ژمارەكاندا بگەين، چونكە
ئەو ژنانەي لە شارە گەورەكاندا دەژىن دەتوانن ئاسانتر پەيوەندى بەو
لاپەنانەو بەكن كە بەرگىر لە ئافرەتان دەكات و بەسەرھاتى خۇيانيان بى
بگىرنەو. بە پىچەوانەو تاوان و توندىتىۋىيەكان لە ناۋچە ناشارىيەكان
و لە گوندەكاندا دەشاردريئەو و پاپۇرت ناكرىن. لىرەشدا دىسانەو
دەيىت دوو خال ئاشكرا يىت. يەكەميان ئەو يە كە زۆربەي گوندەكانى
كوردستان لەدوای پەلامارەكانى ئەتقالى سالى ۱۹۸۸ وىران كراون و تا
ئىستاش بەشىكى بەرچاويان دروست نەكراونەتەو. دووھەم، گەشەي
تەكنولۇژىي پەيوەندى دۇخىكى دروست كردو، تەننەت لەناۋچە
دوورەدەست و سنوورىيە بچووكەكانىشدا تواناي ئەو ھەيە ئەو يە پرو
دەدات راپۇرت بگرىت.

پله‌ی يه‌که‌م ديارده‌يه‌کي شارپيه و پيويسته وه‌ک به‌شپک له ژيانى کومه‌لايه‌تى و ره‌گه‌زيى ناو شاره‌کان بپينين و مامه‌له بکه‌ين.

۳- زورينه‌ی ره‌های قوربانپيه‌کان ئافره‌تى گه‌نجن، ته‌مه‌نيان له‌نيوان ۱۳ سال بۆ ۳۵ سالة. ئه‌مانه‌ش به‌ نيسته‌جيكردنيان له‌ناو ميژووي کومه‌لگاي ئيمه‌دا منداالانى قوناغى ده‌سه‌لاتداريتيى كوردیی دواى سالی ۱۹۹۱ و منداالانى دونيا و ميژووي دواى راپه‌رينن. به‌ مانايه‌کي دیکه ئه‌و ژينگه‌يه‌ی که ده‌ستنيشانی ئه‌زموونی ئه‌م نه‌وه‌يه ده‌کات، ژينگه‌ی دونياى دواى راپه‌رينه. ئه‌م نه‌وه‌يه يادوه‌ريى قوناغى به‌ر له‌ راپه‌رين و سه‌رده‌می خه‌باتی نيشتيمانيی چه‌کدارى نييه، تاوانه‌ گه‌وره‌کانی به‌عسی له‌ عيراقدا نه‌ديوه و نه‌ناسيوه، هه‌روه‌ها شتوازه جياوازه‌کانی چه‌وساندنه‌وه‌ی ئه‌تنی و نه‌ته‌وه‌يیى نه‌وه‌کانی به‌ر له‌ خوی به‌ شتوه‌يه‌کي راسته‌وخو ئه‌زموون نه‌کردوه. بۆيه ئه‌و توندوتيزييانه‌ی ئه‌م نه‌وه‌يه ئه‌زموونيان ده‌کات توندوتيزييه‌کي خومالين و به‌شپک له‌ پينکهاته‌ی دونياى دواى راپه‌رين، په‌يوه‌نديه‌کي راسته‌وخويان به‌ شتوازه‌کانی توندوتيزی دونياى به‌ر له‌ راپه‌رينه‌وه نييه، يان لاوازه. بۆ تيگه‌يشتن له‌م شتوازانه‌ی توندوتيزی، پيويسته ئه‌م خاله‌ زۆر به‌جيدی وه‌ر بگرين و بيخه‌ينه‌ ره‌وتی چۆنيه‌تى تيگه‌يشتن و مه‌ماله‌کردنى توندوتيزی له‌ دونياى دواى راپه‌ريندا.

۴- ژماره‌کان پيمان ده‌لين زورينه‌ی قوربانپيه‌کان ئافره‌تى شووکردووی گه‌نجن، خيزانيان دروست کردوه، له‌ شاره‌کاندا ده‌ژين، خوينده‌وارن، ته‌نانه‌ت ده‌کریت بلين

بریکى بەرچاویشیان خویندەوارىیەکەیان باشە، بۆ نموونە دەرچووی دواناوەندییەکان و هەندیک جار زانکۆکانن.^۱

ه-خالیکی گرنکی دیکە کە ئامارەکان نیشانمان ئەدەن ئەوەیە کە بەشی زۆری قوربانییەکان دۆخی ئابوورییان یان باشە، یان مامناوەندییە و هەندیک جاریش زۆر باشە. ئەمەش مانای ئەوەی بەشیکی زۆری توندوتیژیی پەگەزی دژ بە ژنان لە کوردستاندا پەيوەندییەکی راستەوخۆی بە دیاردەى هەژارییە و نییە. بەلام ئەمە مانای ئەوە نییە کە هەژاری هیچ پەيوەندییەکی بەم دیاردەى توندوتیژییە و نییە، چونکە هەر خودی ئەو ئامارانە نیشانمان ئەدەن هەندیک لە قوربانییەکانی توندوتیژی دۆخی ئابوورییان خراپە و لە ژینگەییەکی هەژاردا ژیاون و دەژین و بەمەش دەشیت پەگورپشەکەى ئەو توندوتیژییەى دووچاریان دەبێتە وە لەناو هەژاریدا بیت. بەلام هەژاری ناتوانێت دیاردەى بەکارهێنانی توندوتیژی لای زۆرینەى هەرەزۆری ئافەرەتان لێک بداتە وە و وەک وەتم زۆرینەى دۆخی ئابوورییان یان باشە یان مامناوەندییە. ئەوەى ئەم لیکۆلینە وەیه لەم ئاستەدا پێشنیاری دەکات، بێننی هەژاریی نییە وەک سەرچاوە، یان ژینگەى توندوتیژییەکان، بەلکو ژینگەى تیکچوونى پەيوەندیی نێوان هەژاری و دەولەمەندییە لە کوردستانى دواى راپەریندا ھاتۆتە کایە وە، لەم دونیایەدا پەيوەندیی نێوان هەژارکەوتن و دەولەمەندبوون بە شێوەیەکی پێشەیی گۆراوە.

---

۱ _ ئامارەکان لە پەيوەندیدا بە پلە و رادەى خویندەوارىیە وە جیاوازییەکی بەرچاوی نیشان ئەدەن لە نێوان سلیمانی و دەوکدا. زۆرینەى قوربانییەکانی سلیمانی خویندەوارن و قوناغیک لە قوناغەکانی خویندنیان تەواو کردووە، لە کاتێکدا ژمارەیهکی کەمتر لە قوربانییەکانی دەوک خویندەوارن.

6- راستىيەكى تر كە ئامارەكان نىشانمان ئەدات ئەو، يە، كە بەشىكى زۆرى ئەو سى شىۋازەى توندوتىژى پەيوەندىيان بەو كەشە پەر مەلانى و ناكۆكىيەنەو، ھەيە كە لەناو خىزاندا دروست بوو. ھەرۈھە پەيوەندىي بەو قەيرانانەو، ھەيە كە لە پەيوەندىيەكانى دەسلەت لەناو خىزاندا دروست بوو. لە دونىاي دواى راپەرىنى كوردستاندا ژيانى خىزان گۆراني گەرە و پىشەيى بەسەردا ھاتوو، بە جۆرىك پەنايەردن بۆ توندوتىژى يەككە لە ئامرازە سەرەككەيەكانى پاراستنى پەيوەندىيە ناھەسەنگەكانى دەسلەت لەناويدا، ئەم خالە دواتر زياتر لەسەرى دەوستانى. خىزان لە كوردستاندا لە زۆر دۇخدا، بەتاييەتى لەو دۇخاندا كە پەيوەندىيان بە مەسەلى خۆكوشتن و خۆسوتاندەنەو، ھەيە، ئەو پۇل و تواناي ئامىزانىۋەنى لە دەست داو، كە لە قۇناغەكانى پىشتىردا ھەيىو.

7- ئامارەكان ھىما بۆ ئەو راستىيە دەكەن كە لە كوردستاندا شىۋازى نوڧى ھەستىكردن بە خود و ھەستىكردن بە كەسايەتى لاي ئافەرەتان دروست بوو و دروست دەيت، كە پىتويستيان بە قۇرمى نوڧى لە پەيوەندىي خىزانى و بەرزىۋەنەو، ئاستى خويندن و بوونى ئاستىكى مامناوەندىي ئابوورى و قۇرمى نوڧى ژيانى خىزانى ھەيە، بۆيە ئەو، لەم ئاستەدا پىتويستە، ئەنجامدانى لىكۆلىنەو، زياترە لەسەر ژيانى خىزان لە پەيوەندىدا بە دروستىۋونى ئەم ھەستە تازەيەو بە خود و بە لە دەستدانى ئەو پۇلە ئامىزانكەرەى كە خىزان پىشتىر ھەلگىرى بوو. نەك دووبارە كەردنەو، ئەو بۆچۈنە گىشتى و سەۋانەى كە خىزانى كوردى ھەك رۆبەرىكى كۆمەلايەتتى نەگۆپ و پاتىرىكىيەتتىكى دىرىن وينا دەكەن.

لینگانه‌وه ته‌قلیدییه‌کانی دیارده‌ی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له کوردستاندا

ئه‌ده‌بیاتیکی زۆر له‌سه‌ر شیکردنه‌وه‌ی ره‌گه‌ریشه و هۆکاره‌کانی توندوتیژیی ره‌گه‌زی دژ به ئافره‌تان له کوردستاندا له‌ئارا‌دایه، به‌داخه‌وه به‌شی زۆری ئهم ئه‌ده‌بیاته هه‌لگری لینگانه‌وه‌یه‌کی ته‌واو ته‌قلیدین بۆ ئهم دیارده‌ ترسانکه، زۆر جاریش هه‌ست ناکه‌یت شتێک له شیکردنه‌وه‌کانی ناو ئهم ئه‌ده‌بیاته‌دا گۆراوه، ئه‌وه‌ی له سالانی هه‌فتا و هه‌شتادا نووسراوه، هه‌مان ئه‌و شته‌یه که سی سال دواتر و له ده‌یه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی بیستویه‌که‌دا نووسراوه. وه‌ک پێشتریش وتمان، ئهم ئه‌ده‌بیاته بێ ماندووبوون باس له پۆل و کاریگه‌ریی پاتریارکیه‌ت، ئیسلامی سیاسی، خێلگه‌راییی، به‌ها و نۆرمی کۆمه‌لایه‌تی ته‌قلیدی و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و ئه‌تنی و کاریگه‌رییه‌ نیگه‌تیفه‌کانی ناسیۆنالیزم ده‌کات، له به‌ره‌مه‌پێنان و هه‌شسته‌وه و پاراستنی ئهم توندوتیژییه‌دا. بۆ چاره‌سه‌رکردنی ئهم توندوتیژییه‌ش باس له مه‌سه‌له‌ی پیا‌ده‌کردنی مافه‌کانی مرۆف و پاراستنی ئه‌و مافانه ده‌که‌ن. با چه‌ند نمونه‌یه‌ک له ئه‌ده‌بیاته به‌ئێینه‌وه.

بۆ نمونه‌ شاره‌زاد مۆجاب، که خانمیکی دانیشتووی که‌نده‌ایه و نووسینیکی زۆری له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی ئافره‌تان له کوردستاندا هه‌یه، مه‌سه‌له‌ی خێلگه‌راییی و ناسیۆنالیزم و پاتریارکیه‌ت وه‌ک هۆکاره سه‌ره‌کییه‌کانی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له کوردستاندا ده‌بینیت. له نووسینه‌کانی ئهم نووسه‌ره‌دا هه‌م ده‌سه‌لاتی پاتریارکی و هه‌م کولتوو‌ره‌که‌ی به‌رپرسن له شیوازه جیا‌وازه‌کانی توندوتیژیی ره‌گه‌زی له کوردستاندا،

لاى ئەم خانمە بالادەستىي ئەم دەسلەت و كولتوورە پاترياركيە، كە ميژوويەكى دىرىنى لە كوردستاندا ھەيە، بەرپرسە لە توندوتىژىي رەگەزى.^۱ ھەمان ئەم نووسەرە لە شويتىكى دىكەدا ئىسلامى سىياسىيش دەخاتە پال دەسلەت و كولتوورى پاترياركيەت و بەسەرەكەو دەيانكات بە بەرپرس لە دياردەي توندوتىژىي چىندەري. دەربارەي ئىسلامى سىياسى ئەم خانمە دەنووسىت: "سىياسىيەكان لەلایەن ئىران و سعوودىيەو يارمەتیی مادی و مەعنەوی دەدرين بۆ ئەوێ ھەولێ بەئىسلامىکردنى پەيوەندىيە رەگەزىيەكان لە كوردستاندا بدەن." لەپال ئەمانەشدا مەسەلەي ئامادەگىي خىلگەرايى و دابونەرتىي خىلگەيانەش دىنە كايەو و دەچنە سەر ھۆكارەكانى تر كە باسماں كردن و بەسەرەكيشەو بىنەما سەرەكىيەكانى توندوتىژى لە كوردستاندا دەستىشان دەكەن.^۲ لەچەند نووسىنىكى ترىدا ئەم خانمە ناسىوناليزمىش دەخاتە سەرلىستى ھۆكارەكان و ھىما بۆ رۆلى ناسىوناليزم وەك دەزگايەكى پاترياركى لە بەرھەمھىنانى توندوتىژىي

---

۱ بۆ نمونە بىروانە:

Mojab, Shahrzad. (2001). *Conflicting Loyalties: Nationalism and Gender Relations in Kurdistan*, in: Himani Bannerji et al. (eds.) *Of Property and Propriety: The Role of Gender and Class in Imperialism and Nationalism*. Anthropological Horizons, number 21. Buffalo, N.Y, University of Toronto Press.

۲ _بىروانە:

Mojab, Shahrzad, ed. (2001a): *Women of a Non-state Nation: The Kurds*. Costa Mesa, California: MAZDA Publishers. p. 9.

په‌گه‌زی له کوردستاندا ده‌کات.^۱ به‌بۆچوونی ئەم خانمه، ناسیۆنالیزمی کوردی "وه‌ک بزوتنه‌وه‌ ناسیۆنالیستییه‌کانی تر بزوتنه‌وه‌یه‌کی پاتریارکییه، گه‌رچی به‌قسه‌باس له‌مه‌سه‌له‌ی یه‌کسانی نیوان په‌گه‌زه‌کانی کردوه و ده‌کات".^۲ له‌دیدي ئەم نووسه‌ردا ئەم ناسیۆنالیزمه‌ به‌به‌رده‌وامی داوای یه‌کیتی و یه‌کگرتی په‌گه‌زه‌کان و چینه‌کان و دینه‌کان ده‌کات، له‌کاتیکدا مه‌سه‌له‌ی "ئازادی ئافره‌تان به‌به‌رده‌وامی بۆ ئایینده‌ دوا ده‌خات".^۳ به‌کورتی ئەو ده‌زگا چه‌مکییه‌ی ئەم نووسه‌ره‌ به‌کاری ده‌هێتیت بۆ خویندنه‌وه‌ی دیارده‌ی توندوتیژی په‌گه‌زی له‌ کوردستاندا، ئەوانه‌ بوون که هێمانان بۆ کردن. نووسه‌ریکی دیکه‌ که له‌سه‌ر دیارده‌ی توندوتیژی دژ به‌ ژنان نووسینیکی زۆری هه‌یه، نه‌زهند به‌گی خانییه، ئەم خانمه‌ش وه‌ک شاره‌زاد مو‌جاب، پاتریارکیه‌ت و خێلگه‌رایي و ناسیۆنالیزم و ئیسلامی سیاسی وه‌ک هه‌زکاره‌ سه‌ره‌کییه‌کانی

۱_ پ‌وانه:

Mojab, Shahrzad (2000). 'The Feminist Project in Cyberspace and Civil Society.' *Convergence* 33(1-2): 106-19. See also: Mojab, Sh. (2001) *Conflicting Loyalties: Nationalism and Gender Relations in Kurdistan*, in: Himani Bannerji et al. (eds.) *Of Property and Propriety: The Role of Gender and Class in Imperialism and Nationalism*. Anthropological Horizons, number 21. Buffalo, N.Y.: University of Toronto Press. p. 9.

۲_ پ‌وانه:

Mojab, Sh. and Abdo, N. (2004). *Violence in the Name of Honour: Theoretical and Political Challenges*. Istanbul: Bilgi University Press. p. 31. 15 Ibid. p. 31.

۳_ هه‌مان سه‌رچاره‌ی پ‌یشوو ل ۳۱.

توندوتیژیی ڕه‌گه‌زی به‌گه‌شتی و توندوتیژییه‌ک په‌یوه‌ندیی به‌ شه‌ره‌فه‌وه‌ هه‌بێت به‌تایبه‌تی: ”ڕه‌گه‌پیشه‌کانی له‌ناو واقعیی مادیدا بونیادی کۆمه‌لایه‌تی و کولتووڕ و به‌های خێله‌کیی و عادات و ته‌قالیدایه، که ئه‌مانیش تیکه‌ل بوون به‌ دینامیکه‌یتی تاییه‌تی خه‌باتی ڕزگاریی نه‌ته‌وه‌یی و ئوسولیه‌تی دینی. “^١ ئه‌و ده‌زگا چه‌مکییه‌ی ئه‌م خانمه‌ش به‌کاری ده‌هێنیت بۆ لیکدانه‌وه‌ و ڕاڤه‌کردنی توندوتیژیی ڕه‌گه‌زی له‌ کوردستاندا که‌م تا زۆر هه‌مان ئه‌و ده‌زگایه‌یه‌ که‌ شاره‌زاد موخاب به‌کاری ده‌هێنیت. بێگومان ئه‌و چه‌مکانه‌ی ئه‌م دوو خانمه‌ به‌کاری ده‌هێنن چه‌مکی تیوریی گرنگن بۆ لیکدانه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌ ڕه‌گه‌زییه‌کان و سیستمی جێنده‌ر، gender order، له‌ هه‌رێمدا، هه‌روه‌ها بۆ شیکردنه‌وه‌ی چه‌ند ڕه‌هه‌ندیکی گرنگی توندوتیژیی ڕه‌گه‌زی له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا. به‌لام له‌ نووسینی ئه‌و دوو خانمه‌دا به‌کارهێنانی ئه‌و چه‌مکانه‌ بۆ خوێندنه‌وه‌ و تیوریزه‌کردنی دیارده‌ی توندوتیژیی له‌ هه‌رێمدا دوو کێشه‌ی سه‌ره‌کیان هه‌یه. یه‌که‌میان ئه‌وه‌یه‌ له‌ زۆربه‌ی نووسینه‌کانی ئه‌و دوو خانمه‌دا ئه‌م چه‌مکانه‌ زۆر گه‌شتی و ناکۆکریتن، نیشه‌جی نه‌کراون له‌ناو ڕه‌وته‌ میژوویی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگای کوردیدا و به‌ شیوازیکی ته‌واو نامیژوویی به‌کار هاتوون. ئه‌و جوژه‌ داوه‌ری و بۆچوونانه‌ی له‌و نووسینانه‌دا ده‌رباره‌ی دۆخی توندوتیژیی ڕه‌گه‌زی له‌ کوردستاندا کراون و نیشان دراون، ئه‌وه‌نده‌ گه‌شتی و ناکۆکریتن، ده‌شیت به‌سه‌ر چه‌ندان کۆمه‌لگا و پێکهاته‌ی کۆمه‌لایه‌تی و میژووی تردا، که‌ زۆر جیاواز بن له‌ میژووی هه‌ریم، پیاده‌ بکری. ئه‌وه‌ی له‌و

١_ هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ٥١-٥٢.

نوووسينانهدا له سهر توندوتیژی و دڅخې ژنان دهگوتريت، زور بهناسانی دهشیت بڼ قسهکردن له سهر چهندهها کومهلگای تر و له چهندهها کیشوهري جياوازدا بهکار بهيتريت، بهبی ئهوهی هيچ شتيکی کونکريتمان له سهر توندوتیژی لهو ژینگه جياوازانهدا پی بلیت. ههمومان دهزانين که فرههنگی پاتريارکیي يهکيک له سهرچاوهکانی توندوتیژی جهندهري، بهلام ئهم فرههنگه له ههر کومهلگايهکدا به شيويهکی تاييهت کار دهکات و به شيويهکی تاييهتیش ئامادهيه. ههمووان دهزانين که ناسيوناليزم چ وهک ئايدیولوزيا و چ وهک بزوتنهوهی سياسي، مهسهلهی ئافرهت به مهسهلهيهکی سهرهکی نازانيت، بهلام ههر ناسيوناليزمیک به شيويهکی تاييهت کار دهکات و ئهم ناسهرهکيپونه پياده دهکات. به کورتیيهکهی ئهوهنده بهس نييه بلين پاتريارکيهت و ناسيوناليزم و دين بهرپرسن له توندوتیژی دژ به ژنان، ئهم دیده گشتیيه پیويستی به کونکريتکردن و به نيستهجيکردن ههيه لهناو میژووی تاييهتی کومهلگادا.

کيشهی دووههم له پهيوهنديدا به دڅخې توندوتیژی رهگهزييهوه له ههریمدا، ئهويه که ئهم گشتکيرييه ئهوهوته میژووييه تاييهته و سروشتی تاييهتی ئهوتوندوتیزييه تهواو پشتکوی دهخات که له سالی ۱۹۹۰هوه له ههریمدا دروست بووه. توندوتیژی رهگهزی، وهک ههموو شیوازهکانی تری توندوتیژی، تهواو گری دراوه به کات و پهوتی میژوویی تاييهتهوه و ماناکانیا بهپنی گورانی ئهوشتانه گورانی گورهیان بهسهردا دیت. بڼ تيگهيشتن لهم گورانانه و له مانا جياوازهکانيشيان پیوسيته خومان له سنووری قسهوباس

و داوهریگردنکی گشتییانه‌دا نه‌به‌ستینه‌وه و زور به‌وردی سه‌یری ئه‌و دۆخ و هه‌لومه‌رج و په‌وته‌ تازانه‌ بکه‌ین که په‌یوه‌ندییه‌ په‌گه‌زییه‌کانی تیادا دروست ده‌بیت، هه‌ول به‌دین له‌ مانا و شیوازه‌ تازه‌کانی به‌کاره‌یتانی توندوتیژی له‌و په‌وتانه‌دا تیگه‌ین. ئه‌مه‌ش له‌ دۆخی هه‌ریمدا مانای ئه‌وه‌یه‌ پێویسته‌ زور به‌وردی له‌سه‌ر دروستبوونی دونیای دوی راپه‌ڕین بوه‌ستین و توندتیژی په‌گه‌زی له‌ناو ورده‌کارییه‌کان و گۆرانکارییه‌کانی ئه‌و دونیا به‌دا نیشته‌جی بکه‌ین.

ژنه نووسه‌ریکی دیکه به ناوی مینو ئالینیا له کتیبیکدا که سالی ۲۰۱۳دا به زمانی ئینگلیزی بلاو بوته‌وه به‌درژی یی له‌سه‌ر دیارده‌ی توندوتیژی په‌گه‌زی له هه‌رمی کوردستاندا ده‌ه‌ستیت. به به‌راورد به نووسینه‌کانی شاره‌زاد موجب و نه‌زند به‌گی خانی، ئه‌م کتیبه هم ورده‌کاری زیاتری تیدایه و هم له پووی تیوری‌شه‌وه له‌وان ده‌وله‌مه‌ندتر و ئالۆتر و کاملتره. مینو ئالینیاش توندوتیژی په‌گه‌زی دژ به ئافره‌تان و چه‌وساندنه‌ویان له هه‌رمی کوردستاندا به هه‌مان شه‌و هۆکارانه‌ی سه‌ره‌وه‌وه گرئ ده‌دات که نووسه‌ره‌کانی دیکه باسی ده‌کن. ئه‌میش وه‌ک ئه‌وان ئه‌م توندوتیژییه ده‌کاته ده‌ره‌نجامی چه‌وساندنه‌وی ئه‌تنی و نه‌ته‌وه‌ی، ده‌یه‌ستیت‌ه‌وه به پرۆژه‌ی ناسیۆنالیزمی کوردی خۆیه‌وه و گرینی ئه‌دات به‌و ژینگه دوورودریژه‌ی جه‌نگی به‌رده‌وامه‌وه که له کوردستاندا ئاماده بووه. هاوکات په‌راوی‌زخستنی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی، ئاواره‌بون، کرده‌ی به‌میلیتاریزه‌کردن، پۆلی دین و پاتریارکیه‌ت، بونیادیی خپله‌کی و خزمخواهیش وه‌ک ره‌گه‌رشه‌کانی دیارده‌ی توندوتیژی دژ به ژنان وینا ده‌کات.

ئهوهى ئهم نووسهره له ليكۆله ره وهكانى تر جيا دهكات وه ئهويه له ليكدهانه وهى تاوانهكانى شه رهفدا تهنها ئه وه قسه گشتيانه دووباره ناكاته وه كه لاي دوو نووسهره كهى تر به بهربلاوى ئامادهن، بهلكو له ريگاي چاوپيكهوتن و كۆكرده وهى زانيارىيى ورده وه كۆنكرىتانه تر كار دهكات و شىي دهكات وه. هاوكات ئهم نووسهره چه مكى "پياوه تى" يان رجوله ت يان masculinity، كه چه مكى گرنكى بوارى ليكۆلینه وه جينده ريبه كانه، بهكار دههينيت بۆ تينگه يشتن له دياردهى توندوتىژى له ههريمدا. ئهم خانمه مهسه لهى تۆلهى شه رهف يان كوشتن له پهيوه نديدا به شه رهفه وه، گرڤ ئه دات به بوونى "گوتاريكى هه ژمونگه ره وه سه باره ت به شه رهف" له لاي ئه وه كه سانهى له كوردستاندا ژنه كانيان دهكوژن. ئهم گوتاره بالادهسته دهربارهى شه رهف تواناي ئه وه مهيسه ر دهكات كه ژيانى سيكسى و جهستهى ئافره ت به شيوهيهكى بهر فراوان كۆنترۆل بكرىت. به بۆچوونى ئهم نووسهره، ژنكوژهكان "شوناسى رهگه زىي خۆيان و پوانينان بۆ پياو بوونى خۆيان له ناو ژينگه يه كدا دروست كردوه كه پره له چه وسانده وهى ئه تنى و كردهى بهرگريي كردن، جهنگ و ململانئى چه كدارىيى، ههروه ها له ژينگه يه كدا كه توندوتىژى وهك تاكه ئه گه ريكي به لاداخستن و چاره سه ركردنى ململنيكان ئاماده يه. " به مانايه كى ديكه گوتارى "پياوه تىي بالادهست" و هه ژمونگه ر، گوتاريكه له و ژينگه يه دا دروست

---

1 _Alinia, Minoo (2013). Honor and Violence against Women in Iraqi Kurdistan. New York. Palgrave Macmillan.p. 81.

بووه که پیره له توندوتیژی و چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و به‌رگریکردنی توندوتیژ به‌رامبه‌ر به‌م چه‌وساندنه‌وه‌یه. له دیدی ئهم نووسه‌رده‌دا ئهم گوته‌اره سه‌باره‌ت به‌ پیاوه‌تی روانینیکی بۆ شه‌ره‌ف سه‌روه‌ر کردوه که کۆنترۆلکردنی له‌شی ئافره‌ت به‌ما سه‌ره‌کیه‌که‌یه‌تی. خالکی به‌هیزی تری کتێبه‌که‌ی مینۆ ئالینی ئه‌وه‌یه که له دید و ده‌سپیکێ زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌انه‌وه نووسراوه، دید و ده‌سپیکێ که دیارده‌ی توندوتیژی به‌ ته‌فاسیله‌کانی ئه‌و ژینگه و هه‌لومه‌رجه کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌وه گرێ ئه‌دات که له‌ئارا‌دایه، به‌ مه‌سه‌له‌ی به‌ستنه‌وه‌ی چه‌وساندنه‌وه‌ی ئافره‌تانه‌وه به‌ کارلێک و کارلێکی پێچه‌وانه‌ی جیاوازی چه‌ندان بونیادی تایبه‌تی ده‌سه‌لاته‌وه، نه‌ک ئه‌وه‌ی بیه‌ستنه‌وه به‌ ”سروش‌ت“ یان ”ئاکار“ی تاکه‌که‌س و گروه‌په‌که‌انه‌وه.

یه‌کێک له‌و خاله سه‌ره‌کیانه‌ی که کتێبه‌که‌ی مینۆ ئالینی له سه‌ره‌جه‌می کاره‌کانی تر جیا ده‌کاته‌وه گرنگیدانی ئهم نووسه‌ریه به‌ دیارده‌ی خۆکوشتنی ژنان له کوردستاندا. ئهم خانمه‌ فه‌سلێک له کتێبه‌که‌ی ته‌رخان ده‌کات بۆ ئهم دیارده به‌رفراوانه‌ی ناو هه‌ریم. له په‌یوه‌ندیدا به‌ لیکدانه‌وه و شیکردنه‌وه‌ی ئهم دیارده‌یه‌شه‌وه ده‌کریت هه‌ما بۆ دوو خالی سه‌ره‌کی لای ئهم نووسه‌ره بکه‌ین. یه‌که‌میان، مینۆ ئالینی دیارده‌ی خۆکوشتنی ئافره‌تان به‌ پاشخانی لادینی و خه‌له‌کی و ناشاریی ئافره‌ته‌که‌انه‌وه ده‌به‌ستنه‌وه، که دوا‌ی جیگۆرکینان ده‌شیت له ئیستادا هه‌م له‌ناو شاره‌کاندا و هه‌م له ده‌ره‌وه‌ی شاره‌کاندا، واته له لادیکاندا، بژین.^۱ به‌ بۆچوونی ئهم نووسه‌ره

۱_ هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ۱۲۶.

خۆكۈشتى ئافرىدە تان "دەرەنجامى ويران كىردىن و راگواستىنى لادىكانى كوردستانە لە سەردەمى دەسەلاتدارىتىي بەعسدا" و دەرەنجامى "لە بەرەكەتە لۆه شاندەنە وەى بونىادە كۆمەلەيە تىيە كۆنەكان و تىكەلبوونىيان بە ھەژارى و پەراويزكەوتىنى كۆمەلەيەتى و ئابوورىيى" م. دووھەم، ئەم خانمە خۆكۈشتىن وەك دەرەنجامى ئامىزانىبونىكى كۆمەلەيەتىي تەواوى ئافرىدە تان و قىبوولكىردىنى تەواوىيان بۆ بەھا و نۆرمە پاتىرىكىيە كۆنترۆلكەرەكانى كۆمەلگەى كوردى دەبىنىت، واتە بەھاكانى پاتىرىكىيەت بە رادەيەك بەھىزن، كە بە شىنۆھەيەكى ئۆتوماتىكى لەلەيەن ئەو ئافرىدە تانەو بەناوھەكى كراون و قىبوول كراون، ئەوانەش كە خۇيان دەكوژن، جگە لە كىردەى خۆكۈشتىن، ئامرازىكى دىكەيان لە بەردەمى فشارى ئەو بەھايانەدا بۆ نەماوھەتەو. لە دىدى ئەم نووسەرەدا كۆمەلەك "ھۆكارى مېژووىي و سىياسى ھەن وايان كىردە بونىادە خىلەكى و خىزمخواھىيەكان بەھىزن بن" و لە دەرەنجامدا وا بىكەن "ژيانى ئافرىدە تان پىر رىسك و مەترسىي گەورە بىت." بە گەرانندەو بۆ ئەو پۇلىنكارىيەى كۆمەلناسى فەرەنسى: ئىمىلى دۆركھام بۆ دىياردەى خۆكۈشتىن دەكات، ئەوھى مېنۇ ئەلنىيا باسى دەكات دەكەوتە خانەى ئەو شىنۆازە لە خۆكۈشتەوھە كە دۆركھام ناوى "خۆكۈزىي جەبرى" يان "قەدەرى" ى لى دەنىت، fatalistic suicide.^۲

۱_ ھەمان سەرچاھى پىشوو ل ۱۲۱-۱۲۲

۲_ ھەمان سەرچاھى پىشوو ل ۱۴۳.

۳ بۆ زانىيارىي زياتر لەسەر ئەم خالە بىروانە:

Durkheim, Emile (1951) *Suicide: A Study in Sociology*. Free Press, Glencoe, Illinois.

سەبارەت بە خالى يەكەمى لىكدانەوۋەكانى مېنىڭ ئالىنى
بۇ خۇكۇشتى ئافرەتان، واتە سەبارەت بەو خالى كە
دىاردەي خۇكۇشتىن بە پاشخانى لادى و ھەزارىيەوۋە گرى
ئەدات، دەرگىت بلىين: ئەو ئامارانەي لەم لىكۆلىنەوۋەدا
كۆ كراونەتەوۋە ئەوۋەمان نىشان ئەدەن كە خۇكۇشتىن
لە ھەرىمى كوردستاندا بە پلەي يەكەم دىاردەي شارە
گەرەكانى كوردستانە، نەك دىاردەي لادىكان، زۆرىنەي
ھەرەزۆرى ئەوانەي خۇيان دەرگۆژن نىشتەجىي شارە
گەرە و بچوۋكەكانى. جگە لەمە، زۆرىيەي ئەو ئافرەتانەي
خۇيان دەرگۆژن خۇيىندەوارن و زۆر جار قوناغى ناوۋەندىيان
تەواۋ كىردوۋە، زۆرىنەشيان ھەزار نىن، بەلكو بە پىچەوانەوۋە
دۇخى ئابوورى و ئاستى ژيانىيان يان مامناۋەندىيە يان
باشە و لە ھەندىك دۇخىشدا زۆر باشە. سەبارەت بە خالى
دوۋەمىش، مەن لە لاپەرەكانى داھاتوۋدا نىشانى ئەدەم، كە
ناكرىت دىاردەي خۇكۇشتى ئافرەتان لە ھەرىمدا كورت
بكرىتەوۋە بۇ ئەو فۆرمەي خۇكۆژى، كە دۆركھايىم ناۋى
"خۇكۆژىي جەبرى" لى دەنىت. لاي دۆركھايىم "خۇكۆژىي
جەبرى" ئەو شىۋازەي خۇكۆژىيە كە پەيوەندىي بەوۋە
ھەيە تاكەكەسەكان بەتەواۋى لەناۋ نۆرم و بەھا و ياسا
بالادەستەلانى كۆمەلگادا تواونەتەوۋە و سەرجمى ئەو بەھا و
نۆرم و ياساىانەيان بەتەواۋى قىبۇل كىردوۋە. ئەم لىكۆلىنەوۋەيە
نىشانى ئەدات كە فۆرمى تىرى خۇكۇشتىن لە كوردستاندا
ھەيە كە پەيوەندىيان بە پلەي يەكەم بە پىرۆسەي "شلەژانى
پىوانەيى" ەوۋە ھەيە، واتە پەيوەندىي بە پەككەوتنى تەواۋى
پىۋەرە مەييارىيەكانەوۋە ھەيە، بە پەككەوتنى سىستىمى بەھا

و نۆرم و نرخەكانەوہ نەك قىبوولكردن و توانەوہ لەناوياندا. بە مانايەكى دىكە خۆكوشتنى ئافرەتان تەنھا دەرەنجامى بەهينزى و قوولى دىسپلين و زورى سىنوردانانەكانەوہ، overregulation. نىيە، بەلكو پەيوەندى بە شلەژان و پەكەوتنى پىنوەرە گشتىيەكانىشەوہ هەيە. دەكرىت هەر بە گەرانەوہ بۆ شىوازە جياوازەكانى خۆكوشتن لای دۆركهائىم باس لەو شىوازەى ترى خۆكوشتن لە هەريمدا بكەين كە دۆركهائىم ناوى خۆكوشتن وەك دەرەنجامى "ئانومى"، anomie، لى ناوہ. ئانومى بە مانای سەرلێشێوانى بەهاى و ئەخلاقی و كۆمەلایەتى لە كۆمەلگادا تا رادەى نەمانى بەهاكان و پىنوەرەكان.

بەكورتى خالى ھاوبەشى زۆرىك لەو ئەدەبىياتەى لەسەر دياردەى توندوتیژی رەگەزى دژ بە ژنان لە كوردستاندا نووسراوہ، پەيوەستە بە پىداكرتنەوہ لەسەر مێژووى چەوساندنەوہى ئەتنى و نەتەوہى، پىداكرتن لەسەر جەنگ، مىراتى كۆلۇنيالىزم، داگیرکردن و بەمىلېتارىکردنى كوردستان، مەسەلەى خێلەكى و بالادەستى پاترىاركىيەت و رۆلى دین و ئىسلامى سياسى. بىگومان لە رافەکردنى دياردەى توندوتیژیدا گرنگە مرقۇف پاشخانە مێژوويىيە دىرینەكەى ئەو توندوتیژیيە بىيىت و تىيگات و كارىگەرىيە ئەو مىراتە مێژوويىيە دىرژەش لەسەر دۆخى ئىستا بەرچاو بكرىت. بەلام ئەوہى پىويستە ئاگامان لى بىت ئەوہى ئەم گەرانەوہىە بۆ دواوہ نەبىتە ھۆى ئەوہى ئىستا نەبىيىن، واتە ئەو مێژووە ئامادە و بەردەست و ھەنووكەيىيە پشتگوێ نەخەين كە لە ئىستا و لىرەدا دروست دەكرىت. ئەمەش مانای ئەوہى ئەو

ژینگه‌ی راسته‌وخۆیه‌ی پشتگوێ نه‌خه‌ین که دیارده‌ی توندوتیژی دژ به‌ ژنان له‌ناویدا ڤوو ده‌دات. وه‌ک ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه‌ی نیشانی ئه‌دات، ئهم ژینگه‌یه‌ش میژووی دیرینی کۆمه‌لگای کوردی نییه‌، به‌لکو ژینگه‌ی ئهو گۆڤانکارییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاسیی و فهره‌ه‌نگیه‌ به‌رفراوانه‌یه‌ که له‌ سه‌ره‌تای سالانی نه‌وه‌ده‌وه‌ تا ئهم‌ڤۆ له‌ کوردستاندا هاوتۆته‌ کایه‌وه‌. ئهو ڤۆژگاره‌یه‌ که کورده‌کانی باشوور له‌وه‌دا سه‌رکه‌وتوون جوړیک له‌ ده‌سه‌لاتداریتی سه‌ربه‌خۆ دروست بکه‌ن بۆ به‌پێوه‌بردنی کۆمه‌لگاکه‌ی خۆیان.^۱ به‌م مانایه‌ ئهو نووسینه‌یه‌ی باسم کردن به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی ته‌نها گرنگیان به‌و میژووه‌ داوه‌ که فیرناندۆ برۆدیل ناوی "میژووی دوورخایه‌ن"ی لی ده‌نیت، *longue durée*، که بیگومان له‌ دۆخی میژووی کوردا میژووی چه‌وساندنه‌وه‌ی ئه‌تنی و نه‌ته‌وه‌یی، میژووی جه‌نگ و پیکدادان: میژووی به‌رگری چه‌کداره‌، به‌لام ئهو نووسینه‌یه‌ له‌سه‌ر ئهو دوو شیوازه‌ی تر له‌ میژوو ناوه‌ستن، که برۆدیل ناویان ده‌نیت: "میژووی کورت" و "میژووی مامناوه‌ندی" *event* و *conjoncture*. که باس له‌ "میژووی مامناوه‌ندی"ی ه‌هریمی کوردستان ده‌که‌م، باس له‌ میژووی ئهم ه‌هریمه‌ له‌ دونه‌یای دواي ڤه‌پیندا ده‌که‌م، که میژوویه‌که‌ له‌ ۲۵ سال نزیک ده‌بێته‌وه‌ و ئاکاری سه‌ره‌کیی ئهم میژووه‌

۱_ هه‌موو ئهو نووسینه‌ی هه‌مایان بۆ کراوه‌ باس له‌و گۆڤانکاریانه‌ ده‌که‌ن که حکومه‌تی ه‌هریم و پیکخواه‌کانی ئافره‌تان له‌ دۆخی ژناندا دروستی کردوه‌، له‌وانه‌ش گۆرانی یاساکان، دروستکردنی په‌ناگا، شێلتەر، دروستکردنی لیژنه‌ و گروپی تایبه‌ت، هتد... به‌لام تاکه‌ لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک نابینن به‌ شیوه‌یه‌کی سیستماتیک گرنگی به‌ گۆڤانکارییه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و ئابووری و کولتورییه‌کانی دونه‌یای دواي ڤه‌په‌رین داویت.

بوونی دهسه لاتیکي سهر به خوی کوردیی خومالییه، که لهو چاره که سه دهیه دا چهندان پرۆسهی جیاوازی خستوته وه، که توند تیژی یه کیک له ده ره نجامه ترسناکه کانیانه. که باس له "میژووی کورت" یش ده کهم، هیتا بۆ میژووی دونیای دواي سه دام حوسهین له سالی ۲۰۰۳ ده وه ده کهم. له م پرۆه وه نهو گرمانه یه ی نه م لیکۆلینه وه به رگری لئ ده کات نه مه یه: بۆ تینگه یشتن له دیارده ی توندوتیژی په گه زی دژ به ژنان له کوردستاندا، به تایبه تی بۆ تینگه یشتن له دیارده ی خۆکوشتنی ئافره تان، نه وه ی له هه مووشتیک پیویستتره: شیکردنه وه و لیکدانه وه ی نه و میژووه کورت و مامناوه ندییه یه که ژینگه ی راسته وخوی شیوازه جیاوازه کانی توندوتیژین، به توندوتیژی په گه زیبیشه وه. خۆه ریککردن و قه تیسبوون له ناو میژووی دووری چه وساندنه وه ی نه ته وه یی و نه تنیدا مه ترسیی نه وه دروست ده کات له ناو "پارادایمیکي ناسیونالیستی" دا گیر بخوین که هه موو خراپه کارییه کان و هه موو توندوتیژی و ناهه قییه کان به میژووی داگیرکردن و چه وساندنه وه ی نه تنی و نه ته وه ییه وه بیه ستینه وه. به مهش نه و میژووه درێژه بکهین به عه لاگه یه کی ناسیونالیستی و هه موو کیشه کانی دنیا نه مژمانی پیدا هه لبواسین، به مهش په رده یه ک به سه ر کیشه گه وره کانی میژووی چاره که سه ده ی حوکمرانیی خومالی و خودمختاردا دابهین، که ژینگه ی راسته وخوی پیاده کردنی توندوتیژییه کانه.

له به شیکی زۆری نه و نه ده بیاته دا که باس له دونیای دواي ۱۹۹۱ هه ریمی کوردستان ده کات وینه یه کی تا راده یه کی زۆر پۆزه تیف بۆ هه ریتم و گۆرانکارییه کانی ده کیشریت، وینه ی

سه‌رده‌می سه‌رکه‌وتنی پێژه‌یی کورد، بۆ نمونه له‌وه‌دا که خۆیان حوکمی خۆیان بکه‌ن، هه‌لبێژاردن پێک بخه‌ن، په‌رله‌مان دروست بکه‌ن، حکومه‌ت پێک به‌ینه‌ن، ژیرخانی ئابووری دروست بکه‌ن، هتد...^١ له‌دوای هه‌رشه‌که‌ی ئه‌مریکا و کۆتایه‌په‌ینانه‌ش به‌ ده‌سه‌لاتی سه‌دام حوسه‌ین له‌ عێراقدا، کوردستان له‌ زۆریک له‌ میدیاکاندا وه‌ک "عێراقه‌که‌ی تر"، واته‌ عێراقه‌ ئارام و ئاساییش و دیموکراس و پێشکه‌وتوووه‌که‌ نمایش ده‌کریه‌ت. ئهم لیکۆلینه‌وه‌یه‌ ناکه‌وێته‌ داوی دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئهم وینه‌ به‌هه‌شتیه‌ ناراسته‌وه‌ بۆ هه‌ریمی کوردستان و له‌باتیی ئهمه‌ هه‌ول ئه‌دات پرۆسه‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و سیاسی و فره‌هه‌نگیه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی دونه‌ی داوی پاپه‌ڕین و دونه‌ی داوی که‌وتنی پێژه‌یه‌که‌ی سه‌دام حوسه‌ین له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا شی بکاته‌وه‌. ئه‌و پرۆسه‌یه‌ که‌ ئه‌و ژینگه‌ سه‌ره‌کی و به‌په‌رتیه‌ دروست ده‌که‌ن که‌ تیايدا دیارده‌ی توندوتیژی په‌که‌زی دژ به‌ ئافره‌تان له‌ هه‌رێمدا پیاوه‌ ده‌کریه‌ت. وه‌ک پێشتر وتمان ئهم پرۆسه‌یه‌ ئه‌و سه‌رله‌شێوان و "شه‌ژانه‌ پێوانه‌یی"ه‌یان دروست کردوه‌ که‌ هه‌ممان پێ کرد. با وه‌ک سه‌ره‌تایه‌ش بڕوانینه‌ یه‌کیک له‌ قه‌یرانه‌ هه‌ره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی ناو ئهم دونه‌ تازیه‌یه‌، که‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگی سه‌رله‌شێوان و "شه‌ژانی پێوانه‌یی"ه‌ له‌ هه‌رێمدا، مه‌به‌ستم قه‌یرانه‌ له‌ "پیاوه‌تی بالاده‌ست"دا،

١ بڕوانه‌:

McDowall, David (2001). The Kurds: A Nation Denied. London, Minority Rights Publication. See also: Kerim Yildzi (2007). The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future. Pluto Press. London.

قهيرانه له ماناكانى پياوهتى و پياوويوندا، ئايا چ جوره پياوهتبيهك پياوهتبيى بالادهستى دونيائى دواى پاپهرينه. بهشيكى گرنگى دياردهى سهرليشيووان و شلهژانى پيوانهيى له ههريمدا له قهيرانى مانا و دهلالهتهكانى ئه و پياوهتبيه بالادهسته خاوهرن ههژموونهدا دهر دهكهوييت، كه سالانتيكى دريژ له ههريمدا ئاماده بووه. ئهم قهيرانه يهكيكه له قهيرانه سهرهكييهكانى دونيائى دواى پاپهريين له كومهلگاي ئيمهدا و يهكيكه له پيگهاته سهرهكييهكانى ناو ئه و ژينگهيهي كه توندوتيزيى تياادا دروست دهبيت. با كه مهكيك وردتر له سهر ئهم قهيرانه بوهستين.

قهيرانى پياوهتبيى بالادهست له ههريمدا

وهك هيمامان پي كرد يهكيك له رهههنده بههيزهكانى كتبهكهى مينو ئالينيا، گهپانهويه بو چهكمى "پياوهتى" masculinity، بو شيكردهوى دياردهى توندوتيزيى پهگهزى دژ به ژنان له ههريمدا.¹ ئهم نووسهره له ههريمدا

1_ له چهند سالهى دووييدا گرنگيدان به چهكمى پياوهتى بو شيكردهوى پهيوهندييه رهگهزييهكان و بو قسهكردن لهسهر كيشه كومهلايهتى و سياسييهكان له خوهرهلاتى ناوهراستدا، پهههنديكى فراوانى وهر گرتوه و ژمارهيهكى زور ليكولينهوه لهم بارهيهوه ئهنجام دراوهر، ههره ديارهكانيان ئهمانه:

Ghoussoub, Mai and Emma Sinclair-Webb, eds. (2000). *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Middle East*. London: Saqi Books. Lagrange, Frederic (2000). *Male Homosexuality in Modern Arabic Literature*. In: *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Middle East*, (eds.) Mai Ghoussoub and Emma Sinclair-

چاوپیکه‌وتنی له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌و که‌سانه‌دا ئه‌نجام داوه که به‌شدار بوون له‌ ئه‌نجامدانی تاوانی کوشتنی ئافره‌تان به‌ هۆی شه‌ره‌فه‌وه. ئه‌م چاوپیکه‌وتنه‌ ئه‌و په‌یوه‌ندییه به‌هیزه نیشان ئه‌دات که له‌نیوان ”گوتاری بالاده‌ست ده‌رباره‌ی شه‌ره‌ف“ و مه‌سه‌له‌ی به‌کاره‌یتانی توندوتیژی لای پیاوی کورد له‌ئارا‌دا‌یه. ئه‌م گوتاره سه‌باره‌ت به‌ شه‌ره‌ف وینه‌یه‌کی پیاو‌بوون و پیاوه‌تی به‌ره‌م ده‌ه‌یتیت که به‌ بۆچوونی ئه‌م خانمه په‌یوه‌ندییه‌کی پته‌وی به‌ مه‌سه‌له‌ی به‌کاره‌یتانی توندوتیژییه‌وه هه‌یه.^۱ له‌م روانینه‌دا بۆ پیاوه‌تی، پاراستنی شه‌ره‌ف به‌شیکه له‌ ویناکردنی پیاو بۆ شوناسی خۆی و شه‌ره‌ف خۆشی شتیکه پیاو پتویسته به‌ هه‌ر نرخیک بووه له‌ هه‌موو دۆخیکدا به‌رگریی لێ بکات، له‌م به‌رگرییه‌شدا سل له‌

Webb. London: Saqi Books. Inhorn, Marcia C. forthcoming (2012). The New Arab Man: Emergent Masculinities and Islam in the Middle East. Princeton: Princeton University Press. Aghacy, Samira (2009). Masculine Identity in the Fiction of the Arab East since 1967. Syracuse: Syracuse University Press. Al-Samman, Hanadi (2008). 'Out of the Closet: Representation of Homosexuals and Lesbians in Modern Arabic Literature'. Journal of Arabic Literature 39(2): 270-310. El-Rouayheb, Khaled (2005). Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500-1800. Chicago: University of Chicago Press. Jacob, Wilson C. (2011). Working Out Egypt: Effendi Masculinity and Subject Formation in Colonial Modernity, 1870-1940. Ouzgane, Lahoucine, ed. (2006). Islamic Masculinities. New York: Zed Books.

په نابردن بڼو به کارهيتاني هيچ شينوازيکي توندوتيزي نه کاته وه، تا به کوشتنش دهکات. له هه مان کاتدا هم نووسره نه وه نيشان نه دات چوڼ کوتاري ناسيوناليزمي کوردی ثافرهت يان دايک وا نمايش دهکات وهک نه وهی نهک ته نها هه لگري شهرفی پياوه، به لکو هه لگري شهرفی نه ته وه شه. هاوکات هم ناسيوناليزمه پياوی کورد وهک پاريزهر و بهرگرېکه ر و فيداکار له پيتاوی ثافرهت و دايک و نه ته وه دا نمايش دهکات. له م وينه يه دا دايک يان ژن ږه مزی نه و نيشتمانان که ده بيت بهرگری لئ بکريت و بپاريزريت له لايه ن پياوی کورده وه و پياوی کوردیش وهک نه و که سه نمايش دهکريت که بهرگری له نيشتمان و شهرفی کورد و ژن و مندا لانی کورد دهکات. هم نووسره ته نها پي له سره بالاده ستبوني هم کوتاره ناسيوناليسټيه و نه و ږوانينه تايبه ته بڼو شهرف داناگريت، به لکو بالاده ستبوني شي وهک دهره نجامی سه رله نوې بهرهمه پنهان وه و بلاوکردنه وه يه کی به رفروانی هم کوتاره ده بيت، ته نانه ت له "حیکايه تي زاره کی و کولتووری ميلي و نه ده بيتا دا." نه و ژينگه و ږه و ته ش که هم کوتاره ی دهرباره ی شهرف بالاده ست کردوه و وينه بالاده سته کانی پياوه تي تيادا دروست و به هيز بووه ده به ستيته وه به چه وساندنه وهی نه تنی و کرده ی بهرگریکردنه وه، به جهنگ و ململانتي چه کداریيه وه، هه روه ها به ږه و تیکه وه که تيادا توندوتيزی وهک تاقه نامرازيکی چاره سه رکردنی ململانیکان ناماده يه." له م ژينگه يه دا "پياوان ږولی پاريزه ری شهرف

۱_ هه مان سه رچاوه ی پيشو و ل ۱۳۴.

۲_ هه مان سه رچاوه ی پيشو و ل ۸۱.

و به‌رگرێکار له سیستمی پاتریارکیه‌ت، یان باوکسالاریان، به‌خۆیان به‌خشمیوه.^۱ به‌کورتی ئهم خانم‌ه‌ش مه‌سه‌له‌ی بالاده‌ستبوونی ئهو گوتاره‌ له‌سه‌ر شه‌ره‌ف، ئهو ویناکردنه‌ تایبه‌ته‌ بۆ پیاو‌بوون و په‌یوه‌ندیی ئهم پیاو‌بوونه‌ به‌ پاراستنی شه‌ره‌فه‌وه‌ به‌ میژووی چه‌وساندنه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی و خه‌باتی چه‌کداری دژ به‌م چه‌وساندنه‌وه‌یه‌وه‌ ده‌به‌ستێته‌وه‌.

بێگومان هه‌موو ئهم شتانه‌ له‌ ڕووی میژوویییه‌وه‌ راستن و قاییلی گومانلێکردن نین، ئهم شیوازه‌ ڕوانینه‌ش بۆ چۆنیه‌تی لێکدانه‌وه‌ی دروستبوونی "پیاوه‌تی بالاده‌ست" ڕوانینیکی راست و دروسته‌. هاوکات ده‌شیت ئهم شیوازه‌ له‌ "پیاوه‌تی بالاده‌ست" له‌ کوردستاندا وردتر بکه‌ینه‌وه‌ و به‌ "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" ناوی به‌ین، peshmarga masculinity. به‌لام پرسیا‌ری سه‌ره‌کیی ئه‌وه‌یه‌ ئایا به‌راستی "پیاوه‌تی بالاده‌ست" یان "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" تا ئێستاش شیوازی بالاده‌ستی پیاوه‌تییه‌ له‌ کوردستاندا؟ ئایا له‌ نێوان سه‌له‌ درێژه‌کانی نێوان ۱۹۹۱ و ۲۰۱۴دا هیچ گۆرانکارییه‌ک به‌سه‌ر ئهم شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تییدا و به‌سه‌ر ئهم تیگه‌یشتنه‌دا بۆ پیاوه‌تی نه‌هاتوه‌وه‌؟ پرسیا‌ره‌ چه‌وه‌رییه‌که‌ ئه‌مه‌یه‌: ئایا به‌راستی "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" هێشتا پیاوه‌تییه‌ بالاده‌سته‌ له‌ دنیای دوا‌ی ۱۹۹۱دا؟ یان به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ ئهم شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تی تووشی قه‌یرانیکی هه‌مه‌لایه‌ن و قوول و به‌رفراوانی هه‌یمه‌نه‌کردن بۆته‌وه‌؟ ئایا "شیوازی تری پیاوه‌تی" دروستبوون یان له‌ دروستبووندان که‌ ته‌حه‌دای "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌" بکه‌ن؟ ئایا نا‌کرێت به‌شێک له‌

۱_ هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوول ۸۱، ۸۲.

تونو تيزييهى دژ به ژنان له كوردستاندا ږوو ددهات، ږهنگه به شيكي گه وره شي، بدهينه پال قهيرانه كانى "پياوه تىي پيشمه رگانه" نهك بالاده ستبوونى "پياوه تىي پاترياركيانه"؟ بهر له وهى وهلامى نهو پرسيارانه بدهينه وه با وهكو ههنگاوى يه كه م كه مكيك چه مكه سه ره كييه كان پيناسه بكه ين و نيشانيان بدهين به چ مانايه ك له م ليكولينه وه يه دا به كار هاتوون، له پيش هه مووانيشه وه چه مكي پياوه تىي. چه مكي "پياوه تىي" Masculinity، هيتا بډ ماناكانى نيربوون و شوناسى نيربوون له كومه لكادا دهكات، زوربهى جاريش وا ده بيزيت كه چه مكيكي په يوه نديدار بيت و له ږوى ږهگه زيبه وه ږوى له ږهگه زه كهى تر، واته ږهگه زى مى بيت. به م مانايه "پياوه تىي" هه ميشه له په يوه نيدا به "ژنبوون" وه پيناسه دهكرت و پيناسه "نيربوون" هه ميشه ده چپته په يوه ندييه كى تاييه ته وه به پيناسه "ميتبوون" وه. نه م ش ماناي نه وه يه كه پياوه تىي ديارده يه كى سروشتيي نيه، شتيك نيه پيشوه خت و بهر له دروستبوونى په يوه ندييه كان ماناكانى ده ستنيشان كرايت، به لكو پياوه تىي دروستكراو و بهر هه ميكي كومه لايه تيه و نه وه شى شيوازه كان و ماناكانى پياوه تىي ده ستنيشان دهكات، كردهى كومه لايه تىي پياوه كان خويان و نهو په يوه ندييانه يه كه دروستى دهك، يان له ناو په يوه نديي دياريكراوى هيز و دابه شكر دنيكي دياريكراوى ده سه لاتدا، ده سه پتنن. پياوه تىي وهك چون دروستكراويكي كومه لايه تيه ئاواش دروستكراويكي پاريزراوه، ماناكان و شيوازه بالاده سته كانى ده پاريزرين، نهو ئامرازانه شى بډ پاراستنى به كار دين فره جوون، كه يه كيك له وانه فورمه

جیاوازه‌کانی توندوتیژییه. ئه‌م توندوتیژییه‌ش هه‌م پووی له پیاوان خۆیه‌تی، واته‌ ئه‌و شیوازه‌ی پیاو‌بوون بیده‌نگ، یان په‌راویز یان سه‌رکوت ده‌که‌ن که به "پیاوه‌تی نا‌راست" داده‌نرین، هه‌م پووی له ژنانیشه وه‌ک جۆریک له بوونی ئینسانی و کۆمه‌لایه‌تی، که که‌متره له بوونی پیاو. له زیاد له بواریکی زانستیدا و زیاد له زانایه‌کی کۆمه‌لایه‌تیش ئه‌و راستیه‌یان سه‌لماندوه که فۆرمه جیاوازه‌کانی "پیاوه‌تی" هه‌لگری ب‌ری تایبه‌ت له توندوتیژین دژ به ژنان.^١ به‌لام پیاوه‌تی ته‌نها یه‌ک شیوه‌ی له کۆمه‌لگادا نییه، به‌لکو زیاد له شیوه‌یه‌کی هه‌یه و شیوه‌ هه‌ره به‌لاده‌سته‌که‌یان له ئه‌ده‌بیاتی زانستیدا ناوی "پیاوه‌تی به‌لاده‌ست" واته Hegemonic masculinity ی لئ‌ نراوه. "پیاوه‌تی به‌لاده‌ست" هه‌م‌ا بۆ ئه‌و شیوازه له پیاوه‌تی ده‌کات که به گرن‌گترین و به‌شه‌ره‌ف‌ترین شیوازی پیاو‌بوون له کۆمه‌لگادا داده‌نریت. واته هه‌م‌ا بۆ ئه‌و جۆرانه له پیاو‌بوون ده‌کات که کۆمه‌لگا وه‌ک شیوازی به‌رز

١- پ‌روانه:

Dobash, R. (1998). 'Separate and intersecting realities: A comparison of men's and women's accounts of violence against women'. Violence against women: An International and Interdisciplinary Journal. pp. 382:414. Anderson, Kristin L. and Debra Umberson (2001). 'Gendering violence: masculinity and power in men's account of domestic violence'. Gender and Society 15:358- 80. Atkinson, Maxine P., Theodore N. Greenstein and Molly Monahan Lang (2005). 'For women, breadwinning can be dangerous: Gendered resource theory and wife abuse'. Journal of Marriage and Family 67:1137-48.

و به نرخ و پرېه‌ها و ښايان دهکات. "پياوړتيا بالاده‌ست" هېما
 بڼه‌و نايدياله کولتورييانه دهکات که هيز و به‌هايه‌کي
 گه‌وره‌ي پخواني و توانايه‌کي گه‌وره‌ي ټاساييکاريان هيه.
 هيز و به‌هاي پخواني به ماناي ټه‌وه‌ي ټه‌و شتوازه له
 پياوړتيا دهيت به پټوهره‌ي که پياوړون يان پياوړنه‌بون،
 واته ناپاوي پي ده‌پورت. ټاساييکاريش به ماناي ټه‌وه‌ي
 پټاسي ټه‌وه دهکات چ جوړه پياوړتيا ټاسايي و چييش
 شان و ناټاسايي، کام جوړ له پياوړتيا پټوسيته له ټاميز
 بگيريت و نابيت لټي لا بدريت، چييش هله و نه‌شپاو و
 پټوسته له‌ناو بېريت يان بڼه‌نگ و په‌راويز بخريت. به‌کورت،
 پياوړتيا بالاده‌ست ټه‌و نايدياله کولتورييانه نيشان ټه‌وات
 که وهک پټوهره‌ي جياکردنه‌وه‌ي پياوړتيا راسه‌تقنه له
 پياوړتيا ناراست و پياوړتيا ټاسايي له پياوړتيا ناټاسايي
 کار ده‌کن.^۱ نيشاني ټه‌وه‌ن کي پياوړ و کي ناپياوړ، کي
 وهک پياوړ مامه‌له بگريت و کي وهک که‌متر له پياوړ بېريت.
 بېگومان له هه‌موو کومه‌لگايه‌کدا شتواز و موديلي جياوازي
 کار و کرده‌وه‌ي پياوړه‌ي به‌رزنرخيندراو و پرېه‌ها بووني
 هيه، که هره‌يه‌که‌يان "موديليکي تايبه‌تي په‌يوه‌نديکردن به
 ټافره‌تانه‌وه و موديلي تايبه‌تي چاره‌سه‌کردني په‌يوه‌نديه‌کاني
 نيوان نير و مي پيشکه‌ش دهکات." واته پياوړتيا شتيکي

۱_بروانه:

Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Berkeley, Los Angeles, California. University of California Press. p. 849
 2 _Connell, R. W. and James W. Messerschmidt (2005). 'Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept'. *Gender and Society* 19 (6): 838.

داخراو نییه به‌سه‌ر خۆیدا، به‌لکو هه‌میشه له په‌یوه‌ندی‌دا به‌ ژنبوونه‌وه و شیوازه جیاوازه‌کانی پیاوه‌تیی شینوازی جیاوازی ژنبوون دروست و پیشنیار ده‌که‌ن.

وه‌ک وتمان رۆژگاریکی درێژ "پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه" شینوازی بالاده‌ستی پیاوه‌تی و مۆدی‌لی ئایدیالی بێخه‌وشی پیاوه‌تی راسته‌قینه بوو له‌ هه‌رێمدا. "پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه" ئه‌و ئایدیاله‌ کولتورییه‌ بوو که وه‌ک ژێرخانیکی فره‌هنگی ئاماده‌ بوو و مانا و وێنه و ده‌لاله‌ته‌کانی پیاوونی راسته‌قینه‌ی ده‌ستنیشان ده‌کرد. ئه‌م شینوازه له‌ پیاوه‌تی شینوازیکی شوێرشیگێڕانه‌ی کاری پیاوانه و جۆریکی شوێرشیگێڕانه‌ی پیاوه‌تی نمایش ده‌کرد. له‌ ناوه‌راستی ئه‌و وێنه‌دا بۆ پیاوه‌تی، وێنه‌ی پیشمه‌رگه وه‌ک جه‌نگاوه‌ریکی پته‌و و به‌هیز و له‌خۆبردو و ئاماده‌یه، وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی نه‌ترس و دلسۆز و ئاماده‌ بۆ قوربانیدان. ئه‌و ئاکارانه‌ی به‌ پیشمه‌رگه و له‌ ڕینگه‌ی پیشمه‌رگه‌شه‌وه به‌م شینوازه له‌ پیاوه‌تی بالاده‌ست داروه، بریتین له‌ ئازایه‌تی و نه‌ترسی و چاوقایمی، سلنه‌کردنه‌وه له‌ به‌کارهێنانی توندوتیژی، ئاماده‌گی بۆ خۆبه‌ختکردن و قوربانیدان، چه‌پاندنی ئه‌نانیه‌ت و خۆپه‌رستی، ته‌حه‌مولکردنی ژیا‌نی پڕ له‌ زه‌حمه‌تی، به‌خشینی خوین و ژیا‌ن له‌ پیناوی پاراستنی شه‌ره‌فی نه‌ته‌وه و شه‌ره‌فی خێزان و شه‌ره‌فی نیشتماندا. پیاوه‌تییه‌کی ناکۆک به‌ خۆپه‌رستی و نارسیسم، به‌ گرنگیدان به‌ ده‌سکه‌وتی مادی و که‌له‌که‌کردنی سه‌رمایه. هه‌موو ئه‌مانه ئه‌و به‌ها و نۆرمه سه‌ره‌کی و بنه‌رته‌ییانه بوون که "پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه" له‌ کوردستاندا به‌رجه‌سته‌ی کردبوون، رۆژگاریکی درێژی شینوازی

نایدیالی و بالاده‌ستی پیاوه‌تی پاسته‌قینه بوو. ئەو مۆدیلە بوو لە پیاوه‌تی که جۆره‌کانی تری پیاو‌بوون و ژنبوونی پی ده‌پنورا. هه‌ردوو پارتە بالاده‌سته‌که‌ی هه‌ریمیش، یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان، نه‌ک ته‌نها هه‌لگری ئەم گوته‌اره بوون و تا ئیستاش هه‌لگری سە‌باره‌ت به‌ "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه"، به‌لکو هه‌لگری گوته‌اری شه‌هاده‌ت و گۆرستانی پەر له شه‌هیدی خوشیان بوو، گۆرستانی ئەو پیاوانه‌ی که نایدیالی پیاوه‌تی پێشمه‌رگه‌یان له ژبانی تایبه‌تی خۆیان و له ژبانی سیاسی میله‌ته‌که‌یاندا بو‌ ناو واقع دابه‌زان‌دبوو، تا ئەو شوینه‌ش له‌ پیناوی ئەو به‌هایانه‌دا که ئەم پیاوه‌تییه‌ پێشنیاریان ده‌کات، گیانفیدایی بکه‌ن و بمرن. ئەم گوته‌اره پی له‌سه‌ر مه‌رگی پێشمه‌رگه‌ وه‌ک خه‌باتکه‌ریکی نیشتمانی نێر له‌ پیناوی نه‌ته‌وه و نیشتمانداندا داده‌گریته‌^۱ له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا ئی‌عجاب و سه‌رسۆرمان به‌م شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تی له‌ به‌ره‌تدا ده‌برینی ئی‌عجاب و په‌سه‌ندی بوو به‌رامبه‌ر به‌و خه‌بات و مه‌سه‌له‌یه‌ی که پێشمه‌رگه‌ بکه‌ره سه‌ره‌کییه‌که‌ی بووه، پارتە سیاسییه‌کانیش ئەم ئی‌عجاب و په‌سه‌ندکردنه‌یان بو‌ رابوردووی پێشمه‌رگانه‌ی خۆیان به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان به‌کار هێناوه و به‌کار ده‌هێتن بو‌ به‌خشینی په‌روایه‌تی به‌ ده‌سه‌لاته‌ سیاسییه‌که‌یان له‌ قۆناغی دوا‌ی راپه‌ریندا. ئەم کاره‌ش به‌شیکه‌ له‌ ستراتیژییه‌تی

۱_ پ‌روانه:

Kanie, Mariwan (2010). 'Martelaarschap tussen natie en religie. Politieke liefde, poëzie en zelfopoffering in Koerdisch nationalisme'. Unpublished Phd thesis. University of Amsterdam.

بەخشیینی "پەواپەتییه‌کی شۆرشگیرانه" بەو دەسەلاتەیی لە قوناغی دواى کۆتاییهاتنى شۆرشدا دروستیان کرد. لە ڕێگای هێماکردن بۆ ئازایەتى و ئەوێتەردۆستى و خۆنەویستى پێشمەرگەو، لە ڕێگای نمایشکردنى ڕۆحى قوربانیدان و ژيانبەخشین لەلای پێشمەرگە، لە ڕێگای بەلێنى پێشمەرگانه بە خەباتکردن بۆ دروستکردن و پاراستنى ئاییندەپەکی پرشنگدار، لە ڕێگای نیشاندانى عەشقى پێشمەرگە بەرامبەر بە نیشتمانی و بەرپرسیاربوونی بەرامبەر بە ژيانى نەتەو و نیشتمانی، ئەو پیاوانەى لە رابوردوودا پێشمەرگە بوون، توانییان مۆنۆپۆلى تەواوى ماناکانى پیاوەتى لە کوردستاندا بکەن و پیاوەتیی خۆیان وەک "پیاوەتییه‌کی پێشمەرگانه" نمایش بکەن و ئەم جۆره پیاوەتییه‌ش بکەن بەو مۆدیله لە پیاوەتى که لە دونیای ئێمەدا بالادەست بێت. بەشیکی گرنکی پەيوەندییه تازەه‌کانى دەسەلات لە هەرێمدا خراپە خزمەتى بەهێزکردن و بلاوکردنەو و پاراستنى ئەم شێوازە لە پیاوەتى پێشمەرگانه‌و، بەلام لە دونیایە‌کدا که نە شۆرشى تیا مابوو، نە ئەو کۆدە ئەخلاقیانەى که پیاوەتیی پێشمەرگانه داواکاریانە، نە پێشمەرگەکانى دۆینیش هەلگری لانی هەرە کەمى ماناکانى ئەو پیاوەتییه پێشمەرگانه‌پە بوون که کردبوویان بە بنەمای بەشیکی گرنکی پەواپەتییه دەسەلاتە سیاسییە‌کیان.

ئەو خالەى من لەم لیکۆلینەوێدە بەرگری لى دەکەم ئەوێه، که ئەم "پیاوەتیی پێشمەرگانه"یە، ئەم قۆرمە لە پیاوەتیی خۆبەخش و خۆنەویست و گیانفیدا و نائەنایى و قوربانیه‌بخش، پیاوەتییه‌ک که خوشویستنى نیشتمانی و

خوشويستنی ژيانی گشتی ئاراسته‌ی بکات، نه‌مړوکه له قهيرانکی گه‌وره و کوشنده‌دایه و له راستیشدا نه‌گه‌رچی وهک ئایدیال ماوه و باس ده‌کړیت، به‌لام له‌ناو واقعیدا سینېر و شوینپیکانیشتی نه‌ماون. په‌گورپشه‌ی نه‌م قه‌یرانه‌ش ده‌گه‌رپته‌وه بڼ سهره‌تاکانی سالانی نه‌وه. نه‌وه‌ی نه‌م لیکولینه‌وه‌یه ده‌یه‌ویت بیلیت نه‌وه‌یه "پیاوه‌تیی پیشمه‌رگانه" به‌و مانایانه‌ی له سهره‌وه باس‌مان کرد، به هیچ مانایه‌ک نه‌مړو شتوازی بالاده‌ستیی پیاوه‌تیی نییه له هریمدا و جینگه‌ی چؤل کردوه بڼ شتوازی تری پیاوه‌تیی ته‌واو ناکړک به پیاوه‌تیی پیشمه‌رگانه، که دواتر به‌دریژی باسی ده‌که‌ین. به‌لام نه‌م گورپانکارییه چوون پروی دا؟

کاتیک ه‌ر دوو پارت‌ه بالاده‌سته‌که‌ی هریم حوکمرانیی تاییه‌تی خویان ده‌ست پی کرد و له ماوه‌یه‌کی که‌مدا جه‌نگیکی خویناویی گه‌وره‌یان له ناوخوی کوردستاندا به‌رپا کرد، دوا‌ی نه‌وه هریمی کوردستانیان به‌کرده‌وه کرد به دوو زونی سیاسی و ئیداریی دابراو و دوژمن به‌یه‌کتری، کاتیک ه‌م‌وو ده‌رکه‌وته‌کانی ژيانی سیاسی و کومه‌لایه‌تی و ئابووری و ف‌ره‌ه‌نگیان مونوپؤل کرد، کاتیک فرومی تازه‌ی ئینتیمای حیزبی و سنوورداریان به‌س‌ر کومه‌لگای ئیمه‌دا سه‌پاند، کاتیک په‌یوه‌ندییه‌کی راسته‌وخو و ه‌مه‌لایه‌نیان له‌نیوان پینگه سیاسییه‌کان و پینگه‌ی ئابووریدا دروست کرد و سیاسه‌تیان گوپری بڼ چالاکیی که‌له‌که‌کردنی س‌رمایه‌ی شه‌خسی و حیزبی، ئیتر نه‌وه‌ی نه‌وان نه‌نجامیان نه‌دا نه‌ک ته‌نها پته‌وکردنی په‌یوه‌ندییه‌کانی ده‌سه‌لاتی خویان بوو له قوناغی دوا‌ی کوتاییه‌تانی شوپشدا، به‌لکو لادانیکی ته‌واو بوو

له ئاییدیاله ئەخلاقى و کولتوورییه‌کانى "پیاوه‌تیی پێشمه‌رگانه" و دروستکردنى دونیای تازهى دواى شۆڤرش و که‌سایه‌تیی و پیاوه‌تیی تازهى دونیای دواى شۆڤرش. دروستکردنى ئەم دونیایه‌ش ته‌واو ناکۆک بوو به‌ هه‌موو ئەو مژده‌ و به‌لێن و چاوه‌ڕوانییانه‌ی له‌ قوناغی شۆڤرشدا له‌ناو کۆمه‌لگای کوردستانیدا دروستیان کردبوو، ته‌واو ناکۆکیش بوو به‌و به‌هایانه‌ی که‌ "پیاوه‌تیی پێشمه‌رگانه" به‌رگریی لێ ده‌کرد. له‌ ئاسته‌ تیورییه‌که‌دا ئەو گۆڕانکاری و گواستنه‌وانه‌ له‌ هه‌رێمدا ڕێک به‌و ڕێچه‌ک تاییه‌ته‌دا ڕۆشتن که‌ فرانز فانون له‌ کتییبی *چه‌وساوه‌کانی سه‌ره‌زه‌ویدا* هێله‌ گشتییه‌کانی شی ده‌کاته‌وه. ^١ به‌ بۆچوونی فانون ناسیۆنالیزم و خه‌باتی نه‌ته‌وه‌ییانه‌ زۆر جار له‌وه‌دا سه‌ر ناکه‌ویت ئەو ئازادیانه‌ بۆ کۆمه‌لگا ده‌سته‌به‌ر بکات که‌ له‌ قوناغی شۆڤرشدا مژده‌ی ده‌سته‌به‌رکردنی ئەده‌ن. *حوکمرانه‌کانی قوناغی دواى سه‌رکه‌وتنی شۆڤرش*، ده‌گۆڕدیرین بۆ چینیکی نویی خاوه‌ن مه‌سلحه‌ت و قازانجی تاییه‌ت و ئەو ده‌سه‌لاته‌شی که‌ به‌ده‌ستی ده‌هێنن ده‌خه‌نه‌ خزمه‌تی ئەو قازانج و مه‌سلحه‌ته‌ تاییه‌ته‌وه. به‌ باوه‌ری فانون ئەم چینه‌ تازیه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی هه‌مه‌لایه‌ن ده‌که‌ویت به‌ ده‌ستخسته‌ ناو سه‌رجه‌می سه‌رچاوه‌کانی ده‌وله‌مه‌ندبوون له‌ ولاته‌که‌دا و ده‌که‌ونه‌ به‌هێزکردن و ده‌وله‌مه‌ندکردنی خویان و که‌سه‌ نزیکه‌کانیان. ^٢ فانون پێی له‌سه‌ر ئەو خاله‌ داده‌گریت که‌ *حوکمرانه‌ ناسیۆنالیسته‌ تازه‌کان هه‌مان ئەو*

١_ یروانه:

Fanon, Franz (2004). *Wretched of the Earth*. New York: Grove Press

٢_ یروانه: هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ٥٣.

سيستمى توندتيژى و حوكمپرانييه كۆپى دهكهنهوه كه به شينك بوون لهو سيستمى داگيركردن و چهوساندنهويهى ئهمان وهك پيشمهركه و خهباتگير له جهنگدا بوون لهگهليدا، ئهو پۇست و پايانهش كه چاران داگيركهران پريان دهكردهوه، ئهمرۆ به كهسه نزيكهكان و به كهسانى جىي متمانهى ناو پارتە سياسىيهكانى خويانى پر دهكهنهوه. ئهگه رچى فانون به زمانى پياوهتى قسه لهم گۆرانكارپيانە ناكات، به لام له دريژكردنهوهى ديدەكانى ئهودا بۆ ناو ئهم بواره، دهكریت بليين ئهوهى پروو ديدات گۆرانى "پياوهتىي شۆرشگيرانه"ى قوناغى خهباتى دژ به كۆلونياليزمه بۆ "پياوهتیهكى كۆلونياليانهى نوئ" كه مۆدىله كۆلونيالييه توندوتیژهكه ژیرخانه رهمزى و ئهخلاقى و بههاييهكهيهتى. بهمهش قوناغى دواى سهركهوتن له زۆر پرووهوه دهگۆریت بۆ دريژهدانىكى ههمهلايهنهى قوناغى كۆلونياليزم.

ئاشكرايه ئهو دهسهلاته كوردییهى له دواى سالى ۱۹۹۰ له ههریمدا دروست بوو، بهتاییهتى له دواى سالى ۲۰۰۳وه، بهم چوارچینه فانونییهدا تتيهبرى. ئیراده و تهماح و حەزى مۆنۆپۆلكردنى تهواوى سياسهت و ئابوورى له يەك كاتدا، شۆرشگيرە خهباتكهركانى دوينىي گۆرى بۆ بازارگان و خاوهنیشه گهندهل و كاپيتاليسته بيمۆرالهكانى ئهمرۆ، ههموو ئهمهش له ناو سيستمىكى رهيعى له كاپيتاليزمى خزمچى و جهردهيىيى بالادهستكراودا^۱ له كوردستاندا پيشمهركهكانى

۱_بروانه:

http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continents/7178820.stm

دوینی، به‌تایبه‌تی نوخبه‌ بالاده‌ست و خاوه‌ن ب‌پیاره‌که، شه‌ری ناوخویان به‌کار هینا بۆ ده‌ستبه‌سه‌راگرتن و کۆنترۆلکردنی زیاتری سه‌رجه‌م په‌هه‌نده جیاوازه‌کانی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و فره‌هنگی و له‌ویشه‌وه سه‌پاندنی ته‌واوی ده‌سه‌لاتی خویان به‌سه‌ر کۆمه‌لگای دوا‌ی راپه‌ریندا. ئابووری کوردستان به‌ شیوه‌یه‌کی زۆر فراوان و هه‌مه‌لایه‌ن هینزایه‌ ژیر ده‌سه‌لات و کۆنترۆلی نوخبه‌ حوکمه‌رانه‌که‌وه. کردنه‌وه‌ی هه‌ر پرۆژه‌یه‌کی ئابووری و راپه‌راندنی کاره‌کانی به‌وه‌وه په‌یوه‌ست بوو ک‌ی ک‌ی له‌ناو نوخبه‌ ده‌سه‌لاتداره‌که‌دا ده‌ناسیت. خیزان و که‌سه‌ نزیکه‌کانی ئه‌م نوخبه‌یه‌ پۆسته‌ بیروکراتیه‌ گرنگه‌کانی ناو سیسته‌مه‌کیان پ‌ی درا و کۆنتراکته‌ چه‌ور و گه‌وره‌کانی حکومه‌تیشیان خرابووه‌ به‌رده‌ست، ئه‌مانیش هه‌موو ئه‌و شتانه‌یان له‌نیوان خویان و که‌سه‌ نزیک و متمانه‌پیکراوه‌کانیاندا دابه‌ش ده‌کرد. له‌پال ئه‌مانه‌دا ده‌زگا سیاسیه‌ هه‌ره‌ گرنگه‌کانی هه‌ریم، پارته‌ سیاسیه‌کان، په‌رله‌مان، ده‌زگا‌کانی ده‌وله‌ت، له‌شکر، هینزه‌کانی ئاساییش و هه‌والگری، پۆلیس و هینزی پ‌تشمه‌رکه‌ خوشی، به‌ شیوه‌یه‌کی راسته‌خو هینزانه‌ ژیر ده‌سه‌لات و ر‌کیفی نوخبه‌ ده‌سه‌لاتداره‌که‌وه و زۆربه‌شیان له‌ ر‌یگای کور و که‌س

١_ پ‌وانه‌:

Clark, Kate (2014). Corruption in Iraqi Kurdistan, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continent/s/7178820.stm, accessed on 3 July 2014. See also: Corruption in the Kurdish North, www.wikileaks.org/cable/2006/02/06KIRKUK37.html, accessed on 20 august 2014.

و خزمه نزيكه كانيانه وه بهرپوه دهبران. وهك چؤن ئهم نوخبيه دهسه لاته ئابوورى و مالىييه كهى به كار دههينا بؤ بههيزكردنى دهسه لاتی سياسى و دروستكردنى ههواداران له ناو كومه لگادا، ئاواش دهسه لاته سياسيه كهى به كار دههينا بؤ دهوله مه ندبوونى زياتر له ناو ئابوورى ههريمدا. ئهو هيلانهى كه دهسه لاتداران و دهزگاكانى حوكمرانى له يه كترى جيا دهكاته وه به ته واوى شينوينران و له زور دؤخيشدا به ته واوى سپرانه وه. هاوكات ههردوو پارتكه به شى زورى ميدياكانى ههريميان يان كونترول كرد، يان به تال كرده وه له هه روزه يه كى ره خه يى و خوشيان دهستان كرد به دروستكردنى ئيمپراتوريه تيكى ميديايى تايبه ت به خويان. دهزگا گرنگه كانى وهك زانكؤكان و ئورگانه كانى كومه لگاي مه دهنيشيان به شيوه يه كى ترسناك كونترول كرد و هه ولئى ته واويان دا بؤ ئه وهى ئهو دهزگايانه له هه ر مه ترسييه كى ره خه گرتن و ناره زاييده رپرپن به تال بكه نه وه. هاوكات دهسه لاتی داوه رييكردنیش به ته واوى گري درا به ويست و ئيرادهى دهسه لاتدارانه وه و به مه ش ولاته كه به تال كرايه وه له هه ر شتيك بتوانيت له ده ره وهى ئهو نوخبه بالاده سته دا بوونيكي سه ره بخؤ و كاريگه رى هه ييت. هه ريم به كرده وه بوو به مالى ئهو دوو پارته سياسيه و ئه وانیش بوون به سه ردار و خاوه نمالى ئهو ماله.

به كورتى "پيشمه رگه" كانى دوينى سه رجه مى دهسه لاته سياسى و سه ربازى و ئه منيه كهى خويان به كار هينا بؤ كه له كه كردنى هه رچى زياترى سه رمايه يه كى زور و بؤ كونترولكردنى كه رته ئابووريه ستراتيژيه كان، له وانه ش

که‌رتی نه‌وت و بیناسازی و بازرگانیکردنی هه‌مه‌جۆر له‌گه‌ل
دونیای ده‌ره‌وه‌دا. ئهم تیکه‌لبوونی پاره و ده‌سه‌لاته‌به‌یه‌کتري
بۆته‌هۆکاری دروستبوونی گه‌نده‌لی و فه‌سادیکي که‌موینه و
گه‌وره‌له‌هه‌ریمدا.^۱ بووه‌هۆی دا‌برانیکی ته‌واوی دونیای
”پیشمه‌رگه‌کانی دوینی” و دونیای ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ی ئه‌م‌رۆکه
ئه‌و پیشمه‌رگانه‌له‌پنگای مۆنۆپۆلکردنی ده‌سه‌لاته‌کانه‌وه
دروستیان ده‌کرد. خالێک که‌ده‌هیتیت لێره‌دا هه‌یمایه‌کی
خیرای بۆ بکه‌ین ئه‌وه‌یه‌که‌ئهم ”کۆنه‌شۆرشگێڕانه‌” که
هاوکات ”پیاوه‌به‌هیزه‌کان”ی ناو نوخبه‌ده‌سه‌لاتاره‌که‌ی
هه‌ریم، زیاده‌چاره‌که‌سه‌ده‌یه‌که‌له‌لووتکه‌ی هه‌ره‌می
ده‌سه‌لاتدان، کاتیکیش پیر ئه‌بن و توانایان بۆ هوکمرانیکردن
که‌م ده‌بیته‌وه، به‌شیوازی جیاوازی مندا‌له‌کانیان ئاماده
ده‌کریت بۆ ئه‌وه‌ی چیگا‌کانیان بگرنه‌وه و پۆلی ئه‌وان
وه‌ک ده‌سه‌لاتداری گه‌نج بیه‌ین. ئه‌و نووسه‌ر و رۆشنیر و
پۆژنامه‌نووسانه‌ی به‌شیوه‌یه‌کی ره‌خنه‌یی له‌سه‌ر ئهم دونه‌ی
گه‌نده‌له‌تازه‌دروستکراوه‌یان ده‌نووسن، تووشی جۆره‌ها

۱_ پ‌روانه:

In a report from late 2011, Transparency International (TI) indicates that the Republic of Iraq, including the Kurdish regional administration, is among the eight most corrupt countries and territories in the world. See: <http://www.presstv.ir/detail/230670.html>. See also: http://sbeiy.com/%28A%28TwJqy58EzQEkAAAANTQ1OWM2NWYtOWZmNi00Zjg2LWFiMzltOTk4OTY3ZDI0ZDk0LNLEEa5-wNVJosbHK6fZIIpvtg1%29S%28vycai4hbu2cj445b0la0zjbm%29%29/article_detail.aspx?ArticleID=6322&AuthorID=717.

شيوازی توندوتیژی دهبنه وه، له گرتن و لیدان و ترساندنه وه تا به کوشتن و له ناو بردن دهگات.^۱ به کورتی ئه وهی له دونیای دواي پاپه پیندا پرووی دا ئه وه بوو پیتشمه رگه کانی دوینی سیستمیکی سیاسیی دهسه لاتگه ریان له هه ریمدا دروست کرد که ده کریت زۆر به ئاسانی به سولتانیزمی نوێ، new sultanism ناوی به یین.^۲ سیستمیک پر له "پیاوی گندهل" و "خۆپه رست" و "بیمۆرال".

ئه گه رچی کۆنه پیتشمه رگه سه رمایه داره دهسه لاتداره کانی ناو هه ردوو پارته که گروپیکی بچووکن، به لام به راده یه کی هینجگار گه و ره دهوله مه ندن و ژيانیکی پر په فاهیه تی که موینه ده ژین. ئه مه ش به شیوه یه کی نه ینی نا، به لکو به شیوه یه کی به رچاو و هه ندیک جار له فۆرمی نماییشکردنیکي شانۆیی شدا. ئه م نوخبه دهسه لاتداره و خزم و کهس و هه واداره نزیکه کانیا، ژيانیک دوور له کۆمه لگا، ژيانیکی ته و او دا بر او له ناو گیتۆکانی خۆیاندا، ده ژین. ژيانیک دا بر او له و شار و ژینگانه ی تیایدا

۱_ بر وانه:

'Is Kurdistan the Next Autocracy? Petro-Dollars Lead to Corruption in Northern Iraq': [http://www.alternet.org/world/autocracykurdistan? page=0%20C0](http://www.alternet.org/world/autocracykurdistan?%20page=0%20C0). See also: Journalist who covered corruption killed in Iraqi Kurdistan after getting threats: https://www.ifex.org/iraq/2013/12/06/killed_in_kurdistan/.

۲_ سه بارهت به سولتانیزمی نوێ بر وانه:

H.E.Chehabi and Juan J.Linz (eds.) (1998). Sultanistic Regimes. The Johns Hopkins University Press.

سه بارهت به سولتانیزم له کوردستان بر وانه: مهريوان وريا قانع (۲۰۱۴).

فاشیزم یان سولتانیزم؟ پرۆژنامه ی ئاوینه. ۱۴-۱-۲۰۱۴.

<http://www.awene.com/opinion/2014/01/14/29082>.

ده‌ژین، له ده‌ره‌وه‌ی ئه‌و کۆمه‌لگایه‌دا که حوکمه‌رانیی ده‌که‌ن. له‌م گیتۆیانه‌دا ئه‌وان نه‌خۆشخانه‌ی تایبه‌ت، بازاڕی تایبه‌ت، ئاو و کاره‌بای تایبه‌تیان هه‌یه، منداڵه‌کانیان ده‌چنه قوتابخانه‌ی تایبه‌ت و زۆربه‌ی جار به‌ زمانی ئینگلیزی و تورکی وانه ده‌خوێنن و زمانه‌ کوردییه‌که‌یان ته‌واو لاواز و هه‌ژاره. ئه‌م "پیشمه‌رگانه‌ی جاران" شاره‌ کوردستانییه‌کانیان له‌ دونه‌ی دوا‌ی پاپه‌رپیندا دابه‌ش کرد بۆ گه‌ره‌که‌ زۆر ده‌وله‌مهنده‌کان و گه‌ره‌که‌ هه‌ژاره‌کان و ئه‌مه‌نه‌شیان به‌ چهندان شیوازی جیاوازی له‌یه‌کتری جیا کردۆته‌وه، به‌مه‌ش نه‌ک هه‌ر ته‌نها شیوازی تازه‌ی هه‌ژاری و ده‌وله‌مهندی سهرسوپه‌ینه‌ریان دروست کردوه، به‌لکو سه‌رجه‌می ئه‌و په‌یوه‌ندیانه‌یان وێران کرد که به‌ درێژایی چهندان سه‌ده‌ له‌نیوان ده‌وله‌مهندی و هه‌ژاری له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا دروست ببوو. په‌یوه‌ندییه‌ک شتی‌ک له‌ هاوسه‌نگی کۆمه‌لایه‌تی تی‌دا بوو. شیوازی دابه‌شکردنی پاره‌ی نه‌وت و شیوازی دابه‌شکردنی کۆنکراته‌ گه‌وره‌کانی بیناسازی له‌ کوردستاندا له‌ قازانجی گه‌ره‌ک و به‌شه‌ ده‌وله‌مهنده‌کانی شاره‌کاندا بوو. ئه‌مه‌ش ئه‌و دابه‌شبوونه‌ چینه‌یه‌تیانه‌ی که هه‌بوون قوولتر و فراوانتر کردوه و به‌به‌رده‌وامی‌ش قوولتریان ده‌کاته‌وه. هه‌موو ئه‌مانه‌ له‌ په‌وتیکدا که تیایدا ژماره‌ی دانیشتوووان به‌ خیرایی زیاد ده‌کات و "په‌ڕۆسه‌ی به‌شاربوون" تا دیت فراوانتر ده‌بیته‌وه. سالانه‌ هه‌زاران خوێندکاری زانکۆکان خوێندن ته‌واو ده‌که‌ن و ده‌که‌ونه‌ ناو بازاڕیکی په‌یعی کۆنترۆلکراو و گه‌نده‌له‌وه، بازاڕیک به‌ شیوه‌یه‌ک ڕێک خراوه‌ که نه‌ک ته‌نها ده‌سه‌لاتی

پيشمه‌رگه‌كاني دوينى و سه‌رمایه‌داره گه‌وره‌كاني ئه‌م‌رۆكه
بپاريزيت، به‌لكو شانسىكى زۆر كه‌ميش بۆ به‌شيكى گه‌وره‌ى
كۆمه‌لگا ده‌هيتيه‌وه كه‌ بتوانن كاريكى ماقووليان ده‌ست
بكه‌ويت و ژيانىكى نيمچه‌سه‌ربه‌خۆ ده‌ست پى بكه‌ن.

ئهم هه‌لومه‌رجه تازه‌يه كه‌ له‌ دونه‌ى دواى راپه‌پندا هاته
كاپه‌وه، واى كرد "پياوه‌تیی پيشمه‌رگانه" به‌ هه‌موو ئه‌و
مانايانه‌وه كه‌ باسماڻ كرد، پووبه‌پووى قه‌يرانى باوه‌ و
متماڻه‌پنكردن ببيتیه‌وه. شتىكى ئه‌وتۆ له‌ به‌هاكانى ئهم مۆديله
له‌ پياوه‌تى له‌ناو واقيعدا بوونى نه‌ما، ئه‌و دونه‌يه‌ى دروست
كرا كۆمه‌لىك به‌هاى تازه‌ى هيتايه‌ پيشه‌وه كه‌ ته‌واو ناكوک
بوون به‌ به‌هاكانى پياوه‌تیی پيشمه‌رگانه. كه‌چى نوخبه
ده‌سه‌لاتداره‌ بازرگانه‌ سياسىيه‌كه‌ ده‌يه‌ويت وینه‌كاني ئهم
"پياوه‌تیه‌ پيشمه‌رگانه‌يه" بپاريزيت و زياتر و زياتر مه‌حكه‌م
و پته‌وى بكات، بۆ ئه‌وه‌ى بتوانن هه‌م وینه‌ كۆنه‌كاني خويان
وه‌ك خه‌باتكه‌رىكى سياسى و جه‌نگاوه‌رىك بۆ ئازادى بپاريزن،
هه‌م له‌م رینگايه‌شه‌وه وینه‌ ناشيرين و ترسناكه‌كاني پياوه‌تیی
ئينستايان بشارنه‌وه. ماشينه‌ ئايدیۆلۆژیه‌ زه‌به‌لاحه‌كه‌ى
هه‌ردوو پارتیه‌كه‌ خزانه‌ خزمه‌تى پاراستن و كۆنترۆلكردنى
وینه‌ و ماناكانى پياوه‌تیی پيشمه‌رگانه‌وه، له‌و دونه‌يه‌دا كه‌
خالييه‌ له‌ نايدیاله‌كاني ئه‌و فۆرمه‌ له‌ پياوه‌تى. له‌م رته‌وه
تازه‌يه‌دا "پياوه‌تیی پيشمه‌رگانه" كراوه‌ به‌ ئايدیۆلۆژىاى
به‌رزخاندن و به‌موقه‌ده‌سكردنى راپوردووى ئه‌و بازرگانه
سیاسىيه‌ بالاده‌ستانه‌ و ئه‌ندامانى خيزانه‌كانيان. خراوه‌ته
خزمه‌تى زیندوو‌راگرتنى وینه‌كاني میژوویه‌كه‌وه كه‌ كۆپیه‌

هه‌ره هه‌ره ساده و لاوازه‌کانیشی له ئیستادا نه‌ماوه. پێک له‌و کاته‌دا که سیستمیکی سیاسی و ئابووری ته‌واو گه‌نده‌ل و داخراویان دروست کردوه، سیستمیک خرابیه‌کاره‌ینانیکی هه‌مه‌لایه‌نانه‌ی دسه‌لات و فۆرمه هه‌ره داخراوه‌کانی خزمخواهیی له ئاکاره هه‌ره سه‌ره‌کیه‌کانیه‌تی، "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه" وه‌ک پیاوه‌تی بالاده‌ست نمایش ده‌کریته و هه‌ولی چه‌سپاندنی ده‌دریته. ئهم نا‌کۆکیه گه‌وره‌یه له‌نیوان واقع و وینه‌کاندا، له‌نیوان پیاوه‌تییه‌کی نوێ له واقیعدا دروست ده‌بیت و پیاوه‌تییه‌ک که دونیا‌که‌ی و زه‌مینه سیاسی و به‌های و ئه‌خلاقی و کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی ئاوا بووه، ئه‌و نا‌کۆکیه سه‌ره‌کیه که ئه‌م‌ڕۆکه له هه‌رمیدا هه‌یه، ئه‌مه‌ش ب‌نه‌مای ئه‌و قه‌یرانه قووله‌یه که "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه"ی له‌و دونیا تازه‌یه‌دا تی که‌وتوه، پیاوه‌تییه‌ک هیچ شتیکی نایه‌نینتیه‌وه ناو دونیای دروست‌کراوی دوا‌ی راپه‌ڕین و ناتوانیت وه‌ک مۆدی‌لی سه‌ره‌کی پیاو‌بوون له کۆمه‌لگای دوا‌ی راپه‌ڕیندا ده‌ستبه‌کار بیت.

نا‌ه‌زایه‌تی کۆمه‌لایه‌تی و مه‌سه‌له‌ی پیاوه‌تی

له سالانی راپه‌ردوودا دۆخی نا‌ه‌زایی و تو‌ره‌بوونی کۆمه‌لایه‌تی له هه‌ری‌می کوردستاندا به‌رامبه‌ر به‌وه‌ی له دونیای دوا‌ی راپه‌ڕینه‌دا دروست کراوه به ئاستیکی به‌رز گه‌یشته، به‌جۆریک له‌ سالێ ٢٠١١ ئهم نا‌ه‌زاییانه گه‌یشته‌ لووتکه و به‌شیکی گرنگی دانیش‌تووانی هه‌ری‌م ر‌ژانه سه‌ر شه‌قامه‌کان بۆ ده‌رب‌ڕینی نا‌ه‌زاییه‌کانیان. ئهم نا‌ه‌زاییانه د‌ژ به‌ دو‌ژمنی ده‌ره‌کی نه‌بوون، به‌ل‌کو د‌ژ به‌ شیوازی

حوكمپرانىكردىنى پىشمهگه شوپشگىرهكانى جاران بوو.^۱ خهلك، بهتاييهتى گه نجان، داواى ريفورمى سياسى مانادار و بنبركردىنى گه ندهلى و شه فافيهت و دهستگوركيكردىنى دهسهلاتيان ده كرد. بهلام دهزگاكانى پوليس و دهزگا نيمچه ميليشياكانى دهسهلاتداران كه وخته گيانى خوپيشاندهران، هيزهكانى ئاسايش چهندان كه سى مهدهنى و بىچهكيان كوشت و بريندار كرد، يهكيك لهوانه مندالتيكى ته مهن دوازده سال بوو، سهدان خوپيشاندهر گيران و چهندانىش ئازارى جهستهيى دران، ژمارهيهكى زوريش به شتياوزى جياواز توقيندران. ^۲ بهم جورهش "پىشمهركهكانى دوينى" كه وخته گيانى ئه و نهويه له گه نجان كه له ناو دونياى حوكمپرانىكردىنى ئهواندا گه وهره بووبوون و جگه له و دونيايهش هيچ دونيايهكى تريان نه ده ناسى.

له م دونيايه دا و له پهيوهنديدا به و گورانكارىيانه وه كه باس كران، په نابردنى به ردهوام بو توندوتىژى بوو به ئامرازىكى

---

۱ _ بى زانبارى زياتر سه بارهت به ناره زاييهكان و خوپيشاندهكانى سالى ۲۰۱۱ بپوانه:

'Failing Oversight: Iraq's Unchecked Government' International Crisis Group Middle East Report N°113, 26 September 2011. See also: 'In Iraqi Kurdistan, Satisfaction with Infrastructure Crumbles': <http://www.gallup.com/poll/157298/iraqi-kurdistansatisfaction-infrastructure-crumbles.aspx>.

۲ _ بپوانه:

'Failing Oversight: Iraq's Unchecked Government'. International Crisis Group Middle East Report N°113, 26 September 2011.

هه‌نجار گرنگ و سه‌ره‌کی پێکخستنی په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوان کۆمه‌لگا و نوخه‌ ده‌سه‌لاتداره‌که‌ له‌ هه‌رێمدا. توندوتیژی پێزمانی پێکخستن و پاراستنی ئه‌و دونیا تازه‌یه‌یه‌ که‌ له‌ دونیای دای پاپه‌ پێدا له‌ پێگای خراپه‌کاره‌یتانیکه‌ به‌رفراوانی ده‌سه‌لاته‌وه‌ دروست کراوه‌. ده‌سه‌لاتدارانی هه‌رێم دونیایه‌کیان دروست کردوه‌ که‌ نایانه‌وێت بگۆڕدرێت، ده‌یان‌وێت به‌و شیوه‌یه‌ بمێنێته‌وه‌ که‌ له‌ قازانج و مه‌سه‌له‌ته‌ی خۆیاندا، به‌مه‌ش "پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه"، که‌ پیاوه‌تییه‌کی شوێنگیر و گۆڕانه‌خوازه‌، له‌ کرده‌وه‌دا گۆڕاوه‌ بۆ پیاوه‌تییه‌کی دژگۆڕان و دژه‌شوێن. پیاوه‌تی پێشمه‌رگانه‌ پیاوه‌تییه‌ی خۆنه‌ویستی و به‌ته‌نگه‌وه‌هاتن و خه‌مخۆرییه‌ له‌ ژیاڵی گشتی و له‌ داینگردنی دادپه‌روه‌ری و پاراستنی ئازادی، به‌لام ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر ئه‌رزێ واقیع له‌ هه‌رێمدا ڕوو ده‌دات ڕێک پێچه‌وانه‌ی ئه‌م به‌هایانه‌یه‌. نه‌ک هه‌ر ئه‌مه‌، به‌لکو ده‌سه‌لاتی کوردی به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام له‌ گه‌شه‌کردندا، بۆ ده‌سه‌لاتداریه‌تییه‌کی ده‌سه‌لاتگر، ئه‌و سیستهمی که‌ خه‌ریکه‌ به‌ته‌واوی دروست ده‌بێت و ده‌چه‌سپێت، له‌و چه‌مه‌که‌ نزیک ده‌بێته‌وه‌ که‌ هه‌ندیک زانیای سیاسی ناوی "جه‌مله‌که‌" ی لێ ده‌نین، "جه‌مله‌که‌" تێکه‌لکردنی وشه‌ی جمهوریه‌ت و مه‌مله‌که‌ته‌ به‌یه‌کتری. له‌م سیستهمدا ده‌سه‌لات له‌ باوکه‌وه‌ بۆ کوڕ، یان له‌ نێو ئه‌ندامانی هه‌مان خێزان یان بنه‌ماله‌ی ده‌سه‌لاتداردا، ده‌هێڵدرێته‌وه‌.^۱ به‌م جو‌ره‌ توندوتیژی نه‌ک ته‌نها بووه‌ به‌ به‌شیک له‌

۱. بۆ زانیاری زیاتر ده‌رباره‌ی "جه‌مله‌که‌" بڕوانه‌:

Filiu, Jean-Pierre (2011). The Arab Revolution: Ten Lessons from the Democratic Uprising. Oxford University Press, p. 8.

پيځهاتى ناوهكيى سيستمه سياسييه دهسه لاتدارهكه، بهلكو بهشيكيشه له نامرازى بهرگريکردن و سهپاندنى بهزورى "پياوهتى پيشمهركانه" ى نامو بهو دونيايهى دروست كراوه، سهپاندنى بهزورى بهسهر دونيايهكدا كه هيچ رهگهزيك له رهگزهكانى نهو پياوهتپيهى تيدا نهماوه. نههم سهپاندنه ههولى بهرزپاگرتنى دروزنانهى ههنديك بههايه كه له واقيعدا پيځهوانهكانيان نامادهيه و پيځهوانهكانيان پياده دهكرين.

قهيرانى نوخبه دهسه لاتدارهكه و توندوتيزبونى بهردهوامى نههم نوخبهيه بو پاراستنى دونيايهكى تهواو گهندهل، بووه به بهشيك له قهيرانى "پياوهتپى پيشمهركانه" و سهرحمى نهو بههايانهى نههم جوړه له پياوهتى كارى بو كرده و بهرهمى هيناوه. نههم گورانكارپيانه وايان كرد پيوهره پيوانپيهكانى "پياوهتپى پيشمهركانه" بو جياكردنهوى دز و جهرده و پياوكوژ و ناپاك له پياوى ئاسايى و پاك و باش و نرخدار، جياكردنهوى خوږه رست له گيانفيدا، پياوهتپى راست له پياوهتپى ههله، تهنانهت بو جياكردنهوى ترسنوك له پالهوان و خائين له نيشتمانهپهروه، تهواو تووشى تيكچوون و شلهژانى ناوهكى بيت و نهو پيوهرانهى نههم شيوازه له پياوهتى ههلكريهتى، هيچ پهيوهنديهكيان بهو دونيايهوه نه ميتيت كه دروست كراوه. بههم جوړه قهيرانى "پياوهتپى پيشمهركانه" بهناو ويرانبونى سهرحمى نهو بههايانهدا تيدهپهريت كه كومه لكايي نههم بو جياكردنهوى پياوهتپى باش له خراپ و پياوى ئاسايى له پياوى نهفره تلپكراو دروستى كردبوو. بهلام كيشهكه تهنها ليرهدا کوتاييى پى نايهت، چونكه نههم قهيرانه له پياوهتيدا بووه

بە بەشێک لە قەیرانیکی قوولتر و بنەرەتتەر لە ھەرێمدا، کە بریتییە لە قەیرانی گراستەووە لە "ھەژموونی سیاسیی" ھووە بۆ "خۆسەپاندنی سیاسیی". بە ئەم خالە کەمەکیک وردتر شێ بکەینەووە.

لە ھەژموونەووە بۆ بەزۆرخۆسەپاندن

وێک وتمان ھەلگرانی "پیاوھتیی پێشمەرگانه" لە نەووەدەکان و سالانی دووھەزاردە گۆڕان بۆ چینیکی لە سەرمایەدار و بازەرگانی گەندەل، کە نەک تەنھا ئەو دەسەلاتە زۆرانی لەژێر دەستیاندان بوو زۆر بەخرایی بەکاریان ھێنا و زۆر خۆپەرستانە و ئەنانیانە خۆیان و ھەوادارە نزیکەکانیان دەولەمەند کرد، بەلکو سلیشیان لەووە نەکردەووە بە شێوھەکی بەربلاو توندوتیژی بەرامبەر بە کۆمەلگا بەکار ھێشتن، کاتیکی خەلک کەوتنە پەخنەکردنی شیواز و مۆدیلی ھۆکمرانییەکیان. ئەم دۆخە نیشانی دا کە دەسەلاتداران لە ھەرێمدا نەیان دەتوانی چیتەر لە پێگای "ھەژموون" ھووە، hegemony، ھۆکمرانی بکەن، بەلکو پەتایان بۆ ستراتیژیەتی "بەزۆرخۆسەپاندن"، domination، برد. جیاکردنەووەی ستراتیژیەتی "ھەژموون" لە ستراتیژیەتی "خۆسەپاندن" دەگەریتەووە بۆ کارە تیورییەکانی فەیلەسوفی سیاسی ئیتالی: ئەنتونیۆ گرامشی. گرامشی لە نووسینەکانیدا ئەم دوو شیوازە لە تەکنیک و ستراتیژیەتی ھۆکمرانییەکی ھێکتری جیا دەکاتەووە. لای گرامشی ھەژموون ئەو شیواز و ستراتیژیەتی ھۆکمرانییە کە خەلک تیایدا لە پێگای رازیبوون و پێکەوتن لەگەڵ دەسەلاتدارانەووە ھۆکمرانی دەکرین. ھەژموون ئەزموونی

قبولکردنى خۇبەخۇى كۆمەلگايە بۇ حوكمرانەكانى، قبولکردنى سەرکردايە تىكردنى حوكمرانانە بۇ كۆمەلگا، لە ھەژمووندا مەسەلەى رىكەوتن و رازىبوون سەرەككە، كۆمەلگا سەرکردايە تىكردنى ئەخلاقى و رەمزى دەسلەتدارانى قبولە، بەھا سىياسى و كرده سىياسى و ئەخلاقە سىياسىيەكانى ئەوانى قبولە. بەلام لە خۆسەپاندندا ھىچ يەككە لەمانە ئامادە نىيە، ستراتيژىيەت و شىتوازى حوكمرانىيە لە رىنگاى ئىجباركردن و پەنابردن بۇ توندوتىژى و فشارى بەردەوامەو، كار دەكات. بەكورتى، ستراتيژىيەتى "بەزۆرخۆسەپاندن" رىك پىچەوانەى ستراتيژىيەتى ھەژموونگەرايىيە، لە خۆسەپاندندا دەسلەت خۇبەخۇ قبول ناكريت، حىكايەتەكانى شوئىنى باو و متمانە نىن، بەلكو بە شىتوازى جىياواز خۇى دەسەپىنىت، كۆمەلگا ئىجبار دەكات قبولى بكات، رىكەوتن و متمانە لەئارادا نىيە، پەنابردن بۇ توندوتىژى و بەكارھىتەكانى ھەمەجۆرى بەشىكى دانەبىراوى ستراتيژىكانى حوكمرانىيە، حوكمرانىيەك پشتى كردىتە ھەژموون و پەناى بۇ خۆسەپاندن بردىت.^۱ لە كۆتايىشدا ئاكارى دەسلەتلىك لە رىنگاى ھەژموونەو، حوكمرانىيە بكات ئەوھە كە تووشى قەيران نابىت، جىگىرە، چونكە كۆمەلگا بەلى بۇ بىرپار و كارەكانى دەكات و خەلك متمانەى پىيان ھەيە و لە دەسلەتدارىتىشىان رازىيە.

لەژىر سايەى ئەو جىياكارىيە مېتۆدىيەى سەرەوھدا دەكرىت بلىن دەسلەتدارانى ھەرىم و مۆدىلى حوكمرانىيە

۱_ بۇ زانبارى زياتر لەسەر چەمكى "ھەژموون" و "خۆسەپاندن" بىروان: Gramsci A (1971). Selections from the Prison Notebooks. Ed. and transl. by Q. Hoare and G. Nowell Smith. New York: International.

بالادەستەكەيان، دەسلەتدار و مۇدېلىك نىن لە پىڭاى
هەزمونەوۋە ھۆكۈمرانى بىكەن، بەلكو لە دۇخى پەنابردىنكى
بەرفراوان و بەردەوامدان بۇ سىراتىزىيەت و تەكتىكەكانى
"بەزۇرخۇسەپاندن". ئەمەش پەنابردن بۇ توندوتىزى و
بەكارھىتەننى بەرفراوانى دەكاتە بەشىكى ھىجگار سەرەكى و
بەپەتتى ھۆكۈمرانىكىردن لە ھەرىمدا. ئەم گۇرپانە، كە ھەك
وتم لە ئاستە كۆمەلايەتتى و ھەرىھەنگىيەكەيدا، ماناى گۇرپانى
پىشمەرگەكانى جارائە بۇ سەرمایەدارە گەندەلەكانى ئەمپۇ،
بونىادى كۆمەلايەتتى كۆمەلگای كوردستانى دونىاي دواى
پاپەرىنى گۇرپوۋە. نوخبەيەكى دەسلەتدارى بچووك و ئەو
ھەلقانەى لەو دەسلەتدارانەوۋە نىزىكن، لە ماوۋەيەكى زۇر كەمدا
و لە پىڭا پارەى نەوت و بازىرگانىيەكى مۇنۇپۇلكراوۋە، بە
خىزرايىيەكى زۇر ھىجگار دەولەمەند بوون، بوون بە ھىزىكى
كۆمەلايەتتى بەھىز و دەولەمەند و كارىگەرىيەكانىيان بۇ ناو
سەرجمەى پىنكەتەى كۆمەلايەتتى دابەزاند. راستە ئاستى ژيان
لە ھەرىمدا بە شىۋىيەكى كىشتى بەرز بووۋەتەوۋە، بە بەراورد
بە سالانى ھەشتا و سالانى نەوۋە، بەلام سەرجمەى ئەو
پەيوەندىيانەى لە كۆمەلگای كوردستاندا لەنىوان ھەژارى و
دەولەمەندىدا لەئارادا بوو، پەيوەندىى نىوان كەرتە ھەژارەكان و
كەرتە دەولەمەندەكان، گۇرپانىكى گەورە و پىشەبىيان بەسەردا
ھات. كۆمەلگا پۇژانە دەبىنىت چۇن كەسان و گروپى دىياركراو،
خەلكى سەر بەم يان بەو خىزان و بىنەمالەى دىيارىكراو، ئەندامانى
سەرەوۋەى خىزبەكان ھتد... لەناو تارىكى و ناشەفافیەتتىكى قوول
و ھەمەلايەندا، بەبى ھىچ ھۆيەكەى ماقوول بە خىزرايىيەكى
سەرسەپھىنەر دەولەمەند دەبن و ئاستى ژيانىيان بە شىۋەيەكى

هيجگار خيرا بهرز دهبيتهوه، له کاتیکدا زورینهی کومه لگا، به بهارورد بهو مؤدیله له دهوله مهنديوونی خیرا و له پر، تووشی شیوازی نویی هه ژارکه وتن دهبن. مهسه له که له بنه پره ته وه که متر مهسه له ی هه ژارییه، به لکو مهسه له ی تیکچوونی نهو په یوهندی و هاوکیشانیه که هه ژاری و دهوله مهندي له کومه لگادا به یه که وه گری ده دات. خه لک رهنگه به شیوه یه کی گشتی هه ژار نه بیت، به لام نه وه ی تیک چووه نهو په یوهندییه که هه ژاری و دهوله مهندي به یه که وه گری نه دات. نه م دوخه سه رچاوه ی دروستبوونی چه ندان قهیرانی سیاسی و کومه لایه تی و فرههنگی گه وره یه، له وانهش قهیران له "پیاویتی پینشمه رگانه" دا. نه مش وای کرده په نابردن بۆ توندوتیژی بووه تاقه ئامرازیکی سه ره کیی راگرتن و هیشته وه ی په یوهندییه کانی دهسه لات و نهو په یوهندییه تازانه ی له هه ریمدا له نیوان هه ژاری و دهوله مهنديا دروست بوون. بۆیه نه وه ی پیویسته پروو بدات، جا تیکچوونی به هاکان و چ توندوتیژی دژ به ژنانه له کوردستاندا، نیشته جیکردنیانه له م ژینگه و رهوت و په یوهندییه تازانه ی دنیای دوا ی راپه ریندا. له راستیدا توندوتیژی به رامبه ر به ژنان به شیکه له م دیمه نه گه وره یه ی توندوتیژی له ولاته که دا، که پرۆسه جیاوازه کانی کۆرپانکاری کومه لایه تی و فرههنگی و سیاسی له دنیای دوا ی راپه ریندا دروستیان کرده. توندوتیژی به رامبه ر به ژنان دا براو نییه له په نابردن بۆ ستراتیژییه تی به زۆرخۆسه پاندن و پیداو یستی به رده وامی نه م ستراتیژه به توندوتیژی له هه موو فورمه کانیدا.

تیکه لېوونی سیاسهت به ئابووری و کۆرپانی پینشمه رگه کان

بۆ بازرگان و کاپیتالیستی گه‌نده‌ل، شیوازی تری پیاوه‌تی
له‌ کوردستاندا هه‌تایه‌ کایه‌وه، ته‌واو جیاواز و ناکۆک به
"پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه" و وینه و به‌ها و مه‌رجه‌کانی.
شیوازیکی نوێ له‌ پیاوه‌تی له‌ کوردستاندا دروست بوو،
که‌ ده‌کریت به‌ "پیاواتیی بزنسکار" ناوی به‌هین، business
masculinity^١. ئەم پیاوه‌تییه‌ تازه‌یه‌ ئاکار و به‌ها و نرخێ
تایبه‌تی خۆی هه‌یه، که‌ دواتر به‌دریژی باسی ده‌که‌ین،
به‌لام هاوکات هه‌ما بۆ ئەو راستییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ده‌کات که
کۆنه‌پیشمه‌رگه‌ ده‌سه‌لاتداره‌کانی ئەمڕۆ بوون به‌ چینیکی له‌
بازرگان و خاوه‌ن ئیش و بزنیسی گه‌وره، که‌ درێژکراوه‌ی
ئێقلیمی و جیهانیان هه‌یه و ئاکاریکی ترانسناسیۆنالی
و نیولیبرالیان له‌خۆ گرتوه. ئەم دۆخه‌ تازه‌یه‌ جوړیک له‌
"پیاوه‌تی نیولیبرال"یی بازرگانانه‌ی هه‌تاوه‌ته‌ کایه‌وه، ته‌واو
ناکۆک به‌ پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه، به‌لام نوخه‌ کوردییه‌
بالاده‌سته‌که‌ هه‌ول ئەدات ئەم "پیاوه‌تییه‌ نیولیبراله‌" بازرگانه‌
له‌ناو "پیاوه‌تی پیشمه‌رگانه"دا جێ بکاته‌وه و له‌ناو
دونیایه‌کی ته‌واو تازه‌دا له‌یه‌کتریان ماره‌ بکات. له‌ راستیدا
ئهم تیکه‌لکردن و گونجاندن و ماره‌کردنه‌ زۆر زه‌حمه‌ته،
ئه‌گه‌ر ته‌واو مه‌حال نه‌بێت، چونکه‌، وه‌ک وتمان، ئەم دوو
شیوازه‌ له‌ پیاوه‌تی دوو شیوازی ته‌واو ناکۆک و دژبه‌یه‌کن.
کۆنیل، کۆمه‌لناسی بواری په‌یوه‌ندییه‌ ره‌گه‌زییه‌کان، ئاکاری
پیاوه‌تی بازرگانانه‌ و بزسمانانه‌ به‌م شیوه‌یه‌ نیشان ئەدات:

١- پروهانه:

Connell, R. W. (1998). 'Masculinities and Globalization'.
Men and Masculinities 1 (1): 3-23

ټوټه مارکې ټم پياوټيه تايه تيه يه "ټه نايه تيکي گه وړه و به سينته رکړدنی منيکي خو په رسته، ټينتمای کاتي و کورت و مهر جداره، لاوازيوون و بچوکبوونه و هې هسکړدنه به بهر پرسياريه به رامبه به ټواني تر، سه رده رنه کړدنه له عقالنیه تي ته کنیکي، هه روه ها په يوه ندي سيکسي کورت و کراو ه يه". به کورتي پياوټي بازرگاني و بز نس پياوټيه کي خو په رسته و نارسيستيه.^۱ وهک ده بينين هه موو ټم ټاکاره تايه تانه ي پياوټي بز نسمنان و پياوټي بازرگاني نيوليبرال، ته واکو که به ټاکار و به ها کاني پياوټي پيشمه رگانه. وهک پيشر باسمن کرد پياوټي پيشمه رگانه پياوټي له خو بوړدن و قوربانيدان و خوشويستي ټواني تر و بهر گرکردن له قازانجي گشتي و نه فيکردني خو په رستي و بينيني خهوني په کساني و ريزگرتني مافه کاني مرؤف و دهسته به رکړدني ټازادييه. وه ټم دوو جوړه له پياوټي له هه موو شتيکدا له په کدي جياواز و ټاکوکن. تيکه ليووني سه رمایه و ده سولات، خو ده وله مه ندرکړدنيکي خيرا و ناياسايي، گنده ليه کي به رفراوان و هه مه لايه نه، به کورتي بالاده ستي کاپيټاليزميکي چه ته گه رانه، وينه ي پيشمه رگه کاني دويني به ته و او ي شيواندوه، ټه گه ر ته واکو سه رله بهر ويرانيشي نه کړدبیت. ټه و ه ي ټه مرؤ ټاماده يه پياوټي بز نسمنان و بز نسکاره له فورمه نيوليبرالييه چه ته گه رانه که يدا. وينه ي ټم

۱_ هه مان سه رچاوه ي پيشوول ۱۶. بو زانياري زيتر له سه ر هه مان بابه پروانه:

R. W. Connell and Julian Wood (2005). 'Globalization and Business Masculinities'. *Men and Masculinities* 2005; 7; 347.

بزسنسمانه نیولیبیراله‌ش ته‌واو ناکۆکه به وینه‌ی پێشمه‌رگه و پاله‌وانه‌کانی خه‌باتی ڕزگاریخوازی و به‌رگریکردنی چه‌کداری. به‌کورتی قه‌یرانی پیاوه‌تیی بالاده‌ست له هه‌رێمدا قه‌یرانی هه‌ولدانه بۆ تیکه‌لکردن و پیکه‌وه‌گونجاندنی پیاوه‌تیی بزسنسمان و پیاوه‌تیی پێشمه‌رگانه و هه‌ولدانی تیکه‌لکردنی وینه و به‌هاکانی دووه‌میانه به یه‌که‌میان. په‌یوه‌ندیی ئهم شینوازه له پیاوه‌تیی بزسنسمانه به سیکسه‌وه بابه‌تیکێ گرنکه و له لاپه‌ره‌کانی داهاتوو ده‌گه‌ڕێنه‌وه سه‌ری.

ئهم قه‌یرانه سیاسی و ئه‌خلاقیانه، که ته‌حه‌دای گه‌وره‌ن بۆ پیاوه‌تیی پێشمه‌رگانه و ئه‌خلاقیاته خۆنه‌ویست و شوێشگێژانه‌کی، وای له دانیشتوانی هه‌رێم کردوه، بۆ ئه‌وه‌ی سه‌رله‌نوێ ته‌فسیری هه‌لومه‌رج و دۆخی ژبانی خۆیان و ئه‌وانه‌ی ده‌سه‌لاتداره‌کانیان بکه‌نه‌وه، سه‌رله‌نوێ ته‌فسیری سه‌رجه‌می دۆخه‌که بکه‌نه‌وه. له‌م هه‌لومه‌رجه‌دا خه‌لک تا دیت تووچه‌تر و بێزارتر و بێباوه‌تر ده‌بن به‌رامبه‌ر به ده‌سه‌لاتداران، متمانه‌یان به‌و دۆخه نامینیت که دروست کراوه و تێده‌گه‌ن زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری ئه‌وه‌ی که ده‌گوتریت درۆ و خورافه‌ته و ئه‌و زمانه‌شی که ده‌سه‌لاتداران قسه‌ی پێ ده‌که‌ن به زمانی خۆیان نازانن. هه‌ولدان بۆ دایینکردنی لانی که‌می یه‌کسانی و ڕێزگرتن، په‌فزکردنی گه‌نده‌لی و په‌هه‌نه‌کردنی په‌یوه‌ندییه ناهاوسه‌نگه‌کانی ده‌سه‌لات، هیزێ پشته‌ی چه‌نده‌ها نا‌په‌زاییده‌ربرپێن و خۆپیشاندان بوون له‌م چه‌ند سه‌له‌ی ڕابردوودا. ئهم پڕۆتێست و نا‌په‌زاییده‌ربرپێانه که‌لینی تریان کردۆته دیواری پیاوه‌تی له هه‌رێمدا. وه‌ک

چون پياوه‌تیی بزفسکار و بازرگانان له‌پال سیاسه‌تی نیولیرالدا به‌ته‌نیشت پياوه‌تیی پيشمه‌رگانه‌وه هاتوته کایه‌وه، هاوکات جۆریکی تر له پياوه‌تیی له‌ناو کۆمه‌لگادا دروست بووه که ده‌شیت به "پياوه‌تیی پرۆتیسټ" و "ناره‌زییده‌برین" ناوی به‌ین، *protest masculinity*. پياوه‌تیی پرۆتیسټ، وهک نه‌ده‌بیاتی بواری لیڤکۆلینه‌وه‌ی جیده‌ریی پیمان ده‌لیت، هه‌لگری ئاکاری "شوناسیکی ره‌گه‌زییه که پیداکری له‌سه‌ر ناره‌زییده‌برین ده‌کات به‌رامبه‌ر به په‌یوه‌ندییه‌کانی به‌ره‌مه‌پێنان و مۆدیلی بالاده‌ستی پياوه‌تی." "پياوه‌تییه‌که دژ به مۆدیلی ئابووری بالاده‌ست و دژ به به‌هاکانی مۆدیلی پياوه‌تی بزفسکاره. ئهم پياوه‌تییه ناره‌زییه به شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ گری دراوه به وینه‌ی ئه‌و گه‌نجه تووربه و ناویمیدانه‌وه که له هه‌رمیدا دروست بوون. نه‌وه‌یه‌کی گه‌نچ که وینه‌ی خۆیان نه له پياوه‌تیی پيشمه‌رگانه و نه له پياوه‌تیی بزفسن و بازرگاناندا نادۆزنه‌وه. ئاکاری دژه ده‌سه‌لاتی ئهم شیوازه گه‌نجانیه‌ی پياوه‌تیی پرۆتیسټ، که ناره‌زییده‌برین و به‌رگریکردن به‌یه‌کتري تیکه‌ل ده‌که‌ن، جاریکی تر په‌نا‌بردن بۆ توندوتیژی و به‌کاره‌یتانی فراوانتر ده‌کاته‌وه، وهک ئامرازیک بۆ چاره‌سه‌رکردنی ناکۆکی نیوان شیوازه جیاوازه‌کانی پياوه‌تیی خۆی و بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تییه‌کان خوشیان.

به‌کورتی، سیستمی پياوه‌تیی پيشمه‌رگانه له هه‌رمیدا

---

١ ده‌رباره‌ی "پياوه‌تی پرۆتیسټ" یان "پياوه‌تیی ناره‌زییده‌برین" بره‌وه:
Walker, Gregory Wayne (2006). 'Disciplining Protest Masculinity'. *Men and Masculinities*. July 2006 9: 5-22

درز و شه‌بقی زۆر گه‌وره‌ی تیا دروست بووه و ته‌واو له‌رزۆک و ناجیگیر بووه، شیوازی نوێ و دژی پیاوه‌تی تازە دروست بووه، توندوتیژییەش بووه بە بەشیکی ناوه‌کی چاره‌سه‌رکردنی ناکۆکیه‌کانی نینوان ئەم جو‌ره جیاوازانە له‌ پیاوه‌تی. دروستبوونی ئەم شیوازانە له‌ پیاوه‌تی جیاوازان و ناکۆک بەیه‌کتری یه‌کێکه له‌ هۆکاره‌کانی دروستبوونی ئەو "شه‌ژانه‌ پێوانه‌یی"یه‌ی باس‌مان کرد. بۆ ئەوه‌ی له‌ په‌یوه‌ندییه‌ ره‌گه‌زییه‌کانی نینوان نیر و می، نیر و نیر، می و می له‌ هه‌رمێدا به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی و به‌تایه‌تیش له‌ دیارده‌ی توندوتیژی ره‌گه‌زییدا تینگه‌ین، پێویسته‌ ئەم ژینگه‌ تازیه‌ی دروستبوونی درز و شه‌بقی گه‌وره‌ له‌ شیوازه‌ بالاده‌سته‌که‌ی پیاوه‌تیدا به‌وردی شی بکه‌ینه‌وه. چونکه، وه‌ک وت‌مان، یه‌کێک له‌ سه‌رچاوه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی دروستبوونی سه‌رلێش‌نیوان و "شه‌ژانی پێوانه‌یی" له‌ هه‌رمێدا، په‌یوه‌ندی به‌م قه‌یرانه‌وه‌ له‌ پیاوه‌تی بالاده‌ستدا هه‌یه.

هه‌سه‌ره‌گه‌رای و شه‌ژانی پێوانه‌یی

له‌ سه‌ره‌وه‌ باس له‌وه‌ کرا که‌ یه‌کێک له‌ سه‌رچاوه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی دروستبوونی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" بریتییه‌ له‌ دروستبوونی ئەو قه‌یرانه‌ گه‌وره‌یه‌ی که‌ له‌ پیاوه‌تی بالاده‌ستدا دروست بووه، ته‌ریب به‌ دروستبوونی شیوازی تری ناکۆک و دژبه‌یه‌کی پیاوه‌تی، که‌ به‌سه‌ریه‌که‌وه‌ دۆخیکیان دروست کردوه‌ ئاسان نه‌بێت پیاوه‌تی باش له‌ پیاوه‌تی خراپ و پیاوی به‌نرخ له‌ پیاوی بێنرخ جیا بکریته‌وه، به‌لام ئەمه‌ هه‌موو سه‌رچاوه‌کانی دروستبوونی "شه‌ژانی پێوانه‌یی"

نييه، يه کيک له سه رچاوه سه ره کييه کاني تری دروستبوونی
 ئه م شله ژانه پيژانه ييه ئه و شيوازه يه له مه سه ره فگه رايي
 که له کوردستاني دواي راپه ريندا به گشتي و له دواي سالي
 ۲۰۰۳هـ به تاييه تي، دروست بووه.

له ده سالي رابردوودا کومه لگاي کوردستاني له هه ريئدا
 گۆراوه بو کومه لگايه کي مه سه ره فگه ري جه ماوه ري، به
 شيوه يه ک مه سه ره فگه ري له هه موو شوينيک و لاي هه موو
 پيکه اته کومه لايه تيه کان زور به سه ختي ئاماده يه، تا ئه و
 راده يه ي بکريت بلتين ئايديو لۆژي اي بالاده ستی ئه مړکه ي
 هه ريکي کوردستان "مه سه ره فگه رايي" ه. ۱. شاره گه و ره کاني
 هه ريئم، وه ک هه وليئر و سلیماني، ورده ورده خه ريکن ده بن
 به شويئي ئوتيلي گرانبه ها و مؤلي گه و ره له سه ر شيوازي
 مؤله کاني خورئاوا و بازار و شويئي حه وانه وه ي هيجگار
 گران و تازه. ئه م شارانه نه ک ته نها گۆراون بو شويئي
 پاره خه رجکردن و بازارکردني ده وله مه نده تازه کاني ناو
 کوردستان، بو نمونه نوخه ئابووري و سه ربازي و
 سياسييه بالاده سته که و هه لقه نزيه که کانيان، به لکو بوون به
 بازاري مه سه ره فکردن و پاره خه رجکردني ده وله مه نده کاني
 ناو عيراق خوئي. له سه ريکي ديکه وه به نيسبه ت
 به شيکي زوري خه لک، ئه گه رچي نه شتوانن به شيک بن
 له و مه سه ره فگه راييه تاييه ته، سه ردان له م بازاره تازانه و
 سووپانه وه به ناوياندا به شيکي گرنگي ژياني پوژانه يان له

---

۱ _ بو زانياري زياتر له سه ر ديارده ي مه سه رو فگه رايي به وانه: مهريوان
 وريا قانع (۲۰۱۲). له چ ئيستايه کدا ده ژين؟ ده رباره ي به رخوري و دين
 و دراوسيکانمان. سلیماني. ئه نديشه بو چاپ و بلاوکرده وه.

هه‌ریمدا پێک ده‌هێنیت. ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ چیشته‌خانه، له‌بار و یانه، له‌ شوینی یاری و هه‌سانه‌وه، له‌ چه‌ندان شوینی تازه‌ی خواردنی خێرا کراونه‌ته‌وه و خه‌لک پۆژانه‌ سه‌ردانیان ده‌کات. چیشته‌خانه و ئوتیل و بازاره‌ کۆن و سونه‌تییه‌کان تا پاده‌یه‌کی به‌رچاو چۆل بوون، یان ناچار بوون خۆیان تازه‌ بکه‌نه‌وه، یان داخراون، چونکه‌ شیوازی پاره‌خه‌رجکردن و مه‌سه‌ره‌فکردن له‌ کوردستاندا گۆڕانی گه‌وره‌یان به‌سه‌ردا هاتوه‌. خواردنی بیانی، له‌ پیتزای ئیتالییه‌وه‌ بێگره‌ بۆ سوپی چینی و له‌وانیشه‌وه‌ بۆ خواردنی فه‌ره‌نسی تیکه‌ل به‌ شیرقاوه‌ی هۆله‌ندی و کاپاچینۆ و ئسپریسۆی ئیتالی له‌ چه‌نده‌ها شوینی جیاوازا ده‌فرۆشرین. ئه‌مانه‌ ئه‌و ژیرخانه‌ن که‌ مه‌سه‌ره‌فکه‌رایییان له‌ هه‌ریمدا له‌سه‌ر وه‌ستاه. جگه‌ له‌مه‌ بلاوبوونه‌وه‌ی خێرا و به‌رفراوانی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی به‌گۆبالبو و پالێشتیکی به‌هێزی ئایدیۆلۆژیای مه‌سروفکه‌راییه‌ له‌ هه‌ریمدا. ئه‌مه‌ش له‌ سه‌ریکه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌ به‌ پێشکه‌وتنی ته‌کنۆلۆژیای په‌یوه‌ندیکردنه‌وه‌ به‌ به‌شه‌ جیاوازه‌کانی دونه‌یاوه‌، له‌ سه‌ریکی تریشه‌وه‌ په‌یوه‌سته‌ به‌ فراوانبوونی په‌یوه‌ندیی کورده‌کانی هه‌ریم به‌ کورده‌کانی ده‌ره‌وه‌ی کوردستانه‌وه‌. له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ دابه‌شکردنیکی نایه‌کسان و نادادپه‌روه‌رانه‌ی داها‌تی نه‌وته‌وه‌ به‌سه‌ر دانیش‌توانی هه‌ریمدا، کۆمه‌لێک مۆدیل و شیواز و ئاستی جیاوازی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی له‌ هه‌ریمدا دروست بووه‌. ده‌کریت سێ گروپی مه‌سه‌ره‌فکه‌ر و سێ شیوازی جیاوازی مه‌سروفکه‌راییی له‌یه‌کتری جیا بکه‌ینه‌وه‌.^۱ یه‌که‌میان ئه‌و گروپه‌یه‌ که‌ ئاستی مه‌سه‌ره‌فکه‌رایییان وه‌ک

شينخه دهوله مهنده کاني خهليچ و بازرگانه گه وره کاني تورکيا وايه، نه مانه نوخبه يه کن، زور جار نوخبه ي حوکمراني هريم و خيزان و خزم و هاوړي و دوسته کانيان، خه لک له کوردستاندا پييان ده لين "فيرعه ونه کان" يان "ميليونيره تازه کاني دواي راپه رين". گروپي دووه ميان نه وانه که له ناست و تواناکاني چيني ناوه راستدا مه سره فگهرن و زور جار نه و کهرسته و شتومه کانه ده کړن و به کار ده هينن که له تورکيادا دروست ده کړين، که زور هر زانترن له و شتومه کانه ي له نه وروپاوه بډ هريم ده هيندرين. گروپي سته ميس زورينه ي دانيس تواني هريمه، که داهاتي مانگانه ي هريه کيکيان وهک تاک، که متره له ۱۰۰ دولار. نه مانه نه و شتومه ک و کهرسته خراپ و هر زانانه ده کړن و به کار ده هينن که له چينه وه ده هينرين.^۱

مه سره فگه رايي له هريمدا ته نها خوويه کي کومه لايه تبي نوځ نيه، بلکه و نامرازي کي سه ره کي و بنه په تبي خو جيا کردنه وه ي کومه لايه تبي و کيشاني سنوره له نيوان چينه کاند، له نيوان نه وانهدا که ه يانه و نه وانهدا که نيانه. واته نامرازي کي گرنگ و سه ره کي به ره ي ناني شوناسه. هاوکات نامرازي سه ره له نوځ سه پاندنه وه ي نه و هيرارکيه ته کومه لايه تبي تبه تازه دروستکراوه شه که پشتي ته و او ي به ده سه لاتي سياسي و ديارده ي خزمچيتي و ميکانيزمي بنه ماله په رستي به ستوه. مه سره فگه رايي هاوکات نامرازي کي سه ره کي و گرنگي به خشين و پاراستني روه ايه تبي نه و دوخيه که له هريمدا دروست کراوه، واته مه سره فگه رايي

بووه به به‌شیک له مه‌سه‌له‌ی په‌واهه‌تی سیاسی. ده‌سه‌لاتداران له هه‌رێمدا ده‌لێن بپوانن هه‌موو که‌س توانای پاره‌خه‌رجکردنی هه‌یه و ئه‌م توانایه‌ش وه‌ک "ده‌سه‌کوت" یه‌ک بۆ خۆیان وێنا و بلاو ده‌که‌نه‌وه. به‌کورتیی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی له هه‌رێمدا بووه به شتێوازیکیی تایبه‌تی پیا‌ده‌کردنی ده‌سه‌لات، شتێوازیک به هۆیه‌وه بپوانێت ئه‌و دۆخه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ پهرقه‌یرانه پام و ئاراسته‌ بکریه‌ت. ئه‌مه‌ش وای کردووه مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی به‌شیکیی گرنگی ئه‌جندای سیاسی نوخبه‌ بالاده‌سته‌که‌ی هه‌رێم بێت، نه‌ک ته‌نها له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پێکه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ئابووری مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی له‌ژێر ده‌ستی خۆیان و که‌سه‌ نزیکه‌کانیاندا، به‌لکه‌و به‌ هۆی ئه‌وه‌وه ده‌یان‌ه‌وێت و هیوادارن بۆیان بکریه‌ت له‌ پێکای مه‌سه‌ره‌فکه‌راییه‌وه ئارامی و ئاساییشی کۆمه‌لایه‌تی به‌رقه‌رار بکه‌ن. بێگومان ئه‌م ستراتیژییه‌ به‌ی ده‌ره‌نجامی ترسناک نییه‌، مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی به‌و شتیه‌یه‌ی له‌ کوردستاندا هه‌یه ناتوانێت بیه‌مای دروستکردنی سیستیمیکیی سیاسی بته‌و و هێمن و جێگیر بێت. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نایه‌کسانیه‌کی هه‌یجگار که‌وره له‌ توانا و ئاستی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییدا هه‌یه، که‌ ده‌توانن ناکۆکییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان توندتر و ترسناکتر بکه‌نه‌وه و له‌ دۆخی ئاماده‌گیی گه‌نده‌لییه‌کی زۆر و بێ‌ئاروایش له‌ هه‌رێمدا، مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی ئه‌گه‌ری ئه‌وه‌ی هه‌یه ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌ی که‌وره دروست بکات.^۱ هۆکاریکیی گرنگی

---

۱. بۆ په‌یوه‌ندیی نێوان مه‌سه‌روفکه‌راییی و ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی بپوان: Hall, S., Winlow, S and Ancrum, C. (2008). Criminal Identities and Consumer Culture. Cullompton: Willan. See also: Haywad, K., (2004). Consumer culture and crime in late modernity. In: Summer, C. (ed.). The Blackwell

سنوورداربوونى مەسرەفكەرايى دەگەپتەو بۇ ئەو پراستىيە سۇسپۇلۇزىيە سادەيەكە لە خالىكدا خەلك چىتر بەو پازى نايىت تەنھا بەرخۆر و مەسرەفكەرىي كالا چىنيە خراپ و ھەرزان و بىكەلكەكان بىن. خەلك دەيانەوئىت كالا باش و گرانەكانيان ھەيىت، ئەمەش تەواو ناكۆكە بە سىياسەت و شىۋازى بالادەستى دابەشكردنى سەرھەت و سامانى نىشتىمانى لە ھەرىمدا. لەدوای زەمەنىك لە پىادەكردنى مەسرفەگەرايىيەوچىتر ئەو بەس نىيە خەلك سەلاجەيەكى دىكە، يان سىپلىتىكى تر، يان تەلەفىزۇنىكى تر بىكرن، لە خالىكدا ئەمانىش دەيانەوئىت شوقەيەك، ئوتومبىلىكى تازە و باش، ئاى پاد و ئاى پۇت و كامىرا و كۆمپيوتەرى باش و گرانبەھا بىكرن. مەسرەفكەرايى لە شوئىنانى تر، كە ھەرىم لەمە بەدەر نايىت، بۇتە ھۆكارى "دروستبوونى رۇوبەرى كۆمەلايەتىيى نوئى كە ئارەزووى تاكەكەسى، ستايەلى ژيان، ھەولدان بۇ ۋەدەستەيتىنانى ئامرازەكانى گەيشتن بە ئاسودەگىيى مادى، بەئاشكرا و لەبەردەمى كۆمەلگادا بە شىۋەيەكى بەرچاۋ و ئاھەنگنامىزانە نمايىش بىكرىت".^۱ مەسرەفكەرايى تەنھا ۋەك كردهيەكى شەخسى نامىنىتەو، بەلكو دەيىتە كردهيەك كە كۆمەلگا پىۋىستە بىيىنىت و تاكەكەس لە رىگايەو خۇيى نمايىش بىكات. ئەمەش ۋا دەكات پەيوەندىيەكى پراستەوخو لەنىۋان مەسرەفكردن و شوناسدا دروست بىيىت، تاكەكەس بوون و شوناسى خۇيى بەو شتەنەو گىرى بىدات كە

Companion to Criminology. Oxford, Blackwell.

۱_ بىروانە:

Yan Unxiang (2009). The Individualization of Chinese Society. Oxford and New York: Berg. p. xxxvi

ده‌توانیت بیانکړیت و مه‌سرده‌فیان بکات. کاتیکیش که‌سه‌کان نه‌یانقوانی مه‌سره‌ف بکه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی شوناسه‌ تازه‌که‌یان وه‌ک مه‌سره‌فکه‌ریک له‌به‌رده‌می کۆمه‌لگادا نمایش بکه‌ن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی توانای مادیی مه‌سره‌فکردن‌یان نییه، ئیدی ئه‌گه‌ر و مه‌ترسیی نا‌ئارامی و ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی زیاده‌کات، به‌تایبه‌تی له‌ ژینگه‌یه‌کی سیاسیی و کۆمه‌لایتیدا که‌ خه‌لک به‌به‌رده‌وامی هه‌ست به‌وه‌ بکه‌ن که‌ نایه‌کسانیی و خراپ دابه‌شکردنی ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ت و سامانی نیشتیمانی بالاده‌سته. به‌کورتی، مه‌سره‌فکه‌راییی وه‌ک چۆن ده‌شیت هۆکاریک بێت بۆ سه‌رقاڵکردنی کۆمه‌لگا و به‌ناسیاسیکردن و به‌تاڵکردنه‌وه‌ی که‌سه‌کان له‌ هه‌ر دید و کرده‌یه‌کی ره‌خنه‌یی، ده‌شیت سه‌ره‌چاوه‌یه‌کی گرنگ بێت بۆ دروستبوونی شیوازی نویی نا‌ره‌زایه‌تییی کۆمه‌لایه‌تی، تا به‌ ئاستی یاخیبوون و ته‌قینه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، ده‌کات.

له‌ کوردستاندا شیوازیکی زور تاییه‌تی مه‌سره‌فکه‌راییی له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ مه‌سه‌له‌ی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" وه‌ شایانی گرنگی‌پێدانی زیاتره‌، ئه‌و دیارده‌یه‌ش گۆرانی سینکسه‌ بۆ کالایه‌کی قاییلی کرپین و فروشتن، دروستبوونی بازار بۆ "سینکسفرۆشی" و "سینکسکرپین". مه‌سره‌فکه‌راییی سینکس وه‌ک دیارده‌یه‌کی نوێ، بوونی سینکس به‌ به‌شیک له‌ دروستبوونی بازارپێکی تاییه‌ت بۆ کرپین و فروشتنی چیژ له‌ هه‌رمێدا، دیارده‌یه‌کی نوییه‌ و شایانی له‌ سه‌روه‌ستانه. به‌شداریکردنی ئه‌م گۆرانکارییه‌ تازه‌یه‌ له‌ مه‌سره‌فکه‌راییی سینکسدا به‌شداریه‌کی گه‌وره‌یه‌ له‌ مه‌سه‌له‌ی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" دا.

سيکس وهک کالايهک بؤ مهسرهف

سيکس بهشیکه له بازرگانييهکی تازه و گهشه کردوو له ههريمدا،
 ئهم بازرگانييهش بهشيکی گرنه له بازرگانييهکی گهورهتر
 که بازرگانيی چيزه. بازرگانيی سيکس له ههريمدا هم
 دياردهيه که پهيوهنديی به دهسهلاتهوه ههيه، هم به چيزهوه
 به گشتی، هم پهيوهندييهکی پتهو و فراوانيشيان بهو دونيا
 نوويهوه ههيه که نوخه دهسهلاتارهکهی ههریم له دونیای
 دواي نهمانی پزيمهکهی سهدام حوسهيندا دروستيان کردوه.
 بوونی سيکس به بازرگانييهکی بهرچاو له زور سهروهو دا
 پهيوهنديی بهو شيوازه له پياوهتیهوه ههيه که به "پياوهتی
 بزسنمان" یان "پياوهتی بازرگانی" ناومان برد. ئهم شيوازه
 له پياوهتی ئامادهيه بازرگانی به ههموو شتيکهوه بکات،
 لهوانهش به سيکسهوه. ههروهها پهيوهسته به شيوازيک له
 دهسهلاتهوه که دروستکردن و دارشتهنهوهی دونيا له يهک
 کاتدا هم قازانجی گهوره بيهخشيت، هم بکريت بهئاسانی
 بهپروه بيريت و حوکم بکريت. کردنی بازرگانيی سيکس به
 بهشیک له ههردووکیان. هاوکات سيکس ئامرازيکی گرنگی
 پراکتیکی دهسهلات و تواناکانی بهريوهبردنیهتی. لهم پوهوه
 دهسهلات دهتوانيت ميکانيزمهکانی وروژاندن و ئيفراکردن
 بهکار بهيتيت وهک ئامرازی کۆنترۆل و ئاراستهکردن، یان
 ئامرازی دروستکردنی وهلائت. به مانايهکی ديکه دهسهلات
 لهباتی ئهوهی بهبهردهوامی پهنا بؤ ميکانيزمهکانی فشار و
 سهپاندن و بهکارهينانی هيز بیات، پهنا بؤ کردنی سيکس
 به ئامرازيکی سیاسی دهبات، ياخود پهنا بؤ گههکردن به
 چيزهوه دهبات وهک ستراتيژیهتی خوسهپاندن.

هه‌ر له‌ ساڵی ۲۰۰۷ دا هه‌والی بوون و دروستکردنی چه‌ندان توپری قاچاخی باززگانیکردن به‌ سیکسه‌وه، بوونی مالی پر سۆزانی و کرین و فرۆشتنی سیکس له‌ هه‌ندیک هۆتیل و سینه‌تری خۆپازاندنه‌وه و خۆجوانکردن له‌ هه‌رێمدا، گه‌یشته‌ ناو میدیاکانی کوردستان. یه‌که‌مین لیکۆلینه‌وه‌ی جیددی له‌سه‌ر ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌: کتێبه‌که‌ی خه‌ندان موحه‌مه‌د بوو به‌ ناوینیشانی: ئوقیانوسیک له‌ تاوان^۱. له‌ دوا‌ی بلاوکردنه‌وه‌ی ئه‌م کتێبه‌وه‌ بابته‌ی باززگانیکردن به‌ سیکسه‌وه‌ بوو به‌ یه‌کیک له‌ بابته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ناو میدیای کوردی و زیاده‌ له‌ گفتوگو و موناقه‌شه‌یه‌کی ئاشکرای، له‌ ڕیگای ڕیکخستنی چه‌ندان کۆر و سیمیناره‌وه، له‌سه‌ر دروست بوو. کتێبه‌که‌ په‌رده‌ی له‌سه‌ر دیارده‌ی دروستبوونی چه‌ندان توپری باززگانیکردنی قاچاغ به‌ سیکسه‌وه‌ له‌ کوردستان و له‌سه‌ر دروستبوونی چه‌ندان مال و سینه‌تری فرۆشتنی سیکسی له‌ شاره‌کانی کوردستاندا لا برد. له‌ هه‌مووشی گرنگتر ئه‌وه‌ی ئاشکرا کرد که‌ چه‌ندان که‌سایه‌تی و بازنه‌ی گرنگی ده‌سه‌لات به‌شیکن له‌م دیارده‌ی پێشه‌سازی و باززگانیکردنه‌ قاچاغه‌ به‌ سیکسه‌وه. ئه‌م کتێبه‌ پشته‌ی به‌ ئه‌نجامدانی چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ل ۲۹۶ سۆزانی و ۹۳ کۆریاری سیکس و ۷۲ شه‌قاوه‌ و به‌لته‌جی به‌ستوه، که‌ به‌شیکن له‌ توپری فراوان و ڕیکخراوی ئه‌م باززگانیه‌ له‌ هه‌رێمدا.^۲ کتێبه‌که‌ ڕه‌ له‌ حیکایه‌تی دله‌زینی چه‌ندان

۱ بڕوانه: خه‌ندان هه‌مه‌جه‌زا (۲۰۰۷). ئوقیانوسیک له‌ تاوان. سینته‌ری کۆمه‌لایه‌تی و کولتووری خه‌نزا. هه‌روه‌ها بڕوانه: UNAMI Human Rights Reports in Iraq on: http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=itemlist&layout=category&task=category&id=164&Itemid=650&lang=en. pp. 35-36.

۲ _خه‌ندان هه‌مه‌جه‌زا، ل ۲۲

کچی گنج له کوردستاندا که خیزانه کانیان ناچاریان کردوون کاری سینکسفرۆشی بکن. بلاوبوونه وهی ئوقیانروسیک له تاوان شۆکیکی گه وره بوو، چونکه هیمای بۆ کۆمه لیک به های ئه خلاقى و کۆمه لایه تیی نوئ ده کرد که گوتاره سونه تیه کانی ناو کۆمه لگای کوردی به به های نامۆ و خراپ و ترسناک ناویان ده بن. له وانه ش به شداربوونی باوکان و براکان و میرده کان له پالنن به کچه کانیان و خوشکه کانیان و ژنه کانیانه وه بۆ فروشتنی سینکس. کتیه که وینه یه کی خیزانی کوردی نیشان ئه دات، ته واو جیاواز له و وینه ته قلیدییه، پۆمانسی و ئایدیالی و پاتریارکیه سونه تیه ی له کۆمه لگادا سه روه ره. وینه ی خیزانی کوردی وه ک میرگیکی بچووک و ئارام که مرقفه کانی ناوی له په یوه ندیه کی خوشه ویستی قولدان و هه مووشیان له دۆخی مشوورخواردنیکی گه وره ی په کتردان.

سێ په هه ندی ئه م کتیه بۆ ئه م باسه ی ئیمه گرنگه. یه که م، زۆرینه ی ئه وانه ی سینکس ده کړن خه لکانیکی خوینده واری گه نجن و دانیشتیوی شاره کانی کوردستان. دووه م، فروشتنی سینکس و بوون به سۆزانی هه میشه په یوه ندیی به بوونی هه ژارییه وه نییه، به لکو به پله ی یه که م، ده ره نجامی ئه و فشاره گه وره یه یه که ئایدیۆلۆژیای مه سره فگه رایى و به رخۆریزم له سه ر تاکه که سه کان دروستی ده کات، فشاری ئه وه ی مرقف خۆی وه ک مه سره فگه ریک بیینیت و وینا بکات و تا دیت زیاتر و زیاتر سه رف بکات و به رخۆر بیت. له م پێناوه شدا ئه نجامدانی هه موو کاریک که ده سکه وتیکی مادیی بخاته وه و بتوانیت بیته هۆکاری کۆکردنه وه ی هیز و سامان، له وانه ش له شفرۆشتن. هه موو ئه مه ش به مه به ستی کړینی کالا تازه کان و به شداربوون

له‌و پێشه‌سازیه‌ی پڕ په‌واجه‌ی خۆجوانکردن و خۆگه‌نجکردندا که له‌ هه‌رێمدا دروست بووه. که ئه‌مه ده‌لێم نامه‌وێت به‌رگری له‌و بۆچوونه به‌گه‌م که هه‌ژاری هه‌یج په‌یوه‌ندییه‌کی به‌م دیارده‌یه‌وه نییه، ئه‌وه‌ی من ده‌مه‌وێت نیشانی بده‌م ئه‌وه‌یه مه‌رج نییه هه‌ژاری هۆکاری له‌شفروشی بیت، به‌لکو ویناکردنی خود وهک بوونه‌وه‌ریکی به‌رخۆر و مه‌سه‌ره‌فکه‌ر هۆکاریکی گرنگ و به‌هه‌زه. سینه‌م، ئه‌گه‌رچی کتێبه‌که ناوی هه‌یج تاکه‌که‌س و کۆمه‌له‌که‌سیک نابات، که ئه‌م بازرگانی و پێشه‌سازیه‌ی سیکسه به‌پێوه ده‌بن و قازانجی لێ ده‌که‌ن، به‌لام هه‌مما بۆ به‌شداربوونی که‌سانی به‌رپرس و خاوه‌ن ده‌سه‌لات له‌م پێشه‌سازیه‌ی ناو هه‌رێمدا ده‌کات. خه‌ندان هه‌مه‌جه‌زا دوا‌ی ب‌لا‌وبوونه‌وه‌ی کتێبه‌که‌ی ناچار بوو کوردستان به‌جی به‌یلتیت و وهک په‌ناهه‌نده روو بکاته ئه‌وروپا.^۱

له‌ هه‌مان ماوه‌دا میدیای کوردی له‌ هه‌رێمدا ده‌ستی کرد به‌ گرنگیدان به‌م دیارده‌یه و به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان که‌وته نووسین له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی بازرگانی و تۆره‌کانی پێشه‌سازیه‌ی سیکس له‌ هه‌رێمدا. به‌پێی راپۆرتیه‌کی پۆژنامه‌گه‌ری له‌ سالی ۲۰۱۰دا نێزکه‌ی ۴۵ باندی بازرگانیکردن به‌ سیکسه‌وه له‌ کوردستاندا هه‌بوون و چالاک بوون، له‌وانه ۱۹ له‌ شاری

۱_ له‌ کۆریکدا له‌ شاری ئه‌مستردام که له‌ رۆژی ۲۲-۶-۲۰۰۸ بۆ خه‌ندان هه‌مه‌جه‌زا گیرا، ئه‌م خانمه به‌ منی وت که ئه‌و زانیاریی زۆر زیاتری لایه له‌وه‌ی له‌ کتێبه‌که‌یدا باسی کردوه، به‌لام ئه‌و نایه‌وێت ناوی هه‌یج که‌سیک به‌یلتیت. بۆ زانیاریی زیاتر به‌روانه:

<http://www.chaknews.com/kurdish/news.php?readmore=1893>.

هولير و ۱۷ له سلیمانی و ۹ له دهۆك.^۱ له هەندیک كافی و باړ و سینتەری شیلان و مەساجکردنیشدا، تەنەت له هەندیک چیشخانەشدا، سینکس دەكردیت و دەفروشریت.^۲ بە پنی هەندیک ئامار و زانیاری دەزگای ئاسایش خوشی ژمارە ی ئەو مالانە ی له شاری سلیمانیدا سینکس دەفروشن له سالی ۲۰۱۲ بەرز بوونەتەووە بۆ ۴۰۰ مال. ئەو مالانە لە پال فروشتنی سینکسدا مادە هۆشبەرەکانیش تیاياندا هەم بەکار دەهینرین و هەم دەشفروشرین.^۳ هەندیک لایەنی رەسمیش دروستبوونی بازرگانی و پیشەسازی سینکس له کوردستاندا بەو ئابووری گەشتوگوزارییەووە گری ئەدەن، کە له سالانی رابردوودا له کوردستاندا گەشە ی کردووە.^۴

هەموو ئەم بازرگانی و پیشەسازییە تایبەتە ی سینکس له کۆمەلگایە کدا رۆو دەدات کە تا ئیستاش سینکس بەر له ژنەپنان و شووکردن وەك تاوان تەماشای دەکات و کوشتنیش لەسەر شەرف یەکیکە له دیار دە بەرچاوەکانی ناوی. لێرەدا ناکۆکییەکی گەورە و هەمەلایەن لەنێوان ئەو کوتارە ئەخلاق ی و دینیانەدا هەیه کە له دەورووبەری سینکس و ژیا نی سینکسی دروست کراون،

۱_ بروانە:

<http://chnaran.com/vb/archive/index.php/t-9867.html>.

۲_ بۆ نمونە یەك لەسەر ئەم شیوازە لە فروشتنی سینکس بروانە بەسەرھاتی ئەو سنی خوشکە لەم ژمارە یی رۆژنامە ی ئاوێنەدا:

<http://www.awene.com/article/2014/08/30/35293>.

Accessed on 31 August 2014.

۳_ بروانە:

<http://werash.wordpress.com/2011/07/14/188-3/>.

۴_ بروانە: "هەریمی کوردستان دەبیت بە بەهەشتی لەشفروشی بۆ هەموو عێراق:" <http://qadirzada.com/lash.froshi.html>.

له‌گه‌ل ئه‌و واقیعه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌دا که سیکسفرۆشی بووه به کالای و بازرگانیه‌کی که‌وره و گرنگ له‌ناویدا. ئه‌وه‌ی له ده‌ره‌نجامی ئه‌م ناکۆکیه‌وه له‌دایک ده‌بیته‌ ئه‌و دۆخه‌یه که من به "شه‌ژانی پێوانه‌یی" ناوی ده‌به‌م. ئه‌م شه‌ژانه به‌شیکه له‌م دۆخه تاییه‌ت و ئالۆزه که له‌ دونه‌ی به‌ر له‌ راپه‌ڕین و به‌تاییه‌تی به‌ر له‌ که‌وتنی رژیمة‌که‌ی سه‌دام حوسه‌یندا به‌م شیواز و فراوانیه‌ی ئه‌م‌ڕۆ بوونی نه‌بووه. شه‌ژانی پێوانه‌یی دۆخی ده‌رونی و به‌های و ئه‌خلاقی قوناغی دوا‌ی که‌وتنی رژیمة‌که‌ی سه‌دام و به‌هیزبوونی گوته‌ری به‌رخۆری و دروستبوونی نوخبه‌یه‌کی سیاسی و بازرگانیه که هه‌مووشتیک ده‌گۆڕن بۆ کالایه‌ک بکریته‌ بکهردیته‌ و بفروشریته‌، به‌ مه‌رجیک قازانج و ده‌سکه‌وتی ئه‌و نوخبه‌یه‌ی تیندا بیته‌.

به‌لام ئه‌مه هه‌موو مه‌سه‌له‌که نییه‌، چونکه هاوشان به‌م پیشه‌سازی سیکسه له‌ کوردستاندا گۆڕانیکی که‌وره له "رۆشنیری سیکسی" شدا ڕووی داوه و گوته‌ریک له‌سه‌ر سیکس له‌ئارادایه که پینستر له‌ کومه‌لگای کوردیدا له‌ئارادا نه‌بووه، ئه‌م گۆڕانه‌ش له‌لایه‌ن خۆیه‌وه به‌ردیکی تر ده‌خاته سه‌ر دیواری دیارده‌ی "شه‌ژانی پێوانه‌یی" و خودی سه‌رلێشیوان و شه‌ژانه‌که قوولتر و فراوانتر ده‌کاته‌وه. با سه‌رنجیک له‌م گۆڕانه تازه‌یه‌ی تریش ده‌ین.

سیکس وه‌ک گوته‌ریکی گشتی و ئاشکرا

هاوشان به‌ بازرگانی و پیشه‌سازی سیکس له‌ کوردستاندا، گوته‌ریکی تازه‌ش له‌سه‌ر سیکس و ژیا‌نی سیکسی دروست بووه که له هه‌موو ڕوویه‌که‌وه تازه‌یه و به‌شیکه له‌و ژینگه

سياسي و کومه لايه تيبه که سيکسي گوريوه بۆ کالايه کي که وړه ي بازگراني. يه کتيک له ره که زه سهره کيبه کاني نه م گوتاره، نيشاندان و وينا کورني پياو و ژنه وهک بوونه وهر ي سيکسي و وينا کورني سيکسي شه وهک په هه نديکي هيجگار گرنگ و سهره کي ژياني تاکه که سي. وينه ي پياو وهک "نيريکي سيکسي" ي و وينه ي ژن وهک "مينه کي سيکسي" له سينتري نه م گوتاره دايه. نه م گوتاره خه ريکي خوشه ويستکردن و ئيعجابه ربړينه به رامبه ر به له شه سيکسيه کان و نه م له شان هس وهک به شيکي گرنگي شوناسي تاکه که سي و وهک به شيکي سهره کي ژياني گشتيش نمايش ده کات. له شي سيکسي له م گوتاره دا له شيکي به رزنرخيندراو و خوازاوه، سيکس خوشي به شيکي گرنگ و سهره کي شوناسي نه و له شان هه. خه لکي کوردستان به هؤي ناماده گيي چندان ياسا و به ها و نرخی کومه لايه تيبه وه که له پووي سونه تيبه وه مه سه له ي سيکسي له کومه لگاي کوردستاندا ريک خستوه، هه ميشه جورتيک له بيده ننگي ريژه يي و داپوشيني سهره تايي به ده وري سيکسي دا دروست کردوه، که چي نه م پړو نه م کومه لگايه چنده ها که نالي جياوازي له به رده مدايه بۆ بينين و بيستن و باسکردن و هه سترکردن به بووني به رفراواني سيکس له ژياني تاکه که سي و له ژياني ده سته جه معيدا. که نه م ده ليم نامه ويته به رگري له و ديده بکه م که سيکس له

١: پړولي موسيقاي جه ماوه ريي نو ي له کوردستاندا له مه سه له ي به سيکسيکردن و به ئيروتيکي کورني جه سته دا پړليکي گرنگه، به تاييه تي پړولي نه و موسيقايي که کورده کوچبه ره کاني نه وروپا به ره مي ده مينن. وردبوونه وه له م ديارده يه نه که رچي گرنگه، به لام ده که ويته دهره وه ي مه به ستي نه م نووسينه.

دونیای ئیمەدا بابەتییکی یاساغ و حەرامکراو بوو، سێکس لەم کۆمەلگایەدا هەم لەناو موسیقا و گۆرانیی کۆندا ئامادەیه، هەم لەناو شیعری فۆلکلۆریدا، هەم لەنیوان ئەفسانە و چیرۆکە میلییەکاندا، هەم لەناو نەسیحەت و ئامۆزگارییکردنە دینی و ئەخلاقییەکاندا. بەلام ئەوەی ئەمڕۆ جیاوازه ئەوەیه که سێکس تەنها لەناو زماندا ئامادە نییه، بەلکو لەناو فەزای بینین و کرین و فرۆشتیشدا ئامادەیه. ئەمڕۆ جگە له وێنە و فیلم و نمایشکردنی سێکس، بازاپێکی گەوره بۆ کرپنی سێکس له هەرێمدا ههیه و ئامادهیه. بێگومان چەندان جۆری جیاوازی نەفرەتکردن و ناپەرەزایی دینی و نادینی بەرامبەر بەم گۆرپانکاریانە لەئارادان، هەروەها کۆمەلێک میکانیزمیش هەن بۆ سزادانی ئەم شیوازه تازەیه له مەسره‌فگه‌راییی سێکسی، بەلام هاوکات تا دیت پروبەریکی گەوره‌تر بۆ بازەرگانی چێژ و بۆ بازاپی رابواردن دروست دەبێت که باز بەسەر ئەو نەفرەت و یاسا و بەهایانەدا ئەدات که بۆ رێکخستنی ئامادەگیی سێکس لەناو ژيانی تاکه‌کەسی و کۆمەلایەتیدا دروست کراون. هەروەها "پۆشنیرییه‌کی نوێ" سەبارەت بە سێکس و بە نمایشکردنی لەشی سێکسی له ژيانی گشتیشدا هاتۆته‌ کایه‌وه که له زیاد له که‌ناله‌که‌وه تەعبیر له خۆی دەکات، له تەله‌فیزۆن و پۆژنامە و گۆفاره‌کانه‌وه بیکره‌ بۆ سایته‌کانی سەر ئینتەرنێت و میدیای دیجیتال. چێژه‌کانیش له رێگای شه‌پۆلینکی گه‌وره له وێنە و فیلم و ریکلامه‌وه، له‌وانه‌ش بۆ نموونه نمایشکردنی له‌شه سێکسییه‌کان له‌ناو تەله‌فیزۆن و سایت و مۆله‌ گه‌وره‌کان و بازاپه‌کانی دیکه‌دا دروست و ئاراسته‌ ده‌کری‌ن. لێره‌دا، وه‌ک نووسه‌ریک

له‌دواى جان فرانسوا ليوتاره‌وه ده‌ليت، دوو پرژه‌سى سه‌ره‌كى ده‌سته‌كارن: "له سه‌ريكه‌وه به‌شيك له ئابوورى ئيرۆساوى ده‌كریت، به‌لام له سه‌رىكى ديكه‌وه به‌شيكيش له لیبیدۆ، واته وزه‌ى سىكسى، به كالایى و بازىرگانی ده‌كریت." ^۱ به‌كاره‌يتان و خسته‌گه‌رى ئابوورىيانه‌ى ئيرۆتيك، هاوكات به ئيرۆتيكىكردى هه‌ندىك په‌هه‌ندى ئابوورى، نه‌و ژيترخانه دروست ده‌كات كه ئه‌م گوتاره نوێه سه‌بارت به سىكس و جه‌سته و سه‌بارت به نمايشكردى سىكس و باسكردى له ژيانى گشتيدا ده‌ستنيشان ده‌كات. بۆ نيشاندانى ئه‌م گۆرانيكارىيانه با سه‌رنج له‌م چه‌ند نمونه‌يه‌ى خواره‌وه بده‌ين.

پێكخستنى كێبه‌ركى شاجوانى كوردستان، پێكخستنى نمايشى جلۆبه‌ركى مۆده، fashion shows، كرده‌وه‌ى ژماره‌يه‌كى زۆرى سه‌نته‌رى وه‌رزى بۆ گرنگيدان به له‌ش و مه‌ساجكردن، له هه‌مووشى ئاشكراتر پرومالكرديكى به‌رفراوانى ميديايى نه‌و شتانه و پيكلامبۆكرديان، نمونه‌يه‌كى به‌رچاوى نه‌و به‌بازرگانيكردن و به‌سىكسيكرده‌ى جه‌سته و جوانين له هه‌ريمدا كه پازده ساليك له‌مه‌وبه‌ر بوونيان نه‌بوو. سىستمى كچه‌وره‌ى ته‌رفيه و سه‌رگه‌رمكردينش به‌ده‌ورى سىكس و له‌شه سىكسيه‌كاندا دروست كراوه، له‌وانه‌ش بۆ نمونه داوه‌تكردنى به‌رده‌وامى بريك له ژنه گۆرانيپێژه جه‌ماوه‌رييه تورك و ئيرانى و عه‌ره‌به‌كان، كه

۱- بروه:

Rutherford, Paul (2007). A World Made Sexy, Freud to Madonna. University of Toronto Press. p.6

زۆربەيان ئاستى مۇسقىا و گورانىوتىيان ھىجگار نزمە، بەلام خاوەنى لەشولارىكى سىكىسى سەرنجراكىشن و ەك سىمبولى لەشىكى سىكىسى دەخرىنە ناو فەزاي رىكلام و تەلەفىزىون و نمايشى ناو ھۆتىلە گرانبەھاكان و ناو سايتەكانى ئىنتەرنىتەۋە، پەيداىوونى جۈرى تازەى گورانى و مۇسقىاى كوردىى خۇشى لە فۇرمى ئىدىۈكلىپىدا، كە نمايشكردىنى لەشى جنسى و وروژاندنى ئارەزوى سىكىسى و گەشەدان بە خەيالى سىكىسى ئاراستەيان دەكات، تەنانەت جۈرىك لە شىعرىش پەيدا بووۋە كە تيايدا لەشى ئافەرەت ەك لەشىكى تەۋاۋ سىكىسى و چىژبەخش نمايش دەكرىت.^۱ رۆلى فۇتوگراف، فىلمى كورت، فەيسبوك، تەلەفىزىونى بازىرگانى لەم گۇرانكارىيانەدا زۆر گرنگن. ئەم تۆرە ئالۇز و خۇسەپىنەى پەيوەندىى ئەلەكترۈنى لە ئاستىكى ھىجگار بەربلاۋدا لەشى سىكىسى و وىنەى ئىرۈتىكى دروست و بلاۋ دەكاتەۋە.^۲

ئەم گۇرانانە بە رادەيەك ھەمەلايەن و بەربلاۋن، دەكرىت قسە لە لەداىكبوونى "ئايدىۈلۈژيا" ئىرۈتىزم بەكىن، يان قسە لە ئىرۈتىزم بەكىن ەك ئايدىۈلۈژيا، ئىرۈتىزم ەك سىستىمىكى رەمىزى بۇ جوۋولاندن و ورژاندنى ھەست و ەزى سىكىسى، كە ئەمەش دىسانەۋە پەيوەستە بە لەداىكبوونى "پياۋەتتى بىزىنس" ەۋە يان "پياۋەتتى بازىرگانى" ەۋە، كە ئالوگۇرپىردن بە

---

۱ _ ەكىك لەو شاعىرانە ئەم شىۋازە لە شىعر بەبەردەۋامى دەنوسىت قوبادى جەلى زادەيە.

۲ _ لە ەندىك دۇخى تاييەتدا خراپەكارىنانى مىدىاي كۆمەلايەتى و تەلەفونى مۇبايل بوونەتە ەۋى ئەۋەى ەندىك ئافەرەت يان كچى گەنج خويان بكوژن يان لەلايەن خىزانەكانىيانەۋە بكوژىن.

سيکسوه وهک کالايهکي بازرگاني له دهرهوهي ههموو تابوه کومه لايه تي و فرههنگي و دينيه کانه وه دهينيت. پياوه تيهک دلخوشه به "سيکسيک که دابراوه له مهسه لهي سکپرپوون و مندل و خيزاندروستکردن."^۱ لهم دؤخه تازه يه دا سيکس وهک چيژ و لهش وهک ږووبه ريکي سيکسي ليبيدي ته ماشا و نمايش دهکريت. دهبيت ليزه دا نهو خاله ناشکرا بيت که نه پيشه سازيه تازه يه ي چيژ و نه وهرچه رخانه له ويناکردني له شدا له بهردهستي ههموو يه که و تويزه کومه لايه تيه کاندانيه، نه فورمه له ليبيدوي به بازرگانیکراو تنها له بهردهمي نهو کهس و تويزانه دايه که تواناي کړين و چيژ ليوه رگرتيان هيه، واته به پيگه نابوو رييه کانه وه گري دراون که نه و انيش راسته وخو پيگه سه ره کيه کاني سياست و دهسه لاتن له کومه لگادا.

ميدياي کوردي نامرازي دابه شکردن و بلاوکړدنه وه و دروستکردني نه گوتاره تازه يه يه. نه مديايه پره له وينه ي سيکسي و له وتار و نووسين و سهرنج له سهر سيکس، پره له نووسين له سهر ږووکاره جياوازه کاني ژياني سيکسي. ناو نيشاني له بابه تي: سيکسي باش کامه يه؟ زور ترين چيژ له کوينه ديت؟ پيش سيکس و دواي سيکس چي بکريت؟ چي بکه يت بق نه وه ي سيکسي باش و چيژ دار هه بيت؟ لهو ناو نيشانانان که ږوژانه له مديايه وه بق ناو کومه لگا ده چيت. نه جوره بابه تانه له بهشي ههره زوري ميديا کاندانا موده يه و به شيوه يه کي ږوژانه ش له جووله و بلاو بوونه وه دايه.

۱_ ږوانه:

Rutherford, Paul (2007). A World Made Sexy, Freud to Madonna. University of Toronto Press.. p. 7.

شىنكى ئائىلىسى و سەرسوپھىنەر نىيە ئاوينىشنى و تارى لەم شىنەيە بخوئىتەو: "ئەو جۇرە مىوانەى ئارەزووى سىكىسى لاي ئزان بەرزەكەنەو". لەم جۇرە نووسىنەدا، بۇ نموونە، باس لە خواردنى شۇكولاتە، ئەفۇگادۇ، بىبەرى توون، ھەنگوین دەكرىت بەر لەوەى ئن و پىاو پىرۇنە ئا و جىگا.^۱ ئاوينىشنى تىر لەم بابەتە دەكرىت لە ھەريەكىك لە پىرۇنامە يان گۇفارە كوردىيەكاندا بدۇزىتەو، كە ئەمىرۇ ژمارەيان لە كوردستاندا بە سەدانن. بۇ نموونە با سەيرى ئەم ئاوينىشەنە بىكەين كە پىرۇنامەى خەلك بىلاوى كىرۇتەو: "باشترىن كات بىر سىكىسكىردن كەيە؟" (وئەلامەكەشى سەبەئان زو).^۲ پىرۇنامەى باس، كە لە پارتى دىموكراتى كوردستانەو نىكە، و تارىكى بىلاو كىرۇتەو تىايدا باس لەو گۇرگىيانە دەكات كە ھارىكارى پىاو دەكەن بۇ ئەوەى ژيانىكى سىكىسى چالاكتر و بەگۇرتى ھەيىت.^۳ ھەمان پىرۇنامە چەندان و تارى تىر بىلاو كىرۇتەو لەسەر بابەتى سىكىسى لەم جۇرە: "بىويستە چى نەكەيت دواى بەئورگازمەكىشتن؟"، (وئەلامەكەشى ئەمەيە: يەكسەر جىگا كە جى مەھىلە بۇ ئەوەى دوش بىكەيت، يەكسەر خۇت مەگۇرە، پىتمەكەنە و مەگرى، مەخەو، يارى

---

۱ _ بىروانە نوچە نىت:

<http://www.nuche.net/?p=16440>. Accessed on 31 July 2014.

۲ _ بىروانە رۇژنامەى خەلك.

<http://www.xelk.org/drejax.aspx?Jmare=2751&Jor=51>.

۳ _ بىروانە پىرۇنامەى باس:

<http://basnews.com/so/News/Details/mod/21996>. Accessed on 31 July 2014.

به موباييله كهت مهكه).^۱ رۆژنامه يه كي ديكه ئهم جاره يان ناوي ئهو خواردنانه دهنوسيت كه وزه ي سيكسي پهك دهخه ن وا له مروف دهكهن ئاره زووي له سيكس نه بيت، له وانهش "شهكر، جيس، چه وري و په نير".^۲ رۆژنامه ي هاورولاتيش كه يه كيكه له رۆژنامه سه ره بخو و په خه ييه كانى هه ريم، به شداره له به ره مه پنهان و بلاوكر د نه وه ي ئهم فهره نكه سيكسيه نوپه دا. و تاريخي ناو ئهم رۆژنامه يه باس له دوو جور خوراك دهكات كه كاريگه ريبى خراپ و نيگه تيف له سه ر ئاره زوو و وزه ي سيكسي لاي ئافره تان جي ده هيلن، جوري يه كه ميان ئهو خواردنه يه كه فيتامين بي ۹، B9. له له شدا كه دهكات وه. له گه ل ئهو خواردنانه دا كه پيژهي ئاسن له له شدا داده به زينن.^۳ گوڤاري ئاسووره باس له بابه تيك دهكات كه له زور روووه ده شيت وهك شكاندني تابو وينا بكرت. ئهم گوڤاره باس له كيشه ي "پهحه ته بووني خيرا" دهكات و ئهو ريگا و تهكنيكانه ش باس دهكات كه ريگه ره له وه ي پهحه تيوون زوو روو بدات.^۴ رۆژنامه كان و گوڤاره كانى تريش به شدارن

۱_ بروهه رۆژنامه ي باس:

<http://basnews.com/so/News/Details/mod/15980>.

۲_ بروهه:

<http://www.hawzhin.com/index.php/lovesex/item/196-1>.
Accessed on 31 July 2014.

۳_ بروهه:

<http://hawlati.co/%D8%A6%D-B%95%D8%B1%D8%B4%DB%8C%DA%A4%D-B%95%DA%A9%D8%A7%D9%86/43651>

۴_ بروهه:

http://aswda.net/ku/index.php?option=com_content&view=article&id=106:2013-02-16-16-35-

له دروستبوونی ئهم فهره‌نگه نوێیه‌دا، به‌لام باسکردنی یه‌که به یه‌که‌یان ده‌که‌وێته ده‌ره‌وه‌ی مه‌به‌ستی ئهم باسه.

جگه له‌م گۆڤار و پوژنامه‌نه چهندان سايته ئه‌له‌كترونیش هه‌ن که به‌شیکن له‌م دۆخه تازه‌یه‌ی به‌ره‌مه‌یتانی "پۆشنیرییه‌کی سیکسی"ی تازه له‌ فۆرمیکه‌ی جه‌ماوه‌ری و ئاشکرادا له‌ کوردستان. ئهم سايته‌نه به‌تایبه‌تی باس له‌وه ده‌که‌ن چۆن م‌رو‌ف ژيانیکه‌ی سیکسی باشتري هه‌بیت و بۆ ئهم مه‌به‌سته‌ش باس له‌ چه‌نده‌ها باب‌ه‌تی جیاوازه‌که‌ن، له‌وانه‌ش بۆ نمونه وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسپاری خۆینه‌ران سه‌باره‌ت به‌ ژيانی سیکسی و چۆنه‌تی چاره‌سه‌رکردنی کیشه و گ‌رفته سیکسیه‌کان. یه‌کێک له‌و سايته ئه‌له‌كترونیانه، بۆ نمونه، سايته "سیکسزانی"یه. له‌م سايته‌دا پرسپاری له‌م باب‌ه‌ته ده‌کریت و وه‌لام ئه‌دریته‌وه: ئایا گرنگه‌ پیاو ئه‌ندامی نیرینه‌ی درێژ بێت؟ چ درێژی و ئه‌ستوورییه‌کی ئه‌ندامی نیرینه له‌لایه‌ن ئافره‌تانه‌وه په‌سهنده؟ به‌ربلاوی ئهم گوتاره تازه‌یه به‌ راده‌یه‌که ته‌نانه‌ت چهندان که‌سایه‌تی دینییش بوونه‌ته به‌شیک له‌م گوتاره ئاشکرا و گشتیه له‌سه‌ر سیکس

43&catid=14:2013-02-16-12-52-03&Itemid=27.

١_بروانه:

http://sexzane.wordpress.com/2013/10/07/%D8%A6%D8%A7%DB%8C%D8%A7%D8%AF%D8%B1%DB%8E%DA%98%DB%8C-%D8%A6%DB%95%D9%86%D8%AF%D8%A7%D9%85%DB%8C-%D8%B3%DB%8E%DA%A9%D8%B3%DB%8C-%D9%BE%DB%8C%D8%A7%D9%88%D8%A7%D9%86-%DA%AF%D8%B1%D9%86%DA%AF%DB%95/.

و ژياني سيکسي له هر ښمدا. سايتي پېک، که سايتيکي
 ئيسلامييه، چاوپيکه و تنيکي له گډل ئيمامي مزگه و تي گويژه
 له سليمانې، شيخ بهادين نه قشبه ندي، بلاو کردو ته وه، که
 تيادا باس له هه لويستي ئيسلام سه بارهت به سيکس و
 ژياني سيکسي دهکات. نه شېخه باس له وه دهکات ئيسلام
 هموو شتوازه کاني سيکسکردني حلال کرده، ته نها
 سيکسکردن له دواوه نه بيت. هه روه ها باس له وهش دهکات
 ئيسلام مژيني ليو، مژيني مه مک و زمان، ته نانهت ليسي نه وه
 نه ندامي زاوړني ثافرهت و مژيني نه ندامي نيرينه ي پياوي
 حلال کرده. تاقه مه رچيک که پنيوسته په پړه و بکريت
 نه وه په سه رجه مي نه شو ننه پاک بن.^۱ هه موو نه قسانه
 له سايتيکي ئينته رنيتدا کراون و دهکرين که هه موو که سيک
 خوښدنې قوناغي سه ره تايي هه بيت، ده توانيت بيان بيت و
 بيان خوښته وه.

به کورتي، کولتووريکي جه ماوه ربي نوئ له سه ر سيکس و
 ژياني سيکسي له هر ښمدا دروست بووه و له دروست بووندايه،
 که پيشتر بووني نه بووه، له کولتووره دا چيژي جه سته يي رولي
 سه ر هکي ده بيت. له زور بووه وه نه مه ره نکه تازه په ناکوکه
 به و فره نکه پاتريارکيه ي که هه لگري نه خلقي ده سپلنکردني

۱ پروانه:

http://www.wtarikurd.in-
 fo/%D9%85%D8%A7%D9%85%D-
 B%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7-%D8%B4%DB%
 8E%D8%AE-%D8%A8%D9%87%D8%A7%E2%80%
 8C%E2%80%8C%D8%A1%D8%A7%D9%84%D8%
 AF%DB%8C%D9%86-%D9%84%D9%87%E2%80%8C-
 %D8%AC%D9%88%D9%88%D8%AA%D8%A8
 %D9%88/

جسته و سنووردانانه بۆ ئابووری چیژ، هه‌روه‌ها ناکۆکه به‌و فره‌هنگه‌ دینی و نیمچه‌دینییه که سیکس ته‌نها وه‌ک ئامرازیک بۆ مندالبوون ده‌بینیت. ئه‌م روانینه تازه‌یه بۆ سیکس نه‌ک ته‌نها ناکۆکه به‌ به‌ها و نرخ و که‌له‌پووره ته‌قلیدییه‌کانی ناو کۆمه‌لگای کوردی، به‌لکو له‌ زۆر پووه‌وه لاوازکردن و خۆدوورخستنه‌وه‌یه‌کی به‌رچاویشه له‌ سه‌رجه‌می ئه‌و به‌هایانه. ئه‌گه‌رچی زه‌حمه‌ته‌ باس له‌وه بکه‌ین که ئه‌وه‌ی ده‌بینین و پوو هه‌دات سه‌رکه‌وتنی چیژ و ئاره‌زووه به‌سه‌ر بڕیک له‌ تابوه‌کاندا، به‌لام ده‌کریت به‌ئاسانی باس له‌وه بکه‌ین که په‌یوه‌ندییه‌کی نوێ له‌نیوان ئاره‌زوو و تابوه کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقی و کولتووری و سیاسیه‌کاندا دروست بووه، شتیک به‌ ناوی تێپه‌راندنی ئه‌م تابوانه‌وه له‌ که‌له‌بوون و دروستبووندا. بێگومان تا ئێستاش کۆمه‌لگای کوردی چه‌نده‌ها تابوی دینی و ئه‌خلاقی و کۆمه‌لایه‌تی تێدایه و چه‌نده‌ها شتوازی حه‌لال و حه‌رامی دینی و نادینی تێدایه، به‌تایبه‌تی له‌ په‌یوه‌ندیاندا به‌ سیکس و ژبانی سینکسییه‌وه، که سنوور بۆ ئه‌م گوته‌ره داده‌نین و به‌گژیشیا ده‌چنه‌وه. به‌تایبه‌تی چه‌ندان هێزی ئیسلامی سیاسی و چه‌ندان گروپی کۆنزه‌رفاتیفی پێکخراو هه‌ن، له‌وانه‌ش به‌تایبه‌تی گروپه سه‌له‌فیه‌کان، که هه‌م ئیدانه‌ی ئه‌م گۆرانکاریانه ده‌که‌ن و هه‌م به‌گژیشیا ده‌چنه‌وه. له‌ راستیدا ده‌کریت له‌پال باسکردن له‌ بوونی “مه‌جالیکی گشتی” بۆ ئه‌و فره‌هنگ و به‌ها تازانه‌دا، باس له‌ دروستبوونی “مه‌جالیکی گشتی سه‌له‌فیه‌یه” ش بکه‌ین که له‌ دنیای دوا‌ی که‌وتنی پڕتیمه‌که‌ی سه‌دام حوسه‌ین له‌ هه‌رمدا دروست بووه. ئه‌م دوو مه‌جاله‌ش ته‌واو ناکۆک و دژبه‌یه‌کن و دوو وینه‌ی جیاواز و ناکۆکی سیکس و جسته و ژبانی سینکسی

په‌خش ده‌کهن. ده‌بيت ټو خاله لای خوښه‌ر ئاشکرا بيت که تا
 ئیستاش کونترولی پاتریارکیانه‌ی ژبانی سیکسی ئافره‌تان له
 ه‌ریمدا به‌هیزه و ه‌موو ټو به‌ها ته‌قلیدیه‌نه که ټم کونتروله
 ده‌سه‌پینن، ئاماده‌ن. به‌لام وهک وتمان هاوکات گوتاریکی تازه
 و کومه‌لیک به‌های نوی و نماییشکردنکی میدیایی به‌ر‌فراوانی
 پیاوه‌تی و ژنبوون له‌ئارا‌دایه که سیکسیبون و په‌روه‌ده‌کردنی
 جه‌سته‌یه‌کی ئیروټیکی، له پیکهاته سه‌ره‌کیه‌کانیه‌تی. له‌م
 گوتاره تازه‌یه‌دا چه‌مه‌کانی جوانی، شووکردن و ژنه‌پشان،
 له‌ش، سیکس، ژبانی سیکسی رووبه‌رووی گورانکاری
 گه‌وره بوونه‌ته‌وه، به‌شیک له ئابووری ه‌ریمیش بووه به
 ئابوورییه‌کی ئیروټیکی و به‌شیکش له لیبیدو و وزه‌ی سیکسی
 بووه به کالا و پیشه‌یه‌کی ئابووری. هاوکات چه‌ندان تاکتیکی
 حوکمرانیکردن و چه‌ندان په‌یوه‌ندی ده‌سه‌لات دروست
 بووه که ټم گورانکاریانه‌ی پټویسته و ټم پټداویستییه‌شه
 وا ده‌کات له ه‌ندیک له شیوازه‌کانی کونتروله‌کردنی ته‌قلیدی
 و سونه‌تی ه‌لبیت. ټوه‌ی لیره‌دا رووی داوه و روو ټه‌دات،
 دیسانه‌وه "شله‌ژانی پټوانه‌یی" ه‌ له‌ فو‌رمی تیکچوونی ته‌واوه‌تی
 په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان تابوه دینی و کومه‌لایه‌تی و کولتووری
 و سیاسیه سونه‌تییه‌کان له‌گه‌ل ټو واقیعه تازه‌یه‌دا که له
 دنیای دوا‌ی راپه‌ریندا دروست بووه. "له‌شیک سیکسی" و
 "له‌شیک سله‌فی" به‌ریه‌ک ده‌کون و جوړیک له ناکوکی
 بیچاره‌سه‌ر پیشنیار ده‌کهن. ټم تیکچوونه‌ش په‌کیکی تره له
 سه‌رچاوه سه‌ره‌کی و گرنگه‌کانی ټو سه‌رلیش‌یوان و "شله‌ژانه
 پټوانه‌یی" یه‌ی که باس‌مان کرد.

مەسرەفگەرایى و درستیوونى شیواژنكى نوێ له تاکەكەس

ئەگەرچی مەسرەفگەرایى چەندین دەرەنجامى خراپ و ویرانکەرى ھەيە و بەشیکى زۆرى ئەو ئەدەبیاتە پەخنەییەش کە باس لە مەسرەفگەرایى دەکات، لە نووسەرە فەرەنسییەکانى سەدەى نۆزدەھەمەوێ تا قوتابخانەى فرانکفۆرت و دواى فرانکفۆرتیش، پێى لەسەر پەهەندە نیکەتیفەکانى مەسرەفگەرایى دادەگرن، بەلام دەمەویت لێرەدا پێى لەسەر خالیک دابگرم ناکۆک بەو پوانیانە. بە بۆچوونى من ویتاکردنى شەیتانییانە و قیامەتەیانە، واتە ئەپۆکالیپتى، مەسرەفگەرایى وا دەکات ھەندیک لەو ئەگەر و دەرەنجامە پۆزەتیفانە نەبینین کە دەشیت مەسرەفگەرایى لەناو خۆیدا ھەلى گرتبیت. ^۱ بە پێچەوانەوێ پوانینە نیکەتیف و قیامەتەیانەکانەوێ بۆ مەسرەفگەرایى، ھەندیک نووسین و لیکۆلینەوێ نیشانیاں داوین کە مەسرەفگەرایى دەشیت ھۆکارى کۆمەلەیک گۆرانکاریى کۆمەلایەتى و کۆلتووورى پۆزەتیفى قوول و ھەمەلایەن بیت. بۆ نمونە، مەسرەفگەرایى دەتوانیت ھاریکاریى تاکەکەس و گروپەکان بکات بۆ ئەوێ بتوانن خویان لە ھەندیک لە "شیواژە خنکینەرەکانى ئەخلاقی دەستەجەمعی" پزگار بکەن و ھاریکارییان بکات بۆ ھێنانەکایەى شیواژنیکى کراوەترى "ئەخلاقی تاکەکەسانە". کۆمەلناسى

---

۱. بۆ نمونەى پەخنەى توندی قوتابخانەى فرانکفۆرت بەرامبەر بە مەسرەفگەرایى، بروانە کتیبە بەناوبانگەى ھیربەرت مارکۆز بەناوى "مروڤى تاکرەھەند".

Marcuse, Herbert (1964). One Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society. Boston: Beacon

چىنى: يوخيانگ يان، لە كىتەپتىكى گرنگدا لەسەر مەسرەفكەرايى
 لە ولاتى چىندا نىشانى داوين چۆن دياردهى مەسرەفكەرايى
 جەماوەرىي بەربلاو، چۆن ئايدىۋلۇژىي مەسرەفكەرايى
 بونەتە ھۆكەرى دروستىبونى "تاكەكەسى مۇدىرن" و
 ھۆكەرى "بەتاكەكەسىبونى كۆمەلگەي چىنى." مەسرەفكەرايى
 لە چىندا كارىگەرىيەكى ھىجگار گەرەي ھەبۈۋە لەسەر
 كۆرەنى ئەخلاقياتى سونەتى بۇ ئەخلاقياتىكى نوئ، لەسەر
 بەجىيەشتىنى "ئەخلاقياتى دەستەجەمەيى ماۋىزم" بەرەو
 "ئەخلاقياتى تاكەكەسى." لەم پۈۋەۋە يوخيانگ يان دەربارەي
 كۆرەنەكانى ناو ولاتى چىن دەنوسىت: "ئەخلاقياتى ژيانى
 پۇژانە كۆرەنى بەسەردا ھاتوۋە لەباتىي پىداگرتن لەسەر
 قوربانىدان بە خود و كاركردن لەپىتاۋى باشەي گشتىدا،
 ۋەك كاركردن بۇ بونىادنانى كۆمەلگەيەكى سۇسيالىستىي
 نوئ، پىداگرتن لەسەر ۋەدىيەتەنى خود و بەدەستەيتەنى
 بەختەۋەرىي شەخسى، ھاتۇتە كايەۋە، بەختەۋەرىيەك
 گریدراۋ بە دەسكەۋتى مادىي كۆنكرىتەۋە." ئەم شىۋازە
 لە ئەخلاقياتى شەخسى نوئ كۆتايى ھىناۋە بە ئەخلاقياتى
 دەستەجەمەي و خودئىنكاركردن سەردەمى ماۋ تسى تونگ.
 فەيلەسوفى ھۆلەندى: ھارى كۈنەمان، لە پەيۋەندىدا
 بە مەسرەفكەرايىيەۋە ئەۋ رەشېنىيە كولتورىيە دوۋبارە
 ناكاتەۋە كە بركىكى زۆر لە نوۋسەران و زانا كۆمەلايەتتەكان
 و فەيلەسوفانى ھاۋچەرخ باسى دەكەن. ئەۋ پى لەسەر ئەۋ

۱_ پىروانە:

Yan Unxiang (2009). The Individualization of Chinese Society. Oxford and New York: Berg

۲_ ھەمان سەرچاۋەي پىشۋو ل XXXV

ئه‌گه‌ره‌ پزگاریخوازانه‌ داده‌گریت که ده‌شیت مه‌سره‌فگه‌راییی ده‌سته‌به‌ریان بکات. له‌ دیدی ئه‌م فه‌یله‌سوفه‌ هۆله‌ندییه‌دا تاکه‌که‌س له‌ پینگای مه‌سره‌فگه‌راییییه‌وه‌ ده‌توانیت خۆی له‌و شینوازه‌ خنکینه‌رانه‌ی کولتوور و به‌ها و ئه‌خلاق و نرخاندنی ده‌سته‌جه‌معی و کۆیی پزگار بکات. که ئه‌و له‌ژیر ناوی "کولتووری کلاو" دا کۆیان ده‌کاته‌وه‌، واته‌ ویناکردنی کولتوور وه‌ک کلاویک که بتوانیت سه‌ری هه‌موو که‌سیک به‌و شینویه‌ دابۆشیت که کلاوی به‌ها و نرخه‌ بالا‌ده‌سته‌کان ده‌یانه‌ویت. "کولتوور وه‌ک کلاو" ئه‌و شینوازه‌یه‌ له‌ کولتوور که داخراوه‌ و تیایدا شوناسی تاکه‌که‌سی به‌ شینویه‌کی پر فشار و زۆربۆه‌یتان داپۆشراوه‌ و به‌و شینویه‌ش دروست کراوه‌ که کۆ له‌ تاکه‌که‌سی ده‌خوازیت. ئه‌مه‌ش له‌ پینگای به‌ناوه‌کیکردنی به‌ها و نرخه‌کانی ئه‌و جیهانبینی یان ئایدیۆلۆژیا دیاریکراوه‌وه‌ که له‌ شینویه‌ی کلاودا ئامادایه‌ و خوازیاری ئه‌وه‌شه‌ هه‌موو کۆمه‌لگا ئه‌و کلاوه‌ له‌سه‌ر بکات. له‌ دیدی ئه‌م فه‌یله‌سوفه‌ هۆله‌ندییه‌دا مه‌سره‌فگه‌راییی هه‌لی ئه‌وه‌ به‌ تاکه‌که‌سه‌کان ده‌به‌خشیت بتوانن خۆیان له‌م کلاوه‌ کولتوورییه‌ پزگار بکه‌ن و خۆیان شوناسی خۆیان دابه‌ینن.^۱ له‌سه‌ر هه‌مان هێلی بیرکردنه‌وه‌، هه‌ندیک لیکنۆله‌روه‌ی فیمینیسیتی مه‌سه‌له‌ی مه‌سره‌فگه‌راییی به‌ دروستبوونی "شینوازیکی نوێ له‌ ژنبوون" وه‌ ده‌به‌ستنه‌وه‌، که تیایدا ژنان

۱_ پروه‌:

Kunneman, Harry (1996). Van Theemutscultuur Naar Walkman-Ego, Contouren van Postmoderne Individualiteit. Amsterdam: Boom. See also: Kunneman, Harry (1998). Postmoderne Moraliteit. Amsterdam: Boom.

وهك بگه ريكي سهر به خق كار ده كهن. لهو فيمينيستانه ش، بو نمونه، ريتا فيلسكي.^۱ به بوچووني هم خانمه نهو نه ده بياتهي له سهر مه سره فگه رايي نووسراوه نيشاني نه دات كه "گه شه كردن و به هيزبووني دياردهي خوشيه رستي و چيز په رستي، hedonism، كومه ليك قازانچ و ده سكه وتي نابووريي گه وره به پياوه كاپيتاليسته كان ده به خشيت، به لام كاريگه رييه كه شي له سهر په يوه ندييه عاتيفيه كاني نيوان نير و مي و له سهر بونيادي پاترياركيانه ي خيزان، كاريگه رييه كي له قهر و تينكه رانه ده بيت، كه ده شيت تا ناستي ويران كړدني نهو بونياده پاترياركييه بروت." به مانايه كي ديكه مه سره فگه رايي ده توانيت ته حه داي پاترياركيه ت بكات و له ده سله ات و توانا كاني كه م بكا ته وه. نه ده بياتي تيوري له سهر مه سه له ي مه سره فگه راييي ثافره تان نه وه نيشان نه دن كه: "په يوه ستيووني ثافره ت به مه سره فگه رايييه وه ده شيت بتوانيت هه نديك شيوازي تاييه تي ده سله لاتي پياوانه كه م و لاواز بكا ته وه."^۲ واته مه رج نييه مه سره فگه رايي هه ميشه له قازانجي پاترياركيه ت و شيوازه سونه تيه كاني بالاده ستيي پياو به سهر ثافره تاندا بيت، چ له ناو خيزان و چ له دهره وه ي خيزاندا. به بوچووني من هم شيوازه روانينه بو مه سروفگه رايي و بينيني هه نديك ره هه ندي كوزانخواز له ناويدا بو په يوه ندييه جينده رييه كان، له دوخي نه مروكه ي

۱_ بروه:

Felski, Rita (1995). *The gender of modernity*. Harvard University Press

۲_ هه مان سه رچاوه ي پيشوو ل ۷۴

۳_ هه مان سه رچاوه ي پيشوو ل ۷۴

کورده‌ستاندا، هه‌ندیک له‌ راستیی هه‌لگرتوه و ده‌شیت هاریکارمان بیت بو‌ ئه‌وه‌ی هه‌ندیک ده‌رکه‌وتی په‌یوه‌ندیی نێوان مه‌سره‌فکه‌راییی و ئافره‌تانی له‌ هه‌ریمدا، پێ بخوێنینه‌وه‌. با له‌ مۆله‌ گه‌وره‌کان و بازاره‌ مۆدیرنه‌کانی ناو هه‌ریمه‌وه‌ ده‌ست پێ بکه‌ین، ئهم شوێنانه‌ پووبه‌ری شاریی نوی و مۆدیرن، که‌ نێر و مێ له‌ ئاستیکی زۆر فراوان و به‌ ژماره‌ی گه‌وره‌ به‌یه‌که‌وه‌ کۆ ده‌که‌نه‌وه‌. مروف ده‌توانیت پوژانه‌ له‌ هه‌ریه‌کیکیاندا سه‌دان، ئه‌گه‌ر نه‌لێم هه‌زاران ژن و ئافره‌تی گه‌نج و به‌ته‌مه‌ن ببینیت به‌و پووبه‌ره‌ تازانه‌دا دین و ده‌چن، له‌ پال سه‌دان و هه‌زاران کوپ و پیاوی گه‌نج و به‌ته‌مه‌ندا. زۆر جاریش ئافره‌تان ده‌توانن پوژانه‌ به‌ته‌نها و به‌بێ ئه‌وه‌ی که‌ سیکی دیکه‌یان له‌ گه‌لدا بیت بچنه‌ ئهم شوێنانه‌وه‌. لهم شوێنانه‌دا چه‌نده‌ها کافی و شوینی سه‌سانه‌وه‌ هه‌یه‌، که‌ ده‌توانن تیایدا دابنیشن و پشوو بدن و یه‌کتر ببینن و له‌ گه‌ل یه‌کدا بدوین. له‌ کۆمه‌لگای ئێمه‌دا، به‌پێی به‌ها و نرخه‌ ته‌قلیدی و سونه‌تییه‌کان، زۆر جار ئافره‌ت سه‌ردانی بازاریی کردوه‌ و شتومه‌که‌ پوژانه‌یییه‌ پێسته‌کانی ناو مالی کړیوه‌، به‌لام ته‌نانه‌ت ئهم دابه‌شکردنه‌ سونه‌تییه‌ له‌ گۆراندایه‌ و پوژانه‌ ژماره‌یه‌کی گه‌وره‌ی کوپ و پیاوی گه‌نج ده‌بینن، به‌ مه‌به‌ستی بازارکردن ده‌چنه‌ ناو بازاره‌کانه‌وه‌. ئهمرو له‌ هه‌ریمدا ژن و پیاو هه‌ردووکیان له‌ ناو کرده‌ی به‌رخویدا ئاماده‌ن و لهم پووبه‌ره‌ شارییه‌ تازانه‌دا به‌یه‌ک ده‌گن و یه‌کتری ده‌بینن. میکانیزمه‌ تازه‌کانی مه‌سره‌فکه‌راییی له‌ ڕیگای ئهم ده‌رکه‌وتنه‌ به‌رده‌وامه‌ی ئافره‌ت و پیاوه‌وه‌ له‌ ناو ئه‌و پووبه‌ره‌ شارییه‌ تازانه‌دا، ئه‌و دابه‌شبوون و جیاکردنه‌وه‌ سوونه‌تییه‌ تووشی شه‌ژان ده‌کات که‌ له‌ نێوان "مه‌جالی شه‌خسی" و "مه‌جالی گشتی" له‌ کۆمه‌لگای

ئيمەدا ئامادەيە، ئەو جياکردنەوہيەي بە ئینگليزي / private public پي دەلن. ئەو جياکردنەوہيەي زۆر جار بەکار ھاتوۋە بۆ ئەوہي ژنان لە "مەجالي شەخسي" دا بھيئەتوہ و نەھيئەت تیکەل بە "مەجالي گشتي" ببن. بە بۆچووني پيتا فيلسکي "فەرھەنگي مەسرەفکەرایی دەچیتە ناو مەجالي شەخسيیەوہ و حورمەتي ئەو مەجالە تیک ئەدات، پال بە ئافرەتانەوہ دەنیت بیدليی خويان نەکەن و بەدەم ئارەزووہکانی خويانەوہ بچن و تەحەدای دەسەلاتە ئەخلاقي و دينيە سونەتيەکان و تەحەدای مێردەکانيشيان بکەن. "پەنگە ئەمەي ئەم فيمينيستە باسي دەکات بۆ دوخی ئافرەتان لە ھەریمدا راست نەبیت، يان ھەنگاويکي راديکال بێت لەمۆکەي کۆمەلگای کوردستانیدا، بەلام لەسەر ھەمان ھيلى بېرکردنەوہي ئەم خانمە دەکريت بليين، مەسرەفکەرایی دەکريت ھەلگري ئەم وزە و توانا تايبەتە بێت، دەشیت تونای ھینانەدەرەوہي ئافرەتي لە "مەجالي شەخسي"وہ بۆ ناو "مەجالي گشتي" ھەبیت و دەشیت دەسکاری پەيوەندیەکانی ناو مەجالي شەخسييش بکات.

لەپال ئەو ئەگەري تیکدان و شلەژاندنەي جياکردنەوہي "مەجالي تايبەت" لە "مەجالي گشتي" خودی ئامادەبوون لەناو ئەو مۆل و بازار و سينتەرە بازرگاننيە تازانەدا ھەستی ئەوہ بەوانە دەبەخشیت کە سەردانيان دەکەن کە بوونەوہري مۆديرن و شارين، يان بەشيکن لەو "مەجالە گشتي" تازەيە کە لە شارەکاندا دروست دەبیت، تیکەلن بە پروسەي بەشاربوون و شتيکی نوێ لە ژياناندا ئەزموون دەکەن.

ده‌رکه‌وتنی ئافره‌ت له‌م مه‌جاله‌ گه‌شتیه‌ بازه‌رگانییه‌ نوییه‌دا ده‌توانیت کاریگه‌رییه‌کی پۆزه‌تیف له‌سه‌ر به‌شداربوونی ژنان له‌ ژبانی گه‌شتی له‌ هه‌رێمدا جێ به‌یلت. له‌ هه‌مان کاتدا وه‌ک ده‌رنجامی فراوانبوونی سیستمی خویندن و په‌روه‌رده‌ له‌ هه‌رێمدا و وه‌ک ده‌رنجامی ده‌رچوونی ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ ئافره‌تانی گه‌نج له‌ قوتابخانه‌کاندا، ده‌کریت ئافره‌ت له‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری، ئه‌گه‌ر نه‌لێم هه‌موو، ده‌رکه‌وته‌کانی ژبانی گه‌شتیدا بدۆزێته‌وه‌. له‌ دادگاكانه‌وه‌ بۆ په‌رله‌مان و له‌ وه‌رزه‌وه‌ بۆ میدیا، له‌ سیستمی په‌روه‌رده‌وه‌ و بۆ ناو خه‌سته‌خانه‌ و سینتته‌ره‌ پزیشکیه‌کان و ته‌نانه‌ت له‌ناو ده‌زگاكانی پۆلیس و سوپاشدا. ئه‌م ده‌رکه‌وتنه‌ جه‌ماوه‌رییه‌ فراوانه‌ی ئافره‌تان له‌ مه‌جالی گه‌شتیدا و به‌شداربوونیان له‌ ژبانی گه‌شتیدا، وێناکردنێکی تازه‌ بۆ خود و بۆ ئافره‌تیبوون لای ژماره‌یه‌کی زۆری ئافره‌تان دروست ده‌کات، وێناکردنێک تیایدا ئه‌و ئافره‌تانه‌ خۆیان وه‌ک بکه‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی و ئینسانی ده‌بینن که‌ هه‌لگری توانایه‌کی تایبه‌ت و ده‌گمهن و ئه‌م توانایه‌ش شایسته‌ی ئه‌وه‌یه‌ دانی پێدا بنریت و ڕیزی بگیری.

ئه‌م گۆڕانکارییه‌ تازانه‌ ته‌حه‌دای شیوازی "ئافره‌تیبوونی بالاده‌ست" له‌ هه‌رێمدا ده‌کات، ئه‌و شیوازه‌ بالاده‌سته‌ له‌ ئافره‌تیبوون که‌ پێگه‌یه‌کی نزم و ژێرده‌ست و که‌منرخ به‌ ئافره‌تان ده‌به‌خشیت. ده‌کریت لیڤه‌دا ته‌نانه‌ت باس له‌ هاته‌نکایه‌ی شیوازی نویی ئافره‌تیبوون بکه‌ین، به‌تایبه‌تی ئه‌و شیوازه‌ له‌ ئافره‌تیبوون که‌ هه‌ندێک لیکۆله‌ره‌وه‌ وه‌ک "ئافره‌تیبوونی ناڕازی و به‌رگریکار" ناوی ده‌بن، oppositional femininity. ئه‌م

شينوازه له ئافره تېوونى نارازى و بهرگريكار ئه و شينوازه يه له ئافره تېوون كه هم "پياوېوونى بالا ده ست" و هم "ژنبوونى بالا ده ست" تېده په پښت و ږخه نه يان ده كات و قېووليان ناكات و به شدار ده بيت له هيتانه كايه ي پيوه نديى په گه زى تازو و په كساندا له نيوان پياو و ژن له كومه لگادا،^۱ بېگومان نابيت موباله غه به بوون و راډه ي به رفر او انيى ئه م جوړه له ئافره تېوونى ئه لته رناتيفه وه بكه ين، به لام نكوليكردنشى نكوليكردنه له گور انكاريه كى گرنك له بواري پيوه ندييه په گه زيه كاندا كه له هر يمدا ها توته كايه وه. هم موو ئه مانه هيتا بو ئه وه ده كهن كه پيوه ندييه په گه زيه كان له هر يمدا، وهك له هر شوپنكي ترى دونيادا، پيوه نديى شل و ناجيگر و كراوه ن و له گهل گورانكاريى ژينگه كومه لايه تى و نابوورى و سياسيه كاندا گورانيان به سهردا ديت. ئافره تان هه نديك له په هه نده كانى ئه م گورانكاريانه وهر ده گرن، له گهل هه نديكياندا ده كه ونه گفتوگو و دانو سانه وه و دژ به هه نديكي شيان ده وه ستنه وه، له م پښكايانه شه وه رو به رى تاييه ت به خويان بو كرده ي كومه لايه تى تاييه ت به خويان دروست ده كهن. ئافره تان ليره دا به شوناسه په گه زيه سه پينراوه كانى خوياندا ده چنه وه و ته حه داي چه مكه پيوانه ييه بالا ده سته كانى پينا سه كردنى په گه ز ده كهن و به چونه تى پښكستنى پيوه ندييه په گه زيه كانيشدا ده چنه وه. بېگومان ئه م پرؤسه يه هه رگيز پرؤسه يه كى ساده و ئاسان و دابراو

۱ سه باره ت به چه مكى "ئافره تېوونى نارازى و بهرگريكار" بروانه:

Charlebois, Justin (2010). *Gender and the construction of dominant, hegemonic and oppositional femininities*. Plymouth: Lexington Publishers

له مه‌ترسی نییه، هه‌رگیز پرۆسه‌یه‌کی هه‌من و بیکێشه‌ش نییه، پرۆسه‌یه‌کی شه‌ به‌ شیوه‌یه‌کی ئۆتۆماتیکی سه‌رکه‌وتنی مسۆگه‌ر نییه، به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ پرۆسه‌یه‌کی ئالۆز و ئازارای و زۆر جار ته‌واو توندوتیژی شه‌. ئه‌م پرۆسه‌یه‌ له‌ هه‌ندیک دۆخی تایبه‌تدا له‌باتیی ئه‌وه‌ی دۆخی گشتیی ئافره‌تان باشت‌تر بکات و پووبه‌ری گه‌وره‌تر و کراوه‌تر له‌به‌رده‌میاندا بکاته‌وه، ده‌شیت دۆخی ئافره‌تان زه‌حمه‌ت‌تر بکات و دۆخی هه‌ندیک توێژی تایبه‌تی ئافره‌تان ته‌واو لاواز و زه‌حمه‌ت‌تر بکات، تا ئه‌و شوێنه‌ی ده‌شیت هه‌ندیک جار ژیا‌نی ب‌ریک له‌ ئافره‌تان بخاته‌مه‌ترسییه‌وه. ده‌لێم راسته‌ ئه‌م پرۆسه‌ی به‌رگرکردن و نا‌رازیبوون و ته‌حه‌دايه‌ پرۆسه‌یه‌کی زه‌حمه‌ته‌ و ده‌شیت ب‌ر و پا‌ده‌ی توندوتیژی له‌سه‌ر ئافره‌تان زیاده‌تر بکات، به‌لام نا‌کریت نکولی له‌ بوونی خودی پرۆسه‌که‌ له‌ هه‌ری‌مێ کوردستاندا ب‌کریت. ئه‌م پرۆسه‌یه‌ بوونی هه‌یه‌ و واشی کردووه‌ که‌ کایه‌ی په‌یوه‌ندییه‌ ره‌گه‌زییه‌کان کایه‌یه‌کی ته‌واو ئالۆز و دینامیکی بێت. لێره‌وه‌ ئه‌م‌رۆ ئه‌وه‌ ته‌نها پاتریارکیه‌ت نییه‌ که‌ ژیا‌ن و هه‌لسوکه‌وتی گه‌نجانی کچ و کو‌ر له‌ کوردستاندا ده‌خاته‌ ژێر پ‌کیفی خۆیه‌وه، به‌ل‌کو‌ شیوازی نوێ به‌ خودبوون و به‌ تاکه‌که‌سبوونیش له‌ئارا‌دايه‌، که‌ پێ له‌سه‌ر ئۆتۆنۆمبوون و ئازادیی هه‌لب‌ژاردن و پ‌یزگرتن و به‌ه‌یزکردنی تواناسازی ناوه‌کی دا‌ده‌گرن. فه‌ره‌ه‌نگی به‌رخو‌ری و مه‌سه‌ره‌فگه‌راییی نوێ له‌ هه‌ری‌مدا یاره‌مه‌تیده‌ره‌ له‌ دروستبوونی ئه‌م شیوازه‌ تازانه‌ی تاکه‌که‌سدا، که‌ بوونیا‌ن وه‌ک تاکه‌که‌س به‌ناو خۆنماییشکردنیک‌ی مه‌سه‌ره‌فگه‌رانه‌دا تیده‌په‌ریت.

به لām مه سره فگه راڼي ته نها کاري گه ريي له سره ئا فره تان جى ناهي ليت، به لکو له سره پياوان و مه سه له ي پياوه تيش جى ده ميليت. وهک هيمامان پى کرد ئه مړو چه نده ها پياو له ناو مؤله گه وره کانداه بينين که عتر و کريم و بويه قز و جلوبه رگ و پيلاو و چندان کالاي دیکه به ناشکرايى و به بهرچاوى پياوانى تر و ئا فره تانه وه ده کړن. پياوانيش به ناشکرايى، وهک ژنان، چالا کانه به شدارن له کرده ي بهر خويى و مه سره فگه را ييدا و له م ريگايه شه وه وينه ي دیکه بؤ پياوه تى و پياو بوون دروست ده کهن، که نهک جياوازن له وينه ته قلدي بيه کان، به لکو ئه و وينه ته قلدي بيه توشى شله ژان ده کهن. "پياوه تى سونه تى" زور جار ئه م جوړه تازانه ي پياوه تى مه سره فگه ر، وهک پياوه تى نو قسان و پياوه تى ژانه و وهک "ناپياو" وينا ده کات. پياوه تى سونه تى، ئه و جوړه پياوانه که سه رقالي له شى خويان و خه ريکى سووپانه وهن به ناو مؤله کانداه و ئه و شتانه ده کړن که تاي به تن به مه سه له ي جوان کړدن و به سيکسي کړدن له ش، وهک پياوى لاواز و قابيلى تیکشکان ده بينيت، چونکه پييان وايه ئه و جوړه پياو بوونه جوړي که له پياوه تى که ناتوانيت خوى له فريودانه نو يکانى که لوپه لسا غکړدنه وه يان له ريگاي ريکلام و وينه و ئاماژه کانه وه بپاريزيت. پياوه تى ئه مانه وهک "پياوه تيه کى ياري پيکراو" manipulated، ده بينريت که وهک نيکه ليکى ئالوز له پاسي قبوون و نه رمى، له نيره موکبوون و چيژ په رستى وينا ده کريت.^۱

۱ بېروانه: بؤ شيکاريى له م جوړه بؤ مه سه له ي پياوه تى بېروانه
Felski, Rita (1995)

نیشته‌جێکردنی دیاردەیی خۆکوشتن لە ژینگەیه‌کی شاریی نوێدا

لە لاپەرەکانی پێشوودا باسمان لە لیکۆلینه‌وه‌که‌ی مینۆ ئالینیا کرد که به‌شێکی تهرخانه‌ی بۆ قسه‌کردن له‌سه‌ر دیاردەیی خۆکوشتنی ئافره‌تان له‌ کوردستاندا. لای ئەم خانمه‌دا دیاردەیی خۆکوشتنی ئافره‌تان دیاردەیه‌که‌ له‌ناو ئەو ئافره‌تانه‌دا پوو و ئەدات که پەرگۆڕیشه‌یه‌کی لادێیی و خێله‌کییان هه‌یه‌، ئەگەرچی ده‌شیت ئەو ئافره‌تانه‌ له‌ شارە‌گه‌وره‌کاندا بژین یان له‌ لادێکان خۆیاندا. هه‌روه‌ها دیاردەیی خۆکوشتن وه‌ک ده‌رنجامی وێرانکردنی لادێکان و پراگواستنی به‌زوریان له‌ سه‌رده‌می پژیی به‌عه‌سدا بۆ شوینه‌کانی تر وێنا ده‌کات، که به‌ بۆچوونی ئەو بوونه‌ته‌ هۆکاری له‌به‌ریه‌که‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی بونیاده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ کۆنه‌کان. هاوکات دیاردەیی خۆکوشتنه‌کان ده‌داته‌ پال هه‌ژاری و په‌راویزه‌که‌وتنی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری. له‌ سه‌ریکی دیکه‌وه‌ خۆکوشتنی ئافره‌تان وه‌ک ده‌ره‌نجامی تواندنه‌وه‌ و ئامیزانبوونی ته‌واوی ئافره‌تان له‌ناو سیستمی به‌ها و ئەخلاقایاتی پاتیارکی بالاده‌ست و فشاری گه‌وره‌ی ئەو به‌هایانه‌ له‌ کۆمه‌لگای کوردیدا ده‌بینیت، کۆمه‌لگایه‌ک، به‌ بۆچوونی ئەو، هیشتا بونیاده‌کانی خێل و خزمخواهیی تاییدا ته‌واو به‌هیزن.^۱ ئەگەر بگه‌ڕێینه‌وه‌ بۆ ئەو پۆلێنکردنه‌ی دۆرکهایم بۆ شیوازه‌ جیاوازه‌کانی خۆکوشتن ده‌یکات، ئەم شیوازه‌ی خۆکوشتن که ئەم خانمه‌ باسی ده‌کات ده‌چیته‌ خانه‌ی ئەو شیوازه‌ له‌ خۆکوشتنه‌وه‌ که دۆرکهایم به‌

"خۆكۈشتى جەبرى" يان "قەدەرى" ناۋى دەبات، fatalistic suicide. خۆكۈشتىك دەرئىنجىمى ھىز و فشار و جەبرى بەھا و نۆرم و بۇنىيادە بالادەستەكانى ناۋ كۆمەلگايە. بېگومان ئەم شىۋازە لە خۆكۈشتىن لە ھەرىمدا ھەيە و ئامادەيە، كارى ئەم خانەش لەسەر خۆكۈشتى ئافرەتان كارىكە شۈپنى دەستخۇشەيە، بەلام ئەۋەي لەم لىكدانەۋەيەدا كىشەيە، ئەۋەيە كە خۆكۈشتى ئافرەتان لە ھەرىمدا كورت دەكاتەۋە تەنھا بۇ ئەۋ شىۋە جەبرى و قەدەرىيەي خۆكۈشتىن، تەنھا ۋەك دەرئىنجىمى فشارى بەھا پاتىرىكىيە سوۋنەتەيەكان دەيىنىت. بە بۇچۈۋنى مەن ئەم كورتكردنەۋەيەي ھەلەيە و خۆكۈشتى ئىزان لە ھەرىمدا تەنھا لەۋ قۇرمە تايىبەتەي خۆكۈشتىدا بەرجەستە نىيە. ۋەك ئامارەكان نىشانى ئەدەن دىاردەي خۆكۈشتى ئافرەتان يەك ناگرنەۋە لەگەل ئەۋ رەگۈرەشەندە كە ئەم خانە لە لىكۈلەنەۋەكەيدا باسى دەكات. ۋەك لە سەرەتاي ئەم لىكۈلەنەۋەدا نىشانمان دا، ئامارەكان پىيمان دەلەتەن كە دىاردەي خۆكۈشتىن لە ھەرىمدا، ھەم دىاردەي ئامارە يەككى توندوتىژيە رەگەزىيە لە كوردستاندا و ھەم دىاردەي ناۋ شار و ژىنگە شارىيەكانى ناۋ كوردستانە. ئەۋەشمان نىشان دا كە زۆرىنەي ئەۋانەي خۇيان دەكوژن ئافرەتى خويندەۋارن و مەسەلەي خۆكۈشتەكەشيان پەيۋەندىي بە مەسەلەي ھەژارىيەۋە نىيە. ھەرۋەھا ناكرىت دىاردەي خۆكۈشتىيان بەتەنھا بەدەينە پال بەھا تەقلىدىيە بالادەستەكانى خىل و دىن لە كوردستاندا. كىشەكە لە زۆر سەرۋە رېك پىچەۋانەي ئەم دىدە و ئەم شىۋازى لىكدانەۋەيەيە. سەرجمى ئەۋ بەھا خىلەكى و خىزانى و دىنى

و فەرهنه‌نگیه‌ی ئه‌و خانمه‌ باسی ده‌کات ناتوانن چیتەر ژنانی
گه‌نجی ئه‌م ولاته له خۆکوشتن بپاریزن و به‌هاتایه‌وه به‌چن.
ئه‌گەر تاکه‌که‌سه‌کان له‌ناو ئه‌و بونیاده ته‌قلیدیانه‌دا ده‌مچ
بووبن و له‌گه‌ل فشاره‌کانیدا راها‌تب‌ن، ئه‌وا ئه‌و ده‌م به‌هاکانی
ناو ئه‌و بونیاده‌نه‌ بوون به‌ جۆریک له‌ قه‌ناعه‌تی کۆمه‌لایه‌تی
و تاکه‌که‌سی له‌ناویاندا و دنیا و ژیا‌نیش به‌و شیوه‌یه‌ وەر
ده‌گرن و قبول ده‌که‌ن، که‌ ئه‌و به‌هایانه پ‌تیان ده‌ل‌ین. ئه‌وه‌ی
ئه‌و ژماره‌ زۆره له‌ ئافره‌تی گه‌نج له‌ هه‌ریمدا خویان ده‌کوژن
یه‌ک مانای هه‌یه: ئه‌و به‌ها ته‌قلیدی و پاتریارکیانه لای ئه‌م
ئافره‌تانه نرخیان نه‌ماوه و ناتوانن ژیا‌نیان بپاریزن. مانای
ئه‌وه‌یه ئه‌و به‌هایانه له‌ قه‌یراندان، تووشی ک‌یشه و ته‌حه‌دای
گه‌وره و فره‌لایه‌ن بوون، ناتوانن قه‌ناعه‌ت به‌و نه‌وه
تازه‌یه به‌ینن دنیا به‌و شیوه‌یه ببینن و قبول بکه‌ن که
ئه‌و به‌ها خ‌پله‌کی و پاتریارکیانه چوارچ‌یه‌ی هه‌لسوکه‌وت
و ئازادیه‌کانیان ده‌ک‌یشن. بۆیه ئه‌م تاکه‌که‌سانه له‌ د‌خی
نامۆبوونیکی ته‌واودان به‌و به‌هایانه و ناتوانن ژیا‌نی
خویان له‌پال ئه‌و به‌هایانه‌دا ر‌یک بخه‌ن. هاوکات ئه‌و دنیا
نوییه‌ی که‌ دروست بووه و له‌دروستبووندایه، ئه‌و سیسته‌مه
نوییه‌ی به‌ها که‌ له‌دایک بوون، ب‌ز نمونه‌ س‌یکس‌فرۆشی و
خواسته‌کانی دروستکردنی له‌شیکی س‌یکسی، ناتوان‌یت ک‌وتایی
به‌م نامۆبوونه بین‌یت، یان لانی که‌م ئه‌گه‌ری ده‌ربازبوون
له‌م نامۆبوونه ن‌شان بدات. نه‌ک هه‌ر ئه‌مه، به‌لکو ئه‌و دنیا
تازه‌یه ئه‌م نامۆبوونه چه‌ندقات ده‌کات و له‌ چه‌ندان سه‌ره‌وه
به‌ه‌یزتر و فراوانتری ده‌کات. چونکه‌ وه‌ک وتم ئه‌و د‌نیایه
د‌نیایه‌که له‌ د‌خی "شه‌ژانی پ‌یوانه‌یی" دا ده‌ژی.

له بيست سالى رابردوودا كوردستان بووه به ولايتك
 سه رجه مي چه مك و به ها سه ره كيه كاني ناوي له دؤخي
 شله ژانكي پتوانه ييي ته واودايه، هم مانا كاني پياوه تي
 له قهيران و شله ژانكي گه و ره دايه، هم مه سه له ي ژياني
 سيكسي و به ها سيكسيه كان گورانيان به سه ردا هاتوو، هم
 خيزان له ناوه وه گورپاوه و نه وه يكي خوينده واري نويي
 تيدا دروست بووه كه پروانينيكي تري بؤ خؤي و بؤ دونيا
 هيه، هم مانا كاني ژنبوون و وينا كردني پوله كاني له ژياندا
 گورپاني گه و ره ي به سه ردا هاتوو. هاوكات توندوتيزيي بووه
 به به شتيك له سياسي خؤسه پاندني سياسي و فرههنگي
 و كومه لايه تي. شوپشگيره كاني دويني بوون به بازاركانه
 گهنده له كاني ئه مرؤ، كومه لگايه كي به رخؤر و مه سه ره فگه ر
 دروست بووه هه موو شتيك له ناويدا قابيلي فروشتنه، له
 فروشتني ئيتيماي سياسي و ديني و فرههنگيه وه بيگه ر،
 بؤ فروشتني له ش. جگه له مانه له م بيست ساله دا كومه لگاي
 كوردستاني له ناو خؤيدا به جؤريكي گه و ره دابه ش بووه، له
 پروي كومه لايه تيه وه بووه به "كومه لگاي گيتؤي ليكدابراو"
 دهوله مه ندبووني خيرا له ده ره وه ي هه موو ياسا و به ها و
 توانايه كي چاودير كردني كومه لايه تيدا، له پال درستبووني
 جياوازيه كي هيجگار گه و ره له داها ت و تواناي ماديدا.
 هه موو ئه مانه به سه ريه كه وه دؤخيكيان دروست كردوه كه
 سيستمه كومه لايه تيه كه ي خستؤته قهيرانيني هه مه لايه نه وه.
 شينوازه جياوازه كاني مه سه ره فگه رايي چهندان ناكوكيي نو بيان
 دروست كردوه، په يوه ندييه كي نوئ له نتيوان مه سه ره ف و
 شوناسي تاكه كه سي و مه سه ره ف و شوناسي دهسته جه معيدا

دروست بووه. وینه تهقلیدی و سونه تییه کانی هاریکاری
کۆمه لایه تی و به ده مه و مچوونی یه کتری له م دونیا تازه ده دا
ته واو لاواز بووه، شیوازه سونه تییه کانی هاریکاری ته نانه ت
له ناو به شیکه به رچاو له خیزانه کانیشدا نه ماوه یان ته واو
لاواز بووه. ئه و ژینگه تهقلیدی و سونه تییه نه ماوه که
تیایدا پیکه وه بوونی بیه ره ج و ئۆتوماتیکه تا راده یه کی زۆر
ئاماده بوو. هه موو ئه مانه مه سه له ی ئینسیجام و گونجاندنی
کۆمه لایه تییه له کوردستاندا ته واو لاواز کردوه. په یوه ندییه
نیوان زۆریک له تاکه که سه کان و ده زگا کۆمه لایه تییه کان
به ته واوی لاواز بووه، به جۆریک نه خیزان، نه دین، نه
سیاسه ت هه یچیان شوینی ئامیزانی بوونی کۆمه لایه تییه راسته قینه
نین. فرۆشتنی سیکس و گۆرانی سیکس بۆ کالایه کی قابیلی
مه سه ره فکر د و تیوه گلانی خیزانه کان له م مه سه له یه وه، وینه
پاتریارکییه تهقلیدییه کانی خیزانی ته واو بریندار کردوه.
چیرۆکی چه نده ها خیزان که که چه کان و ژنه کان یان ده خه نه
بازاری سیکسه وه، به هه موو ته فاسیله بریندار که ره کانییه وه،
به به رده وامی له لایه ن میدیای کوردییه وه باس ده کریت و
باس کراوه. سۆزانییوون و سیکسفرۆشی وه ک بازرگانییه ک
که چه ندان خیزان پینی هه لده ستن، یان که یشتنی ململانی
و ناکوکی و شه ره پوژانه ییه کانی ناو خیزان به راده ی
په لاماردانی توندوتیژ و کوشتن، حیکایه تی ده ستردیژیکردنی
خزمه نزیکه کان بۆ سه ر مینه کانی ناو ئه و خیزانانه، ئه وه ی
پینی ده گوتریت زینای مه حره م، incest، ئه وانیش له ناو
لاپه ره و هه والی میدیاکاندان و به شیکن له ده رکه وته کانی
ژیانی گشتی له هه ریما. هه موو ئه مانه وینه یه کی خیزانیان

درست كردوه ته‌واو ناكوك و نه‌گونجاو له‌گه‌ل وینه پاترياركييه سونه‌تييه‌كه‌يدا. وهك وتم نه ناسيؤن‌اليزمي كوردی، نه نيشتمانپه‌روه‌ريتيي سياسي، نه دين كه به‌قوولی به سياسي و به شكلي كراوه، ناتوانن هيجيان ئه‌و لانی كه‌مه له هاوده‌ردی و هاريكاريي كومه‌لايه‌تي مه‌يسر ب‌كه‌ن، كه هه‌موو كومه‌لگايه‌ك بۆ پاراستنی تاكه‌كه‌سه‌كاني پيويستی پييه‌تي. هه‌موو ئه‌مانه مه‌سه‌له‌ی "شه‌ژانی پيوانه‌یی" يان له كومه‌لگای ئيمه‌دا به‌هينز كردوه و گه‌ياندويانه به هه‌موو كايه‌كاني ژيانی كومه‌لايه‌تي و سياسي و فره‌هنگی و ئابووری له كوردستاندا.

وهك نيشانمان دا، له پووی كولتوورييه‌وه، ئه‌و گوتاره ئاشكرا و گشتيه تازيه‌ی له‌سه‌ر سيكس و ژيانی سيكسی له كوردستاندا ئاماده‌يه، ته‌كنيكه ديسلپينكه‌ره‌كاني پاترياركيه‌تيان تپه‌راندوه. مه‌به‌ستم ئه‌و ته‌كنيكانه‌يه كه له ريگای داپۆشين و بيده‌نگ و بيژه‌نگکردنی سيكسكه‌وه كار ده‌كه‌ن. يان خه‌ريکی ئه‌وه‌ن سيكس زمانیکي ئازادی نه‌بيت بۆ باسکردنی خۆی. ئه‌م گوتاره تازيه‌يه کيشه‌ی گه‌وره‌ی بۆ ئه‌و گوتاره پاترياركييه ته‌قليديه‌ كۆنزه‌رفاتيغه‌ دروست كردوه. وهك وتمان سيكس‌فرۆشی خوشی بووه به به‌شيکی تاييه‌تي ناو ئه‌و ئابووريه‌ی دروست بووه، به ئابووريکردنی سيكس و به سيكس‌يکردنی ئابووری. هه‌موو ئه‌مانه قه‌يرانیکي به‌رده‌واميان له سيستمی به‌هاکاني پاترياركيه‌تي ته‌قليديدا دروست كردوه و هاوکات ئه‌لته‌رناتيقيکی قبوولکراو و گشتی بوونی نييه كه هاريکاري ئه‌و تاكه‌كه‌سانه بيت كه ورده‌کاريه‌كاني ئه‌و قه‌يرانانه

ده‌ژین. له هه‌ریمدا، چیتەر ژینگه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقیی پوون و ناشکرا بوونی نییه که به تاکه‌که‌سه‌کان به‌های پێوانه‌یی بیه‌خشن بۆ جیاکردنه‌وه‌ی ئه‌شی و ناشیکان، باش یان خراپ، ماقوول و ناماقوول له‌یه‌کتری، بۆ داینگردنی ئه‌وه‌ش که پنی ده‌لین "عیززه‌تی نه‌فس" و بۆ مه‌پسه‌رکردنی هاریکاری و به‌ده‌مه‌وه‌چوونی کۆمه‌لایه‌تییش. سه‌رلێشێوان و ته‌مومژیکێ پێوانه‌یی گه‌وره له‌ئارا‌دایه که وا له تاکه‌که‌سه گه‌نجه‌کان ده‌کات نه‌زانن چاوه‌پوانی چی بن له خۆیان و له کۆمه‌لگاکیان، چی له‌بیر بکه‌ن و باوه‌ریان به چی بیت، چی لاوه‌کییه و چی سه‌ره‌کی، چی ده‌شیت و چی ناشیت، ته‌نانه‌ت چی باشه و چی خراپ. وێران‌بوونی "ئێجماعی ئه‌خلاقی" له کۆمه‌لگای ئێمه‌دا راستیه‌کی کۆمه‌لایه‌تی قایلی نکلێلێکردن نییه و کۆمه‌لگایه‌ک له دروستبووندا به‌بێ قیله‌نومایه‌کی ئه‌خلاقی و به‌هایی. بۆ که‌سیک له دونیای دوا‌ی پاپه‌ریندا گه‌وره بووبیت زه‌حمه‌ته‌ بتوانیت به‌ئاسانی باش و خراپ و ده‌شیت له ناشیی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقی و دینی له‌یه‌کتری جیا بکاته‌وه. هه‌موو ئه‌و کایانه له قه‌یرانیکی به‌هایی گه‌وره و قوولدا ده‌ژین.

بیگومان هه‌ندیک تاکه‌که‌س توانا و ویستی ئه‌وه‌یان تێدا‌یه خۆیان له‌که‌ل ئه‌م دونیا شله‌ژاوه و ئه‌و دۆخی ئاماده‌گیی به‌های نا‌کۆک و دۆخی بێهه‌ایییه تازهدا بگونیجێن، بۆ نمونه‌ بتوانن خۆیان ده‌وله‌مه‌ند بکه‌ن به‌بێ ئه‌وه‌ی بیر له‌وه بکه‌نه‌وه ئه‌و پێگایانه‌ی بۆ ده‌وله‌مه‌ندبوون ده‌یکرنه به‌ر ئه‌خلاقییه یان نا، په‌وایه یان هه‌موو په‌وایه‌تییه‌ک ده‌خاته ژێر پێوه. که‌سانیک هه‌ن ده‌توانن له‌م پارتی سیاسیه‌وه بۆ ئه‌وی تر

و لەم ھەلۆیستی ئەخلاقییەو ھە بۆ ئەوی تر بېژن، بێ ئەو ھەست بەو ھەلەبە ھەلەبەکی سیاسی یان ئەخلاقییان کردو ھە. دەلێم ئەم جۆرە کەسانە ھەن و ئامادەن، بەلام کەسانێکی دیکەش ھەن کە ناتوانن و نایانەوێت ئەم گەمە تازانە بکەن و بەبەردەوامی ھەست بەو ھەکەن کە بەشێک نین لەو دونیا تازەییە دەرست بوو ھەمانە ھەست بە نامۆبوونیکی تەواو لە گشتیتی ژیا نی کۆمەلایەتی ھەکەن، نامۆبوون لەو ھە دۆرکھایم ناوی سێ گرنگترین ھەرەوتەکانی کۆمەلگای لێ دەنیت: کۆمەلگای دینی و خێزانی و سیاسی.^۱ ئەوانە ی خۆیان ھەکوژن لە ھێچ یەکیک لەو سێ ھەزگا سەرەکییەدا ھەستکردن بە ئینتیما و بە دۆزینەو ھە مانا و بە گەرمییەکی عاتیفی و کۆمەلایەتی و ئینسانی نادۆزینەو ھە. ئەم ھەزگایانە ناتوانن چیتەر لانی ھەرەکەمی شوناس بەم تاکەکەسە نامۆبووانە ببەخشن، ناتوانن لانی کەمی ھەستکردن بە بەختەو ھەرییان بۆ دابین بکەن، بۆیە ھەست بە تەنھا کەوتن و نامۆبوونیکی قوول ھەکەن. ئەگەر یەکیک لە ئەرکەکانی دین ئەو ھەیت کە تاکەکەس بەو ژینگە و کۆمەلانەو ھە گری بەدات کە لەناویاندا ھەژی و ئامیزانیان بکات لەناو گروپە ئیماندارەکاندا، ئەوا پەنابردن بۆ خۆکوشتن ھەمە ئەو ھەیت کە دین ناتوانیت چیتەر ئەو پۆلە ئامیزانکەرە ببینیت. خالێک گرنگە لێرەدا ھەمایەکی خیرای پێ بکەین، ئەو ھەیت ھەرسێ ھەرکەوتە گرنگەکە ی ژیا نی کۆمەلایەتی، مەبەستم خێزان و دین و سیاسەتە، ناتوانن ئاسۆییەکی راستەقینە بۆ چاوەروانی بە تاکەکەسەکان

بیه‌خشن، ناتوانن هینما بۆ دونیایه‌ک بکه‌ن که بکرنیت قابیلی
لانی که‌می قبولکردن بیت، هیچ یه‌کی‌کیشیان کۆمه‌لیک به‌های
پوون به‌و تاکه‌که‌سانه ناب‌خشیت که بتوانن په‌په‌رویان بکه‌ن
و ئه‌م په‌په‌رویکردنه‌ش هاوسه‌نگی و له‌نگه‌ریک له‌ ژیاناندا
دروست بکات. هاوکات هیچ یه‌کی‌کیشیان ناتوانن وه‌لامی
پرسیاره‌کان و دله‌پاوکی‌کان و گومانه‌کانیان بده‌نه‌وه.

به‌کورتی، ئه‌وه‌ی له‌ دونیای دوا‌ی پاپه‌پیندا پووی داوه
شله‌ژانیکی به‌هایی و ئه‌خلاقی و پێوانه‌ییی قوول و به‌ر‌فراوانه
که سه‌رجه‌می پووبه‌ره جیاوازه‌کانی ناو ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی
گر‌تۆته‌وه، دونیایه‌ک دروست بووه چیت‌ه‌لگری پێناسه‌یه‌ک
نییه بۆ هه‌لسوکه‌وت و کار و کرده‌وه‌ی باش و ئه‌خلاقی،
بریک له‌ مرۆقه‌کان ناتوانن به‌ر‌چاوپروونی و پێپێشاند‌ه‌ریکی
ئه‌خلاقیان هه‌بیت بۆ ئه‌وه‌ی بزائن چۆن ئه‌توانن ژیانکی
گونجاو و ئه‌خلاقی بژین. به‌ستنه‌وه‌ی ئه‌م قه‌یرانه ئه‌خلاقی و
فه‌ره‌ه‌نگی و کولتوورییه به‌و قه‌یرانه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی
هه‌یما‌مان پێ کردن، مه‌به‌ستم قه‌یران له‌ پیاوه‌تییه‌ی بالاده‌ست
و ژنبوونی بالاده‌ستدا، له‌ سه‌روی هه‌مووانیشه‌وه په‌نابردن
بۆ توندوتیژی یان هه‌ره‌شه‌کردنی به‌رده‌وام به‌ به‌کاره‌ینانی
توندوتیژی، به‌سه‌ریه‌که‌وه ئه‌و دۆخه‌یان دروست کردوه که
له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا ناوی دۆخی ”شله‌ژانی پێوانه‌یی“ مان لێ
نا. ئه‌وه‌ی ئیمه ئه‌مرۆکه ده‌ییبین وێران‌بوونی ئه‌و نه‌زمه
کۆمه‌لایه‌تییه‌، social order، که له‌ئارا‌دایه و دروست‌بوونی
تاکه‌که‌سی ته‌نها و بێ‌په‌نا و داب‌پاون، که نازانن پوو له
چی و کێ بکه‌ن. ئه‌مانه به‌سه‌ریه‌که‌وه ئه‌و دۆخه دروست
ده‌که‌ن که دۆر‌که‌هه‌م ناوی ”ئانۆمی“ لێ ده‌نیت. ”ئانۆمی“ به

ماناي دروستبووني كومه لگايه ك تاكه كه سه كانى نه زانن به ها
 راسته قينه كان كامانه، كومه لگايه ك گورانكارى گه وره و
 همه لايه نى تيدا بيت، به لام له غيايى كومه ليك به ها و ياسا و
 نرخى تاييه تدا، كه مانا و ئاراسته يه ك به و گورانكارى يانه بدهن
 و هاريكارى تاكه كه سه كان بكه ن بتوانن له و گورانكارى يانه
 تيبگه ن و شويني خويان له ناوياندا وه ك بوونه وه ريكي مانادار
 بدوزنه وه. ئه وهى ئه مپو دوو دهادت گورانى كومه لگا، گورانى
 ده زگاكانى حوكمرانى، دروستبووني ده زگاي بيروكراكسي
 گه وره و قه به يه، گورانى بازاره كان و شيوازى ئيشكردى
 ئابوورى و بازرگانى يه، گوران له ناو خيزان خويدا، گورانى
 ماناكانى دين و سياسه ته، گورانى ماناكانى پياو بوون و
 ژنبوونه، به لام همه موويان له دهره وهى رستىك له به ها و
 نورمى ئه خلاقى و كومه لايه تىي ئاشكرادا كه بتوانن ده شى و
 ناشى ئاخلاقى و كومه لايه تى و سياسى يه كان له يه كترى جيا
 بكه نه وه. نه به ها و ئه خلاق و نورمى دينى، نه به ها و ئه خلاق
 و نورمى مه دهنى، نه به ها و ئه خلاق و نورمى سياسى، نه
 ياسا، هيچ يه كى كه له مانه ئه و پرؤسه ي گورانكارى يانه ئاراسته
 ناكه ن كه دونياى ئيمه ي ئيكه وتوه. له كوردستاندا نه ژيانى
 سياسى، نه ژيانى ئابوورى، نه پيشكه وتنى كومه لايه تى،
 نه ململانى نيوان هيزه كان، نه دين، نه ژيانى ئه خلاقى،
 هيچيان خاوه نى به ها و نورم و ئه خلاقى تاييه تىي شويني
 متمانه پيكردن نين، كه جوريك له به رچاو بووني دروست
 بكه ن، هيچيان ياسايه ك نيه به ريويه يان ببات و ئاراسته يان
 بكات، شتىك نيه سنوورى ئه شى و ناشى كان ده ستنيشان
 بكات و ئه گهره كان له نئه گهره كان جيا بكاته وه. ئه مه ش

ئەو دۇخى ئاتۇمىيەيە كە كۆمەلگايەكى لە شىنۇەي كۆمەلگاي
ئىمەي تىدەكەويت، كاتىك ئەو كۆمەلگايە پروبەپرووى
كۆمەلىك گۇرپانكارىي خىرا و لەپىر و ھەمەلايەن دەبىتەو،
بەلام بەبى پرونىيەك لە ئاراستەكانىدا و بەبى ئامادەگىي
كۆمەلىك و ياسا و بەھا لە پروسەي گۇرپانەكاندا.

دەرەنجام

ھەرىمى كوردستان بېرىكى زۆر توندوتىژىي پەگەزىي دژ بە
ئافرەتانى تىدايە. ئەم توندوتىژىيە لەمۇدا بە پلەي يەكەم
پرووى لەو ئافرەتە گەنجانەيە كە تەمەنيان لەنيوان ۱۳ بۇ ۳۵
سالە. ئەرگەرچى ئەم نەوہيە لە ئافرەتان پروبەپرووى زۇبەي
ھەرەزورى شىوازە جياوازەكانى توندوتىژى دەبنەو، بەلام
شەوہي لەم لىكۆلنەوہيەدا گرنگىي پى دراو، سى شىوازە
لە توندوتىژى، كە بىرىتىن لە كوشتن، خۇكوشتن، سووتان
و خۇسووتاندن، بە پىچەوانەي بىرکردنەو و شىكردنەوہي
بالادەستەو شىوازى ھەرە سەرەكى و بالادەستى توندوتىژى
لە ھەرىمدا كوشتن لەسەر شەرەف نىيە، بەلكو مەسەلەي
خۇكوشتن و خۇسووتاندنە. ئەگەر خۇسووتاندنىش ھەك
ھەولەك بۇ خۇكوشتن بىيىن، ئەوا كىشەي ھەرەسەرەكىي
ئەمۇكەي كۆمەلگاي ئىمە دەبىت بە كىشەي خۇكوشتنى
ئافرەتان. ئەو ئافرەتانەش كە خۇيان دەكوژن ئەوانەن كە
لە دۇنياي دواي راپەرىندا لەدايك بوون و ژياون و گەورە
بوون، ئەو مندالانەن كە يان لەدايكبوونيان يان قۇناغى
مندالىيان دەكەويتە پۇژگارى دواي راپەرىنى سالى ۱۹۹۱.
ئەم ئافرەتانە ئەزموونى تال و تۇقىنەرى جەنگ و كوشتن

و چهوساندنه وه كانى قوناغى حوكمرانىي سه دام حوسهين و قوناغى خه باتى چه كداريى باوكه كانيان نيبه و ناناسن. ئه و ژينگه ئابوورى و سياسى و كومه لايه تى و فرههنگى و ئه خلاقى و دينيه تى ئه م مندانلانه تى تيدا كه و ره بووه ئه و ژينگه يه كه له سايه تى حوكمرانىي كوردى خويه وه دروست بووه. بويه بۆ تىگه يشتن له چۆنيه تىي هه لسوكه وتى ئه م نه وه يه، به تاييه تى بۆ تىگه يشتن له ديارده تى خۆكوشتيان، پتيوسته ورده كارپيه كانى ئه و ژينگه يه بخوينينه وه و پاره بكه ين.

خاليكى گرنگى ديكه ئه وه يه، زۆرينه تى ئه وانه تى كه خويان ده كوژن و ده بنه قوربانىي توندوتىژىي ره گه زى له و شيوه يه خه لكى گوند و لادى چه پهر و دووره دهسته كانى كوردستان نين، به لكو خه لكى شاره گه و ره كان و شاره مامناوه ندييه كانى كوردستان. ئه وه شى ئه مانه ئه زمونى ده كه ن ئه و گۆرانه خيرا و هه مه لايه نانه يه كه ئه م شارانه له دوو دهيه تى دواييدا به خويانه وه بينيوه، له پيش هه مووانيشه وه پرۆسه تى به شاربوون و گه و ره بوون و تازه بوونه وه. له هه ندىك ئاستدا ئه م گۆرانكارپيانه به جۆريكه شتيك له و دونيا كو ن و سونه تيه به له م شارانه دا نه ماوه ته وه كه تا كۆتايى هه شتاكان هه بوون و له ئارادا بوون. جگه له مانه به شى زۆرى ئه و ئافره ته گه نجانته تى كه رووبه رووى ئه م سى شيوازه له توندوتىژىي ره گه زى ده بنه وه، به تاييه تى خۆكوشتن و خۆسووتاندين، ئافره تانىكى خوينده وارن و لانى كه م خويندى ناوه ندى يان دواناوه ندييان هه يه. ئه مه ش له زۆر دۆخدا مانا تى ئه وه يه ئه م ئافره ته گه نجانته هه لگريى جۆريك له تاكه كه سبوونى

مۆدیرن، که دنیاکیان به‌ریتتر و فراوانتر و ئالۆزتر ده‌کات له دنیاى دایک و باوکانیان. زۆربه‌شیان دۆخی ئابووری و بژنویی ژیاڤیان یان باشه یان مامناوه‌ندییه، واته مه‌سه‌له‌ی توندوتیژی، به‌تایبه‌تی خۆکوشتن، که‌متر په‌یوه‌ندیی به هه‌زارییه‌وه هه‌یه. ئه‌وه‌ی ئه‌م نه‌وه‌یه ئه‌زموونی ده‌کات، به پله‌ی په‌که‌م، کێشه و گرفت و نا‌ئاسوده‌یییه له‌ناو خێزندا. خێزان ئه‌و ژینه‌که سه‌ره‌تاییه‌یه که ئه‌م ئافره‌ته‌که‌نجانه به‌ره‌و خۆکوشتن و خۆسووتاندن ده‌بات.

ئه‌م ئافره‌ته‌که‌نجانه ناتوانن له‌ناو نرخ و به‌ها پاتریارکییه سونته‌یییه‌کان و له‌ناو مه‌جالى شه‌خسى و داخراوى خێزاندان ده‌مچ ببن، ناتوانن ئه‌و دنیا ته‌قلیدییه‌ی له هه‌موو ئاراسته‌یه‌که‌وه پووی به‌چه‌ندان گۆرانکاریدا ته‌قبوه‌ته‌وه، قبول بکه‌ن. ئه‌م نه‌وه‌یه زیاتر له‌وه‌وه نزیکن که شوناسی خۆیان له‌پال ئه‌گه‌ر و مژده و چێژ و ئاره‌زه‌کانی ناو ئه‌و کولتوره‌ جه‌ماوه‌رییه نوێیه‌دا دروست بکه‌ن که مه‌سه‌ره‌فکه‌رایى له‌گه‌ل خۆیدا هه‌تاویه‌تی. شوناسی کۆمه‌لایه‌تی، به‌تایبه‌تی شوناسی سیکیسی، ئه‌م نه‌وه‌یه له‌پال وینه ئیرویتیکییه جیاوازه‌کانی مه‌سه‌ره‌فکه‌رایى و له‌پال ئه‌و ئاره‌زه‌وانه‌دا دروست ده‌بیت که مه‌سه‌ره‌فکه‌رایى و پرۆسه‌ی به‌شاربوون له‌گه‌ل خۆیاندا ده‌یه‌یتن. جگه له‌مه‌ش ئه‌م‌ڕۆ دیدیکی نوێ بۆ جه‌سته و سیکیس و ژیاڤی سیکیسی له‌دروستبووندایه که له‌گه‌ل به‌ها سونه‌تییه‌کانی ناو کۆمه‌لگای ئێمه‌دا یه‌ک ناگریته‌وه، پێشه‌سازی و بازرگانییه‌کی ئاشکرا و نا‌ئاشکرای سیکیس هه‌یه که کۆمه‌لگا لێی به‌ئاگایه و ده‌زانیت هه‌یه. هاوکات فه‌زایه‌کی سه‌له‌قیی دینی له‌دروستبووندایه و

دروست بووه كه ترس له سيكس و دژايه تيكردنى سيكس، له ږنگاي داپوشيني جهستهي ئافرهت و ناشيرينكردنى لهشى پياووه، له دهركه وته هه ره سه ره كييه كانيه تي. بووني ئهم هه موو قهيران و ناكوكيانه دؤخى شله ژانكي پيوانى و سه رليشيوانى ئه خلاقىيان دروست كردوه، كه به شيك له نه وه كه نه كه لىيان تىناگه ن و ناتوانن خويانى له گه لدا بگونجىنن. بؤ تىگه يشتن له توندوتىژىي ږه گه زى له هه ريما پيوسته ئهم توندوتىژىيه له ناو ئهم ژىنگه و ږه وته نوئ و ږر گؤرانكارىيه دا نىشته جي بكرىت.

له ئاستىكي دىكه دا توندوتىژىي دؤ به ئافره تان ږه يوه ندىيه كي به هيزى به گؤرانكارىيه كانى ده سه لاتى سياسىيه وه له كوردستاندا هه يه، به ږله ي به كه مېش گؤران له ده سه لاتىكي خاوه ن هه ژموونه وه بؤ ده سه لاتىكي خۆسه پېنه ر. ئهم گؤرانه سياسىيه له سالى ١٩٩١ه وه هاوشانه به گؤرانىكي كۆمه لايه تىي گرنك كه تيايدا پېشمه رگه كانى جاران ده گؤرين بؤ نوخبه يه كي سه رمايه دارى و سياسىي گه نده ل و توندوتىژ كه هه موو ده ركه وته كانى كۆمه لكاي كوردىيان هيناو ته ژىر كۆنترؤلى خويانه وه. قهيرانى سياسىي و كۆمه لايه تىي و ئه خلاقىي ئهم نوخبه خۆسه پېنه بؤته هؤى دروستبوونى قهيرانىكي گه وره له شىوازى ئايدىالى و نمونه يىي "پياو ه تىي بالاده ست" له كوردستاندا، كه پياو ه تىي پېشمه رگانه يه. ئهم قهيرانه ږووبه رى كۆمه لايه تىي و سياسىي و قه ره نكي نوئى دروست كردوه بؤ دروستبوونى شىوازى ترى پياو ه تى، كه ناكۆكن به پياو ه تىي پېشمه رگانه و به شدار بوون له تىكشكان و له به ريه كه هه لوه شانده وه و بىبايه خبكردى به هاكانى

"پياوھىتى پىشمەرگانە". ھاۋكات شىۋازى نوڧى ژنبوون لە كوردستاندا لەداىك بوو، كە نايەوئىت و ناتوانئىت شىۋازە تەقلدئىيە بالادەستەكانى پياوېبوون و ژنبوون قېوول بكات. سەپاندنەوھى بەزۆرى پياوھىتى پىشمەرگانە و سەپاندنەوھى بەزۆرى ژنبوونى تەقلدئىيە بەسەر كۆمەلگادا پىرۆسەيەكە نەك تەنھا بە پەنابردن بۆ توندوتىژى جۆرىك لە حەتمىيەت دەبەخشئىت، بەلكو توندوتىژى خوشى دەگۆرئىت بۆ ئامرازى ھەر سەرەكى پاراستنى خۆسەپاندنەوھى سىياسى و ئابوورى و كۆمەلايەتى و كولتورى نۆخبەي بالادەست لە ھەرىمدا. ئەو ئاستە بەرزەي توندوتىژى دژ بە ئافرەتان، كە ئىستا لە ھەرىمدا ھەيە، ھاوشانە بەو توندوتىژىيە فراوانەي لە سالانى رابردودا پىرۆبەرووى ئەو نەو كەنجە رەخنەيىيە كراوھتەوھە كە لە ھەرىمدا چالاک بوون، لەوانەش بۆ نمونە، رىفاندن و لىدان و كوشتنى ئەو رۆژنامەنووسە كەنجانەي بە شىۋەيەكى رەخنەگرانە لەسەر ئەو دونىايەيان نووسىوھە كە دروست كراوھ. پەنابردن بۆ توندوتىژى و بەكارھىتائى، يان ھەپشەركردن بە بەكارھىتائى، بەشىكى ناوھەكى و ئۆرگانىي ئەو نەزمە سىياسىيە لە ھەرىمدا دروست كراوھ، نەزمىك كە كۆمەلىك بونىادى دەسلەتكەرەنەي دروست كىردوھە و لە ھەولى ئەوھشدايە بە ھەر نىرخىك بووھە، ھەم نەزمەكە و ھەم شىۋازى پياوھىتى بالادەست و ھەم دابەشكىردنى نايەكسانى داھاتەكان لەناوئىدا بىپارىژئىت.

فانتازىيەكى كۆمەلايەتى و رەگەزىي نوڧى لە كوردستاندا لەدروستبووندايە، كە پەيوەندىيەكى ھىجگار زەحمەت و پىر ناكۆكىي بەو كەلەپوور و پەيوەندىيە خىزانى و كۆمەلايەتىيە

کۆن و دريژخايه نانه وه ههيه که له ئارادان. سه رجه مي نه و
 کۆده نه خلاقبيانه ي که به شيويه کي ئۆتوماتيکي به ناوه کيي
 کراون و به شيويه کي رۆتيني له ناو تاکه کاندای چيندراون و
 په پره و کراون، ئيستايه پوه به پوهي گومان و پرسياي گه و ره
 بوونه ته وه. نه و په يوه ندييه کۆمه لايه تبيانه ي له کوردستاندا
 تاکه که سه جياوازه کاني به يه که وه ده به سه ته وه، له وانه ش، بۆ
 نمونه، په يوه ندييه کاني خزمخواهي، هاوشويني، به ماناي
 نه وه ي خه لکي گه ره کتيک يان ناوچه يه کي ديارکراو بيت، دين
 و ناسيۆناليزم، سياست، هه موويان گۆرپانکاري گه و ره يان
 به سه ردا ها ته وه. په يوه ندييه کاني ناو خيزان و شوناسه کاني،
 په يامه دينيه کان و ده زگا کاني، پارته سياسييه کان و ئۆرگانه
 جياوازه کانيان، چيتر نه و پيگه يه يان نه ماوه بتوانن متمانه
 به تاکه که سه کان، لاني که م به ژماره يه کي به رچاو له
 تاکه که سه کاني کۆمه لگاي ئيمه به خشن. هه موو نه م شوينا نه
 بوون به پوه به ري کۆمه لايه تبي ي پر له ناکۆکي و ململاني
 و بيناوه ري، که هيشته وه ي په يوه ندييه کاني ده سه لات
 له ناوياندا پتيوستي به په نابردن بۆ به کاره يتاني توندوتيژي
 هه يه. نه م توندوتيژيه ش له ژينگه يه کدا پياده ده کريت که
 تازيه، ژينگه يه ک که زۆرينه ي هه ره زۆري ژينگه يه کي
 شاريه. به کورتبه يه کي، مه سه له که ته نها مه سه له ي بووني
 که له پووري کي خيله کي چهند سه ده سه له نيه که خۆي
 دووباره ده کاته وه و ده يته هۆي کوشتن و خۆکوشتن
 ئافره تان، به لکو مه سه له ي سه ره کي دروستبووني نه و ژينگه
 تازيه يه که پرۆسه سه ره کيه کاني و هه نديک له ته فاسيله کان

و كىشەكانى لەم لىكۆلئىنەۋەيەدا بەۋوردى باس كران.
بىگومان مەسەلەى تاۋانباركردنى پاتىياركىانەى ژيانى
سىكسىي ژنان لە ھەرىمدا بەشىكە لە ھۆكارانەى كە
پتويستە لە شىكردنەۋەى دىياردەى توندوتىژىي پەگەزىدا
بەرامبەر بە ئافرەتان باس بكرىت و گرنگىي پى بدرىت،
بەلام ۋەك ئەم لىكۆلئىنەۋەيە نىشانى دا ئەمە ھەموو دىمەنەكە
شى ناكاتەۋە. شىكردنەۋەى دروستىۋونى ژىنگە شارىيە
تازەكان بە ۋەشلەژانە پتوانەيىيەۋە كە تىاياندا دروست بوۋە،
بەتەنھا پىگەيەك نىيە بۆ ئەۋەى لە پەگۈپىشە ۋ ھۆكارەكانى
ئەم توندوتىژىيە تىبگەين، بەلكو ھاۋكات ھارىكارمان
دەبىت بۆ بىر كىردنەۋە ۋ داھىنانى ستراتىژىيەتى نوئ بۆ
بەرەنگاربوۋنەۋەى ئەم توندوتىژىيە. بەشىكى زۆرى ئەۋ
ئەدەبىياتەى لەسەر توندوتىژىي پەگەزى دژ بە ئافرەتان لە
كوردستاندا نووسراۋە، تا ئىستاش ئەم گۇرپانكارىيە ئابورى
ۋ سىياسى ۋ فەرھەنگى ۋ كۆمەلەيەتتىيەنە پشتگۈئ دەخات،
ئەم لىكۆلئىنەۋەيە ھەنگاۋىكى سەرەتايىيە بۆ خويندەۋە ۋ
سەيركردنىكى نوئ بۆ ئەم بابەتە.

ژمارەكان و ئامارەكان

ۋەك لە سەرەۋە ھىماى بۆ كرا ئەۋ ئامارانەى لەم
لىكۆلئىنەۋەدا بەكار ھاتوون لەلەين "بەريۋەبەرايەتى گشتىي
بەرەنگاربوۋنەۋەى توندوتىژى دژ بە ژنان" كۆ كراۋنەتەۋە
ۋ ئەم بەريۋەبەرايەتتىيەش سەر بە ۋەزارەتى ناوخۋى
ھۆكۈمەتى ھەرىمە. ئەم دەزگايە بەرپرسى كۆكردنەۋەى

زانياريه له سهر توندوتيزي په گهزي دژ به ژنان له هريمد،
 كوكردنه وهی ژماره كانيش له چهند پښتياهي جياوازه وه
 نه نجام نه دريت، له وانه: له پښتيا قوربانويه كان خويانه وه،
 له پښتيا ده زگاكانی پولي سه وه، له پښتيا نه خوشخانه كان
 و ده زگاكانی ته دروستی له هريمد. نه و نامارانه ی كه
 به كار هاتوون ناماری سالانی ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳
 شاره كانی سلیمانی و هوليتر و دهوكن. ژماره كان نه چهند
 لايه نه دياريكراوانه ده گريته وه: ژماره قوربانويه كان، جوری
 توندوتيزيه كان، ته مهنی قوربانويه كان، دخی شه خسيان
 (شوويان كرده يان نه يانكردوه) ناستی خوينده واريان،
 ناستی بژيووی ژيانيان، شوینی نيشته جيتوونيان، نه م
 ليكولینه وه په ده خوازيت له پښتيا شيكردنه وهی نه و ژماره
 و زانياريه وه وینه په کی راستتر و گشتير سهاره ت به
 دياردهی توندوتيزي دژ به نافرته تان له كوردستاندا بخاته
 به رده می خوينه ران.

ناماره كان له م سڼ خسته يه ی لای خواره وه به پښی
 شاره كان كو كراوه ته وه و نيشان دراوڼ. له بهر كه می
 ماوه نه كرا ته فاسیلی ژماره كانی له سالی ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ دا
 له ناو خسته كاندا تومار بكریت، به لام نه م تومارنه كړنه
 له و راستيه ناگوریت كه جياوازيه کی نه وتو له نيوان
 ساله كاندا نيه. مه به ستي نه م ليكولینه وهش ليكدانه وه په کی
 وردی ژماره كان نيه، به لكو دروستكردنی وینه گشتيه كه ی
 به كار هينانی توندوتيزيه له هريمد به رامبه ر به نافرته تان.

پاريزگای هه ولير

٢٠١٣	٢٠١٢	٢٠١١	٢٠١٠	
١٥	٩	٩	١٢	١-خوځوځښتن
به شپږه پيه کي گڼستې هه مان پرېوه کاني سالاني پيشوو	%١٠٠: ٣٧-١٤	%١١: ١٨-١٣ %٤٨: ٣٠-١٩ %٤١: ٦٠-٣١	%٢٥: ١٨-١٣ %٦٧: ٣٠-١٩ %٨: ٦٠-٣١	ته مهن
به شپږه پيه کي گڼستې هه مان پرېوه کاني سالاني پيشوو	%٦٧: شو وکړدو: %٣٣: شونډه کړدو: %٣٣	%٣٣: شو وکړدو: %١٧: شونډه کړدو: %٣٣	%٦٧: شو وکړدو: %٧٥: شوڼد مو ار: %٣٣	باري خيزاني
به شپږه پيه کي گڼستې هه مان پرېوه کاني سالاني پيشوو	%١٠٠: خوڼد مو ار: %٢٢: ته خوڼد مو ار: %٢٥	%٧٨: خوڼد مو ار: %٢٢: ته خوڼد مو ار: %٢٥	%٧٥: خوڼد مو ار: %٢٥: ته خوڼد مو ار: %٢٥	لاستي خوڼد مو اريي

به شیره‌یه کی کشتی هه مان بریزه‌کانی سالانی پیتشور	سه‌رو سامناو هندی: %۷۸ سامناو هندی: %۲۲	سه‌رو سامناو هندی: %۵۶ سامناو هندی: %۴۴	سه‌رو سامناو هندی: %۴۱ سامناو هندی: %۴۲ هه‌ژان: %۱۷	ناستی ژبانی تابوری
به شیره‌یه کی کشتی هه مان بریزه‌کانی سالانی پیتشور	شار: %۵۶ هه‌ژان ناحیه: %۴۴	شار: %۵۶ هه‌ژان ناحیه: %۴۴	شار: %۳۳ هه‌ژان ناحیه: %۵۹ کوئند: %۸	شوینی نیشته‌جیرون
۷۸	۲۲	۲۳	۲۶	۲-کی‌شین
	تارانی شه‌ره‌ف: %۳۲	۴ تارانی شه‌ره‌ف تقمارک‌راوه	تولای شه‌ره‌ف: %۱۹ کیتسه‌ی خیزانی: %۶۶ هه‌ژان‌راو: %۱۵*	هه‌کار
	%۹۱ : ۳۶-۱۶ %۹ : ۷۰-۶۰	%۲۱ : ۱۸-۱۳ %۳۸ : ۳۰-۱۹ %۴۱ : ۶۰-۳۱	%۷ : ۱۸-۱۳ %۵۷ : ۳۰-۱۹ %۳۲ : ۶۰-۳۱ %۴ : ۶۵-۳۵	نهمه‌ن

[illegible]

موزکار	کیشی خیزانی:					
	%۵۵					
	کیشی					
	خزشه رستی:					
	%۶					
	کیشی					
	کومه لایه تی: %۶					
	کیشی دهرونی:					
	%۱۱					
	ته زانو: %۲۲					
تەمەن	%۲۳: ۱۸-۱۳	%۲۴: ۱۸-۱۳	%۲۹: ۱۸-۱۳	%۲۰: ۱۷-۱۳	%۱۷: ۱۷-۱۳	%۲۳: ۱۸-۱۳
	%۵۶: ۳۹-۱۹	%۵۵: ۳-۱۹	%۴۷: ۳۰-۱۹	%۵۹: ۳-۱۸	%۴۱: ۳۰-۱۸	%۵۶: ۳۹-۱۹
	%۲۱: ۶-۳۱	%۲۲: ۶۰-۳۱	%۲۴: ۶۰-۳۱	%۸: ۶۰-۳۱	%۴۲: ۶۰-۳۱	%۲۱: ۶-۳۱

باری خیزانی	شورکر دو: %۶۵	شورکر دو: %۴	شورکر دو: %۵۵	شورکر دو: %۴۵	شورکر دو: %۶۷	شورکر دو: %۵۶
		شورکر دو: %۲۵	شورکر دو: %۴۶			شورکر دو: %۴۴
ثاستی	خوینده وار: %۵۱	خوینده وار: %۷	خوینده وار: %۸۲	خوینده وار: %۸۲	خوینده وار: %۸۲	خوینده وار: %۶۱
خوینده واربی	نه خوینده وار: %۴۹	نه خوینده وار: %۳۳	نه خوینده وار: %۱۸	نه خوینده وار: %۱۸	نه خوینده وار: %۱۸	نه خوینده وار: %۳۹
ثاستی ژبانی	سرو	سرو	سرو	سرو	سرو	سرو
ثابورری	مامناو مندبی: %۲۳	مامناو مندبی: %۴۹	ندبی: %۲۶	مامناو مندبی: %۴۰	مامناو مندبی: %۴۰	مامناو مندبی: %۴۲
	مامناو مندبی: %۶۳	مامناو مندبی: %۳۲	مامناو مندبی: %۴۲	مامناو مندبی: %۴۹	مامناو مندبی: %۴۹	مامناو مندبی: %۳۵
	هزار: %۱۴	هزار: %۱۹	هزار: %۲۳	هزار: %۲۳	هزار: %۱۱	هزار: %۲۳
شوی	شار: %۳۹	شار: %۶۰	شار: %۴۰	شار: %۵۰	شار: %۴۰	شار: %۴۰
نیشته چیرین	نه زار ناحیه: %۳۷	نه زار ناحیه: %۴۰	نه زار ناحیه: %۴۵	نه زار ناحیه: %۴۵	نه زار ناحیه: %۲۳	نه زار ناحیه: %۴۵
	گوند: %۲۴	گوند: %۱۵	گوند: %۲۷	گوند: %۱۵	گوند: %۲۷	گوند: %۱۵

پاريزگای سلیمانی

۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۸	۱۵	۱۹	۲۵	۱-خزکوشتن
شیرهیه کی گشتی به سالانی گشتی هه مان وێژهکانی سالانی پیشور	شیرهیه کی گشتی به سالانی گشتی هه مان وێژهکانی سالانی پیشور	<p>%۳۷: ۲۰-۱۱</p> <p>%۳۲: ۳۰-۲۱</p> <p>%۱۶: ۴۰-۳۱</p> <p>%۵: ۵۰-۴۱</p> <p>%۵: ۶۰-۵۱</p>	<p>%۵۵: ۲۰-۱۱</p> <p>%۲۴: ۳۰-۲۱</p> <p>%۹: ۴۰-۳۱</p> <p>%۶: ۵۰-۴۱</p> <p>%۲: ۶۰-۵۱</p> <p>ته زانراو: %۳</p>	ته من
شیرهیه کی گشتی به سالانی گشتی هه مان وێژهکانی سالانی پیشور	شیرهیه کی گشتی به سالانی گشتی هه مان وێژهکانی سالانی پیشور	<p>%۵۲: شورو کردو:</p> <p>%۳۷: شورو نه کردو:</p> <p>%۱۱: نه زانراو:</p>	<p>%۵۸: شورو کردو:</p> <p>%۳۶: شورو نه کردو:</p> <p>%۶: نه زانراو:</p>	باری خیزانی

خوینده‌وار: %۵۷۳	به شیوه‌ی کی گشتی به شیوه‌ی کی	خوینده‌وار: %۵۵	ناستی
ته خوینده‌وار: %۱۶	همان ریژه‌گانی سالانی گشتی همان	ته خوینده‌وار: %۳۰	خوینده‌وار رسی
ته زانراو: %۱۱	پیشور	ته زانراو: %۱۵	
سه‌رو سامناو مندنی: %۱۳	به شیوه‌ی کی گشتی به شیوه‌ی کی	سه‌رو سامناو مندنی: %۵۵	ناستی ژبانی
مامناو مندنی: %۳۱	همان ریژه‌گانی سالانی گشتی همان	مامناو مندنی: %۲۱	تابوری
هه‌ژار: %۱۱	پیشور	هه‌ژار: %۱۲	
ته زانراو: %۱۲	پیشور	ته زانراو: %۱۲	
شار: %۴۲	به شیوه‌ی کی گشتی به شیوه‌ی کی	شار: %۳۴	شوینی
ته زانراو ناحیه: %۴۲	همان ریژه‌گانی سالانی گشتی همان	ته زانراو ناحیه: %۲۱	پیشته‌جیرون
کوند: %۱۶	پیشور	کوند: %۳۰	
کوندی بچووک: %۱۵	پیشور	کوندی بچووک: %۱۵	
۹	۱۰	۸	۲- کرشتن

موزکار	کلیشه‌ی خیزانی: ۲۷٪ کلیشه‌ی کرمه‌لایه‌تبی: ۲۷٪ ته‌زائز: ۴۱٪*	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور
ته‌من	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور
باری خیزانی	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور	به شیوه‌یکی کشتی هه‌مان پژوه‌کانی سالانی پیشور

[illegible]

موزار	کچھ سی خیزانی: ۱۰٪ قہ زاقہ در: ۶۹٪ کچھ سی کورم لایہ نی: ۸٪	تہ زانراو: ۱۳٪	تہمن
بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی
کشتی ہمان	کشتی ہمان	کشتی ہمان	کشتی ہمان
ریژہ کانی	ریژہ کانی	ریژہ کانی	ریژہ کانی
سالانی پیشور	سالانی پیشور	سالانی پیشور	سالانی پیشور
بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی
کشتی ہمان	کشتی ہمان	کشتی ہمان	کشتی ہمان
ریژہ کانی	ریژہ کانی	ریژہ کانی	ریژہ کانی
سالانی پیشور	سالانی پیشور	سالانی پیشور	سالانی پیشور
بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی	بہ شیوہ کی کشتی
کشتی ہمان	کشتی ہمان	کشتی ہمان	کشتی ہمان
ریژہ کانی	ریژہ کانی	ریژہ کانی	ریژہ کانی
سالانی پیشور	سالانی پیشور	سالانی پیشور	سالانی پیشور

به شيوه يه كي	به شيوه يه كي	به شيوه يه كي	شور و كر دود:	شور و كر دود:	شور و كر دود:	خيزانتي
كشتي هه مان	كشتي هه مان شيوه يه كي	كشتي هه مان شيوه يه كي	%۳۰	%۶۸	%۱۲ شور و كر دود:	باجاري
پژده كاني	كشتي	پژده كاني	%۱۲ شور و كر دود:	%۳۲	%۵ خيزانتي:	
سالاني پيشور	سالاني پيشور هه مان	سالاني پيشور هه مان	%۸ خيزانتي:			
	پژده كاني	پژده كاني				
	سالاني	سالاني				
	پيشور	پيشور				
به شيوه يه كي	به شيوه يه كي	به شيوه يه كي	خوينده وار:	خوينده وار:	%۶۷ خوينده وار:	ناستي
كشتي هه مان	كشتي هه مان شيوه يه كي	كشتي هه مان شيوه يه كي	%۷۷	%۸۴	%۲۲ خوينده وار:	خوينده واري
پژده كاني	كشتي	پژده كاني	%۲۱ خوينده وار:	%۱۶	%۱۱ خيزانتي:	
سالاني پيشور	سالاني پيشور هه مان	سالاني پيشور هه مان	%۲ خيزانتي:			
	پژده كاني	پژده كاني				

	سالانی پیشورو					ناستی ژبانی تابورری
به شیرویه کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشورو	به شیرویه کی به گشتی هه مان شیرویه کی گشتی ریژه کانی سالانی پیشورو هه مان ریژه کانی سالانی پیشورو	سه رومانوانه به تبی: ۶۲٪ مامانوانه تی: ۲۵٪ هه ژار: ۲۵٪ ته زرارو: ۱۲٪	سه رومانوانه مند تی: ۶۲٪ مامانوانه تی: ۳۰٪ هه ژار: ۸٪	سه رومانوانه مند تی: ۵۴٪ مامانوانه تی: ۲۵٪ هه ژار: ۲٪ ته زرارو: ۱۹٪		
به شیرویه کی گشتی هه مان ریژه کانی سالانی پیشورو	به شیرویه کی به گشتی هه مان شیرویه کی گشتی ریژه کانی سالانی پیشورو هه مان ریژه کانی سالانی پیشورو	شار: ۲۰٪ ته زارانویه ک ن: ۷۴٪ گوند: ۶٪	شر: ۳۷٪ ته زارانویه کان: ۵۵٪ گوند: ۸٪	شار: ۳۹٪ ته زارانویه کان: ۳۱٪ گوند: ۲۱٪ گوندی بجورک: ۹٪	شوینی نیشته جی	

پاريزگای دهوك

۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	
۸	۱۰	۱۰	۱۵	۱-خزكوشتن
شپوهيه كي به هه مان گشتي هه مان سالاني پيشور	شپوهيه كي به هه مان گشتي هه مان سالاني پيشور	%۸۰: ۳۰-۱۴ %۲۰: ۱۰-۳۱	%۲۷: ۱۸-۸ %۶۰: ۳۰-۱۹ %۱۳: ۱۰-۳۱	ته من
شپوهيه كي به هه مان گشتي هه مان سالاني پيشور	شپوهيه كي به هه مان گشتي هه مان سالاني پيشور	%۵۰: شووكر دوز: %۵۰: شوو نه كړ دوز:	%۳۳: شووكر دوز: %۶۷: شوو نه كړ دوز:	باري خيزاني
شپوهيه كي به هه مان گشتي هه مان سالاني پيشور	شپوهيه كي به هه مان گشتي هه مان سالاني پيشور	%۴۰: خوښه دوز: %۶۰: نه خوښه دوز:	%۶۰: خوښه دوز: %۴۰: نه خوښه دوز:	ناسي خوښه دوز رايي

شیریه کی به	شیریه کی به	به	سره سامناو هندی: %۴۰	سره سامناو هندی:	ثانسی ژبانی
هه مان گشتی	هه مان گشتی	گشتی	%۵۳۰	%۳۴	تابووری
سالانی پرژ هه کانی	سالانی پرژ هه کانی	پرژ هه کانی	%۱۰: هه ژار: %۲۰: ته زانراو: %۱۰: شار: %۱۰	%۱۳: هه ژار: %۵۲: ته زانراو: %۲۷: شار: %۷۲	شویی
شیریه کی به	شیریه کی به	به	%۴۰: قه زانراو ناحیه کان: %۴۰: گوند: %۴۰	%۷۲: قه زانراو ناحیه کان: %۷۲	نیشته جینوون
هه مان گشتی	هه مان گشتی	گشتی			
سالانی پرژ هه کانی	سالانی پرژ هه کانی	پرژ هه کانی			
پیشور	پیشور	پیشور			
۴	۹	۶	%۵۰: تاوانی شه رهف	%۵۰: تاوانی شه رهف	۲- کو شقن
			%۸۳: ۳-۱۹	%۶۷: ۳-۱۹	هوکار
			%۱۷: ۱۰-۳۱	%۲۳: ۱۰-۳۱	ته معن
			%۸۳: شوو کو درو: %۱۷: جیا بو ووه: %۸۳	%۶۷: شوو کو درو: %۲۰: شوو نه کو درو: %۱۱: جیا بو ووه: %۱۱	درخی خیزانی

ناستی	خویندهوار: %۵۴۴ نه خویندهوار: %۵۶	خویندهوار: %۳۳ نه خویندهوار: %۶۷			
ناستی ژبانی ثابوری	سه رومناوهندی: %۱۰۰ سامناوهندی: %۵۰ نه زانراو: %۱۰۰	سه رومناوهندی: %۳۳ سامناوهندی: %۱۷ نه زانراو: %۵۰			
شویی نیشته جیوون	شار: %۳۳ قه زانوا ناحیه کان: %۶۷	قه زانوا ناحیه کان: %۱۰۰			
۳- سوتاندن	۸۵ (ورده کاریه کان) تایاره	خوسوتان: ۵۱ قه زانوا قه ده: ۳۴	خوسوتان: ۲۵ قه زانوا قه ده: ۲۵	خوسوتان: ۲۱ قه زانوا قه ده: ۵۷	
هوکار	کیشی: %۱۱ قه زانوا قه ده: %۶۱ کوشتی به نه قه ده: %۱۵ کیشی پیده روئی: %۵۲ نه زانراو: %۵	خیزانی:			

تعمد	%۳۲: ۸-۸ %۵۶: ۳۰-۱۹ %۱۱: ۶۰-۳۱ ته زانراو: %۱	%۷۵: ۳۰-۱۳ %۲۵: ۶۰-۳۱	%۷۹: ۳۰-۱۳ %۲۱: ۶۰-۳۱		
دوخی خیزانینی	%۵۹: شووکر دوو: %۵۹ شوونکر دوو: %۴۰ به ده زگیان: %۱	شووکر دوو: %۶۵ شوونکر دوو: %۲۵	%۵۶: شووکر دوو: شوونکر دوو: %۴۴		
ثاستی	%۵۵: خویندهوار: %۴۵ ته خویندهوار: %۴۵	خویندهوار: %۵۱ ته خویندهوار: %۴۹	%۵۲: خویندهوار: ته خویندهوار: %۴۷		
شویی	%۱۸: شان: %۸۲ ته زان ناحیه کان: %۸۲	%۴۱: شان: %۴۱ ته زان ناحیه کان: %۴۹	%۲۹: شان: %۵۳ ته زان ناحیه کان: %۵۳		
نیشته جیرون			%۱۰: گوند: %۱۸ گوند: %۱۸		

به‌شی سیّهم

شاره‌کانی هریم و دروستبوونی "رووبه‌ری
گشتی" ی نوخبه‌ویی

شاره‌کانی هه‌رێم و دروستبوونی "پووبه‌ری گشتی" ی نوخه‌ویی

سه‌رمنا

ئه‌وه‌ی ئه‌م‌پۆ به‌ هه‌ر یه‌كێك له‌ شاره‌كانی كوردستاندا تیپه‌پریت، ده‌زانیت كومه‌لیك پووبه‌ری كومه‌لایه‌تی نوێ له‌ دروستبووندان كه‌ جیاوازن له‌ پووبه‌ره‌ كومه‌لایه‌تییه‌ سونه‌تیانه‌ی جاران له‌ كوردستاندا ئاماده‌ بوون. ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ چاخانه‌ و قاوه‌خانه‌ و باخ و گۆپه‌پان و شوینی یه‌كدیبینین و سه‌یران و گفتوگۆکردن دروست بوون، كه‌ جاران یان نه‌بوون یان به‌و شیوه‌یه‌ی ئه‌م‌پۆكه‌ له‌ دونیای ئێمه‌دا بوونیان نه‌بووه‌. له‌ شارێکی وه‌ك سلیمانیدا بۆ نمونه‌، ده‌یان شوینی وه‌ك "كافی نالی" له‌ سه‌رچنار، "قاوه‌خانه‌ی كۆلتووری"، "كافی ١١"، قاوه‌خانه‌ی "سیتی سینتەر" و "سیتی ستار" و "باخی شار" و چه‌ندانی تر دروست بوون، كه‌ پێشتر له‌و شیوه‌ شویتانه‌ بوونیان نه‌بووه‌. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ دروستبوونی چه‌ندان شه‌قام و مۆل و باخچه‌ی نوێ و چه‌ندان یانه‌ و شوینی هه‌وانه‌وه‌ كه‌ به‌سه‌ریه‌كه‌وه‌ به‌شێكن له‌ هه‌نده‌سه‌ی نوێی شاره‌كان له‌ هه‌رێمدا. له‌ هه‌ولێر و ده‌وكیش هه‌مان دیارده‌ ئاماده‌یه‌ و گۆرانه‌كانیش له‌و دوو شارهدا هاوشیوه‌ن و هه‌مان ئاراسته‌شیان هه‌یه‌. له‌و دوو شاره‌شدا

چەندان قاوه‌خانه و يانه و مۆل و پارک و شوينی گشتیی نوؤ دروست کراون، که له دونیای بهر له راپه‌پیندا بوونیان نه‌بووه. ژمارهی ئەم جۆره شوینانه‌ش تا دیت ڤوویان له زیادبوون و گه‌وره‌بوونه و تا دیت زیاتر ڤوخساری شاره گه‌وره‌کانی کوردستان ده‌ستیشان ده‌که‌ن.

ئەم ڤووبه‌ره تازانه به‌شیکن له ڤرۆسە‌ی تازه‌بوونه‌وه‌ی شاره‌کانی کوردستان، ئەو ڤرۆسه‌یه‌ی به ئینگلیزی پیتی ده‌لین ئوربانیزه‌یشن urbanization و هیمابۆ دروستبوونی کۆمه‌لێک ڤووبه‌ری شاری نوؤ ده‌که‌ن جیاواز له ڤووبه‌ره سونه‌تییه‌کانی ناو دونیای ئیمه. له‌م شوینه تازانه‌دا هه‌م کتیب و ڤۆژنامه و بلاوکراوه‌ی جیاواز هه‌ن، هه‌م په‌یوه‌ندیی ئینته‌رنیتی هه‌یه، که ئەو شوینانه به دونیای ده‌ره‌وه‌هه‌ گری ئه‌ده‌ن، هه‌م "جمهور" یکی تیدا به جیاواز له جمهوری زۆریک له شوین و ڤووبه‌ره‌کانی تری ناو کۆمه‌لگای ئیمه. هه‌موو ئەم شتانه له ڤووی تیورییه‌وه ئه‌گه‌ری ئه‌وه به‌م شوینانه ئه‌ده‌ن که ببن به شوینی ئه‌لته‌رناتیف و داهینه‌ری گوتار و زمان و په‌یوه‌ندی و خه‌یالێک جیاواز له‌وه‌ی له ڤووبه‌ره سونه‌تییه‌کاندا ئاماده‌یه. به‌لام ڤرسیاره‌که ئه‌وه‌یه: ئایا به‌راست ئەم ڤووبه‌ره تازانه چین و چۆن بتوانین له‌ڤووی تیورییه‌وه مامه‌له‌یان بکه‌ین؟ چ جۆره چه‌مک و زمان و تیورییه‌ک به‌کار به‌نین بۆ تیگه‌یشتن له چیه‌تی ئەم شوینانه و له‌و ئه‌رک و ڤۆلانه‌ی ده‌شیت له ژیانی کۆمه‌لایه‌تیدا ببینن؟ ئه‌وه‌ی من لیره‌دا بۆ خوینده‌وه‌ی ئەم ڤووبه‌ره نوێیانه پێشنیاری ده‌که‌م، چه‌مکی "ڤووبه‌ری گشتیی"، به‌و شیوه‌یه‌ی لای فیه‌لسوفی ئەلمانی: یۆرگن هابرماس و هه‌ندیک تیوریستی تری دوا‌ی

هابرماس ئاماده‌یه. به‌بۆچوونی من ئهم چه‌مکه ده‌توانیت هاریکارمان بێت بۆ دروستکردنی چوارچۆیه‌کی تیوری بۆ خۆیندنه‌وه و پاقه‌کردنی ئهم پرۆسه تازانه‌ی به‌شاربوون و دروستبوونی ئهم ڤووبه‌ره نوێیانه له‌ دونه‌ی ئێمه‌دا.

به‌لام به‌ر له‌وه‌ی له‌سه‌ر هه‌ندیک ئاکاری سه‌ره‌کی ئهم ڤووبه‌ره تازانه‌ بدویم، سه‌ره‌کێترین پرسیاریک لێرده‌ا بیکه‌م ئه‌مه‌یه: ئایا به‌راست ئهم شوێنه تازانه "ڤووبه‌ری گشتی"ی نوێن به‌ مانا هابرمازییه‌که‌ی، یان شتیکی جیاوازن و به‌شیکن له‌ کۆمه‌لیک پرۆسه‌ی کۆمه‌لایه‌تییه‌کیه که کرده‌ی دروستکردنی "ڤووبه‌ری گشتی" ئاراسته‌یان ناکات. بۆ وه‌لامدانه‌وه‌ی ئهم پرسیاره‌ پێویسته سه‌ره‌تا ماناکانی چه‌مکی "ڤووبه‌ری گشتی" لێک بده‌ینه‌وه.

ڤووبه‌ری گشتی چییه‌؟

یورگن هابرماس، فه‌یله‌سوف و کۆمه‌لناسی ئه‌لمانی، له‌ سالی ۱۹۶۲ کتێبێک به‌ ناوی *گۆر/ئانکاریه بونیادییه‌کانی ڤووبه‌ری گشتی* ده‌نووسیت، ئهم کتێبه دواتر ده‌بێت به‌ یه‌کێک له‌ کتێبه هه‌ره گرنگ و به‌ناوبانگه‌کان ده‌رباره‌ی "ڤووبه‌ری گشتی" که به‌ عه‌ره‌بی "المجال العام" و به‌ ئینگلیزی *Public Sphere* ی پێ ده‌لێن. هابرماس له‌م کتێبه‌دا به‌وردی ده‌ستنیشانی ماناکانی "ڤووبه‌ری گشتی" ده‌کات و ده‌یکات به‌ یه‌کێک له‌ چه‌مکه سه‌ره‌کییه‌کانی قسه‌کردن له‌سه‌ر کۆمه‌لگا مۆدێرنه‌کان. کتێبه‌که وێنه‌یه‌کی گشتی و ئایدیالیی ئه‌و "ڤووبه‌ره گشتیه‌" ده‌کیشیت که پرۆسه‌ی تازه‌بوونه‌وه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی کۆمه‌لگا ئه‌ورووپیه‌کان له‌گه‌ل خۆیاندا ده‌یه‌ینن. ڤووبه‌ریک

ئەو بە "مۆدىلى لىبرالانەى پروبەرى گشتى بۆرجوزايانە" لە سەدەى ھەژدەھەمدا ناوى دەنیت. ھابرماس لە داتاشینی چەمكى "پروبەرى گشتى" دا سەرنج لە و گۆرانکاریانە ئەدات كە لە سەدەى ھەژدەھەمدا لە كۆمەلگا ئەوروپییەكاندا دیتە كاپەو، بەتایبەتى ئەو گۆرانکاریانەى كە چینی بۆرژوازیی لە ژيانى گشتى ئەو كۆمەلگایانەدا دروستى دەكات. لە دیدى ھابرماسدا یەكێك لە گرنگترین گۆرانکارییەكانى سەدەى ھەژدەھەم، بریتییه لە دروستکردنى شوینی كۆبوونەو و پێكەوهبوونی كۆمەلایەتى لەناو شارەكاندا، شوینێك كە تیاياندا ھەم كات بەسەر دەبریت و ھەم قسەوباس و راگۆرکی لەسەر مەسەلە سەرەكى و گشتییەكانى ژيانى كۆمەلایەتى دروست دەبیت. لە دیدى ھابرماسدا، ئاكارى سەرەكى ئەم كۆبوونەو و راگۆرکیتیانە دەستگەبشتن و گۆرپنەوێ ئازادى زانیارییەكانە بە ھەمووان و لەنێوان ھەموواندا.

ھابرماس شوین لە "پروبەرى گشتى" دا وەك پروبەریكى جوگرفى مامەلە ناكات، بەلكو وەك پەھەندیكى گرنك لە پەھەندەكانى ژيانى كۆمەلایەتى وینای دەكات. چاخانهكان و قاوێخانهكان و زانكۆكان و شوینە گشتییەكانى تر، تەنھا بالەخانە و بینا و پروبەرى جوگرافیى تاییەت نین، تەنھا شوینی مادى نین، بەلكو درێژكراوێ ژيانى كۆمەلایەتین. شوینێكن تیاياندا خەلك بێر و بۆچوونى خۆیان دەر دەبێر و باس لە ژيانى خۆیان لەناو كۆمەلگادا دەكەن (Habermas 49: 1974). لە دیدى ھابرماسدا ئەوانەى لەم شوینانەدا كۆ دەبنەو و را و بۆچوونەكانى خۆیان دەر دەبێر، ئەو كەسانەن كە "پای گشتى" دروست دەكەن (Habermas)

(1974: 50).

لای هابرماس ئەم "پرووبه‌ره گشتیه" دوو ئاکاری سه‌ره‌کی هه‌یه. یه‌که‌میان ئه‌وه‌یه هه‌موو که‌سیک ئه‌توانیت بچیته‌ ناویه‌وه. دووه‌میان ئه‌وه‌یه هه‌مووان تیايدا ئازادانه توانای قسه‌کردن و راگورکێ و ده‌ربڕینی بۆچوونه‌کانی خۆیان هه‌یه (Habermas 1974: 49). هه‌مووانیش وه‌کو یه‌ک ده‌ستیان به‌و زانیاریانه‌ ده‌گات که له‌به‌رده‌ستدایه، واته هه‌چ زانیارییه‌ک له هه‌چ که‌س و لایه‌نیک ناشارد‌ریته‌وه. ئەمانه‌ وا ده‌که‌ن هابرماس ئاکاریکی دیموکراسییانه‌ی به‌هێز به "پرووبه‌ری گشتی" به‌خشیت.

ئهو خاله‌ی که هابرماس له‌سه‌ری ده‌وه‌ستیت ئه‌وه‌یه، که له‌م "پرووبه‌ره گشتی" دا بۆچوون و دید و روانینی جیاواز و که‌سانی سه‌ر به‌ چین و پینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی جیاواز ئاماده‌ن. "گشتی" له‌ ده‌سته‌واژه‌ی "پرووبه‌ری گشتی" دا هه‌یما بۆ دروستبوونی فه‌زایه‌کی کۆمه‌لایه‌تی هاوبه‌ش ده‌گات، که کراوه‌یه به‌ پووی هه‌موواندا و تیايدا هه‌مووان ده‌توانن بچنه‌ ناو ده‌زگاكان و گوتاره‌کانیه‌وه، هه‌مووان ئه‌توانن له‌و فه‌زایه‌دا باس له "مه‌سه‌له گشتیه‌کان" ی ژیا‌نی پینکه‌وه‌بیا‌ن بکه‌ن و هه‌رکه‌سه و ده‌نگی خۆی وه‌ک ده‌نگی بیستراوی ناو ئه‌و پرووبه‌ره ئه‌زموون بکات. ئه‌وه‌ی "گشتی" یه‌ له "پرووبه‌ری گشتی" دا ئه‌و مه‌سه‌لانه‌یه که شوینی گرنگی‌پێدانی هه‌مووان، شت‌گه‌لیک نین په‌یوه‌ندیان به‌ ژیا‌نی تایبه‌تی ئەم یان ئه‌و که‌س و لایه‌نه‌وه هه‌بیت، به‌لکو ئه‌و شتانه‌یه که په‌یوه‌ندیان به‌ ژیا‌نی گشتیه‌وه هه‌یه.

وه‌ک وتم هابرماس دروستبوونی ئەم پرووبه‌ره گشتیه

بە ئاكارى بۆرژوازيەتەۋە گرىڭ ئەدات و بۆرژوازيەت ۋەك دروستكەرى ئەو پووبەرانە دەيىنىت، بەلام ھاۋكات لەو كىتەپدا ھابىرماز ھىما بۇ دروستبۈۋىنى "پووبەرى گىشتى تر" و جىاۋاز لە "پووبەرى گىشتى"ى بۆرژوازيانە لە سەدەى ھەژدەھەم و ئۆزدەھەمدا دەكات. بۇ نمۇنە باس لە "پووبەرى گىشتى پىرۇلىتارىيا" دەكات، كە شىگەلىكى تىدا دەگوتىت و ئالۇگۆپ دەكرىت جىاۋاز لەۋەى لە پووبەرى گىشتى بۆرژوازيانەدا دەكرىت. ھابىرماز ئەم پووبەرە گىشتى پىرۇلىتارىيە بە "پووبەرى كەنار" ناو دەبات، لە كاتىكدا "پووبەرى گىشتى"ى بۆرژوازيانە ۋەك "ناۋەند" يان "سىنتەر" ناو دەنىت. خالىك لە تىزەكەى ھابىرمازدا بەرچاۋە ئەۋەپە لە سەدەى ھەژدەھەمدا پەيۋەندىيەكانى ناو "پووبەرى گىشتى" پەيۋەندىيە پووبەرۋو و فىزىيىيە، كەسەكان بۇ ئەۋەى را و بۆچۈنەكانىيان بلىن، دەبۋايە خۇيان لەناۋ ئەو پووبەرانەدا ئامادە بن، يان لانى كەم ئەو نووسىن و وتارانە بخۈننەۋە كە لە پۇژنامە تىراژكەمەكانى ئەو سەردەمدا لەناۋ ئەو چاخانە و قاۋەخانە و شۈينە گىشتىيانەدا دادەنران. لە دۇنيای ئەمىرۇدا ئەم دۇخە بەتەۋاۋى گۆراۋە، ھابىرماز خۇشى لە ئەنجامى گەشەى تەكتۇلۇژىيەى پەيۋەندى و ھاتنەكايەى بەرفراۋانى مېدىيەى جەماۋەرىدا دەسكارىي تىزەكەى دەكات و پى لەسەر ئەۋە دادەگرىت كە مەرج نىيە مۇقەكان پووبەرۋو يەكتىرى بېيىن بۇ ئەۋەى بېن بە بەشىك لە پووبەرى گىشتى. تاكەكەسەكان دەتۈانن بىر و بۆچۈنەكانىيان لە پۇژنامەكان و گۇقارەكان و تەلەفىزۇنەكان و رادىئۇكان و سايتەكانى سەر ئىنتەرنىتدا بەيان بكەن و بەمەش بېن بە

به‌شیک له‌و رای گشتییی که دروست ده‌بیت، ئه‌مه‌ش مانای ئه‌وه‌ی که ده‌کریت ڕووبه‌ری گشتی تر دروست بیت به‌بی تیپه‌رین به‌ناو کرده‌ی یه‌کتربیین و پیکه‌وه‌بوونی فیزیاییانه له‌شونینکی گشتیدا.

ڕووبه‌ری گشتی و عه‌قلانیه‌ت

له‌ دیدی هابرمازدا ئه‌وه‌ی ده‌توانیت له‌و گشته ئالۆزه‌ی ئاماده‌گیی له‌ناو ڕووبه‌ری گشتیدا "رایه‌کی گشتی" دروست بکات، بیرکردنه‌وه و به‌رخوردی عه‌قلانیانه‌یه، توانای عه‌قله له‌یه‌ک‌خستنی ڕا و بۆچوونه جیاوازه‌کاندا، دروستبوونی ڕیکه‌وتنه له‌نیوان دید و ڕوانینه جیاوازه‌کاندا له‌سه‌ر بنه‌مای گفتوگۆ و به‌رخوردی عه‌قلانی. ئه‌م ڕه‌گه‌زه عه‌قلانیانه‌یه وا ده‌کات گرنگ نه‌بیت کێ چ پاشخانکی کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه و کێ له‌ کۆیوه هاتوه، گرنگ نه‌بیت ئه‌وه‌ی قسه ده‌کات کو‌پی چ بنه‌ماله و خیزانیک بیت و له‌ کام به‌شی کۆمه‌لگاوه هاتبیت. ئه‌وه‌ی له‌ ڕووبه‌ری گشتیدا که‌سه‌کان به‌یه‌که‌وه کۆ ده‌کاته‌وه پینگه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانیان نییه، به‌لکو توانای به‌رخورد و قسه‌کردن و ڕیکه‌وتنی عه‌قلانیانه‌یه. ئه‌مه‌ وا ده‌کات هابرماز ئاکاریکی عه‌قلانی به‌ "ڕووبه‌ری گشتی" بیه‌خشیت. به‌کو‌رتی لای هابرماز "ڕووبه‌ری گشتی" هه‌لگری سێ ئاکاری سه‌ره‌کییه له‌یه‌ک کاتدا که بریتین له‌: یه‌که‌م ئه‌م ڕووبه‌ره ڕووبه‌ریکی دیموکراسیانه. دووه‌م، ڕووبه‌ریکی عه‌قلانیانه و سێهه‌م ڕووبه‌ریکی ڕه‌خنه‌گرانه‌یه. هاوکات چه‌مکی "ڕووبه‌ری گشتی" لای هابرماز چه‌مکیکی نۆرماتیفیه، واته چه‌مکیکی پێوانه‌یی پۆزه‌تیفه و نا‌کریت مانای نیگه‌تیفی هه‌بیت (Habermas ۱۹۷۴: ۵۴). له‌م ڕووبه‌ردها ها‌ولاتیان به‌یه‌ک

دهگن و خويان پيك دهخن و ديالوگ دهگن، دهره نجامه كه شي دروستبوونی رای گشتیه له كومه لگادا.

پووبه ری گشتی و دهولت

بیرۆكه ی سه ره كي له "پووبه ری گشتی" دا بیرۆكه ی جیاكر د نه وه ی ده زگاكانی دهولته له و پووبه ره گشتییانه ی هاوولاتیان خویان بو خویانی دروست دهگن، چ له فورمی دهزگا و شویی كۆبوونه وه و قسه كردن و بلاوكر د نه وه و كۆكرتن و به یه كگه یشتندا، چ له فورمی چهندان گوتاری جیاوازا له و گوتارانه ی دهولت به ره میان دههینیت. به م مانایه "پووبه ری گشتی" هم شوین و دهزگایه، هم جورێکی تایبه ته له قسه كردن و بیركر د نه وه. جیاكر د نه وه ی ده زگاكانی دهولت و گوتاره كانی له و دهزگا و گوتارانه ی هاوولاتیان خویان دروستی دهگن، تیزه ی سه ره كيی ها برمازه له كتیبه كهیدا و "پووبه ری گشتیش" نه و چه مكه یه كه هیما بو شه م سه له یه دهكات. تیکه لبوونی دهولت و پووبه ری گشتی به یهك، كۆبوونه وه یان به یه كه وه، یان بوونیان به یهك، نه و سیسته مه توتالیتاریانه دروست دهكات كه له سه ده ی بیسته مدا بینیمانن. بۆیه "پووبه ری گشتی" یهك له پنداویستیه سیاسی و تیورییه كانی سیسته می دیموكراسی خۆشیه تی. لای ها برماز "پووبه ری گشتی" بیشكه ی نه و گوتارانه یه كه گوتاری دهولت نین، گوتاری هاوولاتیان و كومه لگان و دیدی نه مان بو ژبانی گشتی دهخاته روو. وهك ژنه فه یله سوفی نه مریکی، نانسی فریزه ر، دهلێت چه مکی "پووبه ری گشتی" لای ها برماز وهك "شانۆیهك وایه له كومه لگا مۆدیرنه كاندا تیایدا له

پینگای قسه‌کردنه‌وه به‌شداربوونی سیاسی چالاک ده‌کریته‌وه. پووبه‌ری گشتی ئه‌و پووبه‌ریه‌یه که تیایدا هاوولاتیان بیر له مه‌سه‌له هاوبه‌شه‌کانیان ده‌که‌نه‌وه (Fraser ۱۹۹۰: ۵۷). به‌کورتی، "پووبه‌ری گشتی" ئه‌و پووبه‌ره کۆمه‌لایه‌تییه که تیایدا ئه‌و گوتار و پوانینه دروست ده‌بن و بلاو ده‌بنه‌وه، که یه‌که‌م گوتار و پوانینی ده‌وله‌ت نین، دووه‌م ه‌یی هه‌مووانه له کۆمه‌لگادا.

په‌خنه له دیدی هابرماز

بینگومان ئه‌م لیکدانه‌وه‌یه‌ی هابرماز بۆ "پووبه‌ری گشتی" په‌خنه‌یه‌کی زۆر کراوه و نیشان دراوه ئه‌و پووبه‌ره له سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌مدا به‌و پاده‌یه کراوه نه‌بووه به‌ پووی هه‌موو گروپه‌کان و تاکه‌که‌سه‌کاندا وه‌ک هابرماز ده‌لێت. چینه هه‌زاره‌کانی کۆمه‌لگا و گروپه لاوازه‌کان و ژنان، به‌شیک نه‌بوون له‌وانه‌ی له‌و "پووبه‌ره گشتی" دا ئاماده بوون. واته ئه‌م گشتیبوونه به‌و پاده‌یه گشتی نه‌بووه که هابرماز باسی ده‌کات (Fraser ۱۹۹۰). هاوکات هه‌ر له‌و سه‌ده‌یه‌دا "پووبه‌ری گشتی" ی دژ و پووبه‌ری ئه‌لته‌رناتیفی هیز و گروپه‌کانی تر دروست بووه و شتیک به‌ مانای یه‌ک پووبه‌ری گشتی له‌ فۆرمه هابرمازییه‌که‌یدا بوونی نه‌بووه. بینگومان ئه‌م په‌خنانه په‌خنه‌ی گرنگ و هاریکاری هه‌موو ئه‌وانه ده‌کات که له‌م دیده تیورییه‌وه له‌ گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لگا‌کان ده‌پوانن، به‌لام خالیک که گرنگه باس بکریته‌وه‌یه که گه‌شه‌کردنی "پووبه‌ری گشتی" له‌ ئه‌زموونی کۆمه‌لگا ئه‌وروپیه‌کاندا پووی له‌ دابینکردنی ئه‌و لانی

کهمه یه کسانى و دادپهروهرييه که هابرماز دهيداته پال ئەم پووبه ره. ئيشکردنى سيستمى ديموکراسيى و گهشهکردنى، به مانايهک له ماناکانى، ماناي به ديموکراسييوونى ئەو پووبه ره گشتييه و گۆرپينهتى به شوينى کۆبوونه وهى زياد له هينىکى کۆمهلايهتى و بۆ شوينىک بۆ ژنان و پياوان و کرىکاران و هتد... ئەمپۆ به شينكى گه وهى "پووبه رى گشتى" له کۆمه لگا ئەوروپيهکاندا ئەو لانى کهمه له يه کسانى بۆ ژمارهيهكى گه وهى که سهکان و گروپ و چينه جياوازهکان دهسته بهر کردوه. مينژووى گهشهکردنى ئەم پووبه ره گشتييه له ئەوروپادا مينژووى گۆرانيهتى له "پووبه رىکى گشتى بۆرژوازى" وه بۆ پووبه رىکى گشتى کراوه به پووى هيزه کۆمهلايهتبييهکانى دهره وهى بۆرژوازيهتدا.

پووبه رى گشتى له دونياى ئەمپۆدا

له دونياى ئەمپۆدا دهکريت زياد له چهند "پووبه رى گشتى" دروست ببيت، گروپه سياسى و کۆمهلايهتبييه جياوازهکان دهتوانن "پووبه رى گشتى"ى تايهت به خويان دروست بکهن و گهشه پى بدهن (Dahlgren ۲۰۰۶: ۱۵۲). ئەم پووبه ره گشتيانهش دهشيت پووبه رىکى گشتى نانۆرماتيفى و نيگهتيف بن، واته مهرج نيه ههميشه پووبه رى باش و پۆرهتيف بن، بۆ نموونه دهکريت پووبه رىکى گشتى فاشيستی يان سهلهفى يان ناسيۆناليستى په رگير دروست ببيت و جورىک له را و بۆچوون و ديدى تيادا بهرهم بيت که دژ به پينگوه ژيانى سياسى و کۆمهلايهتى هينمن و ئارام بيت. ئەم خاله نيشانى ئەدات ئەوانهى ئەمپۆکه تيوريزهى "پووبه رى

گشتی" ده‌که‌ن، ئەو دیدە نۆرماتیڤییەى ھابرمازیان بۆ ئەم
پووبەرە نییە کە باسمان کرد و بەردەوام وەک پووبەریکی
پۆزەتیڤ مامەلەى ناکەن.

لە کتێبى ھىجگار گرنگ و بنچىنەیدا: دینیس ماکوایل،
پۆلى میدیای جەماوەرى، ئەوەى پێى دەلێن ماس میدیا،
پوون دەکاتەو و کاریگەرییەکانى لەسەر "پووبەرى گشتى"
نیشان ئەدات. لای ئەم نووسەرە "پووبەرى گشتى" پێناسىکى
گشتیتەر و فراوانترى ھەيە و وەک ئەو پووبەرە دەپناسىنێت
کە دەکەوتە نێوان بەشى خوارەوێ کۆمەلگا و ئەو توێژە
بالادەستەو کە کۆمەلگا ئاراستە دەکات (McQuail 2005: 181).
خوارەوێ کۆمەلگا لە ھاوالتیان پێک دێت، بەلام
توێژەکەى سەرەو دەزگا حوکومىیەکان و ھیزە سەرەکیەکانى
بازارن (McQuail 2005: 181). لای ئەم نووسەرە "پووبەرى
گشتى" بە مانایەک لە ماناکان، دەگۆرێت بۆ "کۆمەلگای مەدەنى"
و ئەو پۆلە دەبىنێت کە کۆمەلگای مەدەنى لە دیدە تۆکفیلیەکەو
بەرامبەر بە دەولەت دەگێژێت. ئەم نووسەرە کە باس لە پۆلى
میدیای جەماوەرى دەکات باس لە کۆمەلێک مەرج دەکات کە
دایىکردنیا گرنگە بۆ ئەوێ بتوانن وەک پووبەریکی گشتى
کار بکەن، ئەو مەرجانەش بریتىن لە کرانەو و شەفافىت، ئازاد
بوون، پێزگرتنى جیاوازی دەنگەکان و پلورالىزمى کۆمەلایەتى.
میدیای جەماوەرى دۇنیای ئەمرو میدیایەکی یەکناراستە نییە،
واتە میدیای تەلەفیزیۆن و رادیۆ و پوژنامە و گوڤارە کۆنەکان
نییە کە تیاپاندا پەيامەکە لەناو ئەو ئامرازە تەکنۆلۆژیانەو بەر
گوى و چاوى گۆیگران و بینەرەن بکەون، بەلکو میدیایەکی
دووناراستەيە و گۆیگران و بینەرەن دەتوانن راستەوخو

کاردانه وه کانی خویان بهرام بهر به وهی دهگوتریت و دهبیریت،
 دهر بېرن. بهمهش توانای گهوجانندن و خراپه کارهیتان و
 په یوهندی په کجه مسره لاوازتر ده بیت و نه گهری گورینه وهی
 نه رگومینتی عه قلانیانهش گه وره تر ده بیت. له سالانی نه وه ده وه
 و له گهل هاتنی ئینته رنیت و میدیای دیگیتالی و کومه لایه تیدا
 توانای کاردانه وهی کومه لگا به پووی نه وهی دهگوتریت و
 دهنووسریت و دهر دهکه ویت، زیاتر و گه وره تر بووه. له سهر
 په یوهندی نیوان ئینته رنیت و پووبهری گشتی له چهند سالی
 پابردودا دهیه هه کتیب نووسراوه، ئیره شوینی پاره وستان
 له سهر دیده جیاوازه کانی ناو نه م نه ده بیاته زوره نییه، نه وهی
 گرنگه بیزانین که چه مکی پووبهری گشتی په کیکه له چه مکه
 سه ره کییه کانی قسه کردن له زیاد له دهرکه وتیکی سیاسی و
 کومه لایه تی و نه خلایقی کومه لگاکانی نه مړوکه.

پووبهری گشتی نه کوردستاندا

خالیک که دهشیت له سهری پیک بین نه وهیه، که کومه لگای
 ئیمه کومه لگایه کی په کسان و دادپه روه نییه به و مانایه ی
 دهزگاکان و چوارچینه سهره کی و بنه پرتیه کانی نه و
 کومه لگایه مرقه کان وهک تاکه که سی په کسان ببین و مامه له
 بکه ن، به بئ گویدانه ئیتیمای ناوچه یی و سیاسی و خیزانی و
 بنه مالیه ی و دوله مندی و هه ژاری و هند... نه م چوارچینه،
 ئیدی له چوارچینه سیاسیه کانه وه بیکره بۆ چوارچینه
 بیرۆکراسیه کان و له وانیشه وه بۆ چوارچینه ئایینی و
 نه خلایقیه کان، مرقه کان و گروپه کان دهخه نه په یوهندی
 بونیادی نییه کسانه وه و هه رمیه تیکی تاییه ت له مافی

قسه‌کردن و گوێزپایه‌لیکردندا ده‌سه‌پێتن. له‌پال ئه‌مه‌دا ئه‌م کۆمه‌لگایه‌که‌ چه‌ندان پێوه‌ری جیاوازی نایه‌کسانی هه‌یه‌ له‌ رینگایانه‌وه‌ به‌های مرقفه‌کانی پێ ده‌وێت و ئه‌میان له‌و پتریان به‌ باشتتر و به‌پێزتر و خاوه‌نماfter و قورستر و گرنگتر ده‌زانیت، ئیدی له‌ پێوه‌ره‌ دینییه‌کانه‌وه‌ بێگره‌ بۆ پێوه‌ره‌ خیزانییه‌کان و له‌وانیشه‌وه‌ بۆ پێوه‌ره‌ سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و فره‌هه‌نگیه‌کان. به‌کورتیه‌که‌ی "ژیانی گشتی" له‌ کۆمه‌لگای ئیله‌دا ژيانیکی پر نایه‌کسانی و بێدادی و فره‌ق و جیاوازی فره‌جۆر و فره‌ئاسته‌. بۆیه‌ ئه‌وه‌ی ناوی "گشتی" له‌ دونه‌ی ئیله‌دا "گشتی" نییه‌ به‌ مانا هابرمازییه‌که‌ی، هه‌روه‌ها گشتی نییه‌ به‌ مانا دیموکراسیه‌که‌ی. "ژیانی گشتی" له‌ کۆمه‌لگای ئیله‌دا ژيانیکی پارچه‌پارچه‌ و دابه‌ش و لیکداپراوه‌، به‌تایبه‌تی له‌ دونه‌ی دوا‌ی راپه‌ریندا به‌شی هه‌ره‌زۆری "گشتی" بوونه‌کانی ئه‌م ژيانه‌ وێرانکراون و دونه‌ی ته‌ریب و له‌یه‌کداپراوی بیه‌یه‌ندیی شوینی "گشتی" بوونه‌کانی گرتۆته‌وه‌. من له‌ زیاد له‌ نووسینیکدا باسم له‌ دروستبوونی "کۆمه‌لگای گیتۆ" و "له‌دایکبوونی پاسه‌وان" له‌ دونه‌ی دوا‌ی راپه‌ریندا کردوه‌، که‌ ئه‌رکی ئه‌و پاسه‌وانانه‌ پاراستنی ئه‌و سنووره‌ که‌ ورا نه‌یه‌ که‌ دونه‌ی گیتۆکان و که‌ره‌که‌کان و گیتۆکان له‌یه‌کتری جیا ده‌که‌نه‌وه‌. ئه‌م دابه‌شبوونه‌ هه‌مه‌لایه‌نه‌ وای کردوه‌ زۆر گروپ و ده‌سته‌ له‌ کوردستاندا هه‌ولی دروستکردنی "روبه‌ریکی گشتی"ی تایبه‌ت به‌ خۆیان بده‌ن.

میدیای جه‌ماوه‌ری و ئینته‌رنیته‌ش له‌ هه‌ندیک ئاستدا ئه‌م دابه‌شبوونانه‌ی گه‌وره‌تر و قوولتر کردۆته‌وه‌. ئه‌م میدیایه‌ زۆر جار دابه‌شبوونه‌کانی ناو واقعی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی

گورپوه بؤ دابه شپوونی ناو دونیای دیگیتال و له ویدا سهرله نوئ
دروستی کردونه ته وه و گه وره تری کردون. بهم مانایه نه وه ی
ناوی "پووبه ری گشتی" ه، به مانا هابرمازییه کئی، هم له ئاسته
دیگیتالی و هم له ئاسته نادیگیتالییه کیدا له دونیای ئیمه دا
لاوازه و چهنده ها میکانیزمی جیاواز هن پینگه له دروستبوونی
ئهم "پووبه ره گشتی" ه هاوبه شه له هریمدا ده گرن.

ئه وه ی لیره دا شوینی سهرنج و تیپینی منه و ده مه ویت
قسه یان له سهر بکه م، ئه و پووبه ره نوئیانه که له ناو نه خشه
و ئه رشیتینکی نوئی شاره کانی کوردستاندا هاتونه ته کایه وه.
مه به ستم له مهش بریکی زوری ئه و چاخانه و قاوه خانه
و شوینه کولتووری و هونه ریپانه یه که له چه ند سالی
رابر دوو دا دروست بوون و بوون به به شیکی بهرچاوی
فه زای نوئی ناو شاره کان. ئه و شویتانه ی له سهره تای ئهم
وتاره دا له شاریکی وه ک سلیمانیدا باسم کردن.

ئاکارمکانی ئه و پووبه ره نوئیانه

به بؤچوونی من به شی هه ره زوری ئهم پووبه ره نوئیانه ی
له هریمدا دروست بوون "پووبه ری گشتی" نین، یان ته واو
گشتی نین به و مانایانه ی له سهره وه به م چه مکه درا، به
پنچه وانه وه زوربه یان پووبه ریکی نوخه ویی داخراون و به شیکن
له میکانیزمه کانی دروستبوونی چینیکی نوئ له کوردستاندا،
که هه لومه جی ژیا نی دونیای دوا ی راپه رین دروستی کردن.
ئاکاری سهره کئی ئهم چینه خوجیا کردنه وه یه له کومه لگا
و داپرانه له و شته "گشتی" انه که به سهریه که وه "ژیانی

گىشتى" لەم كۆمەلگايەدا دروست دەكات. زۆربەى ھەرەزورى ئەوانەى لەم ڤووبەرانەدا كۆ دەبنەو ھەسانى پارەدارن و ئەو شتانەى لەو شویتانەدا دەفرۆشترین بە ڤادەيەك گرانن كە لەگەل ئاستى ئابوورىى زۆربەى ھەرەزورى خەلكى ئەو كۆمەلگايەدا نايەنەو. بۆيە ئەوانەى دەچنە ئەو شویتانە "خەلك" نین بە مانا سۆسیۆلۇژیيەكەى چەمكەكە، بەلكو ھەسانى سەر بە نوخبە دەسەلاتدار و دەولەمەند و بەتواناكەى كۆمەلگان و ڤووبەرەكانىش ھەك ڤووبەرى خۆجياكردنەو ھى خۆيان لە سەرچەمى كۆمەلگا و ھەك ڤووبەرى كۆبوونەو ھەگەل ئەوانەدا كە لە خۆيان دەچن، كار دەكات. بەم مانايە ئەم ڤووبەرانە ڤەيوەندىيەكى پتەويان بە دەسەلات و دەسەلاتدارانەو ھەيە. كوردەى خۆجياكردنەو ھەكەش لە خەلك و لە كۆمەلگا بە مانا گىشتىيەكەى ئاكارىكى سەرەككى ئەم شویتانەيە.

ئەم خۆجياكردنەو ھەيە لە چەندەھا دەرکەوتى مادى و ڤەمزىدا بەرجەستەيە، بۆ نمونە لە چۆنىيەتتى ڤىكخستى ناوھەكىى شویتەكاندا، لە دىكۆر و تابلۆ و وینەى سەر دىوارەكاندا، لە جۆرى جلۇبەرگى ئەوانەدا كە دیتە ئەوئ و لە جۆرى ئەو ئامىزانەدا كە لەگەل خۆياندا دەيگىرن، زۆر جار كۆمپيوترى لاپتۆپە، لە جۆرى مۇسىقا و شىۋازى خۆراك و جۆرى خواردنەو ھەكانىشدا، تەنانەت لە جۆرى ئەو كەسانەدا كە لەو شویتانەدا كار دەكەن. لە سەرچەمى ئەم شتانەدا ئەم شویتانە تەواو تايبەتن و بىيەيوەندىن لەگەل بەشىكى گەورەى ژيانى كۆمەلايەتيدا.

به مانايهك له ماناكان ئهم پووبهراڼه ئامرازيكن له ئامرازه
تاييه ته كاني خۆدروستكردني ئهم چينه نوښه، وهك چينيك كه
پينگه گرنگي له ناو ئابووري و دهسهلاتي سياسيدها هيريدها
ههيه. ئهم پووبه ره تازانه، كه توپيكي تاييه ته له يانه و چاخانه
و قاوه خانه و زانكو و هتد... وهك پووبه ريكي داخراو كار دهكهن
و ته نها به پووي ئه وانه دا كراوه يه كه له سه ره وه ي هه ره مي
كومه لگادا نيسته جيژن. ئهم شويانه زور جار شويي به كترناسين
و به يه كگه يشتني كه س و گروه جياوازه كاني ناو ئهم نوخبه
و چينه تازه يه ي ناو هه ريڤه. ئه مانه له م شويانه دا گه شه به
په يوه ندييه كانيان ئه دن و نه وه جياوازه كانيان، به تاييه تي كچ و
كوڤه گه نجه كانيان، به يه كتری دهگهن.

ئهم پووبه ره تازانه ئامرازيكي نوښي به شبه شكري
كومه لگان له پينگاي له يه كترجيا كرده وه و دا براني جمهوره كان
له يه كتری. شتيك به ناوي ئاميزانبووني كومه لايه تيبه وه
له م شويانه دا بووني نيبه، هه نديك جار ته نانه ت زمانى
قسه كردن له و شويانه دا زمانى كوردى نيبه و ئه وانه ي
ده چنه ئه و شويانه وه به ئينگلزي قسه دهكهن و مرؤف ئه و
هه سته ي لا دروست ده بيت كه ئه وانه له شوييني ده ره وه ي
كوردستانه وه ها توونه ته ئه وئ. ئهم پووبه راڼه "ئيمه" يه كي
تاييه ت دروست ده كات كه ئيمه يه كي داخراوه، "ئيمه" يه كه
كه "ئيمه" يه كي گشتي به مانا ها برمازييه كه ي نيبه، ئيمه يه كي
"نوخبه وي" ي بچوو كه.

له م پووه وه ئهم پووبه راڼه "پووبه ري گشتي" نين،
به لكو "پووبه ري ته ريبن" و ئه و دونيا كومه لايه تيبه ئالوز

و گەرەبە نابېن كە لە دەرەوہى ئەو شوپىنانەدا ئامادەيە. شوپىنكى دابراون لەناو جوگرافيايەكى كۆمەلايەتتى گەرەدا. ئەمانە وەك خال و هیل و فاریزەى دەرەوہى ئەو ژيانە كۆمەلايەتتییە ئامادەن كە لە هەرئىدا هەيە و دورگەيەكى دابراون لەناو دەريايەكى كۆمەلايەتتیدا كە نایاسن و بېنەيوەندىن لەگەلیدا. لە راستیدا ئەم شوپىنانە درېژەدانن بە "پروەسەى بەگىتۆكرەنى كۆمەلگا" و "بەگىتۆكرەنى ژيانى كۆمەلايەتى" لەم پروەبەرەدا جورىك لە تاكەكەس ئامادەيە، مەوقەلىك دروست دەبیت، كە خۆى لە كۆمەلگا بە گەرەتر و بەهادرتر و زانتر و پىشكەوتوتر و عاقلتر دەزانیت و بە چاويكى پەر لە نرەندىن بچووك و كەمەو سەبرى دەرەوہى خۆى دەكات. خەلكى ناو ئەم پروەبەرە تازانە، زۆر جار، هەلگى نارسىسمىكى تاكەكەسى و كۆمەلايەتىن، كە تەنھا خۆيان وەك سىنتەرى ژيانى كۆمەلايەتى نابىن، بەلكو جگە لە خۆشيان شتىكى دىكە لەو كۆمەلگايەدا نابىن، يان وەك شتى جياواز و نەخواستراو و نەيار دەيبىن. زۆرىك لەمانە جورە تاكەكەسىكن لەناو كولتورىكى نوڤى نوخبەگەردا دروست بوون، كە تەنەت زمانەكەشيان جياوازە، وەك وتم زۆر جار زمانى ئىنگلىزىيە، پەمزەكان و گوتارەكان و چاوەروانىيەكانيان تەواو جياوازە لەوہى لای زۆرىنەى خەلكى ئەو كۆمەلگايە ئامادەيە. ئەم پروەبەرە تازانە درېژكراوہى ئەو گىتۆ كۆمەلايەتتییانەن كە دەولەمەندانى دونىايى دواى پاپەپىن بۆ خۆيانيان دروست كردوہ. ياخود بەشىك لە كوردانەى لە دياسپۆراوہ گەراونەتەوہ و چوونەتە

ناوې. له راستيدا هم جوړه له پووبهري نوې ته واو دژ به
بيروكه ې هاوالاتيپوونې په كسان و به بوونې لاني هرهكه مي
دادپهروهري كومه لايه تيبه. له باتيې كردنه وه ې پيكا به ره و
له دايكبوونې كومه لگاي هاوالاتيپوون، پيكا به دابه شكر دنيكي
نوخه ويانه ې پووبه ره گشتيپه كاني كومه لگا خوش دهكات
و به مهش په كيك له ميكانيزمه سهره كيپه كاني دروستبوونې
ژيانې گشتي و دروستبوونې هاوالاتيپه كسان و خاوه ن
مافي په كسان په ك دهكات.

به لام سهره پاي شو پاستيپه ې سهره وه، دوو شاكاري
تري هم پووبه رانه گرنگن و له جيبه نديې و پهوت "سياق" ي
كوملگاي نيمه دا ماناي گرنگيان هيه. په كه ميان شهويه هم
پووبه رانه پووبهري نيزانه نين، ته نها شويني پياوان نين،
به لكو ژماره په كي زور ثافره تيان تپداه كه پياده ې هه نديك
له نازادپيه سهره تايپيه كاني خويان ده كه ن. واته كوملنيك
شوينه له پووي جيتنده ريبه وه تيكه له.

دووه ميان شهويه هم پووبه رانه پووبهري مه ده نني
عهلمانين، تياياندا ياسا و به ها و نورمه دينيپه كان كار ناكه ن. شه
ماناي شه نيه كه سانيك ناچه ناو هم پووبه رانه وه كه دين
شوناسي سهره كيپان بيت، كه ساني ديني ده چن و ژماره په كي
به رچاو له خانمي په چه پووش له ويدان، به لام شه شوناسه دينيپه
شه خسيپه شوناسي شه پووبه رانه نيه. له پووه وه هم
پووبه رانه به شيكن له پرؤسه ې به عهلمانيپوونې دونيا نيمه و
شه لوژيكي له پووبه رانه دا كار دهكات لوژيكيكي نادينيپه.

ده‌ره‌نجام

دروستبوونی ئهم ڤووبه‌رانه هیتا بۆ جۆرینک له تازه‌بوونه‌وه‌ی نایه‌کسان و نوخبه‌ویی داخراو ده‌که‌ن و ده‌مانبه‌نه‌وه ناو هه‌موو ئه‌و سه‌ره‌تایانه‌ی تایاندا جه‌نگی به‌رگریکردن له دادپه‌روه‌ریی جه‌نگی ژماره‌یه‌که. کیشه‌که له‌وه‌دایه ئهم مۆدیله له تازه‌بوونه‌وه زۆر جار دژه‌که‌ی خۆی به‌هێز و گه‌وره‌تر ده‌کاته‌وه، له به‌رامبه‌ر ئهم ڤووبه‌ره گشتیه نادینیه‌دا ”ڤووبه‌ری گشتیی دینی” دروست و به‌هێز ده‌بیت. به‌مه‌ش کرده‌ی دابه‌شکردن و پارچه‌پارچه‌بوونی کۆمه‌لایه‌تی به‌هێزتر و قوولتر ده‌بیت. ئه‌گه‌ر ئه‌و تیزه‌ راست بیت که هه‌موو تازه‌بوونه‌وه‌یه‌ک دژه-تازه‌بوونه‌وه‌ی خۆی به‌ره‌م ده‌هێنیت، ئه‌وا سه‌له‌فیه‌تی دینی ئه‌و دژه-تازه‌بوونه‌وه‌یه که ئهم شیوازه له ڤروژه‌ی نوخبه‌وی و داخراو و دابراو له گشتیتیی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی دروستی ده‌کات. به‌مانایه‌کی دیکه به‌رامبه‌ر به‌م ڤووبه‌ره مه‌ده‌نیه نوخبه‌ویی داخراوه، ڤووبه‌ریکی دینی گه‌شه ده‌کات که له‌سه‌ره‌ نه‌فیه‌کی دینی و ئه‌خلاقی و کۆمه‌لایه‌تی سه‌رجه‌می ئهم ڤووبه‌ره تازانه کار ده‌کات.

بینه‌شبوون له‌و ڤووبه‌ره گشتیه نوێیانه که ژماره‌یه‌کی به‌رچاوی ئافره‌تی چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌ی تیدایه و به‌شیوه‌یه‌ک له شیوه‌کان که‌شوه‌وای چاخانه و قاوه‌خانه‌کانی ئه‌وروپای تیدایه، ده‌شیت ببیته سه‌رچاوه‌ی کیشه‌ی گه‌وره، به‌تایبه‌تی به‌هێزبوونی زیاتری ئوسولیه‌ت و سه‌له‌فیه‌ت و له‌کۆتاییشدا په‌نگه‌ تێرۆر.

سەرچاومكان

Dahlgren, P. (2006). 'The internet public spheres, and political communication: dispersion and Deliberation'. In: political communication.

Fraser, Nancy (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. Social Text No. 25/26, pp. 56–80

Habermas, J., Lennox, S & Lennox, F. (1974). 'The public sphere: An Encyclopedia Article (1964)' in: New German Critique.

McQuail, Denis (2005). McQuail's Mass Communication Theory. SAGE Publications.

به شی چوارهم

موناجاتی عیرفانی

سه بارهت به رۆحانیهتی بۆ رۆحانیهت له دنیای

نیمه دا

موناجاتی عیرفانی

سەرەتا

ئەمڕۆكە لە كوردستاندا شەپۆلێك لە موناجاتی عیرفانی و شیوازیك لە سوفیزم و پۇحانیەتی ڕووكەش ئامادەیه، ھەركەسیك تاقەتی بینین و بیستنی ھەبێت، دەتوانێت ببینێت و ببیسیست. ئەم شەپۆلە باس لە گرنگی پۇحانیەت و لە گرنگی دۆزینەوێ دیوھ "نادیار" و "نەبیرا" ھەکانی مەرۆف و باس لە گرنگی پاكژکردنەوێ بینین و گەشەدان بە توانای بەرھەمھێنانی "مەعریفە یەکی تر" و "گاملتر"ی مەرۆف و ژیان و بوون دەکات. بە شێوھەکی گشتیییش ئەم شەپۆلە لە پۇحانیەت لە ئاستی نووسینی ھەندیک وتاری سادە و دووبارەکردنەوێ كۆمەلێك کلێشە ی ناو کە لە پووریکی تایبەتی نووسین و گشتگیری گەورە و بەتال و گەرانەوێ بۆ كۆمەلێك دێر و تێکستی ھەندیک لە شاعیرانی کلاسیک و گۆیکرتن لە جۆریکی تایبەت لە موسیقادا، ئامادەیه. بە دەگمەنیش نەبێت ھیچ دەرکەوتیکی ئەم شەپۆلە عیرفانییە بەرز نەبۆتەوێ بۆ ئاستی ئەوێ بێت بە "شیوازیکی نووسینی" راستەقینە و مانادارا و بۆ "شیوازیکی جیاواز" لە ژیان و دابراو لە شیوازی بالادەستی ژیان لە كوردستاندا، كە مۆدیلیکی بەرخوری

بهربلاو چوارچينو سه ره كيه كاني ده ستنيشان ده كات. ياخود بهرز بيته وه بۆ كومه لايك هه لسوكه وت و پراكتيكي ئينساني تاييه ت و شتوازيك له بوون و ناماده گي له جيهاندا، كه هئما بيت بۆ ناماده گي راسته قينه ي جيهان بينيه ك كه نيازي ده سكار يكر دنيكي ناوه كيي مروف و ده سكار يكر دني مؤديله بالاده سته كاني ژيان و شتوازه سهروه ره كاني هه لسوكه وتي كومه لايه تبي هه يه.

ئهم وتاره هه ولدانيكي سه ره تاييه بۆ تينگه يشتن له م ديارده تازه يه و له و پاشخانه كومه لايه تي و سياسي و ئابووريانه ي له مپۆكه ي كوردستاندا به ره ميان هئناوه. هه ولدانه بۆ تينگه يشتن له جوړيك له ئيديعا كردني پوچانيه ت، به لام ته واو به تال له هه موو پوچانيه تنيكي راسته قينه.

سئ تيزي سه ره كيي

ئهم وتاره سئ تيزي سه ره كي سه باره ت به م فۆرمه به تاله ي پوچانيه ت پيشنيار ده كات، كه بيگومان سه لماندني ته واوي هه ريه كنيكان پيوستي به ليكولينه وه و پشكنيني زياتر هه يه. تيزه كانيش ئه مانه ن:

يه كه م: ئهم مونا جاته عيرفانيه تازه يه له زور سه ره وه دريژكراوه ي ئه و دوخي ئا پارازيوونه كومه لايه تيه هه مه لايه نه يه كه لاي زياد له بكه ريك و له ناو زياد له يه كه يه كي كومه لايه تبي دوناي ئيمه دا ناماده يه. ئهم مونا جاته نه وهنده ي له بيزاري له و دونيا يه وه سه رچاوه ي گرتوه كه دروست بووه، به بيزار بوون له به سياسي كردني دين خوشيه وه، نه وهنده ش هئما بۆ شكستي تواناي به رگري كردن

و به‌ره‌نگاربوونه‌وه ده‌کات، ئه‌وه‌نده‌ی له بیثمۆیدبوونه‌وه له نه‌جامدانی گۆرپانکارییه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه، ئه‌وه‌نده‌ی له‌ناو کولتوووری به‌رخۆریدا نیشته‌جێیه و خۆشی ده‌رکه‌وتیکه له ده‌رکه‌وته‌کانی ئه‌و کولتوووره، ئه‌وه‌نده‌ش "منیکی نارسێستی به‌رخۆر" هه‌لگریه‌تی، که خۆی به‌ سینتهری هه‌موو شته‌کانی ناو دونیا ده‌زانیت، ئه‌وه‌نده له گه‌شه‌کردنیک پو‌جیی ناوه‌کی و له دروستبوونی مرقۆفیکێ تازه‌ی پڕ گومان و له‌ دله‌پاوکیکه‌ری دینی یان نادینییه‌وه دروست نه‌بووه که له دۆخی گه‌پانیکێ ناوه‌کییدا بیت به‌دوای کۆمه‌لێک مانا و هه‌قیقه‌ت و یه‌قین و په‌یوه‌ندیدا، که دونیای ده‌ره‌کیی ناو ئه‌و کۆمه‌لگایه نه‌توانیت بۆی ده‌سته‌به‌ر بکات. به‌کورتییه‌که‌ی ئهم موناچاته عیرفانییه قه‌له‌قی و دله‌پاوکییه‌کی ناوه‌کی نایجوولینیت، به‌لکو ئه‌و شتانه ئه‌یجوولینیت که هه‌مامان پێ کرد. یه‌کێک له مانا هه‌ره سه‌ره‌کییه‌کانی پو‌جانیه‌ت ئه‌وه‌یه که مرقۆف وه‌ک "بوونه‌ریکی جیهانیینی دروستکه‌ر" وێنا ده‌کات، نه‌ک ته‌نها وه‌ک مرقۆفیکێ ئامرازدروستکه‌ر. ئه‌و شیوازه له عیرفانیه‌ت که له دونیای ئیمه‌دا هه‌یه نه "مرقۆفیکێ ئامرازدروستکه‌ر" و نه "مرقۆفیکێ جیهانیینی دروستکه‌ر"ی له‌پشت نییه، به‌لکو مرقۆفیکێ ته‌واو به‌رخۆریی له‌پشته. له‌خه‌می دروستکردنی دونیایه‌کی نوێدا نییه، به‌لکو له‌خه‌می خواردن و کرۆشتنی دونیایه‌کی دروستکراودایه.

تیزی دووه‌می ئهم نووسینه، پێداگرتنه له‌سه‌ر ئه‌و پاستییه که ئهم موناچاته عیرفانییه تازه‌یه هه‌لدانی ئه‌و خوده به‌رخۆره نارسێستییه به‌ق ته‌لاقدانی مه‌سه‌له سه‌ره‌کی و بنه‌په‌تییه‌کانی ناو "ژیانی هاوبه‌ش" و کێشه گشتییه‌کانی

کۆمه‌لگا، که لانی کهم داوای جۆریک له ئیلتیزامی ئه‌خلاقی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی له کهسه‌کان وهک هاوولاتییه‌ک ده‌که‌ن. ئه‌گه‌ر په‌کیک له مانا سه‌ره‌کییه‌کانی پڤحانیه‌ت نه‌وه بیت مرۆف "ژیانیکی کامل" و "ژیانیکی پڤر" بژی، نه‌وا ئه‌م جۆره له موناچاتی عیرفانی له دونیای ئیمه‌دا جگه له لایله‌کردنی تاکه‌که‌سیکی به‌رخزوری ماندوو و دابراو بۆ خۆی، تاکه‌که‌سیکی بیثیتیمه‌ که تاقه‌تی "پشکینی ژیا‌نی" خۆشی نه‌ماوه، به‌لام هاوکات بوونه‌وه‌ریکی نارسیه‌ستی فووتیکراوه که پنی وایه‌ مۆدیلی پیرفیکت و کاملی مرۆفبوونه، شتیکی دیکه نییه. ئه‌م موناچاته عیرفانییه پڤحانیه‌تیکی به‌تاله دابراو له هه‌ستکردن به کۆمه‌لیک به‌های ئینسانیی گه‌وره که مرۆف ده‌که‌نه بوونه‌وه‌ریکی به‌رپرسیاریی ناو ژیا‌نی گشتی و ده‌بیسته‌نه‌وه به مه‌سه‌له سه‌ره‌کییه‌کانی مرۆف له‌و کۆمه‌لگایه‌دا که تیایدا ئاماده‌ن. ئه‌گه‌ر پڤحانیه‌ت "سه‌فه‌ریکی تاکه‌که‌سییه‌نه" ش بیت، دواچار ئه‌و سه‌فه‌ره سه‌فه‌ریک نییه له بۆشاییدا، به‌لکو سه‌فه‌ره به‌ناو کۆمه‌لگا و کیشه و گرفت و ته‌حه‌داکانیدا و دروستکردنی په‌یوه‌ندییه‌کی ته‌ندروسته له‌گه‌ل ئه‌و شتانه‌دا که به‌شیکی دانه‌برای هه‌موو پڤحانیه‌تیکه نه‌گۆریت بۆ جۆریک له نارسیزمی فووتیکراو و نوqm نه‌بیت له‌ناو ئه‌و فه‌زا به‌رخۆره‌دا که به‌ره‌می هیتاوه.

تیزی سیه‌ه‌می ئه‌م نووسینه ئه‌وه‌یه که پڤحانیه‌ت، هه‌موو پڤحانیه‌تیکی، کوپی کۆمه‌لگا و سه‌رده‌میکی میژوویی دیاریکراوه، شتیکی نییه موجه‌رد و ده‌ره‌میژوو بیت. بۆیه هه‌موو پڤحانیه‌تیکی، وهک زۆر دیارده‌ی ئینسانیی تر، ئاکاریکی هه‌ربایی هیه و په‌نگو‌پووی ئه‌و ژینگه و ساته‌وه‌خته

میژووویییه وهر ده‌گرتیت که له‌ناویاندا دروست ده‌ییت. ئەم شه‌پۆله‌ش له‌موناچاتی عیرفانی له‌مڕۆکه‌ی کوردستاندا په‌نگی ئەو ژینگه‌ به‌رخۆر و نابهرپرسیاره‌ی وهر گرتوه‌ که به‌شیکێ دانه‌بڕاوی ئاکاری زۆریک له‌ نوخبه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی کوردستانه‌، له‌ نوخبه‌ی سیاسیه‌یه‌ به‌یگره‌ بۆ نوخبه‌ی پۆشنییری، به‌ تێپه‌رین به‌ناو نوخبه‌ی بازرگانی و میدیایی و پزشکی و هتد... ئەوه‌ی ئەم شه‌پۆله‌ له‌ عیرفانه‌ت پێشپیلی ده‌کات ئەو به‌هایانه‌یه‌ که ههم‌ رۆحانه‌ت ده‌باته‌وه‌ ناو کۆمه‌لگا و کێشه‌ سه‌ره‌کی و بنه‌ره‌تیه‌کانیه‌وه‌، ههم‌ مڕۆفه‌کان خوشیان ده‌گۆریت بۆ مڕۆفی "په‌" و "کامل" و "فرمه‌ودا"ی به‌رپرسیار به‌رامبه‌ر به‌ خۆیان و به‌رامبه‌ر به‌و دونیایه‌ی تیایدا ده‌ژین. به‌م مانایه‌ ئەم شه‌پۆله‌ له‌ موناچاتی عیرفانیانه‌ ده‌ربری هه‌لاتنیکێ راسته‌وخۆیه‌ بۆ ناو فه‌زایه‌کی نارسیستی، که له‌ دونیای ئێمه‌دا به‌رخۆری ژێرخانه‌ کۆمه‌لایه‌تی و سایکۆلۆژی و فره‌هه‌نگیه‌که‌ی په‌نگریژ کردوه‌ و ئەوه‌شی ده‌یه‌نینته‌وه‌ ناو "فه‌زای گشتی" که‌رانی به‌رده‌وامی ئەم خوده‌ نارسیستیه‌یه‌ به‌دوای هه‌موو ئەو شتانه‌دا که وێنه‌کانی ئەو نارسیزمه‌ له‌سه‌ر خۆی ده‌سه‌له‌مینیت و ئاوینه‌یه‌کی بۆ دروست ده‌کات که جگه‌ له‌ خۆی که‌سی تری تیدا نه‌بینیت. ئەم رۆحانه‌ته‌ تازه‌یه‌ ده‌رهاویشه‌ی ئەو سایکۆلۆژیا و دۆخه‌ ده‌رونییه‌یه‌ که به‌رخۆری له‌ کوردستاندا وه‌ک دۆخی بالاده‌ست دروستی کردوه‌، ئەوه‌ندی که‌رانه‌ به‌دوای "چێژیکێ تر"دا، ئیتتر گرنگ نییه‌ ئەو چێژه‌ چ ناویکی لێ ده‌نیت، ناوی "چێژی په‌رستن و عیباده‌ت"ی خودا، یان "چێژی په‌یه‌وندی له‌گه‌ل نادیار و بان-زهمینی و ده‌ره‌-میژوو"دا، ئەوه‌نده‌ ئەزموونیکێ رۆحی ناوه‌کی نییه‌، که له‌ په‌یه‌ندییه‌کی په‌خه‌نی و نه‌فیکه‌ردا بیت له‌گه‌ل ئەو

دونيایەدا کە بەرخۆریی پەنگرپژی کردووە و چەندەها قەیرانی ئەخلاقی و دەرونی و کۆمەڵایەتی و سیاسیی تێدا دروست کردووە. ئەم موناچاتە عێرفانییە ئەوەندە موناچاتی گەپان و بەدەستپێتانی چێژە بە مانا بەرخۆرییەکە، هێندە بەدەستپێتانی چێژیکی عێرفانییە کە لە پەيوەندییەکی نەفیکەردا بیت لەگەڵ کۆلتور و پراکتیکی بەرخۆرییدا.

موناچاتیکی بێچوولە

ئەوانەى شارەزای ئیسلامی سیاسین، دەزانن تەنانەت مەهدی لە سودان و حەسەن بەننا لە میسر و ئایەتوللا خومەینی لە ئێران، هەموویان پاشخانیکى سوفی و عێرفانییان هەبوو، بەلام ئەمانە ئەم پاشخانە بەتوندی بە چالاکیی سیاسی و کۆششکردنی بەردەوامەوه بۆ گۆڕین و دەسکاریکردنی دۆنیاوێ گریچ ئەدەنەوه. عێرفان و دینداری لای ئەمان پێگایەک بوو بۆ چوونەوه ناو دۆنیا و دەسکاریکردن و گۆڕان و سەرلهنوێ دارشتنەوهی. لە دەرەوهی دیدگایەکی سیاسیدا نەبوو، بەلکە بەشیک بوو لە دیدگایەکی سیاسی کە خوازیاری دروستکردنی دۆنیایەکی تر بوو، هاوکات ئەم دیدگایە زۆر بەتوندی بە پراکتیک و هەلسوکهوتی کۆمەڵایەتیی نوێوە گریڤدراو بوو. بەلام یەکیک لە ئاكارە هەرە سەرەکییەکانی ئەم شەپۆلە لە موناچاتی عێرفانیی نوێ لە کوردستاندا "خۆپاککردنەوه"یەتی لەو پەهەندە سیاسییە و لەو دەرگیربوونە پۆزەیییە لەگەڵ دۆنیادا بە مەبەستی گۆڕین و دەسکاریکردنی. کۆشتنی هەموو پەهەندیکی کردەیییە لەو موناچاتەدا و نمایشکردنیەتی وەک

جووله‌یه‌کی ناوه‌کیی دابراو له دنیا. بیگومان کێشه‌که لێره‌دا له خۆخه‌ریکردنی مرۆف به‌خودی خۆیه‌وه نییه، ئه‌وه نییه مرۆف سه‌رقالی "مشوورخواردنی خودی خوی بیت"، وه‌ک میشیل فۆکۆ ده‌لێت، یان مرۆف سه‌رقالی داهێنانی که‌سایه‌تی خوی نه‌بێت به‌پێی نۆرم و به‌ها و خواست و خه‌ونی تایبه‌تی خوی، کێشه‌که له‌وه‌دایه ئه‌م عیرفانه‌یه‌ ته‌ تازه‌یه شیوازه هه‌ره نارسیه‌ستی و هه‌ره به‌رخۆره‌که‌ی "خۆ به‌خود سه‌رقالکردنه‌وه" ده‌خاته شوێنی هه‌موو سه‌رقالییه‌ک به‌ دنیا و به‌ ئه‌وانی تر و به‌ کۆمه‌لگاوه (Foucault 1997). ئه‌مه‌ش ئه‌و خاله‌یه‌ که ئه‌م جووره له پۆحانیه‌ت به‌توندی به‌و سیسته‌می به‌رخۆرییه‌وه ده‌به‌ستێته‌وه که له کوردستاندا سه‌روه‌ره و له کارکردنی خوشیدا چه‌نده‌ها تاکه‌که‌س و مرۆفی بپه‌یه‌یه‌ندی و بپه‌ره‌به‌ستی دروست کردوه و دروست ده‌کات، که نارسیزمیککی ناتهندروست شوناسه هه‌ره سه‌ره‌کییه‌که‌یه‌تی.

کام بکه‌ری کۆمه‌لایه‌تی؟

بکه‌ره‌کانی ئه‌م موناخات و عیرفانه‌یه‌ ته‌ تازه‌یه فره‌جوور و جیاوازان، له که‌سانی دینییه‌وه بیگره که ناپازین به‌ شیوازه بالاده‌سته‌کانی دینداریی له ولاته‌که‌دا، به‌تایبه‌تی دوا‌ی هاتنی داعش و دوا‌ی هه‌رچی زیاتری به‌سیاسی‌بوون و به‌سه‌له‌فیوونی دین، تا به‌وانه ده‌کات که په‌خنه‌یه‌کی عیرفانیانه له مۆدیرنه به‌گه‌شتی و له دونه‌ی هاوچه‌رخ به‌تایبه‌تی ده‌گرن. به‌شیککی تری ئه‌م موناخاته عیرفانییه له قه‌له‌م و قسه‌وباسی ئه‌و خۆینه‌واره دینیانه‌وه دیت که هه‌م په‌له‌وپایه‌ی دینی و

کۆمهلايه تىي گه وره يان ههيه و ههم نو قمن له ناو ده رکه وته جياوازه کاني دونياى به رخوريدا، ئيتر له فره ژنييه و بيگره بۆ فره مندالي و له وانيشه وه بۆ فره قسه کردن و فره بهرژه وهندي و هتد.... ئەمه جگه له کهسانى نادينيش که بينزاري لهو دونيايهى تيايدا ده ژين به رهو جورىک له عيرفانيه تى بردوون گونجاو له گهل پيگه و دۆخى کۆمهلايه تياندا و له گهل پاراستنى ئه و ئاسته له به رخورىي که به ده ستيان هتياوه. زۆربه ي ئەمانه که ساني سه ر به چيني ناوه راستى کۆمه لگاي ئيمه ن که له دونياى دواى راپه ريندا دروست بوون، خاوه ني ئاستىکى ژيانى مه عقوولن و توانايه کى تايه تىي به رخۆر بوونيان ههيه. به لام هه موويان ئه و ههسته شيان لا به هتزه که ئه وان نهک به رپرس نين له دروستبووني ئه و دونيايهى له دواى راپه رينه وه دروست کراوه، به لکو خزبان وهک ره خنه گري ئه و دونيايه و وهک قوربانيشى وينا ده که ن. ئەم گروپه ي دواييان، مه به ستم له عيرفانيه نادينييه کانه، به دواى ئه و شته دا ده که رين که له کۆمه لئاسي دیندا پيى ده لئین "رۆحانيهت، به لام به بي دين"، يان "رۆحانيه تى ناديني" spiritual but not religious. ئەمانه زۆربه يان که سانيکن له قوناغیکدا له پووى سياسييه وه چالاک بوون و ئەندامى ئەم يان ئه و پيکخراو و کۆر و کۆمه له ي سياسي و دينيى بوون، هه ندیکیان تا ئەمڕۆش ئەندامن و پيگه ي بيرۆکراتييان له ناو حيزب و ده زگا کانيدا ههيه، به لام نا ئوميد بوونيان له م ئەزموونه و خۆدۆزينه وه يان له ناو دونيايه کى پر له به رخۆريى ته ريب به دروستبووني جورىک له تاککه راييى داخراودا، به ره و ئه و شه پۆله له عيرفانيه تى تازه ي بردوون.

هه‌موو ئه‌مانه له‌ناو ئه‌و دونیایه‌دا باس له‌ گه‌ڕان به‌دوای "سه‌رچاوه‌ی سه‌رچاوه‌کان" و به‌دوای "یه‌قینی ناوه‌کی" و دوزینه‌وه‌ی "ئارامیی دل و ده‌روون" ده‌کهن، باس له‌ په‌یوه‌ندی به‌ "خودیکی بانگه‌ردونی" و "په‌ها"وه ده‌کهن، قسه له‌ "ژیانی کامل" و "مروفی کامل" و "بوونی کامل" ده‌کهن، باسی "مه‌عریفه‌ی قوول" و "نادیاره‌کانی ناو مرووف" ده‌کهن، به‌لام بێ ئه‌وه‌ی ئه‌م شتانه بێته هۆی ده‌سکاریکردنی شینواز و ستایه‌لی ژیان و به‌بێ لانی هه‌ره‌که‌می پاشه‌کشه‌کردن له‌و دونیایه‌ی که به‌رخۆری به‌شیکی زۆری یاسا ئه‌خلاقی و ده‌رونییه‌کانی داده‌پژێت و بێ ئه‌وه‌ی فۆرمیکی نوێش له‌ جیهانبینییه‌ک نیشان بدات که که‌سه‌کان خۆیان پراکتیکه‌ری بنه‌ما سه‌ره‌کی و بنه‌په‌تییه‌کانی بن. ئه‌م عیفرانه‌یه‌ له‌یوانلێوه له‌ به‌رخۆری و به‌رده‌وامیش ئه‌و جۆره له‌ که‌سایه‌تی نارسیه‌ستی دروست ده‌کات که له‌ یه‌که‌مین نیگادا وه‌ک که‌سیکی هێمن و کراوه و میهره‌بان ده‌ر ده‌که‌ویت، به‌لام له‌ناوه‌وه دلسارد و بێهه‌ست و بێبه‌زه‌یی، پڕ له‌ ویستی کۆنترۆلکردن و به‌کارهێنان و ئاراسته‌کردنی ئه‌وانی تر. ئه‌م نارسیه‌سته به‌ شیوه‌یه‌کی ئاشکرا نماییشی ده‌رد و بیزاری و بیماریه‌یه‌کانی خۆی ده‌کات، به‌لام ناتوانیت ده‌رد و بیزاری و بیماریی که‌سانی دیکه ببینیت. وه‌ستایه له‌وه‌دا خۆی وه‌ک قوربانی پێشکه‌ش بکات، به‌لام توانای بینینی هه‌چ قوربانییه‌کی تری نییه. ئه‌م جۆره که‌سایه‌تییه‌ خۆبه‌پۆحانیزان و به‌رخۆره له‌پال پۆحی خۆبه‌گه‌وره‌زانی و ته‌که‌بوریکی شاراوهدا توانای نیشاندانی بێپێزییه‌کی گه‌وره‌شی هه‌یه و سل له‌وه ناکاته‌وه خه‌لکانیکی زۆر وه‌ک بوونه‌وه‌ری گه‌مژه و بێنرخ و گرگن ببینیت و مامه‌له بکات. هه‌موو ئه‌مانه له‌ کاتیکدا پێویستییه‌کی ده‌رونی

به‌رده‌واميشى به‌ويه ئه‌وه‌ى ئه‌و به‌ه‌شاماتى ده‌زانيت و وه‌ك
 كه‌مژه ده‌يانناسينيت، باسى بكن و ئيعجابى خويانى بو دهر
 برن. بيگومان له‌و شوئانه‌شدا كه‌ پئويست بكات و بو ئه‌و
 باش بيت خوى وه‌كو كه‌سايه‌تبيه‌كى شارستانى و ميهره‌بان
 نمايش ده‌كات، به‌لام له‌كويدا بوئ نه‌شيا و شته‌كان له‌ قازانجى
 خوده نارسيسيستيه‌كه‌يدا نه‌بوون، ده‌توانيت ببите بوونه‌وه‌ريكى
 بپويژدان و بيته‌ده‌بترين ئاكار و ناشيرينترين زمان نيشان بدات.
 ئه‌م جۆره نارسيسانه جۆره كه‌سايه‌تبيه‌كن به‌رده‌وام تووهرن،
 تووهر له‌ كه‌سيك و له‌ شتيك، دونيائى دهره‌وه‌ى خويان وه‌ك
 هه‌ره‌شه‌يه‌كى گه‌وره ئه‌زمون ده‌كن، په‌يوه‌ندييان به‌ دونياوه
 په‌يوه‌نديى مملانى و كتيه‌ركتيه‌كى بيترانه‌ويه كه‌ ئه‌و تيايدا
 هه‌م هه‌ست به‌وه ده‌كات كه‌ قوربانيه، هه‌م به‌وه‌ى كه‌ ده‌گه‌ن
 و بيوتنه و كامله. به‌رده‌واميش پووى له‌ دوژمنيكه كه‌ دلهرق و
 بيته‌زه‌يى بيت به‌رامبه‌رى. ئه‌م عيرفانيه‌ ته‌تيكه‌ل به‌ به‌رخوريه،
 له‌ سالانى پابردودا زوريك له‌ موديلى ئه‌م كه‌سايه‌تبيانه‌ى له
 دونيائى ئيمه‌دا دروست كردوه.

وه‌ك پيشتر هتتام پى كرد ئه‌م شتوازه له‌ عيرفانيه‌ت،
 ئه‌وه‌نده‌ى گه‌رانه به‌دواى "چيژى تر"دا، له‌پال ئه‌و چيژانه‌دا
 كه‌ به‌رخورى ده‌يانبه‌خشيت، به‌ چيژى ئازاردانى ئه‌وانى
 تريشه‌وه، ئه‌وه‌نده ئه‌زمونينكى پوحيى نيه‌ كه‌ تيايدا مروف
 بگوريت بو بوونه‌ره‌وه‌ريكى ناسك و ميهره‌بان و خه‌مخور،
 مشوور له‌ خوى و له‌ ئه‌وانى تر و له‌ كۆمه‌لگا و له‌ دونيا
 بخوات.

شێوازەکانی ئەم عێڕه‌نیه‌ته‌ تازمیه‌

ئەمڕۆ ئەم پۆحانییه‌ته‌ له‌ زیاد له‌ شێوه‌یه‌کدا دهر ده‌که‌وێت و له‌ زیاد له‌ فۆرمیکدا به‌رجه‌سته‌یه‌. بۆ نمونه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی به‌رچاو هه‌یه‌ بۆ سوفیزم له‌ شیعری کلاسیکیدا و وه‌ک ئەزموونێکی پۆحانیی مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا ده‌کرێت، له‌ گه‌رانه‌وه‌وه‌ بۆ جه‌لاله‌دینی رومی‌وه‌ بېگره‌ بۆ باوه‌شکردن به‌ شیرازی و سوه‌ره‌وه‌ردی و حافیزدا و له‌وانیشه‌وه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی به‌رچاو، زۆر جار گه‌رانه‌وه‌یه‌کی بێقوولایی و ریتۆریکی، بۆ مه‌حوی و نالی و مه‌وله‌وی له‌ ئەده‌بیاتی کوردیدا. له‌ زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری ئەم دۆخی گه‌رانه‌وه‌یه‌دا تا ئێستا ئینکستیک نه‌نووسراوه‌ توانیبێتی تیشکیکی نوێ بخاته‌ سه‌ر قوولاییی ئەو ئەزموونانه‌، یان خۆی به‌رز بېتێه‌وه‌ بۆ ئاستی ئەزموونیک له‌و ئەزموومانه‌. له‌م نووسه‌ره‌ کلاسیکیانه‌ش تێپه‌رێت، ئەمڕۆکه‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌کی هه‌مه‌لایه‌ن بۆ ئەزموونه‌ شیعریه‌که‌ی سوه‌رابی سه‌په‌ری له‌ئارادایه‌، ئەزموونیک له‌ ئەده‌بیاتی ئەمڕۆکه‌ی ئێمه‌دا وه‌ک پۆحانییه‌تێکی که‌موینه‌ مامه‌له‌ ده‌کرێت و له‌شکرێکی گه‌وره‌ له‌ سیته‌ر و لاسییکه‌ره‌وه‌ی له‌ناو ئەو ئەده‌بیاته‌دا دروست کردوه‌. پۆلی سوه‌راب، له‌ پێگای دروستکردنی ئەو هه‌موو کۆپییه‌وه‌ له‌لای ئێمه‌، پۆلێکی نێکه‌تیغه‌ و پاسته‌وخۆ به‌شداره‌ له‌ هه‌زارخستنیکی به‌رچاوی شیعری کوردیی ئەمڕۆدا. په‌نگه‌ کێشه‌ی ژماره‌یه‌کی ئەم لاساییکردنه‌وه‌یه‌ له‌وه‌دا بیت ئەوانه‌ی لاسایی ده‌که‌نه‌وه‌ ته‌نها له‌ ئاستی لاساییکردنه‌وه‌ی زمان و وینه‌ شیعریه‌کانیدا ده‌میتنه‌وه‌ و ئەم زمان و وینه‌ش له‌ی ئێمه‌ بۆ ناو دونیایه‌ک پاده‌کێشترین که‌ به‌رخۆری سنوره‌کانی ده‌ستنیشان کردوه‌ و پۆحانییه‌کان خوشیان به‌شیکێ دانه‌بڕاوی ئەو دنیا

به‌رخ‌ورهن. به کورتیه‌که‌ی سوه‌راب بووه به "چیز" یک له‌پال
چیزه‌کانی تری ئابووری و لییدی و ئیستاتیکی به‌رخ‌وریدا.
ئه‌م باسه پتویستی به له‌سه‌روه‌ستانی زیاتر هه‌یه که به‌داخوه
لیزه‌دا شوینی ئه‌وه نییه.

ئه‌م عیرفانیته تازیه هه‌ر ته‌نها له ئاستی گه‌رانه‌وه‌دا
بۆ شیعیر به‌رجه‌سته نییه، به‌لکو کۆله‌که‌یه‌کی سه‌ره‌کیشی
له‌ناو جوړیکی تاییه‌ت له موسیقاده‌یه. خالی هه‌ره‌بنه‌ره‌تی
لیزه‌دا موسیقای ئیرانییه، به‌تاییه‌تی ئه‌و موسیقا کلاسیکیه
نیمچه‌دینییه‌ی که ئه‌م‌رۆ چه‌نده‌ها گروپی تازیه له فۆرمی
تازیه‌دا پێشکه‌شی ده‌که‌ن و تیکسته‌کانی جه‌لاله‌دینی رومی
و خه‌یام و حافظ تیکسته سه‌ره‌کییه‌کانین. ده‌سته‌واژه
سه‌ره‌کییه‌کانی ناو ئه‌م عیرفانیته تازیه هه‌مان ده‌سته‌واژه
کۆنه‌کانی وه‌ک سه‌ما و شه‌راب و مه‌یخانه‌یه، که خۆیان وه‌ک
جوړیک له هۆشیاری نا‌هۆشیار، یان هۆشیاری وجودی، یان
هۆشیاری ئه‌ودییوی هه‌رام و جه‌لال، نمایش ده‌که‌ن و به‌دوای
"یارئ" کدا سه‌ره‌گه‌رمه‌ن که مه‌حاله و ناگیریت. هه‌موو ئه‌مانه
له‌ناو کۆمه‌لگا و ئابووری و ئیستاتیکی به‌رخ‌وریدا ماناکانیان
ده‌گۆریت و ده‌بن به به‌شیک له دونیا په‌مزییه‌که‌ی ئه‌و
دونیا به‌رخ‌وره، به‌تاییه‌تی دوای سپینه‌وه‌ی په‌هه‌نده‌ کردیه‌ی
و سیاسی و چالاکه‌که‌ی ئه‌و گوته‌اره عیرفانییه. توپه‌کانی
یوتوب و سایته‌کانی سه‌ر ئینته‌رنیت پهرن له‌م شیوازه له
موسیقا و گۆرانی و سه‌ما، که زۆرینه‌ی هه‌ره‌زۆریان فارسیان
و بریکیشیان ژیرنوووسی کوردییان بۆ دانراوه.

هاوکات بلاوبونه‌وه‌ی یوگا وه‌ک وه‌رزشیکی پوچی و
دروستکردنی سینته‌ر و ناوه‌ندی تاییه‌ت به یوگا و نووسین

له‌سه‌ر بنه‌ما ده‌رونی و دینی و مه‌عریفیه‌کانی یوگا به‌شیکێ تری ئهم عیرفانیه‌ته‌ تازه‌یه‌یه. ئه‌مانه‌ گه‌شه‌ به‌ پێشه‌سازی گه‌ڕان به‌دوای نه‌زانراو و نه‌بێنراو و نادیاردا ده‌ده‌ن و پێ له‌سه‌ر “چێژی” دۆزینه‌وه‌ی ئه‌و ونبوو و نه‌بێنراو و نه‌زانراوانه‌ داده‌گرن، که‌ مرۆڤ له‌ ژیا‌نی ئاساییدا و له‌ پێکه‌وه‌بوونی کۆمه‌لایه‌تییدا لێی ون ده‌بێت و پێیان ناگات. هاوکات بازا‌پێک بۆ رۆحانیه‌تیکی سروشتا‌میز دروست بووه‌ که‌ باس له‌ گرنگی خواردنی هه‌ندیک جۆری تایبه‌ت له‌ گژوگیا و خواردنه‌وه‌ی هه‌ندیک جۆری چا و ده‌رمان و شله‌مه‌نی ده‌کات وه‌ک به‌شیک له‌ ئه‌زمونی‌تیکی رۆحی تایبه‌ت. هاوکات سه‌ردان له‌ هه‌ندیک ناوچه‌ی تایبه‌ت و “گه‌ڕانه‌وه‌ بۆ سروشت” وه‌ک توریستیک، به‌ ده‌رمانی سا‌پێژکردنی ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ برینه‌ ده‌رونییه‌کانی مرۆڤی ناو ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ ده‌زانیت و به‌مه‌ش فۆرمیکی نوێ له‌ دا‌پران له‌ کۆمه‌لگا و له‌ پێکه‌وه‌بوونی ده‌سته‌جهمعی پێشنیار ده‌کات. ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ به‌شداریکردن و کۆبوونه‌وه‌ له‌ هه‌لقه‌ی زی‌کر و سه‌ما و موسیقای سوفیدا و بره‌ودان به‌ بازا‌پێکی تایبه‌ت بۆ کتێب و چاپه‌مه‌نی عیرفانی.

هه‌موو ئه‌مانه‌ ده‌چنه‌ ناو ئهم پێشه‌سازیه‌ تازه‌یه‌ی چێژوه‌رگرتنه‌وه‌، که‌ له‌ دونیای ئێمه‌دا له‌ فۆرمی رۆحانیه‌تدا خۆی ده‌ر ده‌خات و باس له‌ په‌یوه‌ندی ناوه‌کیی مرۆڤ به‌ خۆی و به‌ نه‌زانراو و نه‌دیتراو و نادیاره‌وه‌ ده‌کات. له‌ ڕووی جێنده‌ریشه‌وه‌ زۆربه‌ی ئه‌وانه‌ی له‌ کوردستان به‌دوای ئهم شتوازه‌ نوییه‌ی رۆحانیه‌ته‌وه‌ن پیاون و له‌ کۆتاییه‌کانی ده‌یه‌ی سی‌هه‌م و چواره‌می ته‌مه‌نیان‌دان، دیارده‌که‌ له‌ بنه‌رته‌وه‌ دیارده‌یه‌کی پیاوانه‌یه‌ و هه‌لگری هه‌موو په‌هه‌نده‌

تەقلىدىيەكانى پياوسالارى و سياسەتى نايەكسانىي جىندەرييە
لە كوردستاندا.

پۇجانيەتى ناو سەيارە گرانىبەھاكان

ئەگەرچى لىنكۆلىنەوئەيەكى ورد لەسەر ھەلگرانى ئەم موناجاتە
تازەيە لەبەردەستدا نىيە، بەلام ھەموو ئەوانەى كە من بينيومن
و قسەم لەگەل كردوون، يان ئەوانەى دووربەدوور دەيانناسم و
ئەوانەشى لە "پووبەرى گشتى"دا دەر دەكەون و بە شىئەيەكى
پراستەوخو يان ناراستەوخو لەم "شەپۇلە پۇجانيەو" ئالاون،
يان ئەوانەى من ھەندىك لە نووسىنەكانىنام خويندۇتەو،
كەسانىك نىن سادە بژىن. زۆربەيان سەر بە چىنى ناوہپراستن،
بەتايبەتى توپۇزى سەرەوہ يان توپۇزى ناوہندى ئەم چىنەن.
شىوازى بەرخۇرييان سەر بە مۇدىلى بەرخۇرىي چىنى
ناوہپراستە و ژيانىان ھاوتاي ژيانى كەسە خۇشگوزەرانەكانى
ناو ئەو كۆمەلگايەن. ئەمانە زۆركىيان ئوتومبىليان ھەيە،
باخيان لە دەرەوہى شاردا ھەيە، لە مۇلەكاندا بازار دەكەن،
دەچنە چىشتخانە و قاوہخانە گرانەكانەوہ بۇ نانخواردن و
كاتبەسەربردن، جلوہبرگيان جلوہبرگى ماركەدارە و زۆرىش
ئاگادارى پوخسار و دەرکەوتنى جەسەتەى خويانن لەناو
پووبەرى گشتىيدا. بەدەگمەنىش نەبىت كەسىكيان نىيە ۱۵ تا
۲۰ كىلو گۇشتى زياد بە لەشيەوہ نەبىت. بەكورتى ئەمانە ئەو
مۇدىلەن لە پۇجانيەت كە ھىچ شتىك نايانباتەوہ سەر مۇدىلى
غاندى و دايكە تىرىزا و ئەو عابىد و سوقىيانەى تر كە ژيانىكى
تەواو سادە و بىتمەسەرەف و پرىشكردن و پەنجكىشان ژياون.

به‌کورتی ئهم پڤحانیه‌ته پڤحانیه‌تیکه له‌ناو باخ و سه‌یاره و سه‌فه‌ر و خواردنه‌وه و سه‌یران و ماسی و گوشتخواردنێکی گه‌وره‌دا ڤوو ده‌دات. به‌کورتی، به‌رخووری ئهم پڤحانیه‌ته‌ی خستۆته ناو چوارچینه‌و ئالۆزه‌کانی خۆیه‌وه و دایبیریوه له‌و که‌له‌پووره درێژه‌ی پڤحانیه‌ت که له‌سه‌ر ساده‌ژیان و که‌مه‌سه‌ره‌فی و نه‌بوونی و نه‌دارییه‌رستی کاری کردوه و کار ده‌کات، پڤحانیه‌تی ئهو عابیدانه‌ی پڤژانه له‌سه‌ر سێویک یان چه‌ند ده‌نکه خورمایه‌ک ژیاون و ده‌ژین. وه‌ک چۆن به‌شیکی زۆری دنیاری له‌ کوردستاندا بووه به‌ دیندارییه‌کی ڤووکه‌ش و ئاکاریکی نمایشکه‌رانه و شانۆسازانه‌ی وه‌ر گرتوه، به‌شیکی زۆری ئهم شیوازه‌ش له پڤحانیه‌ت هه‌مان ئاکاری هه‌یه و هه‌مان میکانیزمی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیی و فه‌ره‌هنگی ئاراسته‌ی ده‌کات.

پڤحانیه‌تی نیولیبرال

ئهو مۆدیله‌ بالاده‌سته‌ی پڤحانیه‌ت که له‌ کوردستاندا ئاماده‌یه، خودێک هه‌لی گرتوه، له‌ ئه‌ده‌بیاتی زانستیدا ناوی "خودیکی نیولیبرالی پڤحانی" ی لێ نراوه (Williams 2011: 616). ئهم شیوازه له پڤحانیه‌تی نیولیبرال ته‌نها به‌شدار نییه له هه‌موو گه‌مه‌کانی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییدا به‌و شیوه به‌رفراوانه‌ی له کۆمه‌لگادا هه‌یه و ئاماده‌یه، به‌لکو هاوکات پێ له‌سه‌ر دیدیکی ته‌واو ناسیاسی بۆ ژیاانی کۆمه‌لایه‌تی و فه‌ره‌هنگی داده‌گریت، که جه‌وه‌ری دیدی نیولیبراله بۆ تاکه‌که‌س و کۆمه‌لگا. ئهم پڤحانیه‌ته جگه له‌وه‌ی گه‌رانه به‌دوای چیژدا، هاوکات گرنگیدانێکی سایکو تی‌ره‌پییانه‌یه به‌ خود وه‌ک سینتته‌ری دنیا

له جيهانتيكدا پر له نايه كسانىي كۆمه لايه تى و نادادپه روه رى و بېرېزى به رامبه ر به مرؤف. ئه م ديدنه نيوليبراله بؤ رۇحانيه ت به خته ورېوون له ژياندا داده برېت له سه رجه مى پېگه و جتيه ندييه سياسى و كۆمه لايه تى و ئابوورى و فرهه نگيه كان و گرېنى ئه داته وه به تواناي تاكه كه سىي چيژوه رگرتن و بېنينى جوانى و ويستى رزگارېوون و پاكرېوونه وه يه كى تاكه كه سىيه وه. له م ديدنه نيوليبراله دا به خته وه رى گرې دراهه به بهرپرسيارىتېي تاكه كه س خۆيه وه، له وه دا بتوانيت دوور له كيشه كۆمه لايه تى و دهسته جه معيه كان و دوور له نايه كسانى و ململانئ و خراپه كارىيه كان، چاره كانى خۆي پاكر بكا ته وه و وايان لى بكا ت بتوانن جوانى بېنين و دونيا به شيوه يه كى ئيستاتېكى ئه زموون بكن.

وهك پېشتريش وتم ئه م قوناغه له بهر خۆرىي نيوليبرالانه قوناغى فروشتنى نارسىسمه، له راستيدا ناكريت قسه له بهر خۆرى و سايكۆلۆژيا و ئابوورىيه كى نيوليبرال بكه ين به بى قسه كردن له سه ر نارسىسم وهك كالا يه كه ي سه ره كى ناو ئه م دونيا نيوليبراله. چونكه ئه وه ي تاكه كه س ده كاته سيئته ر، به تاييه تى سيئته ر وهك كرپار، په ره دانه به نارسىسم وهك يه كه ي سه ره كى سايكۆلۆژيا ي تاكه كه سى و گه وره كردن و فووكردنه به خوديكدا كه به مافى خۆي ده زانيت خاوه نى هه مووشتىك بيت و بتوانيت هه مووشتىك بكرېت، ئيتر له كرپارى شتومه كه مادييه كانه وه بېگره تا به كرپنى سه رجه مى ئه و گوتار و زمان و ئه ده بياته ده كات كه به رۇحانيه ت و "دونيا ي مه عنه وه ي" يه وه گرې دراون. له راستيدا نارسىزم ياسا ي سه ره كىي دروستكردنى كرپاره له دونيا ي ئيمه دا،

کریاری شته مادییه‌کان و کریاری شته مه‌عنه‌وییه‌کان. نارسیزم ژیرخانه سایکۆلۆژییه‌که‌ی به‌رخۆرییه وه‌ک سیستمیکی ئابووری و ژیرخانه سایکۆلۆژییه‌که‌ی نیولیبرالیزمه وه‌ک سیستمی دروستکردنی تاکه‌که‌سی له‌یه‌کدا‌پراوی ناسیاسی و داپراو له‌ گشتیتیی ژيانی کۆمه‌لایه‌تی.

بیگومان ئهم مۆدیله له کریاربوون و به‌بازاپیکردنی مروف، ته‌نها له‌به‌رده‌می ئه‌وه‌که‌سانه‌دایه که توانای دابینکردنی بنه‌ما مادییه‌کانی ژيانیان هه‌یه، ده‌توانن منداله‌کانیان بنێرنه قوتابخانه باشه‌کانه‌وه، به‌ ئوتومبیله‌کانیان بچن بۆ سه‌ر کاره‌کانیان، سه‌یران بکه‌ن بۆ ده‌شت و شاخه‌ دووره‌کان و له‌ ته‌نیشته‌ ئاوه‌کان و له‌ ژیر که‌پری باخه‌کانیاندا بخۆن و بخۆنه‌وه و ماسی بېژێنن و گۆرانی بێلێن. به‌ هه‌موو مانایه‌ک ئهم پۆحانیه‌ته‌ پۆحانیه‌تی ناو مه‌سه‌ره‌فکه‌راییه‌کی به‌ربالاوه و ئه‌وه‌شی بنه‌ما مادییه‌که‌ی دروست ده‌کات مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی خۆیه‌تی، هاوکات خۆشی به‌شیکی دانه‌بپراوه‌ له‌و ئه‌خلاقیات و مۆراله‌ی مه‌سه‌ره‌فکه‌راییی له‌گه‌ل خۆیدا ده‌یه‌یتیت. ئهم شیوازه له‌ پۆحانیه‌ت، پۆحانیه‌تی ئه‌وانه‌یه که ده‌توانن مه‌سه‌ره‌ف بکه‌ن، شته‌ بکړن، سه‌فه‌ر بکه‌ن، بچنه‌ ده‌ره‌وه‌ی شار، سه‌یران بکه‌ن، موسیقا پۆحانییه‌کان له‌ ئوتومبیله‌کانیاندا لی‌ بدنه‌ن، دوا‌ی تیرخواردن کو‌ئ له‌ مه‌ولانا و حافیز و سوپه‌ه‌ری بگرن، هتد....

ئه‌وه‌ی شۆینی سه‌رنجه‌ ئهم تاکه‌که‌سه‌ نارسیه‌یه که پۆحانیه‌تیکی نیولیبرالانه‌ ئاراسته‌ی ده‌کات، خۆی وه‌ک هاولاتی نابینیت به‌ هه‌موو چاوه‌پراوانی و به‌رپرسیاریتییه‌کانی هاولاتیبوونه‌وه، به‌لکو‌ گاته‌ی به‌ کۆمه‌لگا دیت و ژيانی

پيکه وهی دهسته جه معی به ژيانیکی سه تحی ده زانیت و که سانی تر به گه مژه و نه زان و بیگولتوور ناونوس ده کات. چاره سهری کیشه کانی شه و دنیا یه ش له گورانی حوکم پرانی و ده سکاریکردنی بونیادی په یوه ندییه کومه لایه تییه کاندایا بینیت، به لکو له مشور خوار دنیکی نارسیستیانه ی تاکه که سیدا بق خودی خوی ده بینیت. شه پرچانییه نیولیراله پرچانیته له دهره وهی ته حه دا گه وره و کیشه سهره کییه کانی دونیادا، پرچانیته تیکه نارسیستبوونی هه لگره کانی، که به ره می نابووری و دنیا یه کی نیولیراله، وهک مافیکی گهر دوونی نمایش ده کات و ده ستوانیت تا شه شوینته بروات وهک به شیک له مه فاکانی مروژ بیناسیتیت. هاوکات شه پرچانیته که مه سره فگه رایه، به لام مه سره فگه راییه که وهک مه سره فگه راییه دهر ناخات، خوی ده کات به ژیر کومه لیک وینه و کوتار و زمانه وه که وا بکه نه پروکاره نارسیستییه کی دهر بکه ویت، نه هه قیقه ته کانی شه موناجاته عیرفانییه وهک به شیک له کولتووری مه سره فگه راییه. شه "پرچانیانه!" که سانی ناموی ناو شه و دنیا مه سره فگه راییه نین که دروست بووه، به لکو کوره دلسوزه کانی شه و دنیا یه و وهک ماسییش چون له ناو ناو دا مه له ده کات شه وانیش له ناو شه و دنیا به رخوړ و مه سره فگه راییه مه له ده کات. شه مانه پرسپاری شه و نه ناکه شه ژینگه یه چون کار ده کات، به لکو به دوا ی شه و ده ده گه پتن له ناو شه ژینگه یه دا چون پرچانی و به خته وهر بین، پرسپاری شه و نه ناکه شه ژینگه یه چیه ناشیرینی و بیریزی و تاوان به ره مه ده هیتیت، به لکو داوا ی شه و نه ده کات جوانیین و جوانییه کانی ناو شه ژینگه یه بین و خومان له پرخله واته کانی به دوور بگرین. له باتی شه وهی بچه

پەيوەندییەوه لەگەڵ ڕەهەندە سەخت و ناشیرین و دژوارەکانی
ئەو ژینگەییەوه بە ئامانجی گۆڕین و دەسکاریکردنی،
خەریکی ئەوەن ئەو ژینگەییە لەگەڵ ڕوانینەکانی ئەم خودە
نارسیسیستەدا بۆ خۆی بگونجێنن و لەباتیی جوانکردنی دنیا
خەریکی جوانکردنی ڕوانین و چاوەکانیان بن. وەک سوپەهەری
دەیانەوێت قەناعەتەمان پێ بهێنن کە مادامەکی سێو هەیە
پێویستە دلمان بە ژیان خۆش بیت. بەلام پرسبازی ئەو ناگەن
کێ ڕەنج ئەدات بۆ بەرەمەهێنانی ئەو سێو، کێ دەیفروشت
و قازانجی لێ دەکات، کێ لە بەرەمەهێنانیدا نەخۆش دەکەوێت،
چەندە مندال و پیر و پەککەوتە بەشدارن لە بەرەمەهێنانیدا،
کێش دەتوانێت لەگەڵ خواردنی گۆشتی ماسی و ئاسکەکیوی
و دوائی شەرابخواردنەوه، بیخوات.

ئەخلاقیاتی ڕۆحانیەت

بە بۆچوونی من هەر ڕۆحانیەتێک بخوازێت لە دنیای ئێمەدا
وەک کردەییەکی ئەخلاقیی پاستەقینە ئامادە بیت، کردەییەکی
تاییدا مرقوف هەم لەبەردەمی خۆیدا و هەم لەبەردەمی
کۆمەلگاکەیدا بەرپرسباز بیت، پێویستە هەلگری ئەم سێ
پرنسیپە سەرکییە بیت.

یەکەم، سادەژیان و نەبوون بە بەشیک لەو پەتای
بەرخۆرییەیی لە کوردستاندا ئامادەییە. ئەمە مەرجی ژمارە
یەکە و مەرجی هەرە سەرەتایی هەر ڕۆحانیەتێکە بخوازێت
سنوورێک لەنێوان خۆی و سایکۆلۆژیای بەرخۆریدا بکێشێت.
ڕۆحانیەت لە دنیای ئێمەدا هیچ مانایەکی نابێت گەر
نەگۆڕێت بۆ شیوەژیاڵی ئەلتەرناتیف و جیاواز بۆ ئەو

دوخه مادى و دهرونييهى بهرځورى له ولاتهكه دا دروستى كړدوه.

دووه هم؛ له باتيى "كشان" و "قهله و بونى من" له باتيى "فوو كړنه خود" تا ئاستى ئينته لا كړدنيكى مادى و مهغه وى، له باتيى نارسيزميك كه هه لپه ي راکيښانى هه موو دونياى بڼو ناو خود هه بيت، مړوف له پړحانيه تدا هه ولى "به رزبونوه" و "دهرچوون" و "وازهيتان" نه دات، هه ولى بوون به مړوفنيكى كامل نه دات، كه له ئيستاي كومه لگاي ئيمه دا ماناي هه ولدان بڼو نو قمنه بوون له ناو نه و "قهله و بون" هه جهسته ي و پره مزيه دا، كه له هه موو شوپنيكدا ناماده يه و داپران له و فورمه ترسناكه ي نارسيزم كه بهرځورى له دونياى ئيمه دا دروستى كړدوه (Kunnenman 2009). به م مانايه پړحانيه ت ماناي جيگرته وه ي "به هاكاني كشان" به "به هاكاني به رزبونوه"، به رزبونوه وه به ماناي تپه پړاندنيكى هوشيارانه ي موديله بالاده سته كاني به خود بوون، كه له دونياى ئيمه دا نو قمه له ناو دهر كه و ته ناته ندروست و خراپه كاني نارسيزمدا. نارسيسست كه سيكه له هه موو شوپنيكي هم دونيايه دا به دواى وينه كاني خوى و سه داي قسه كاني خويده ده كه پريت، نه ك به دواى وينه كاني جيهان خوى و وينه ي ئه واني تر و دهنك و سه داي نه و قسه و باس و زمانانه ي كه له وانه ي خوى جياوازن.

سيه هم، نه خلاق يان نه تيكي پړحانيى نه خلاقى، ئيلتيزاميكي كه وريه به كيښه سه ره كييه كاني ناو ژيانى گشتييه وه، نه خلاقيكه ته نها به دواى "پزگار كړدنى تا كه كه سى" دا ناگه پريت، دونيا ناخاته تا يه كي ته رازووه وه و خودى خوښى له تا يه كه ي تړيدا. له م نه خلاقه دا به وه فابوون بڼو خود و بڼو خود، بڼو

نەدۆزراوه و نادیار، دەبێت بەشیکی بێت لە بەوه‌فابوون
بۆ ئێره و ئیستا، بۆ ئەوهی دیاره و دەبیینین، بۆ ئەوهی
لە ئیستادا ههیه و دنیا دروست دهکات. مرۆفی پۆحانی،
مرۆفیکه تیکه‌ل به دنیا، تێوه‌گلاو له کێشه و ته‌حه‌داکانی،
که‌سیکه هاو‌کێشه‌یه‌کی ته‌ندروستی له‌نیوان پیکه‌وه‌بوون و
ته‌نهاکه‌وتندا دۆزیوه‌ته‌وه.

مرۆف، چ پۆحانی بێت یان نا‌پۆحانی، ناتوانیت مالتیکی
هێمن له‌ناو جه‌ه‌نه‌میکی کۆمه‌لایه‌تیدا دروست بکات، خاوه‌نی
خودیکی ئارام بێت له‌ناو دونه‌یه‌کی نا‌ئارامدا. پۆحانیه‌ت له‌م
ئاسته‌دا به‌شیکه‌ له‌ وه‌ول و کۆششانه‌ی ده‌یانه‌ویت ئەو
دونه‌ییه‌ باشت‌تر و ئینسانیت‌تر و یه‌کسان‌تر و دادپه‌روه‌رانه‌تر بکه‌ن.
ئه‌خلاق‌ی پۆحانیه‌ت ئه‌خلاق‌ی ئینتیما‌یه‌کی دوو‌جه‌سه‌ره‌یه،
له‌ سه‌ریکه‌وه ئینتیما‌یه‌ بۆ خود خۆی وه‌ک بکه‌ریک که
به‌رده‌وام خه‌ریکی خۆده‌هێنان و خۆدروستکردنه، له‌ سه‌ریکی
تره‌وه ئینتیما‌ بۆ دنیا، بۆ خودا و بۆ ئەوانی تر، به
مه‌به‌ستی به‌ئینسانیکردن‌یکی به‌رده‌وامی هه‌موویان. هه‌ردوو
ئینتیما‌که‌ش وه‌ک چۆن دوو کۆله‌که‌ی گرنگی خودسازییه‌کی
ئینسانی و ئه‌خلاق‌ین، ئاواش به‌شیکن له‌ پرۆژه‌یه‌کی قوولی
ده‌سکاریکردن و دا‌پشته‌وه‌ی دنیا به‌ ئاراسته‌یه‌که‌دا مرۆف
تاییدا ناسک‌تر و میه‌ره‌بان‌تر و دادپه‌روه‌رانه‌تر بژی.

کێشه‌ی ئیستیتیزم وه‌ک جوانسازییه‌کی په‌رگیر

به‌شیکی گه‌وره‌ی ئەم مونا‌جاته‌ عیرفانییه‌ خۆی به‌ ئیستاتیکا
و جواناسییه‌وه‌ گرێ داوه، تا ئەو شوێنه‌ی هه‌لگرانی ئەم
مونا‌جاته‌ به‌ره‌مه‌نیانی جوانییان کردوه به‌ ئه‌لته‌رناتیفی

به ره مهيتاني كومه لگايه كي دادپه روه. له مهش خراپتر هم
 عيرفانيه ته تازه يه له زور سهره وه ئيستاتيكا دهكات به
 نه لته رناتيفي كرده ي ميژوويي به مانا كومه لايه تي و سياسي
 و فهره هنگيه كه ي. ئيستاتيزم پي له سهر مه يلكي جوانكاريي
 پر موبالغ و له سهر قه به كردنيكي گه وره ي پولي هونه ر و
 جواني له ژياني كومه لايه تيدا داده گريت. ياخود سهر كردني
 دونيا به پي پي پيوهره ئيستاتيكيه كان و بينرخ و بيمانا كردني
 ههر كرده و خواست و حزيكي ميژوويي كه نه چي ته وه ناو
 حيسابات و پيوهره كان ي جوانكاريه وه. مامه له كردني ديد ي
 جوانكاريانه وه كه نه لته رناتيفي سهرجه مي ديد سياسي و
 كومه لايه تي و ديني و فهره هنگي و په مزيبه كان ي تر. مه سه له كه
 نه وه نيبه ئايا هونه ر و جواني پوليان له ژياني كومه لايه تيدا
 هيه يان نا، به لكو نه وه يه ژياني كومه لايه تي به هه موو
 ده ركوت و ئالوزيبه كان يه وه بق هونه ر و جواني كورت
 بكه ي ته وه. يان له مهش خورافيتر نماييش كردني ئيستاتيكا
 وه كه نه لته رناتيفي هه موو كرده يه كي ميژوويي. له م ديد ي
 جوانسازيبه په رگيره دا دونيا ي نه مرق جواني تيدا نه ماوه
 و له باتي جواني پي كراوه له "ئيبتي زال" و "ته خدير كردني
 هه ستي مرق به جواني" بزيه ئيشي مرق نه وه يه جواني
 بق نه و دونيا يه بگه رنيت ته وه. نه م وينا كردنه ساده يه ي دونيا ي
 نه مرق له چندان سهره وه وينا كردنيكي ته واو نوقسان و
 خورافييه. چونكه دونيا ي نه مرق دونيا ي چنده ها كيشه ي
 كومه لايه تي و سياسي و نه خلاق و فهره هنگي گه وره يه كه
 به "دروست كردن" و "به ره مهيتان" ي جواني چاره سهر ناكريت.
 بينيني جواني سيويك له وه رزگارمان ناكات ناشيريني

سه‌روبوژتاشینی مرۆفیک له ده‌قه‌ری هه‌ولێر نه‌بینین و توو‌ردانیشی له‌ دیگه‌له‌وه‌ بۆ ئهمدیو پامان نه‌هه‌ستیت. ئه‌و ئازادییه‌ش که گوايه به‌ره‌مه‌یتانی جوانی، یان ئهم شیوازه له به‌پیرۆزکردنی ئیستاتیکا، به‌ مرۆفی ده‌به‌خشیت له‌ باشترین حاله‌دا ئازادییه‌کی په‌مزی و تاکه‌که‌سی ده‌رونییه له‌ناو دونیایه‌کی ئا‌زادی پر له‌ جه‌بر و فشار و بونیاد و یه‌که و هیز و خه‌ونی ئا‌زاد و چه‌پینه‌ردا، دونیایه‌ک پر له‌ سووکایه‌تیکردنی به‌رده‌وام و گه‌وره به‌ مرۆفه‌کانی.

گۆپانی دنیا به‌ پۆمانسیه‌تیکی گری‌دراو به‌ هونه‌ره‌وه مه‌یسه‌ر ناییت، جوانی ناتوانیت زۆریک له‌ کیشه‌کانی دونیای ئه‌مرو چاره‌سه‌ر بکات، ئه‌وه‌ی پتویسته‌ کرده‌ی میژوویی کۆنکریت و به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی کیشه و گرفته‌ کۆنکریته‌کانه که سروشتی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و سه‌ربازی و بیروکراسی و هتد... هه‌یه. خه‌ونی‌بین به‌ دونیایه‌کی باشتره‌وه له‌وه‌ی له‌ ئیستادا هه‌یه و به‌کاره‌یتانی خه‌یال بۆ هه‌ول‌دان بۆ ویناکردنی ئه‌و دونیایه به‌ته‌نها به‌س نییه، له‌ راستی‌شدا به‌شی هه‌ره‌زۆری خه‌ونه ئینسانیه‌ گه‌وره‌کان به‌ دونیایه‌کی باشتره‌وه بینراون، ئه‌وه‌ی گرنگ و زه‌حمه‌ته، چۆنیه‌تی ده‌سکاریکردنی دونیایه به‌ ئاراسته‌یه‌کدا بتوانیت به‌شیک له‌ خه‌وانانه وه‌دی به‌یت‌یت.

له‌ پووی میژوویییه‌وه ئه‌و هیزه‌ی که بۆ جوانی و خوشه‌ویستی ژیاوه و پشتی کردۆته‌ پندراوه سه‌ره‌کیه‌کانی کۆمه‌لگای به‌رخو‌ریی مۆدێرن، هه‌پییه‌کان و هیزه په‌راویزه‌کانی سالانی شه‌ست و هه‌فتای کۆمه‌لگا‌کانی خو‌رئاویه. ئه‌مانه ئه‌و که‌سانه بوون که هه‌م بۆ جوانی و هه‌م

بۇ خۇشەويستى دەريان و لە ژيانى رۇژانەى خۇشياندەك
 ھەقىقەتتەك لەگەل ھەردووكاندا ئەژيان. واتە لاي ھىپپەكان و
 ھىزە پەراويزىيەكانى سالانى شەست مەسەلەكە تەنھا قسە و
 رېتۇرىك و تىكست نەبوو، بەلكو شىواز و ستايەلى ژيانىش
 بوو. بەلام دەرەنجامە ميژوويىيەكەى بۇ ھەمووان ئاشكرايە
 و دەرکەوت ئەو فۇرمە لە كردهى ميژوويى بەس نىيە بۇ
 ئەوھى دونىايەكى گونجاوتر دروست بکريت.

ئەوھى لە كوردستاندا دەيبىنين بە ئاستى ھىپپەكانى
 سالانى شەست و ھەفتاي خۇرئاوا ناگات، چونكە زۆرىنەى
 ئەوانەى باس لە عىرقانىيەت و پۇحانىيەت و جوانى دەكەن
 و بەرگرييان لى دەكەن، ھىچ يەكەك لەم بەھايانە لە ژيانى
 خۇياندا پەنگى نەداتەوھ و ئامادە نىيە. وەك وتم ئەوانە
 نوقمى ناو كۆمەلگاي بەرخۇرىي ئەمپۇكەى كوردستان و
 لەگەل بەشىكى زۆرى ناشىرىنييەكانى ناو ئەو كۆمەلگايەدا، چ
 لە ئاستى پەيوەندىي كۆمەلايەتى و چ لە ئاستى خۇشەويستى
 و چ لە ئاستى سياسىدا دەژين. ئەمانە ھەلگري ئەو جۆرە
 لە ھۇشيارين كە ھىزبەرت ماركۆزە ناوى "ھۇشيارىي
 بەختەوهرىي" ناو كۆمەلگاي بەرخۇرييان لى دەنيت
 (Marcuse 1991).

دەرەنجام

ئەم شەپۇلە لە پۇحانىيەتى بەرخۇرانە كە لە ھەريەدا دروست
 بوو، پۇحانىيەتتەك ھىمايە نە بۇ خۇدۇزىنەوھى تازەى ئەو
 كەسانە، نە بۇ داھىتانى خودىكى نوئى، نە بەشىكىشە لە
 پروسەى دەسكارىكرەنى ژيان و پەيوەندىيەكانيان، بەلكو

دریژه‌دانه به هه‌مان خودسازی به‌رخ‌ورانه‌ی دنیای دوی
 راپه‌رین، له‌ناو هه‌مان مۆدیل له‌ژیان و هه‌مان ژینگه‌ و
 هه‌مان دۆنیایییدا. ئەم پۆحانیته‌ و موناچاته‌ دینی و
 نیمچه‌دینییه‌ خۆی له‌و دۆنیایه‌ ناسیتته‌وه‌ که‌ دروستی کردن
 و که‌ پۆژانه‌ش به‌به‌رده‌وامی دروستیان ده‌کات، که‌سیان نه‌
 کاره‌که‌ی، نه‌ پۆسته‌که‌ی، نه‌ پینگه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌که‌ی خۆی،
 نه‌ ئەو شیوه‌ ژيانه‌ی که‌ ئەمانه‌ بۆیان ده‌سته‌به‌ر کردوه،
 جی نه‌هیتشته‌، بۆ ئەوه‌ی پینگه‌یه‌کی پۆحیی نوێ و خودیکی
 نوێ دابه‌یتن. ئەم پۆحیه‌ته‌ له‌ هیچ ئاستیکیدا پیفۆرمکردنی
 ژيانی ئەوان نییه‌، په‌رینه‌وه‌ نییه‌ بۆ ستایه‌ل و تیغه‌یشتنیک
 نوێ بۆ ژيان، یان بۆ وازه‌تان له‌ کۆمه‌لێک سه‌نگه‌رگیریی
 ئایدیۆلۆژی و سیاسی و فره‌هه‌نگیی ته‌قلیدی. به‌شیک
 که‌وره‌ی ئەم پۆحانیته‌ دیارده‌یه‌کی پیتۆریکی به‌رفراوانه‌
 و به‌شیکشه‌ له‌و پیشه‌سازی چێژه‌ی که‌ به‌رخۆری له‌
 کوردستاندا دروستی کردوه. په‌نگه‌ له‌ هه‌ندیک ئاستدا ئەم
 پۆحانیته‌ شیواژیک بیت له‌ "هۆشیارییه‌کی په‌خنه‌یی"،
 به‌لام کیشه‌که‌ له‌وه‌دایه‌ ئەم موناچاته‌ عیرفانییه‌ ناتوانیت تا
 دواهه‌نگاو له‌گه‌ل په‌خنه‌یییوونی خۆیدا به‌روات و ناتوانیت
 له‌و فه‌زا ده‌رونی و سایکۆلۆژی و عه‌قلیه‌ پزگاری بیت که‌
 به‌رخۆری له‌ ولاته‌که‌دا دروستی کردوه.

به‌کورتی ئەم پۆحانیته‌ هه‌رچیه‌ک بیت، به‌شیک نییه‌ له‌
 جووله‌یه‌ک واکات مرۆف خۆی و کۆمه‌لگاکه‌ی و ژینگه‌که‌ی
 باشتربناسیت، واکات بیته‌ ئەکته‌ریکی کۆمه‌لایه‌تی چالاک
 بۆ ده‌سکاریکردنی خۆی و ژینگه‌ و دۆنیاکه‌ی، به‌لکو زیاتر
 ته‌عبیره‌ له‌ په‌رچه‌کردنریکی سایکۆلۆژی، که‌ بیزاربوونه‌کانی

ناو بەرخۆريزم ئاراستەى دەكات و ھەر خودى بەرخۆريزم
خۆشى ۋەك چارەسەر وينا دەكات. پۇحانيەت لىرەدا بەشيكە
لە سايكۇلۇزىيائى ناو مەسرهفكەرايى، نەك پۇحانيەت ۋەك
ھۆشيارىيەكى پەخنەيى.

سەرچاوه‌كان

Foucault, M. (1997). The ethics of the concern for self as a practice of freedom. In P. Rabinow (ed.). *Ethics, Subjectivity and truth Essential works of Foucault*, vol. 1 (pp. 281–301). New York: New Press.

Kunnenman, Hary (2009). *Voorbij het dikke-ik: bouwstenen voor een kritisch humanisme*. Uitgeverij S.W.P.B.V.

Marcuse, Herbert (1991). "Introduction to the Second Edition". *One-dimensional Man: studies in ideology of advanced industrial society*. London: Routledge

Williams, Ruth (2011). Eat, Pray, Love: producing the Female Neoliberal Spiritual Subject. *The Journal of Popular Culture*, Vol. 47, No. 3.

بەشى پىنجەم

لەودىيوى تەكنوفۇبىياوۋە

تەكنولوژىيى پەيوەندى لە ژيانى رۇزانەدا

له ویدیوی

سهره تا

به شتیکی بهرچاو له وانهی من له نزیکه وه ده یانناسم، یان قسه یان له گهل ده کم و کاتیان له گهلدا به سر ده بهم، یان نه وانهی له چاخانه کان و شوینه گشتیه کاندا ده یان بینم دانیشتون و قسه ده کن، یان که سانیکي دیکه که نایانناسم، به لام له ږینگای توره کومه لایه تییه کانسی سر ئینته رنیته وه په یوه ندیمان هیه، زور به یان، نه گهر نه لیم هه موویان، به شیوه یه کی بهرچاو له ناو دونیای دیگتالدا نامادهن و خاوه نی نامیره ته کتول ژویه تازه کانسی په یوه ندیکردن. زور به یان سمارت فونیک یان لاپ توپیک یان ئای پادیک، یان هه موو نه مانه یان به یه که وه هیه و هه ندیک له م نامیرانه ش له گهل خویاندا ده به نه ناو ”پووبه ره گشتی“ هکانی ناو دونیای ئیمه وه. زوریک له مانه چنده به قسه کردن و گفتوگو کردن وه له گهل یه کتریدا سهرقالن، نه وه نده ش، نه گهر زور زیاتریش نه بیت، به ئای فون و گالاسکی و سمارت فونه کانیا نه وه سهرقالن. نه م نامیرانه به جوریک نامادهن له زورکاتدا وه ک دريژکراوهی جهسته و که سایه تییه هه لکړه کانیا ن دهر ده که ون، به شیکن له و که سایه تییا نه و دهر که وتیکی گرنکی شوناسی

نهوانن له ناو كومه لگای ئيمده. وهك چؤن ههنديكيان هئما
 بؤ پئنگه چينايه تي و شينوازي ژيانى هه لگه ركانيان دهكات
 ههنديكى ديكه يان هئما بؤ زهوق و چيژى ئيستاتيكيى نهوان
 دهكات. له م پوهوه ئهم ئاميرانه به لام كه متر وهك ئامريكي
 بيناليه ن و زياتر وهك كوديكى كولتوورى يان ئاميزيكى
 كولتوورى و پهمزيى دهر دهكه ون. زؤرينه ئهم ئاميرانه ش
 نووسخه كو پيكر او هكاني ئهو ئاميرانه ن كه له نه وروپا و
 نه مريكادا ئاماده ن و زؤربه شيان له چين و تايلاند و شوئنانى
 تردا وهك كۆپى دروست كراون و هئتراونه ته بازاره كاني
 كوردستانه وه و خه لك به خئراييه كي پئوانه يى ده يانكړن و
 به كاريان ده هئتن. باوه ر ناكه م هئچ ئاميزكى ته كنؤلؤژيى ديكه
 به خئرايىي ئهم ئاميرانه توانيبيتي بييت به به شيكى دانه بېراو
 و سه ره كيى ژيانى پؤژانه ئهماره يه كي گه و ره له مړؤف
 له كومه لگاي ئيمده. ئهركى ئهم ئاميرانه ش ته نها ئهركيى
 كرده يى نيه، واته ته نها ئهركيان ئه وه نيه كه په پوهندي
 دروست و مه سهر بكه ن، يان مړؤف له پئگايانه وه بتوانيت
 ئهم يان ئهو كار جي به جى بكات، بهلكو ئهركى كولتوورى و
 پهمزيى گرنگيشيان هه يه، له وهدا كه ده خوازن شوناسيكي
 تاييه ت به و كه سه به دن كه هه لگريانه و پوانينيكي تاييه تيشيان
 بؤ مه سهر بكه ن.

له زؤر پوهوه ئهم ئاميرانه به شيكى سه ره كيى ژيانى
 پؤژانه ئهماره يه كي به رچاوى مړؤفه كاني ناو كومه لگاي
 ئيمه يه و له زياد له بواړيكا دهسكاريى شينواز و ناوه رؤكى
 ئهم ژيانه شيان كرده و دهكه ن و كومه ليك پړوسه و
 تيگه يشتن و پوانيني نوينان له گه ل خوياندا هئتاوه و ده هئتن.

تا دیتیش به‌شیکی گه‌وره‌تری مرۆفه‌کانی کۆمه‌لگای ئیمه
پۆژانه له پێگای ئهم ئامیرانه‌وه "ئۆن لاین" و له‌سه‌ر توپری
په‌یوه‌ندییه‌ نه‌له‌کترۆنییه‌کان چالاکن، له‌ زۆر کاتیشدا ئه‌و
تۆپانه به‌شیکی سه‌ره‌کی و گرنگی ئه‌و جیهانه‌ن که‌ تیایدا
ئاماده‌ن و په‌یوه‌ندییه‌کانیان پێک ده‌خه‌ن و گه‌شه‌ پێ نه‌ده‌ن.

دونیای دیگی‌تال له‌ هه‌موو شوێنێکدا

جگه‌ له‌و خالانه‌ی سه‌ره‌وه‌، به‌شیکی زۆری پۆژنامه‌ و
گۆزاره‌کان، گروپه‌کانی گفتوگۆ و پاڤه‌رکێ، ده‌زگا و ئۆرگانه
په‌سمی و نا‌په‌سمیه‌کانی دونیای ئیمه‌، گروپه‌کانی کۆمه‌لگای
مه‌ده‌نی، پلاتفۆرمی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی جیاوازان، پارتیه
سیاسیه‌کان، کۆچه‌رانی ده‌ره‌وه‌ی کوردستان، چالاکه‌وانه
کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و فره‌هه‌نگیه‌کان، هه‌نرمه‌ندان و
پۆشنبیران، پێکخراوه‌کانی ژنان و منداڵان، یانه‌ وه‌رزشییه‌کان
و ئوتیله‌کان هه‌تد... هه‌موویان له‌ناو ئهم تۆپانه‌دا ئاماده‌ن و
زۆر جاریش ده‌رکه‌وته سه‌ره‌کییه‌کانی ژيانی ئه‌مانه‌ و شیوازی
سه‌ره‌کی کارکردنیه‌ن و مۆدیلی بالاده‌ستی په‌یوه‌ندیکردنیه‌ن
به‌ کۆمه‌لگاوه‌، له‌ پێگای ئهم تۆپانه‌وه‌ پوو ده‌دات. ئهم تۆپانه
چیتێ دیاردیه‌کی لاوه‌کیی ناو کۆمه‌لگای ئیمه‌ نیه‌ن، به‌لکو
دیاردیه‌ی سه‌ره‌کی و بنه‌په‌تیه‌ن و دونیای دیگی‌تال دونه‌یه‌کی
کۆمه‌لایه‌تی نوێیه‌ که‌ مرۆفی ئیمه‌ له‌ سه‌ره‌تا‌کانی سه‌ده‌ی
بیستویه‌که‌مدا خۆی له‌ناویدا ده‌دۆزیته‌وه‌ و خۆی له‌ناویدا
دروست ده‌کات.

له‌ پاستیدا ته‌نها گروپ و لایه‌ن و هه‌یزه‌ ئاماده‌کانی
ناو "پروبه‌ری گه‌شتی" نیه‌ن که‌ له‌سه‌ر ئهم تۆپانه‌ چالاکن

و ته کتولوزځای په یوه نډی نوی کارگر یی له سهر ژيانيان بهجی دهملیت، به لکو هم ته کتولوزځایه له ناو "پووهری تاییه" یشدا به شتویه کی به رفراوان ناماده یه و به شیکی گه وړه ی "ژيانی تاییه" ی که سانیکی زوری ناو کومه لگای نیمه، به مندلانیسه وه، له په یوه نډی کی راسته وخودان بهم نامیره ته کتولوزځایه تازانه وه. به شیکی به رچاوی "ژيانی تاییه" له کوردستاندا له ناو نه و تورا نه دایه که نه و نامیرانه دروستیان کرده وه.

له هندیک مالدا، بڼ نمونه، زیاد له تهله فیزیونیک هیه، که نیشانی نه دات نه دنامانی نه و مال نه ناتوان له سهر سهیرکردنی یه که نه ال پیک بکون و ناتوانن یه کپا بن له سهر نه وه ی پیکه وه سهیری چی بکون. بویه له زور مالدا زیاد له نامیریکی تهله فیزیون و زیاد له سهتالایتیک و زیاد له کومپیوته ریک و زیاد له لاپتوپیک و چندان سمارت فون و موبایل بوونیان هیه، که هر یه کیک له و نامیرانه سهیرکردنی که نالی تر و پیکه ی تر و شتیری ناو دونیای دیگیتال بڼ هریه کیک له و که سانه مهیسه دهکات. له م پووه وه نه و شتوازه له پیکه وه بوون که جاران له مه جالی تاییه تدا بوونی هه بوو، له زور شوین و له ناو زور خیزاندا نه ماوه. زوریک له مندلانیس خاوه نی نه و نامیره نه لکترونییه جیاوازان و زور جاریش هر مندلایک به ته نها خهریکی یاریکردنه، یاریه که له یارییه نه لکترونییه کانی ناو نه و نامیرانه و به دابراوی له و ژینگه خیزانییه ی که ناماده و له نارادایه.

به مانایه کی دیکه هم نامیرانه له ناو "پووهری تاییه" ی

ژیانی کۆمه‌لایه‌تیدا لای زیاد له نه‌وه‌یه‌ک به زیاد له شتوازیکی و بۆ زیاد له مه‌به‌ستیک ئاماده‌یه. چ نه‌وه‌ کۆنه‌کان و چ نه‌وه‌ نوێیه‌کان، چ ژنان و چ پیاوان، چ خاوه‌ن پاره و چ هه‌ژاران، زۆرینه‌یان خاوه‌نی ئهم ئامێرانه‌ن و به‌شیکێ گرنکی ژیا‌نی پو‌ژانه‌یان به هۆی ئهم ئامێرانه‌وه پیک ده‌خه‌ن. ئهم دۆخه به پاده‌یه‌که له زۆر شویندا شتیک به ناوی "کۆلان" یان "گه‌ره‌ک"، یان "به‌رده‌رگا" به مانا سۆسیۆلۆژییه‌که‌ی جاران بوونی نه‌ماوه، نه یاریی منداڵانی جاران له‌ناو بێرێک له کۆلانه‌کاندا ماوه، نه کۆبوونه‌وه‌ی دراوسێکان له‌گه‌ل یه‌کدا، نه ئهو سه‌ردان و میواندارییه شه‌وانانه که به‌شیکێ گرنک و بئه‌په‌تیی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی بوون. واته شتوازیکی تایبه‌تی بێکه‌وه‌بوون و کارلێکردنی کۆمه‌لایه‌تی که "شوینی کۆنکریت" پۆلی سه‌ره‌کی تیندا ده‌بینی، یان نه‌ماوه یان ته‌واو لاواز بووه. ئامێره‌کانی په‌یوه‌ندیکردنی نوێ ده‌سکارییه‌کی ته‌واوی مانا‌کانی "دراوسێیه‌تی" و "کۆلان" و "گه‌ره‌ک" یان کردوه و له‌ناو دونه‌یای دیگی‌تالیدا "شوینی گریمانکراوی" ان وه‌ک ئه‌لته‌رناتیف بۆ دۆزیونه‌ته‌وه، که "شوینی ناو دونه‌یای واقعی" نین و به مانا سۆسیۆلۆژییه‌که‌شی شوینیکی کۆنکریتی نین. به مانایه‌ک له ماناکان شوینه دیگی‌تالییه‌کان بوون به‌و پووبه‌ره گریمانکراوانه که بێرێکی زۆری مرقه‌هه‌کانی کۆمه‌لگای ئێمه، به‌تایبه‌تی منداڵان، ناتوانن بچنه ده‌ره‌وه‌ی. هاوکات زۆر جار وه‌ک ده‌ره‌نجامی ئاماده‌گیی هه‌مه‌لایه‌نه‌ی ئهم دونه‌یای دیگی‌تالییه ده‌ره‌وه‌یه‌ک نه‌ماوه‌ته‌وه له فۆرمی کۆلان و گه‌ره‌ک و دراوسێدا که که‌سه‌کان بچنه ناویه‌وه و وه‌ک دونه‌یایه‌کی کۆمه‌لایه‌تی مامه‌له‌ی بکه‌ن. له پووه

سۆسىۋلۇژىيەكەيەۋە ئەم ئامىرانە كۆتايان بە دونىايەك
و بە شىۋازىك لە پىكەۋەبىۋىنى كۆمەلەيتى و بە مانايەك
لە ماناكانى شىۋىن ھىتاۋە و دونىاي تىر و شىۋازى تىرى
پەيۋەندى و ماناي تىران خىستۆتە جىيان. ئەم خالە ئەۋ
پاستىيەمان دەربارەي تەكتۇلۇژىيە پەيۋەندى نىشان ئەدات
كە ماكلۇھان McLuhan لە سەرەتاي شەستەكانەۋە نىشانى
داۋىن، پاستى ئەۋەي كە كارىگەرىي ئامىرەكان ۋەك ئامىر،
ۋەك تەكتۇلۇژىيە، لەسەر كۆمەلگا گەۋرەيە، بەبى ئەۋەي
تەماشاي ناۋەرۈكى ئەۋ گوتار و باسانە بگەين كە ئەۋ
تەكتۇلۇژىيەنە بىلۋى دەكەنەۋە. واتە كارىگەرىي كاراكتەرى
ئامىرەكە خۇي ۋەك ئامىر، بەبى ناۋەرۈكى ئەۋ باسانەي
بىلۋى دەكاتەۋە، لەسەر كۆمەگا گەۋرەيە. بە مانايەكى دىكە
ئامرازە تەكتۇلۇژىيەكە خۇي ناۋەرۈكەكەشەيتى (McLuhan 1994).

سەردەمى دىگىتال بۆ ھەمىۋان

لە دوو دەيەي پابردوۋا گەشەكردنى تەكتۇلۇژىيەي پەيۋەندىي
دونىايەكى تەۋاۋ تازەي دروست كىردە، كۆمپيوتەرى لاپ
تۆپ، تەلەفۇنى مۇبايل، دروستىۋىنى تۆپەكانى ئىنتەرنىت
و لەدايكبۋىنى دونىاي دىگىتالى، ئاستىكى تەۋاۋ نويى
پەيۋەندىيكردى مۇقەكانى بەيەكتىيەۋە و پەيۋەندىيان بە
خۇيانەۋە، ھىتاۋەتە كايەۋە. ئەمۇ كەسانىكى زۆر لە شىۋىنە
جىاۋازەكانى دونىادا لە پىگاي تەلەفۇنە مۇبايلەكانىيەۋە
بە تۆرىك لە پەيۋەندىي ئەلكترۋىيەۋە گىرى دراۋن كە لە
مىژوۋا وىنەي نەبۋە. لە ئىستادا زىاد لە دوو مىليار مۇۋ

به تورپه‌کانی ئینتەرنیته‌وه گری دراون و زیاد له پینچ ملیار مرۆفیش خاوه‌نی ته‌له‌فونی مۆبایلن. هه‌موو ئەمانه‌ش له ماوه‌یه‌کی هه‌جگار کورتدا و به‌ پاده‌یه‌ک ساتیک له‌ میژوودا نادۆزینه‌وه مرۆف به‌ پاده‌ی ئەمڕۆکه‌ ئه‌و هه‌موو توانایه‌ی په‌یوندیکردنی به‌ که‌سانی تره‌وه‌ و به‌ شته‌کانی ناو ئه‌و دونیایه‌وه که‌ تیایدا ده‌ژی، له‌به‌رده‌مدا بووبیت (Chatfield ۲۰۱۲: ۱۲).

کۆمپیوته‌ر و تورپه‌ گه‌وره‌کانی ئینتەرنیت و ئامرازه ته‌کنۆلۆژیاکانی تر وایان کردوه زۆر جار ئەرکی زیاد له‌ ده‌زگا و ئامرازیکی ناو ژبانی نادیکتالی ببینن. بۆ نمونه، لاپ تۆپیک له‌ یه‌ک کاتدا هه‌م کتبخانه‌یه‌کی هه‌جگار گه‌وره‌ی پر کتیب و زانیاری هه‌مه‌جۆره، هه‌م زانکۆ یان نیمچه‌زانکۆیه‌که‌، هه‌م خه‌زینه‌یه‌کی گه‌وره‌یه‌ بۆ فێربوونی چه‌ندان پیشه‌ی جیاوازان یان لانی که‌م که‌شه‌دان به‌ توانا‌کانی مرۆف له‌ زیاد له‌ پیشه‌یه‌کدا، هه‌م ریکۆرده‌ریکی چالاکی ده‌نگ و خه‌زینه‌یه‌کی گه‌وره‌ی موسیقا و گۆرانی و فیلم بیت، هه‌م کامێرایه‌کی سینه‌مایی و هه‌م کامێرایه‌کی ساده‌ی وینه‌گرته‌ی فۆتوگرافی و هه‌م ته‌له‌فیزیۆن یان سینه‌مایه‌کی ته‌واو بیت، هه‌م هۆکاریکیش بیت بۆ په‌یوه‌ندیکردنی ده‌نگی و وینه‌یی به‌ که‌سانی تره‌وه‌. هاوکات هه‌م بازاڕیکی ته‌واو بیت بۆ کرینی ئه‌و شتانه‌ی مرۆف له‌ ژبانی پڕۆژانه‌یدا پیویستی پێیانه‌. به‌شیکی گه‌وره‌ی ئه‌م ئهرکانه‌ش ته‌نانه‌ت له‌ناو سمارت فۆنه‌ مۆبایله‌کانیشدا هه‌ن و ده‌کریت بۆ ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ به‌کار به‌یترین.

تا کۆتایی سالی ۲۰۱۱ هه‌موو پۆژیک و له‌ هه‌موو

دهقيقه يه كدا ته نها يه ك كاتزمير توماري قيديوبي خراوته ناو
 توپره كاني ئينته رنيتته وه، له ئيستادا ئه و توانايه زور گه وره تر
 و زورتره و به شيكي زوري ياداوه ربي مرقايه تي، له هه موو
 بواره كاندا، له فيلم و گوراني و موسيqa و هونه ره وه بيگړه، تا
 به هه موو به ره مه فيكري و ئه ده بي و سياسي و فله سه فييه كان
 ده گات، له ناو دوني اي ديگيتاليدا و به زمانه جياوازه كاني دونيا
 ئاماده ن و به شيكي به رچاويشيان به بي به رامبه ر له به رده ستي
 ئه وانه دايه كه ده توانن و ده يانه ويت به كاري به ينن. تا سالي
 ۲۰۰۸ يه ك مليار لاپه ره له ناو توپره كاني ئينته رنيتدا دانرابوون،
 له ئيستادا ژماره كه هينده به رز بوته وه كه ناژميردرت.
 له پوژي داهيتاني چاپخانه وه و به دريژايي پنج سه ده ي
 رابردو ژماره ي ئه و كتيبانه ي به هه موو زمانه كاني دونيا
 چاپ كراون سه د مليارد كتيبكه، له مپودا ئه و ژماره يه له
 تيكستي نووسراو ته نها له مانگيكدا ده خريته سه ر توپره كاني
 ئينته رنيت (ه. س. پ. ل ۲۷). ژماره ي به شداربوواني ناو ميدياي
 كومه لايه تي، به تاييه تي به شداربوواني فه يسبوك، تا سالي
 ۲۰۱۳ له سه روي ميلاريك و سه د مليون كه سه وه بووه.
 ئه مه جگه له وه ي ژماره يه كي هيجكار گه وه له كورسي
 جياواز له هه موو بواره جياوازه كاني ژياني عه مه ليدا، تا به
 سه دان و هه زاران وانه و كورسي زانكو گه وه و گرنگه كاني
 دونيا ده گات، هه موويان له سه ر لاپه ره كاني ئينته رنيت هه ن و
 ئه وه ي بيه ويت ده توانيت كه لكيان لي وه ر بگريت.
 ئه وه ي له پووي كومه لايه تيه وه گرنگه ئه وه يه كومپيوته ر
 و سمارت فون و ته كنولوژيا تازه كاني تري په يوه ندييكردن
 ته نها ئاميريك نين بق دانان و دوزينه وه و هه لگرتي زانياري،

بەلكو ئاميرى پەيوەندىي فرەجەمسەر و فرەجۆرىشن، دەتوانرئىت لەناوياندا دونيايەكى پەر پەيوەندى و پەر كارلئىكردىنى ھەمەجۆرە و ھەمەپرەھەند دروست بكرئىت. دونيايەك تەرىب يان لەپال ئەو دونيا كۆمەلايەتییەدا كە ئىمە لەناويدا دەژىن، بەلام ھاوكات گرنگ و فرەپرەھەند. ھەك نووسەرىك دەلئىت چۆن دروستكردىنى شارى مۆدىرن لە چەند سەدەى پابردوودا دەبئىتە ھۆكارى كۆچ و مالكواستنەوہى ژمارەيەكى گەورەى دانىشتووانى لادىكان بۆ شارەكان، بە ھەمان شتوہ دروستبوونى دونياى ديگىتال ژمارەيەك مەروۇقى زۆرى لەناو دونياى كۆمەلايەتیی خۆيانەوہ بەرەو ئەو دونيا ديگىتالييە پادەكئىشئىت (ە. س. پ. ل ٢٧). ئەم پاكئىشانەش دەسكارىي زۆر پەھەندى ژيانى كۆمەلايەتى و سياسى و پەمزىي مەروۇفەكان دەكات. كۆچ بۆ دونياى ديگىتال يەكئىك لە شتوازە ھەرە سەرەككەكانى كۆچكرنە لە دونياى ئەمەرودا. زۆر جار مەروۇف پئويستى بە كۆچكردىنى جوگرافىي نىيە بۆ ئەوہى خۆى بە دانىشتووانى شوئىئىكى دىكەى دونيا بزائىت، يان ئەو ھەستەى ھەبئىت سەر بە گرۇپ و دەزگا و بزوتنەوہ و كۆمەلەيەكە كە لە ژىنگە جوگرافىيە راستەوخۆكەى خۆيدا نازىن. بە بۆچوونى مەن بەشئىكى گەورەى چىنى ناوہند لە كۆمەلگا جياوازەكانى دونيادا لە دۇخى كۆچكردىنىكى ديگىتالى بەردەوامدايە و بەشئىكى گرنگى چالاككەكانيان لەناو ئەو كۆچە ديگىتاليەدا ئەنجام ئەدەن.

مانوئىل كاستئىلس لە يەكئىك لە كئىتە گرنگەكانيدا بە ناوى: سەرردەمى تورپەكۆمەلايەتییەكان، باس لەو پۆلە گرنگە دەكات كە ئەم تورپانە لە دروستكردىنى بكَرى كۆمەلايەتیی

دەشتت بۇ مەبەستى ئەم نووسىنە جەغتى لى بگەينەو،
گرنگى دروستبۇنى سۆسۈلۈزىيەكە كە بتوانىت دەرکەوتە
جىاوازەكانى ئەم گۇرئانكارىيانە، بە دەرکەوتە پۈزەتيف و
نىگەتيفەكانەو بخوئىتەو و پافە بکات. سۆسۈلۈزىيەك
كۆتايى بەو ئىدانەکردن يان پىياھەلدانە سادانە بەئىتت كە لە
دونيای ئىمەدا بەرامبەر بە دونيای دىگىتالى ئامادەن.

پىنداوستى ھاتنەكايە سۆسۈلۈزىيەكى نوئ

بە بۇچۇرنى مەن كاتى ئەو ھاتووە سەرەتاكانى زانستىكى
نوئ بە ناوى "سۆسۈلۈزىيەكى دىگىتالى" يان
"سۆسۈلۈزىيەكى ئىتەرنىت"، يان "سۆسۈلۈزىيەكى تۈرە
كۆمەلايەتتەكان" لەدايك بىتت و ئەم دەرکەوتە تازە و
گرنگانەكى دىگىتالى كۆمەلايەتى لە دونيای ئىمەدا نىشان بىتت
و پافە بکات. نىشانى بىتت چۈن ئەم ئامىرانە كارىگەرى
لەسەر دىگىتالى كۆمەلايەتى جى دەھىلن، چ كارىگەرىيەك
لەسەر مۆدىلە فەرھەنگىيەكان بەجى دەھىلن، چۈن كار لە
مەيلە كۆمەلايەتتەكان دەكەن، چۈن پىرسى شوناس دەھىلنە
پىتتەو، چۈن پەيوەندىيە كۆمەلايەتتەكانى ناو دىگىتالى پۇرئانە
دەسكارى دەكەن، چ جۇرئىك لە شوناس و چ جۇرئىك لە
پىكەوہبوون و چ جۇرئە تەنھايىيەك بەرھەم دەھىلن و چۈن
دەسكارى ماناكانى پەيوەندىکردن و پىكەوہبوون دەگۇپن؟
بەشىكى دىكە لەو پىرسىارە گرنگانەكى كە دەرئىت بىيانكەين،
پىرسىارگەلىكى لەم بابەتەيە: ئايا مۇۋقى ئەم كۆمەلگايە چ
وئەيەك لەسەر ئەو تۇرئانە بۇ خۇى دروست دەكات؟ چ
پۇرئايلىك لەسەر خۇى دەخاتە ناو دىگىتالى گىشتىيەو؟ ئەم

وينانه چ په يامنيكي كومه لايه تي و فهره نكيان له خو گرتوه؟
 چ جوړه سياسي تكي خودنمايش كردن هيه و كار دهكات؟
 ثا يا هم تورانه چ جوړه کرانه وهيك دههين و چ جوړه
 داخرانيكي نوږ دروست دهكن؟ سيلفي چ كاريگرييك
 له سر شوناسي تاكه كه سي جي دههيتت؟ به تايه تي كاتيك
 نهو سيلفييه له وه در دهچيت له ناو رووبه ري شه خسيديا
 بميتته وه و دهچيته ناو رووبه ري گشتييه وه؟ ثا يا هم تورانه
 چ توانا و نه گريكيان به گروپ و هيزه پراويزخواه كاني
 دونيای نيمه به خشيوه، ژنان و پيران و منالان بؤ نمونه و چ
 توانايه كيشي تيدا لاواز كردون؟ ثا يا هاتني هم هم مو ناميره
 زيره كانه و دروستبووني نهو دونيای ديگاتلييه، كه به شيكه
 له نابووري مه عريفه ي نوږ، چ كاريگرييك جي دههيتت
 له سر كومه لگايه ك كه كومه لگايه كي "به ر له مه عريفه" به؟
 هم دوخه نوييه چي له كولتووري ته قلدي و بالاده ستي
 به ها و نورمه كاني ناو نهو كومه لگايه دهكات؟ نهو نه گره
 كومه لايه تيبانه كامانه كه دهيانكه نه وه و نهو مه ترسي و
 پرسكانه ش چين كه له گهل خوياندا دههيتن؟ ثا يا هم دنيا
 ديگيتالييه چ رولنكي بينيوه له قولكردنه وه ي دابه شكرده
 سياسي و كومه لايه تيبه كاني دونيای نيمه دا؟ چ رولنكي هه بووه
 له بهر مهيتاني رق و بوغزي فهره نكي و كومه لايه تيدا؟
 نه ي چ نه گريكي كاري پيكه وه يي و له دايكبون و هيز و
 گروپ و ستراتيژ و پلاني نوږ دهخنه وه؟ چ كاريگرييك
 له سر بونياده گه وړه و سه ره كييه كاني وهك بونيادي
 كومه لايه تي و نابووري و سياسي به جي دههيتن؟ رولي
 هم دنيا ديگيتالييه له دروستبووني ئوپوزيسيوني سياسي،

گوتارى سىياسىي نوئ، پوانىنى تر بۇ كۆمەلگا و سىياسەتدا چى بووه؟ ئەم تۆرانە چۆن دەسكارىي مۆبىلزەكردنى مەدەنى و سىياسىيان كىردوه؟ چ زمانىكى سىياسىي نوئيان دروست كىردوه و گەشەيان بە چ جۆره رېتۇرىكىكى سىياسىي داوه؟ ئەم دونيا ديگىتالىيە چ كارىگەربىيەكى لەسەر شىئوازي هارىكارىي كۆمەلايەتى و سىياسىي هەبووه؟ كام مەسەلەي كۆمەلايەتى و سىياسىيان بە سەرەكىي كىردوه و كاميان بە لاوهكى؟ چ جۆره بكارىكى كۆمەلايەتى و سىياسىي نوئيان دروست كىردوه و چ جۆره بكارىكيان پەراوئز خستوه؟ ئەم تۆرانە چ جۆره هيراركىيەتكيان شكاندوه و چ فۇرمىك لە هيراركىيەتى نوئيان دروست كىردوه؟ پەيوەندىي نئوان ئەم دونيا ديگىتالىيە و نارسىزمى تاكەكەسى و كۆمەلايەتى چۆنە و چيە؟ چ پۇلىك دەبين لە كىردەي بە تاكەكەسبوون و دروستبوونى گروپى فانتازياكراوى نوئدا؟ گشتىتر بېرسىن: ئايا ئەم دونيا ديگىتالىيە چ جۆره بكارىكى فەرەنگى و كۆمەلايەتى و ھونەرى و مىدىيىي دروست كىردوه؟ چەندە پووبەرى دىموكراسىيىبون و بەشەشكردى ھەقىقەتى گەرەتر كىردوه؟ تا چەند ئەو پەردەي تەقدىس و پىرۆزبوونە تەقلىدىيانەي شكاندوه كە بەسەر بكارە دىنى و كۆمەلايەتى و سىياسىي و پۇشنىبىرىيەكاندا دەدرىن؟ چەند قەيرانى بۇ دەسەلاتى "خەبىر"ەكان دروست كىردوه؟ تا چەند دەسەلاتى پۇشنىبران و ھونەرمەندان و بەرھەمھىنەرانى ترى دەسەلاتى پەمىزى تەھەدا كىردوه؟ چ جۆره موقەدەسكىيان شكاندوه و چ جۆره موقەدەسكىي نوئيان دروست كىردوه؟

بە بۇچوونى مەن ھەر سۇسپۇلۇزىايەك بىيەوت دەركىر

بیت له گهل ئهم دونيا ديگيتالي و ئهم ئاميره تازانه دا، پټويسته سهرقالي ئهو پرسيارانه بيت. دونياى ئيمه له ههموو ئهو ئاستانه دا له بهردهم کرده و گورانتيكى گوره و ههمه لايه ندايه و ههمويان پټويستان به خويندنه وهى نوئ ههيه. له ئاسته دا دروستبوونى ئهم دونيا ديگيتالييه شه پاز له يه كى گه وره يه له پووى سه رجه مى ئهو شتوازانهى بيركردنه وه ته مبه لانهى كه پټيان وايه دونياى ئيمه سه ده ها ساله نه گوراوه و سه ده ها ساله خوى و بونياده گريمانكراوه كانى دووباره و سه دباره ده كاته وه.

له وديوى ته كنفوؤيا وه

به لام بق ئه وهى له پولى ئهو دونيا ديگيتالييه و له پولى ئهو ئاميرانه له ژيانى كومه لايه تى و تاكه كه سى ئيمه دا تينگه ين و بق ئه وهى بتوانين ده ركه وت و كاريگه ريه جياواز و تازه كانيان ببينين، پوله پوزه تيف و نيگه تيفه كانيان بناسين، يه كه مين شتيك پټويسته خوماني لى بپاريزين و نه كه وينه ناويه وه: نه خوشى "ته كنفوؤيا" يه. ته كنفوؤيا به ماناي ترسيكى نه خوشانه له ته كنفوؤيا، ترسيكى دهرونى و فهرهنگى و كومه لايه تى ناعقلانى به رامبه ر به ته كنفوؤيا به گشتى و به رامبه ر به ئاميره ته كنفوؤيه تازانه كان، به تايه تى.

كه ئهمه ده ليم ده زانم ترس له ته كنفوؤيا به شيكى دانه بپراوه له ميژروى ته كنفوؤيا خوى، ههميشه كه ساني تاييه ت و هيزى كومه لايه تى دياريكراو هه بوون و هه ن كه رۆحيان له ته كنفوؤيا و تازه بوونه وه كانى چووه. له

سەردهمی شۆرپشی پیشه سازیدا له سه دهی شازده مه وه تا نه مړو نه م ترسه به رده وامه و له قوناغی جیاوازا شیاوازی جیاواز گرتوته خوی. ئامیره ته کتولۆژییه کانی سه ره تا نه و ئامیرانه بوون که ده یانتوانی کاری کریکاره نه خوینده واره کان نه نجام بدن، نه و کارانه ی پتوستان به خوینده واری و شاره زایی نه بوو، به لکو پتوستان به هیزی بازوو هه بوو. نه وه ی یه که می نه وانه ی له ئامیره ته کتولۆژییه کان ده ترسان نه م که سانه بوون که نه خوینده وار و سه ره به چینه کانی خواره وه کۆمه لگا بوون، چونکه نه و ئامیرانه هه ره شه بوون له کاره کانی نه وان و ده یانتوانی بیکار و بیژنیوان بکه ن. هه ره له سه ده ی شازده هه مدا که سانی که هه بوون که وتنه شکاندنی ئامیره کان، به لام هه یچ لایه نیک وه ک بزوتنه وه ی لۆدیه کان له سه ره تای سه ده ی نۆزده هه مدا، ناویان نه چووه ناو میژووه وه وه ک بزوتنه وه یه کی دژ به ته کتولۆژییا و شکینه ری ئامیره کان. نید لۆد کریکاریک بوو له شاری پیرمه نگه هام په لاماری ئامیره کانی دا و چه ند دانه یه کی لی شکاندن، نه م پیاوه وه ک رۆبین هوودی دونه یای مۆیرن ده ناسریت، به لام رۆبین هوودیک که له گه ل ئامیره ته کتولۆژییه کاندایا له چه نگدایه، نه ک له گه ل مړۆقه کاندایا. کارل مارکس له خوینده وهیدا بو بزوتنه وه ی لۆدیه کان باس له وه ده کات که کریکاره کانی ناو نه و بزوتنه وه یه هۆشیاریی چینه یه تیای پی نه گه یشتبوو، نه وان له باتیی دژایه تیکردنی ”خاوه ن ئامیره کان” دژایه تیی ئامیره کانیان ده کرد (Hobsbawm 2009)

پۇمانسىيەت و تەكئۇلۇزىيا

لەگەل لەدايىكبوونى بزوئىنەوئەي پۇمانسىيەتدا ترس لە ئامىر و تەكئۇلۇزىيا و لە خودى زانست خۇشى دەچىتە قۇناغىكى دىكەو، ئەم ترسە پەيوەندىيەكى گەورەي بە ترسى بەشىكى كۆمەلگا مۇدىرنەكانەو لە تەكئۇلۇزىيا و ئامىر و لە دەستدانى سادەيىيەكانى ژيانەو ھەيە. لاي پۇمانسىيەكان پۇلى خەيال لە پۇلى عەقل گرنگترە و ئەوئەشى بە باشترىن شىو دەتوانىت جەوھەرى عەقل بەرجەستە بكات، ئامىرە. لەم پوانىنەدا عەقل يەكسانە بە ژيانىكى ميكانيكى و خەيال بە ژيانىكى ئورگانىكى، عەقل ماشىنە و خەيال پۇحانەت و ئازادىيە. بەشىكى زۇرى ئەدەبىياتى دونىاي مۇدىرن ئەم ترسە لە تەكئۇلۇزىيا و ئەم حەز و ئۇستالزىايە بۇ سەردەمە تىپەرە سادەكانى تىدايە. لە سەدەي بىستەمىشدا ترس لە ئامىر و ترس لە بۇمباي ئەتۇمى و لە چەكى كۆكۆز و گازى ژەھراوىي بەيەكدى تىكەل دەبن و ئەمانىش دىنە سەر ئەو كەلەپورە گەورەيەي ترس كە لە قۇناغەكانى پىشتىردا ھەبوو. پەنگە كەس ھىندەي فەيەلەسوفى ئەلمانى: مارتىن ھايدگەر، ئەم ترسەي مرقۇسى سەدەي بىستەمى لە تەكئۇلۇزىيا بەرجەستە نەكردىت. ھايدگەر پىتى وايە مرقۇف لەم سەدەيدە بە جۆرىك بوو بە بوونەوئەرىكى تەكئۇلۇزى، كە تواناي بىنىنى ھىچ شتىكى لە ھەقىقەتى خۇيدا نەماو، ناتوانىت بوون وەك بوون بىنىت، بەلكو تەنھا لە رىگاي تەكئۇلۇزىياو دەتوانىت بىنىت، ئەمە ھەم بۇ بىنىنى سىروشت و ھەم بۇ بىنىنى ئىنسان خۇشى راستە. بە مانايەكى دىكە مرقۇسى ئەم سەردەمە ھەم سىروشت و ھەم مرقۇفەكانى

تر وەك كەرەستەيەكى خاۋ دەبىئىت بۇ كۆمەلەك پىرۇسە
و بەرخوردىيى تەكئۆلۆژىيى. بە مانايەكى دىكە مەۋقئى ئەم
چەرخە لەلايەن تەكئۆلۆژىياۋە بە جۇرىك كۆنترۆل كراۋە
كە تواناي بىيىنى ھىچ شتىكى لە دەرەۋەي دەسەلات و
خواست و تواناكانى ئەو تەكئۆلۆژىيايەدا نەماۋە. مەۋقئى ئەم
سەدەيە بە رادەيەك گىرى بەدەست تەكنىك و عەقلاىيەتى
تەكنىكىيەۋە خواردوۋە، مەگەر تەنھا خودا مەۋقايەتى پىزگار
بكات. سەبارەت بە دىدى ھايدگەر بۇ تەكئۆلۆژىيا بىروانە:
(Tijmes ۱۹۹۲).

لە ھەشتاكانى سەدەكەشدا بزوتنەۋەي بەرگىرىدن لە
ژىنگە لەدايك دەبىت، كە بەشىكى ئەم لەدايكبوونە پەيۋەستە
بە ترس لە تەكئۆلۆژىياۋە. بەكورتى ترس لە تەكئۆلۆژىيا
بەشىكى دانەبىراۋە لە مەژۋوى تەكئۆلۆژىيا و لە مەژۋوى
بىرگەرنەۋە لە تەكئۆلۆژىيا. بىگومان بەشىكى ئەم ترسە تەۋاۋ
رەۋا و واقىيەيە، ترسىكى بەرھەمەتەر و سوۋدبەخشىشە،
بەلام لە كۆيدا ئەم ترسە بوۋ بە فۇبىيا و ئاكارىكى ناعەقلاىى
و پۇمانسىيەنەي ۋەر گرت، ئىتر لەۋە دەكەۋىت ترسىكى
ماقوول و مانادار بىت.

لە دونىاي دىگىتالىي ئەمەردا ئەم ترسە لە تەكئۆلۆژىيا
زىيادى كىردوۋە، كەمى نەكىردوۋە، ترسى ھەرە دىار ترسە
لەۋەي مەۋق بىت بە ژىر تۆپىكى زەبەلاح لە زانىارىيەۋە،
كە نە تواناي خويندەۋەيانى ھەبىت و نە تواناي پىكخستىن
و نە تواناي بەكارھىتەنىيان. لەدۋاي ئەمەش ترس لەۋەي
مەۋق ئاكارە كۆمەلەيەتتەكانى لەدەست بدات و ئامىر بىتە
ھاۋپى و دۆستى ژمارە يەكى و پىداۋىستىي بە كەسانى

تر بسپريتهوه. ئه مانهش ترسى له مړوځكه وتن و داخران به پرووى دونيادا و ترسى له دهستاندانى به ها ئه خلاقى به كان و له دهستاندانى په سه نايه تى و دروستكردنى سه نه م و بى نوين. ئه مړوځكه هه موو ئه م ترسانه به له دايكبوونى نه وه يه كى نوئ له ئامپيرى ته كنترولوزييه وه گرئ دراون و گرئ ئه درين. له راستيدا به شيكى زورى ئه م ترسانه كوئن، بۆ نمونه، ترس له زوربوونى زانيارى و ونبوونى مړوځ له ژيريدا ترسيكى تازه نييه و هى سه رده مى دونياى ئه لكترؤنى و ديگيتالى نييه. زانايه كى سويسرى به ناوى كونراد گيسنه ره وه، Conrad Gessner. له سالى ۱۵۶۵ دا باس له مه ترسيى زوربوونى زانيارى دهكات، به جوړيک ئينسان گه مارو بدات و نه توانيت لپى دهر بچيت، هوځارى ئه و ترسه لای ئه و داهيتانى چاپخانه به كه ئه و پيى وا بوو زيانى زورى بۆ ته ندروستى مړوځ دهبيت.^۱ هه ر ئه م ميژووويبوونه بړيک له ناعه قلانيه تى ئه م ترسه نمايشدهكات، چونكه له دونياى ئه مړوځا كه سيك نه ماوه له چاپخانه و بلاوكردنه وهى كتيب بترسيت، مه گه ر سه ر به م سه رده م و پوژگار نه بيت و له پرووى عه قلى به وه له سه دهى شازده هه مدا بژى.

ترسى تازهى له شيوزازى ترسى كوپيكردى مړوځ، ئه وهى به ئينگليزى پيى دهكوتريت "كلؤنين"، ترسى كوپرانى ژيان بۆ "ماتريكس"، ترس له "كؤيله بوونى ناو سايبه رسپهيس"، ترسى به "ديگيتالكردنى عه قل"، ترسى

۱ بروانه:

(http://www.slate.com/articles/health_and_science/science/2010/02/dont_touch_that_dial.html)

“داگرتنى شوناس بۇ ناو عەقلىكى كۆمپيوتەرىي دروستكراو”،
هتد... ھەموو ئەمانە ئەمپۇكە ھەن و ئامادەن. كەسانىك ھەن
ئەم ترسانە بە رادەيەك گەورە دەيىنن باس لە “قوناغى
دواى ئىنسان”، قوناغى “پۇست-ئىنسان”، يان “كۆتايىي
ئىنسان” دەكەن (Dinello 2005: 2).

بە بۆچوونى من بەشىكى زۆرى ئەم جۆرە ترسە لە
تەكتۆلۇژيا ترسىكى سايكۆلۇژى و ناعەقلاىيە و بەشىكى
دىكەشيان بەشىكن لە حىكايەتىكى ئايدىلۇژى، كە ئەم ترسە
بۇ بەرگىركردن لە وىنەيەكى ترى دونيا دەخەنە گەپ.

ترس لە دونىاي ئىمەدا

لە دونىاي ئىمەدا ئەو شىئوانەى سەرەوھى ترس كە
باسكران بوونيان نىيە، نە ترسى “كلۆنكردن” ھەيە، نە
ترسى “بەماترىكسكردننى دونيا” و نە ترسى “بەدىگىتالىكردننى
عەقل”، ھەروەھا ئەو ترسە سەرەتايىيانەش بوونى نىيە
كە ئامىز شوپنى ئىشكەرەكان بگرىتەو، ھاوكات ترسى
جىگرتنەوھى دونىاي دىگىتال بۇ دونىاي وايەش ھىشتا بەو
خەستىيەى لە شوپنانى تردا ھەيە لای ئىمە لەئارادا نىيە، ھەر
لە بنەرەتیشەو بەشى ھەرەزۆرى ئەم ترسانەش نەبوون
بە بابەت لە كۆمەلگاي ئىمەدا، كەچى ھاوكات پروسەيەكى
تايبەتى بەدەعاجانكردن و بەشەيتانىكردننى تەكتۆلۇژيا بوونى
ھەيە. پرسىيارى سەرەكى ئەوھەيە: ئايا بنچىنە و شىوازى
سەرەكى ئەم ترسە چىيە؟ ئەگەر ئەم ترسە لە كۆمەلگاكاني
تردا ترس بىت لە تەسلىمكردننى ژيان و ئازادىيەكان
بە ماشىنە تەكتۆلۇژىيە جىاوازەكان، ترس بىت لەوھى

تەكتۇلۇژيا كەينۈنەى مرۇف تىك بدات، ئەوا ترسەكە لە كۆمەلگای ئىمەدا بە پلەى يەكەم ترسىكى ئەخلاقى تەقلدىيە، كە تيايدا زياد لە ھىزىك لەو ە ترسىت بەھا ئەخلاقىيە تەقلیدى و بالادەستەكان بشلەژىن و كۆتايىيان پى بیت و لەویشەو ە پىنگەى كۆمەلايەتى و پەمزیى ئەوان ەپەشەى لى بكرىت. ترسى دونىای ئىمە ئەو ە نىيە ئامىر كۆنترۇلمان بكات، بەلكو ئەو ە ئەو ئامىرانە بەھاى نوى بەيتن كە بەھا كۆن و بەموقەدەسكراو ەكان تىك بدات.

كە ئەمە دەلیم، نامەوینت نكولى لەو ە بكەم كە ترسىكى تايىبەت بەرامبەر بە ئامىر و بە تەكتۇلۇژيا لە دونىای ئىمەدا ە ە ە و ئەم ترسەش مېژوو ەكى درىژى ە ە، لانى كەم پەگەكانى دەگەرپتەو ە بۆ نىو ەى يەكەمى سەدەى نۆزدە ەم. ئەم ترسەش ترسە لە تەكتۇلۇژياى جەنگ و سەربازى. لە چەك و تفاق و تۆپى سەرەتايىيەو ە بىگرە كە لە سەدەى نۆزدە ەمدا كۆتايىيى بە دەسلەلاتى ئىمارەتە كوردىيەكان دەھىتت، تا ترسى ەىرش و پەلامارى سەربازىيى بەرفراوان لەدواى جەنگى جىھانى يەكەم و لە سەردەمى جەنگەكەدا، تا بە ترسى بەكارھىنانى چەكى كۆكۆژى و چەكى ژەھراوى دەگات كە لە پەلامارەكانى ئەنفالدا دونىای ئىمە پو ە ەرە تارىك و ترسناكەكانى لە فۆرمى جىنۆسايدا ئەزمون كردو ە. بە بۆچونى من لە پووى مېژوو ە ە ئەم ترسە سەربازىيە لە ئامىر و تەكتۇلۇژياى جەنگ بالاترىن فۆرمىكى ترس بو ە لە كۆمەلگای ئىمەدا، پەنگە لە ەندىك قۇناغىشدا تاقە ترسىك بوو یت. ھاوشان بەم ترسە سەربازىيە، يان دواى ئەو و لەپال ئەودا، ترسىكى دىنىش لە ئامىر و تەكتۇلۇژيا

هەبووھە كە پابەستى ترس بووھە لە تىكچوونى بەھا دىنى و ئەخلاقيە بالادەستەكان و جىگرتەوھيان بە بەھا و نۆرمى تر، كە پىگەى پياوانى ئايىن لە كۆمەلگادا لاواز بكەن. ترس لە سىنەما، ترس لە تەلەفېزىيۇن، ترس لە پادىۆ، ترس لە ئامېزەكانى مۇسقىا، ترس لە كامېرا ھتد... بەشىكن لەم ترسە دىنيە كە لە قوناغى جياوازدا لە فۆرمى جياوازدا لە دونىاي ئىمەدا ئامادە بووھە.

بە بۆچوونى مەن پەھەندىكى گرنگى ترسى ئەخلاقى لە تەكنۆلۇژيا لە دونىاي ئىمەدا، ترسە لە دروستبوونى پەيوەندىيەكى نۆي و كراوھە لەنتوان نىر و مېدا، لەم پەيوەوھە، بۆ نمونە، وەك چۆن پياوانى ئايىن و باوكانى تەقلېدى لە تواناي ئەو پەيوەندىيانە ئەترسن كە ئەم تەكنۆلۇژيايە لەنتوان نىر و مەن و گەورە و بچووك و دىندار و بېدىندا دروستى دەكات، ئاواش بېرىكى بەرچاو لە پۆشنېيران و خويندەوارانىش ترسى ئەوھيان ھەيە، بۆ نمونە ئەم شىۋازە نوپيانە لە پەيوەندىيە ئەلەكترونى كۆتايى بە "عەشق" بەئىت. گوايە كاتېك كچ و كۆپى گەنجى ئەم ولاتە كە نامەى ئەلەكترونى، واتە "ئىس ئىم ئىس"، بۆ يەكتى دەنېرن، يان لە ژىرنووسى تەلەفېزىيۇنەكاندا و لە رېنگاي مېدياكانەوھە خۆشەويستى خۇيان بۆ يەكتى بەيان دەكەن، ئەوا ھىمايە بۆ نەمان و وىرانبوونى عەشقى راستەقىنە. لە دىدى ئەم تايپە لە پۆشنېيردا ئەمە "كۆتايى عەشق" راستەقىنە و "لەدەستدانى قوولايى" يەكانى مەزەبوونە و جىگرتەوھيانە بە "ئىحساسى سەتھى" و "رېكلامى مېديايى" و "خۆنمايشكردن" لە فەزاي كشتىدا. پۆشنېيرانى تر ھەن پىيان وايە شىۋازە تازەكانى

تەكتۈلۈژىيە پەيۋەندىكردن "بەھا ئەخلاقىيەكانى پىزگرتن" ويران دەكات و لەباتىي ئەوان پۇحى "شەپانگىزى" و "حىقد" و "دووپووىي" گەورە دەكات. لەم ئاستەدا كۆمەلگەي ئىمە شاھىدى ئامادەگىيە دوو جۆر گروپە، كە ھەردووكيان لە دوو دىدگەي جىاوازەو تەكتۈلۈژىيە پەيۋەندىيە نوئى تۇقاندوونى. يەكەمىيان گروپە دىنىيەكان و پىاوانى ئايىنن لە ولاتەكەدا. دووھەمىيان بەشىك لەو پۇشنىپىرانەن كە بە ناوى "ئەخلاقىياتى پەسەن" و ھەستى "ئىنسانىيە قوول" و "مۇقۇبۇنى كامىل" ھەو ئەدوون و ئەنۇوسن.

لەپال ئەو ترسە ئەخلاقىيەدا ترسىكى دىكە لە ئەمۇكەي دۇنيەي ئىمەدا لە تەكتۈلۈژىيە پەيۋەندىيە نوئى ھەيە، كە برىتقىيە لە ترس لە تىكشكانى ھەرمىيەتە كۆمەلەيتى و پەمىيە تەقلىدپەيەكان. ئەم تۆرە تازانەي پەيۋەندى، چۈنكە تۆپى پەيۋەندىيە يەكسەرە نىن و ئىنتەرنەكتىقن، واتە پەيۋەندىيەكان تىايدا دوولەيەنە و فرەجەمسەرە، بۆيە تواناي ۋەلامدانەو ۋە بەشدارىكردن بە ھەموو ئەوانە ئەبەخىشەن كە لەسەر ھىلە ئەلەكترونىيەكان ئامادەن. كاتىك نووسەرىك لەسەر لاپەرەي ھەسسىيەكەي يان لە سايتەكەي خۇيدا نووسىنىك يان راپەك دەنۇوسىت، ئەودەم ژمارەيەكى زۆر لە خويئەران تواناي ۋەلامدانەو ۋە كاردانەو ۋە راستەوخۇيان ھەيە. دەشىت ھەندىك لەم ۋەلامانە بە دلى ئەو نووسەرە نەبىت كە نووسىنەكەي نووسىو. زۆر كەس ھەن ئەو كاردانەوانە زۆر نىگەتيف دەرختىن و پىيان وايە ئەم تەكتۈلۈژىيە تازەيە ھەلى بە "گەمژەكان!" ىش بەخىشەو بۆ ئەو ۋەيەيە "قەسە لە قەسەي تۇدا بىكەن"، يان "قەسە لە قەسەي كەسانى تەدا بىكەن".

یه‌کێک له ده‌ره‌نجامه پۆزه‌تیغه‌کانی ئهم دۆخی ئینته‌رناکتیغه ئه‌وه‌یه که ده‌توانیت ب‌ریک له هه‌رمیه‌ته کۆمه‌لایه‌تی و په‌مزییه بالاده‌سته‌کانی ناو کۆمه‌لگا بشکینیت، یان لانی که‌م پ‌یژه‌ییان بکات و په‌خه‌یه‌کی به‌رده‌وامیان لێ بگریت. هه‌لگرانی ئهم ترسه پ‌ییان وایه ناکریت هه‌موو که‌سیک مافی قسه‌کردنی هه‌بیت، ئهم مافه ته‌نها هی ئهو نوخه عارف و خوینده‌وار و داهینه‌ره‌یه که ناشیت و نابیت که‌س قسه له قسه‌یاندا بکات و که‌س رایه‌ک له پ‌اکانیان موناقه‌شه بکات. ئهم ته‌کنۆلۆژیا تازه‌یه هه‌موو ئه‌وانه زویر ده‌کات که پ‌ییان وایه ته‌نها ئه‌وان مافی قسه‌کردنێان هه‌یه و ته‌نها ئه‌وان ده‌زانن کۆمه‌لگا و پ‌یوستی به‌ چیه و ته‌نها ئه‌وان ده‌زانن م‌رو‌ف ده‌بیت چی بیت و چۆن بیت و چی نه‌بیت.

ترسیکی تر که ئاماده‌یه، ترسی له‌دایک‌بوونی جو‌ریکی نو‌ییه له شه‌ریعت که ماف و ئه‌گه‌ر و په‌واپه‌تی قسه‌کردن و راده‌بر‌پ‌ین به‌ هه‌مووان ده‌به‌خشیت، به‌ هه‌موو په‌هه‌نده بریندارکه‌ر و ه‌یزشبه‌ر و توندوتیژه په‌مزییه‌کانی ئهم قسه‌کردن و راده‌بر‌پ‌ینه‌وه، که بیگومان تو‌په‌بوون و بیزاربوون و شله‌ژانیشی لێ ده‌که‌و‌ینه‌وه. به‌لام بوونی ئهم شه‌ریعت هه‌میشه له نه‌بوون و کو‌نترۆل‌کردن و بیده‌نگ‌کردن با‌ستر و ته‌ندروستت‌ره. ته‌کنۆلۆژیای په‌یوه‌ندی توانا و ئه‌گه‌ر و بو‌یری ئه‌وه به‌ هه‌مووان ده‌به‌خشیت قسه بکه‌ن، ده‌شیت به‌شیک له‌م قسه‌کردنانه بریندارکه‌ر بن، به‌لام قسه‌کردن له‌م ئاسته‌دا هه‌میشه له هه‌موو میکانیزمه‌کانی ب‌ینه‌گ‌کردن زیاتر خاوه‌نی شه‌ریعته.

ترسیکی تر که ئهم ته‌کنۆلۆژیا تازانه‌ی په‌یوه‌ندی‌کردن

دروستی دهکهن، ترسه له پهخنه. ئهم توره کومه لایه تیه تازانه توانا و نهگه ری ئه وه به مرؤفه کان و گروپه کان نه به خشن په کتری پهخنه بکهن و له سه سر شتوازی بیرکردنه وه و جوولاندنه وه ی په کتری له ناو دونیادا قسه بکهن. ئه مهش دیسانه وه ده شیت مایه ی بیزار بوون و نارپه حتی و شله ژان بیت، به لام پروکاره پوزه تیغه که ی ئه وه یه که بو هه مووان ئاشکرا ده بیت چی له فکر و خه یالی خه لکدا هه یه و چ شتوازی که له بهر خورد و تیفکرین ئاماده یه.

به کورتی ترسه سه ره کییه کانی دونیای ئیمه له م ئامیرانه له قوولاییدا ترسه له ئه وی تر و له پای تر و له پروانینی تر، ترسه له فزورکه مانی تری مرؤفبوون، ترسه له تیکشکانی هیرارکیه ته کومه لایه تی و په مزیه کان، ترسه له هاتنه کایه ی ئه خلاقیاتى نوئ، ترسه له ناو و ناوبانگ، واته ترسه له بریندار بوونی سه رمایه ی په مزى که سه کان، که به سه ری که وه ده توانین کویان بکه ینه وه و بلتین له قوولایییاندا ترسه له دیموکراسیه ت له مانا فراوانه که یدا. دیموکراسیه ت وه ک دۆخی ئاماده گی و بیستنی پا و بوچوون و خه ون و خولیا و دیدگا و پروانینی جیاواز و ناکوک به یه کتری.

هه ندیک بوکارى نیگه تیڤى ته گنۆلۆژیای په یوه ندى

له کومه لگای ئیمه دا ئینته ریت و سمارت فۆن و موبایل و دونیای دیگیتالیی توره کومه لایه تیه کان کومه لیک کیشه ی راسته قینه یان دروست کردوه و دروست دهکهن، که ده کریت لیره دا زور به خیزایی له سه ره هه ندیکیان بوه ستین. یه که م، کیشه ی ئیدمانبوون له سه ره ئینته رنیت، ئیتر له

ئیدمانبوون له‌سه‌ر یارییه زۆره‌کانی ناو دونیای دیگیتاله‌وه
بیگه‌ره بۆ ئیدمانبوون له‌سه‌ر فه‌یسبووک. وه‌ک هه‌ر جۆریک
له‌ جۆره‌کانی ئیدمانبوون، ئه‌م شیوازه له‌ ئیدمانبوونی
دیگیتالی، کیشه‌ی گه‌وره بۆ که‌سه مودینه‌که خۆی و بۆ ئه‌و
ژینگه‌یه‌ش دروست ده‌کات که تیایدا ده‌ژی. ئیدی ئه‌و ژینگه‌یه
ده‌شیت خه‌زان بێت، یان هه‌ر شیوازیکی تری پیکه‌وه‌بوونی
کۆمه‌لایه‌تی، که پێویستی به‌ په‌یوه‌ندیی راسته‌وخۆی
مرو‌فه‌کان به‌یه‌که‌وه هه‌بێت.

دووهم، دروستکردنی چه‌نده‌ها ده‌مامک و که‌سایه‌تی
ساخته له‌ناو تو‌ره‌کانی دونیای دیگیتالدا. مرو‌ف ده‌توانیت
له‌پشتی شاشه‌ی کو‌پیوته‌ره‌که‌یه‌وه که‌سایه‌تی خۆی بگو‌پیت،
ناوی تر و شو‌ناسی تر و که‌سایه‌تی تر بۆ خۆی دروست
بکات، به‌و ناو و که‌سایه‌تییه ساخته‌یه‌شه‌وه کیتی بو‌یت و
چۆنی بو‌یت که‌سانی تر به‌ئاسانی بریندار بکات، کیشه‌ی
نه‌ویست بیه‌س‌پێته‌وه و دیلیتی بکات، هه‌تد...

سێهه‌م، گه‌وره‌کردنی مه‌ودا‌کانی درۆکردن. هه‌مووان
ده‌زانین که‌سانیک هه‌ن چه‌نده‌ها ئه‌کاوت و لاپه‌ره‌ی
جیاوازیان به‌ ناوی تروه‌ه کردۆته‌وه و له‌و لاپه‌رانه‌دا
یان مه‌دحی که‌سایه‌تییه راسته‌قینه‌که‌ی خۆیان ده‌که‌ن، یان
په‌لاماری ئه‌و که‌سانه ئه‌ده‌ن که به‌ نه‌یاری خۆیانی ده‌زانن،
یان را و بۆچوونیک له‌و ئه‌کاوتانه‌دا بلاو ده‌که‌نه‌وه که
ناویرن لای خۆیان بلاوی بکه‌نه‌وه.

چواره‌م، به‌هێزکردنی نارسیزم و که‌سایه‌تی سیلفی،
بینینی دنیا وه‌ک ئاوینه‌یه‌ک بۆ ده‌رکه‌وتنی خود خۆی
به‌ته‌نها.

پېنجەم، مەترسىيى بۇ سەر نەمان و ھاتنە ژوورە ۋەى
بېپىرس بۇ ناو ژيانى شەخسىي كەسەكان و لەۋىشە ۋە
دەستدرىژكردنە سەر ئەو ژيانە شەخسىيە.

شەشەم، دروستبوونى مەترسىيى بۇ سەر ژيانى كچان و
ژنان بەتايىبەتى كاتىك ئەو تەكئۆلۈژياى پەيوەندىيە جۆرىك
لە تەماس و پەيوەندى مەيسەر دەكات كە پراۋىنە ئەخلاقى و
دېنىيە بالادەستەكان ۋەك نەشياو ويناى دەكەن.

حەوتەم، دروستكردنى جۆرىك لە خويئەر و نووسەر
و كارى فەرھەنگى و پۇشنېرىي سەتھى كە تۆرە
كۆمەلايەتتەكان تاقە پووبەرى خويئەندە ۋە و نووسىنيانە.
پرايئانى ژمارەيەك لە خويئەران لەسەر خويئەندە ۋەى كورت
و تاقەتەمان لە خويئەندە ۋەى جېددى و ھېئەن و لەسەر خۇ.
ھەشتەم، ئەم تەكئۆلۈژياى پەيوەندىيە لە دەستى ھېزە
سىياسى و دەسەلاتدارەكاندا دەكرىت بگۆرىت بۇ ئامرازىكى
بەھىزى كونترۆل و چاودىرى و دىسپلېنكردن و دەشەت بە
ھۆيانە ۋە جاسووسى لەسەر ژيانى تايىبەتى كەسانىكى زۆر
بكرىت.

تۆھەم، كۆبوونە ۋەى ئەو بېرە زۆرە لەسەر زانىارى لە
دەستى كۆمەلىك كۆمپانيان و ناۋەندى تايىبەتدا ۋا دەكات ئەو
كۆمپانيا و ناۋەندانە دەسەلاتىكى ھېجگار گەرەيان ھەيىت
و بتوانن كارىگەرىيى زۆر گەرە لەسەر ژيانى ئىنسانەكان
بەجىي بھيئەن لە دەرە ۋەى ويست و خواستى خوياندا.

سەرچاوەکان

Castells, M. (2000). The rise of the network society (2nd ed.). U.S.: Blackwell Publishing.

Chatfield, Tom (2012). How to thrive in the digital age. MacMillan.

Dinello, Daniel (2005). Technophobia!: Science Fiction Visions of Posthuman Technology. University of Texas Press.

Hobsbawm, Eric (2009). "The Machine Breakers', Past and Present 1 (1952), 57–70". Libcom.org.

McLuhan, Marshall (1994). Understanding Media: The Extensions of Man. The MIT Press; Reprint edition (October 20, 1994)

P. Tijmes 91992). 'Martin Heidegger: techniek als metafysica', in: H. Achterhuis (red.), De maat van de techniek, Baarn.

بەشى شەشەم

كۆتايىيىسىستىمىخويندىن وەكسىستىمىكى

يەكسانخواز لە ھەريىمدا

لە گيتۆ كۆمەلايەتییەكانەوہ بۆ گيتۆكانى

خويندىن

کوتایی سیستی خوندن وهک سیستیمی یه کسانخواز له هه رێمدا

سه رهتا

بێدادی و نایه کسانى له کۆمه لگای ئیمه دا ته نه ا دیارده یه کی حیزبى سیاسى نییه، ته نه ا له وه دا به رجه سته نییه که نه نامانى ئهم یان ئه و خیزانى سیاسى و کادرانى ئهم یان ئه و پارتى سیاسى و که سانی سه ر به م یان به و ناوچه ی دیاریکراو، مامه له یه کی ته وا و تایبه ت ده کرین، که هه یج شتیکی نایانه سستیه وه به مامه له کردنى که سه ساده کانی دونه ی ئیمه وه. دیارده ی بێدادی و نایه کسانى له دنیا ی ئیمه دا ته نه ا دیارده یه کی سیاسى نییه، به لکو له ئاستى زۆر قوولتر و ترسناکتر دا به ره م ده هینریت و گواستراوه ته وه بۆ ناو چۆنیه تى ئیشکردنى ده زگا سه ره کیه کانی ناو کۆمه لگا، له پێش هه مووانیشه وه ده زگای قوتابخانه و سیستى خوندن و فیربوون له کوردستاندا. به درێژایی میژووی ئهم ناوچه یه و تا سالانیکی که م له مه و به ر یه کیک له ئامراز و میکانیزمه سه ره کیه کانی دروستکردنى یه کسانى و که مکردنه وه ی بێدادی کومه لایه تی: سیستى خوندن و فیربوون بووه. قوتابخانه کان ئه و شوێنه بوون که هه لی جیگۆرکى چینه یه تی

و بهر زبون نه وه له هره مهيه تى كومه لايه تيان به خشيوه به و قوتاييانه سهر به چينه كانى خواره بوون و سهر كه وتوانه بوونه ته خاوه نى پروانامه تاييه ت. له ناو سيستمى فتربوون و خوښندا سهره تايه كى يه كسان و جوړيك له داپه روه رى سهره تايى هه بووه، كه هه لى گه شه كردنى يه كسانى به هه مووان به خشيوه. له ناو پوله كانى فتربوودا مندالى خيزانه دهوله مننده كان و مندالى خيزانه هه ژاران له سهر يه ك كورسى دانيشتون و يه ك ماموستا به يه ك زمانى هاوبهش يه ك مهنه جى به هه مووان كوتوته وه. نه و مندالانه تى تواناى فتربوونيان زياتر بوو، با له چينه كانى خواره وهش هاتبن، نه وانه نه گهر و هه لى نه و هيان له بهر دمه دا بووه پيش بكه ون و له مندالى خيزانه دهوله مننده كان زياتر بچه پيشه وه. نه وهى نه مړو له دونباى ئيمه دا به خيرايبه كى گهره رووى داوه ويرانبوونى ته واوه تى سيستمى قوتابخانه و فتربوونه به و شتونزه تى كه بتوانيت لانى كه مى يه كسانى و داپه روه رى و لانى كه مى هه لى يه كسان بق هه مووان دهسته بهر بكات. نه گهر به دريژايى ميژوو سيستمى په روه رده و فتربوون نه گهرى دهسكارى كردنى پيگه تى كومه لايه تى قوتاييانه كانى له هه ناوى خوياندا هه لگرتيت، بق نمونه كوپه هه ژاريك توانييتى له ريكاى ته واو كړدنيكى سهر كه وتوانه تى خوښنده وه پيگه تى كومه لايه تى خوى گوړپييت و به سهر هه ژاريدا سهر كه وتيت، نه وهى نه مړو روو ده دات كوتاييه اتنى سيستمى قوتابخانه و فتربوونه به و مانايه تى سهر وه. له هه ريمى كوردستاندا دځيكى سياسى و كومه لايه تى دروست كراوه كه قوتابخانه ناتوانيت نه و جيكوړكى كومه لايه تيه دهسته بهر

بكات، كە لە قۇناغەكانى پىشتىردا دەيكرد. ئەمەش وابەستەى ئەو گۆرپانكارىيە ويرانكەرەنەيە كە لەناو ئەم سىستەمەدا پروويان داوہ و ئەو مىكانىزمە تازانەيە كە لەناو سىستەمەكەدا چىنراون. بە بۆچوونى من ئەم گۆرپانە لە سىستەمى خویندن و فىزىبوندا يەكئىكە لە گۆرپانە ھەرە نىگەتيف و ويرانكەرەكانى دونىايى دواى راپەرىن.

بىرۆكەى يەكسانى

يەكئىك لە بىرۆكە ھەرە گرنگ و ئالۆزەكانى ناو فيكر و فەلسەفەى سياسى، بىرۆكەى يەكسانىيە، يەكسانىيە مەرفۇھەكان لەگەل يەكدا. لە مەژووى دونىايى مۆدىرندا زىاد لە ئايدىيۆلۆژىيەك لەدايەك دەبىت بەرگرى لەم يەكسانىيە دەكات، بۆ نمونە سۆسيالىستەكان، ئانارشىستەكان، سۆيسال ديموكراتەكان، كۆمۇنىستەكان، لىبرالە چەپەكان و زۆرانىكى دىكە. ئەگەرچى ھەريەكئىك لەمانە دىدىكى جىياوازى بۆ يەكسانى ھەيە، بەلام لە ھەموياندا يەكسانى بنەماى ھەرە سەرەكى "دادپەرۋەرىي كۆمەلايەتتى"، لەم ئايدىيۆلۆژىيەدا ناكرىت باس لە دادپەرۋەرىي كۆمەلايەتتى بگەين و باس لە يەكسانىيە مەرفۇھەكان لەگەل يەكدىدا نەكەين. پرسیارى سەرەكى يەكسانى و دادپەرۋەرىي كۆمەلايەتتىش، لە جەھەردا، پرسیارە دەربارەى ئەوئى ئايا چۆن كۆمەلگا رېك بگەين؟ چۆن پەيوەندىيەكان و دەزگاكان و ياساكان و بەھاكانى رېك بخرىن بۆ ئەوئى كۆمەلگايەكى ھىمەن و ئاسايىش و بەختەوەر دروست بكرىت؟ ھەمووان دەزانين لە ھىچ كۆمەلگايەكى دونىادا مەرفۇھەكان

لە ھەموو پۈۋىيەكەۋە و لە ھەموو ئاستەكاندا بە يەكتىرى يەكسان نىن، كەسانىك ھەن لەوانى تر دەولەمەندتر و دەسلەتدارتر و كاريگەرتەرن، چىن و پىنگەي كۆمەلەيەتسى جياۋاز ھەن، شىۋازى جياۋازى دەولەمەندى و ھەژارى ھەن، ناۋچەي دەولەمەند و ناۋچەي ھەژار ھەن. بە بۆچۈنى من پىرسىارەكە لە بنەپەتەشەۋە ئەۋە نىيە چۈن مەۋقەكان لە ھەموو ئاستەكاندا بە يەكتىرى يەكسان بن و كەس لەۋى تر زياتر يان كەمتىرى نەبىت. پىرسىارەكە ئەۋە نىيە ھەموو دونيا، يان ھەموو كۆمەلگە، ۋەكو يەككى لى بىكرىت و مەۋقەكان ھىچ ھىراركى و جياۋازىيەكسان لەنئواندا نەمىنەت، پىنم واپە ئەم پۈۋاننە نەك تەنھا بىركى كەۋرە لە خەۋنپىنەتلىكى يۆتۈپپانەي تىدايە، بەلكو دابەزاندنى ئەم خەۋنە بۆ ناو واقع لەناو مەۋزۋى مەۋقەيەتيدا تەۋاۋ كارەساتنامىز و خۇنناۋىي بۈۋە. بە بۆچۈنى من پىرسىارى سەرەكى ئەۋەيە، ۋەك جۈن راولز دەلەت، چۈن "سەرەتاي يەكسان" بۆ مەۋقەكان لەناو كۆمەلگادا دروست بىكەين. چۈن لە كۆمەلگادا خالىك ھەبىت تىايدا ھەموو مەۋقەكان ۋەك "خالى سەرەتا" يان "خالى دەسپىكرەن" تىايدا بە يەكتىرى يەكسان بن و ئەگەر نايەكسانىش ھەبىت لە دۋاي ئەۋ سەرەتا يەكسانەۋە دەست پى بىكات (Voice 2011).

بە مانايەكى دىكە مەسەلەي يەكسانى لە بنەپەتەۋە مەسەلەي بۈۋنى يەكسانىيەكى پەھا نىيە لەنئوان مەۋقەكاندا، بەلكو بۈۋنى سەرەتا و خالى دەسپىكرەن يەكسانە كە تىايدا كەسەكان ھەست بىكەن ۋەك يەكن و لە واقعىشدا ۋەك يەك بن. خالىكى دىكە كە گرنگە باسى بىكەين جۈرى

نایه کسانییەکانی ناو کۆمەلگایە، چونکە نایە کسانییەکانیش یەک جۆر نین، بەلکو هەمەجۆر و هەمەئاست و جیاوازن. پرسپاری سەرەکی ئەو نێیە چۆن کوتایی بە هەموو نایە کسانییەکان بهێتین و بۆ هەتاهەتایە واکەین هەموومان لەگەڵ یەکیددا یە کسان ببن، بەلکو ئەو یە نایا کۆمەلگا چ جۆرە نایە کسانییەک قبوول بکات و تا کوێ و تا چەند لینگەریت نایە کسانییەکان هەبن و بپۆن، لەکوێشدا پێویستە پڕۆسەی دروستکردنی نایە کسانییە بۆ سێتێریت؟ بە کورتی کام بڕ و پادە ی نایە کسانییە کۆمەلایەتی قابیلی قبوولکردنە، کامیشیان قابیلی قبوولکردن نییە؟ نایا نایە کسانییە لەکوێدا لە دیاردەییەکی کۆمەلایەتیییەو دەگۆریت بۆ هەپەشە و مەترسییەکی کۆمەلایەتی و بوونی دەستەجەمعی کۆمەلگا دەخاتە مەترسییەو؟ بە بۆچوونی من ئەمانە ئەو پرسپاری و پوانینە سەرەکییانەن کە پێویستە لە پەیوەندییدا بە مەسەلەی یە کسانییەو لە بەرچاویان بگرین.

یە کسانییە لە بەردەم دەزگاگاندا

ئەو ی من دەمەوێت لێرەدا بەرگری لێ بکەم ئەو یە: یە کسانییە مانای ئەو نێیە هەمووان هەمان مووچە وەر بگرن، کەس لە کەسی تر دەوڵەمەندتر و کاریگەرتر و خاوەن نفوزتر نەبێت، هەموومان توانای گرین و پەیداکردنمان وەک یەک بێت. ئەم شێوازە لە یە کسانییە نە لە میژووی مەروفاوەتی و نە لە مەروفاوەتی لە هیچ شوێنێکی دنیادا بوونی نییە. من سەرکاریشم لەگەڵ ئاییندەدا نییە بەو مانایە ی پڕوپاگەندە بۆ چاوەروانییەک بکەم کە گواوە دوا ی سەر

سالى تر، كه مەكيك زووتر يان دواتر، ئەو جوړه يەكسانىيە بهەتمى ھەر دروست دەبیت و ھەمووان وەكو يەكيان لى دیت. ئەو ھى من لىرەدا مەبەستمە بوونى يەكسانىيە لە ھەندىك ھەلومەرجى سەرەكى و بنەرتى ناو كۆمەلگادا، كە بەبى ئەو ھى بوونى كۆمەلايەتى و فۆرمەكانى پىكەو ھىبوون دەكەونە ژىر مەترسى زۆر گەورەو ھى. ئەو يەكسانىيە ھى من بەگرى لى دكەم، بۆ نموونە، باو ھىبوونە ھىو ھى كە پتويستە خەلك يەكسان بن لەبەردەم و لە پەيوەندياندا بە دەزگا سەرەككەكانى ناو كۆمەلگاوە، يەكسان بن لەبەردەم ئەو ھەلومەرجە گشتىيەدا كە ھەموويان بەيەكەو ھى دكەو ھىو ئەو شتە دروست دەكات كە ناوى "رۆوبەرى گشتى"، يان "زىانى گشتى" ھى. لە ئاستىك لە ئاستەكاندا ئەمە ماناى ئەو ھى ھەموو كەسكى ناو ئەو زيانە گشتىيە "ئەگەر" ھى پىشكەوتنى يەكسان و "ئەگەر" ھى يەكسانى بەدەستھىنانى زيانكى باش و گونجاوى لەبەردەستدا بىت. ئەمەش ديسانەو ھى ماناى ئەو ھى نىيە دەرەنجامى بەگەرخستنى ئەو ئەگەرەو ھىو ھى پروسەى كۆمەلايەتى دەبیت بەھەتمى يەكسانى لى بکەو ھىو ھى، بە پىچەوانەو ھى ئەمە ماناى ئەو ھى لە سەرەتاي سەرەتاكندا پتويستە ئەگەرى يەكسان لەبەردەمى ھەموو كەسەكاندا بىت، بەلام ئەو ھى موقەكان دواتر چى لەم ئەگەرە يەكسانانە دەكەن و بە كوئ و بە چ دەرەنجامكى دەگەيەنن، ئەمەيان مەسەلەيەكى دىكەيە. بۆ نموونە پتويستە ھەموو مندالىك ئەگەرى يەكسانى لەناو سىستىمى خویندن و پەرورەدەدا لەبەردەمدا بىت، بەلام ئەو مندالە دواتر لەناو پروسەى خویندنا چى لەو ئەگەرەو ھىو دەكات و تا كوئ دەخوینیت و چەند

له‌ خویندنه‌که‌یدا سه‌رکه‌وتوو ده‌بیت، ئه‌مه‌یان مه‌سه‌له‌یه‌کی تره‌. یه‌کیکیش له‌و ده‌زگا سه‌ره‌کیانه‌ی که‌ پێویسته‌ به‌رجه‌سته‌که‌ری بیروکه‌ی "سه‌ره‌تای یه‌کسان" و "به‌خشینی ئه‌که‌ری یه‌کسان" بیت به‌ مرۆفه‌کان، قوتابخانه‌یه‌. قوتابخانه‌ پێویسته‌ هم‌ ده‌زگایه‌کی یه‌کسانخواز بیت، هم‌ تواناسازی یه‌کسان به‌ منداڵان به‌خشیت، هم‌ هه‌لی یه‌کسان به‌ هه‌موو ئه‌وانه‌ به‌خشیت که‌ ده‌چنه‌ ناویه‌وه‌. قوتابخانه‌ یه‌کیکه‌ له‌و ده‌زگا کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی که‌ پێویسته‌ هه‌مووان له‌ناویدا و له‌ خالی ده‌ستپیکردندا یه‌کسان بن، چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌ و چینه‌کانی خواره‌وه‌، خه‌لکی شار و خه‌لکی لای، دیندار و بیدین، هه‌موویان ده‌بیت ئه‌که‌ری ئه‌وه‌یان هه‌بیت به‌یه‌کسانی بچنه‌ ناو سیستمی خویندن و په‌روه‌رده‌وه‌ و دوا‌ی ده‌رچوونیش له‌ سیستمه‌که‌ هه‌مان ئه‌که‌ری که‌شه‌کردنیا‌ن له‌به‌رده‌مدا بیت. قوتابخانه‌ ئه‌و خاله‌ سه‌ره‌تایییه‌ یه‌کسانه‌یه‌ که‌ کۆمه‌لگا ده‌یخاته‌ به‌رده‌می هه‌موو ئه‌ندامه‌کانیه‌وه‌. به‌لام با به‌ر له‌وه‌ی بێمه‌ سه‌ر باسکردنیکی ته‌واوی ئه‌م بابته‌، با سه‌ره‌تا له‌سه‌ر خالێکی دیکه‌ به‌هه‌ستم که‌ گرنگه‌ قسه‌ی له‌سه‌ر بکه‌ین، خالی په‌یوه‌ندیی نێوان چه‌مکی یه‌کسانی و چه‌مکی هاریکاری و ئازادی.

هاریکاری و ئازادی

هه‌میشه‌ که‌ باس له‌ چه‌مکی "یه‌کسانی" ده‌کړیت، راسه‌وخو باس له‌ دوو چه‌مکی تریش ده‌کړیت که‌ ده‌چنه‌ پالی و به‌یه‌که‌وه‌ سیانه‌یه‌کی گرنگ پێک ده‌هێنن، ئه‌و دوو چه‌مکه‌ش بریتین له‌ چه‌مکه‌کانی "ئازادی" و "هاریکاری". دوا‌جار ئه‌وه‌ی له‌ ژیا‌نی

كۆمەلەيە تىدا گرنگە: دروستكردنى كۆمەلگايەكە ئەندامەكانى
 ھەستى ئەو ھىيان تىدا بىت كە دەتوانن و دەيانە وىت پىنگەو ھە
 و لەپال يەكدا بە ئاسوودەيى و لە ئاسايشدا بژين. بەشى
 ھەرە زۆرى فيكرى مۆدىرن، لە زۆربەى چاپە ئايديولۇژيە
 جياوازەكانىدا، بەرگرىيەكى بەردەوامە لەم سى چەمكە،
 بەلام بە پلە و ڤادەى جياواز لە ھەريەكەكان. مەگەر تەنھا
 ئەوانەى سەر بە "داروينىزمى كۆمەلەيەتى"ن و كۆمەلگا
 ۋەك جەنگەلىك وىنا دەكەن، دژايەتتى ئەو سى چەمكە
 سەزەكەيەى رېڭخستى ژيان لەناو كۆمەلگا مۆدىرنەكاندا
 بكن. پرسیارە گرنگەكان لەم ئاستەدا بەم شىۋەيەن: ئايا
 ئەگەر مەروۇف ئازاد بىت چۆن دەتوانىت يەكسان بىت؟ ئايا
 ئازادى و يەكسانى لە ئاستىكى ديارىكرادا دژ بە يەكترى
 نىن؟ ئەگەر مەروۇف ئازادە، واتە ئازادىي ئەو ھەيە ھەموو
 ئەو شتانە بىكات كە دەشەيت قازانچ و دەسكەوتەكانى زياد
 بىكات و بىكات بە كەسىكى نايەكسان لەگەل كەسەكانى دىكەدا.
 ھەرچى مەسەلەى "ھارىكارى" شە دەشەيت ناكۆك بىت بە
 ھەردوو پرنسپىيەكەى تر. ئەگەر مەروۇفەكان ھەمووان ۋەك
 يەك بن، ئەو دەم ڤەنگە مەسەلەى ھارىكارىكرەن مانايەكى
 نەمىنەتەو؟ چونكە مادام ھەمووان بەيەكترى يەكسانن ڤەنگە
 كەسانىك وا تىيگەن كە كەس پىويستى بەوى تر نىيە.
 ھەمان شت لە ڤەيوەندىدا بە ئازادىيەو، ئايا ناشەيت ئازادى
 بىتە ھۆى لاوازكرەن يان نەھىشتى ھارىكارىي كۆمەلەيەتى؟
 ۋەلامدانەو ھەى ئەم پرسیارانە بەشىكى گەورەى فيكر و
 فەلسەفەى سياسىي مۆدىرنى سەرقال كەردە و لىرەدا شويىنى

باسکردنیان نابێتەو. ئەو خالەیی من دەمەوێت بەرگری لێ بکەم ئەوێهە کە هەموو کۆمەلگایەک پێویستی بە دۆزینەوێ هاونکێشەیه‌کی هاوسەنگە لەنێوان ئەو سێ چەمکەدا. هەموو کۆمەلگایەک پێویستی بە یەكسانی هەیه، پێویستی بە ئازادی هەیه و پێویستی بە هاریکاری و بەدەمەوێچوون هەیه. پرسباری سەرەکی ئەوێهە چۆن ئەم سیانە بەیه‌کەوێ کۆ بکەینەوێ بۆ ئەوێ بتوانین کۆمەلگایەکمان هەبێت بە لانی هەرکەمی بێدادبی کۆمەلایەتییه‌وێ، بە بڕیکی زۆری هاریکاری و بەدەمەوێچوونی کۆمەلایەتی و بە پووبەریکی گەورەوێ بۆ ئازادی. لە کۆکردنەوێ ئەم سێ چەمکەدا بەیه‌کەوێ، دیسانەوێ سیستمی خویندن و قوتابخانە پۆلی گرنک و سەرەکی دەبینن. هەر سیستمیکی پەرورده‌یی نەیتوانی ئەم سێ خواستە بەرەم بهینیت و دەستەبەر بکات، تەنها هینا بۆ فەشەلی خۆی وەک خویندن و پەرورده‌کردن ناکات، بەلکو هینا بۆ کۆمەلگایەکیش دەکاتە کە فاشیل بووێ لەوێ وەک کۆمەلگایەک کار بکات بە لانی کەمی دادپەرورەیی کۆمەلایەتی و هاریکاری و ئازادی مەرفەکانیه‌وێ.

سیستمی خویندن و نایەکسانی

وێک وتم شتیگ بە ناوی یەكسانی پەرەهاوێ لەناو هیچ سیستمیکی خویندن و فێربووندا بوونی نییه، هەمیشە شیوازی جیاوازی نایەکسانی لەناو سیستمی خویندن و فێربووندا ئاماده‌یه. بەلام وێک لە سەرەتادا وتم شیوازه‌کانی نایەکسانی لەناو سیستمی خویندن لە کوردستاندا هەموو سنووریکی

تپه پاندوه و نهو لانی که مه له نه گهري پيشکه وتنی يه کسان که جاران بوونی هه بوو ئیستا نه ماوه و له زوربهی هه ره زوری مندالانی کوردستان سه ندر اوته وه. دابه شبوونه چینه تپه ترسناکه کانی کومه لگای دواي پاپه پین، له ناو سیستمی خویندن و فیزیووندا و به هوی ئه م سیستمه وه سه ره له نوئ بهرهم هینراوته وه و داپژراوته وه. سیستمی خویندن له مپوکه ی کوردستاندا هه ره له بهر ده رگای قوتاخانه کانه وه تا قوناغی ته واوکردنی خویندن، دابه شبوونه چینه تپه و کومه لایه تپه کان به زه قترین شیوه هه م بهرجه سته ده کات و هه م بهرهمیشیان ده هینیتته وه.

سه ره تا دابه شکردنی سیستمی خویندن له کوردستاندا بق "سیستمی حکومی" و "سیستمی ئه هلی" دونیا یه ک نایه کسانیی له گه ل خویدا هه لگرتوه، که درپژدانه به و نایه کسانییانه ی له ناو کومه لگادا هه ن، پاراستن و بهرهمه پنهانه وه ی نه و نایه کسانییانه ی ناو کومه لگایه له ناو سیستمی فیزیوون و قوتاخانه کاندا. ئه م دابه شکردنه هه ره له سه ره تاوه بهرجه سته که ری دابه شبوونی نیوان دهوله مهندان و که مده رامه تانی ناو کومه لگایه. ئه وانه ی پاره دار و دهوله مهندن منداله کانینان ده نیرنه قوتاخانه تایبه ته کان و ئه وانی تریش قوتاخانه حکومیه کان. بهر له هه موو شتیک ئه م دابه شکردنه له پوژی یه که مه وه منداله دهوله مهنده کان و منداله هه ژاره کان له یه کتری جیا ده کاته وه و ده یانخاته ناو دوو دونیای پهروه دهیی ته واو جیاوازه وه. بهمهش دوو دونیای ته ریب به یه کتری دروست ده کات، که دواي ته واوکردنی قوتاخانهش له هیهچ ئاستیکدا به یه کدی تیکه ل نابن و یه کتری نابرن.

زۆرینه‌ی ئه‌وانه‌ی له قوتابخانه ئه‌هلی و تایبه‌ته‌کاندا ده‌خوینن، دواتر ده‌چن بۆ زانکۆ تایبه‌ته‌کان و له‌ویندا ده‌خوینن و درێژه به‌نایه‌کسانیه‌یه‌کانی ناو سیستمی خویندن و په‌روه‌رده‌ ده‌دن. له‌کاتی خویندن و دوا‌ی خویندیش ئه‌و "په‌روه‌ره‌ گشتیه‌" نوخبه‌وییه‌ له‌یه‌کتریان جیا ده‌کاته‌وه‌ و ناهیلێت لانی که‌می ئامیزانبوونی کۆمه‌لایه‌تی دروست بێت. (په‌روانه ئه‌و به‌شه‌ی ئه‌م کتێبه‌ که‌ باس له‌ په‌روه‌ری گشتی نوخبه‌وی ده‌کات) خویندنی ناو قوتابخانه ئه‌هلی و تایبه‌ته‌کان ته‌واو جیاوازه‌ له‌ خویندنی ناو قوتابخانه حکومه‌یه‌کان و منداڵان له‌ قوتابخانه ئه‌هلییه‌کاندا هه‌م زمانه‌ بیانیه‌کان فێر ده‌بن و هه‌م مامۆستای تایبه‌تیان هه‌یه‌ وانه‌یان پێ ده‌لێنه‌وه‌، هه‌م که‌ش و فه‌زای ناو پۆله‌کانیان ته‌واو تایبه‌ت و جیاوازه‌. له‌م گه‌شته‌دا "هه‌بیتۆس" یکی کۆمه‌لایه‌تی ئاماده‌یه‌ که‌ "هه‌بیتۆس"ی چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌یه‌ و هه‌موو سیسته‌ په‌روه‌رده‌یییه‌ تایبه‌ته‌که‌ش ده‌بێته‌ هه‌لگری ئه‌و هه‌بیتۆسه‌.^۱ بۆیه‌ هه‌ر له‌ خالی سه‌ره‌تاوه‌ و له‌ ڕینگای جیاکردنه‌وه‌ی

---

۱ چه‌مکی "هه‌بیتۆس" یه‌کیکه‌ له‌ چه‌مکه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ناو سۆسیۆلۆژیای پیار بۆردیو و له‌ راستیشدا یه‌کیکه‌ له‌ چه‌مکه‌ هه‌ره‌نالۆزه‌کانی. مه‌به‌ست له‌ هه‌بیتۆس بوونی جو‌ریک له‌ مه‌یل و توانا و ئاکار و ڕوانین و چێژی تایبه‌ته‌ که‌ به‌ هه‌یانه‌وه‌ تاکه‌که‌س وینای دونیای کۆمه‌لایه‌تی ده‌کات. ئه‌م شتانه‌ بوون به‌ به‌شیک له‌ جه‌سته‌ی تاکه‌که‌س و پێشوه‌خت و به‌ هه‌ی یه‌نگه‌ی چینه‌یه‌یه‌وه‌ له‌ناو ئه‌و جه‌سته‌یه‌دا چێنراوه‌. ئه‌مانه‌ش وا ده‌کهن په‌یوه‌ندییه‌کی تایبه‌تی به‌و ژینگه‌ کۆمه‌لایه‌تیانه‌وه‌ هه‌بیت که‌ ده‌چێته‌ ناویان. به‌ کورتیه‌که‌ی هه‌بیتۆسی خه‌لکی گه‌ره‌که‌ هه‌ژاره‌کان و خه‌لکی گه‌ره‌که‌ ده‌وله‌مهنده‌کان له‌یه‌ک جیا‌یه‌ و ئه‌م جیاوازییه‌ش ده‌گوازیته‌وه‌ بۆ ناو سه‌ره‌جه‌م ژینگه‌ و په‌روه‌ره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی تر. بۆ زانیاری زیاتر په‌روانه: (Lizardo 2004)

سيستمى قوتابخانه‌كانه‌وه له‌يه‌كترى، نايه‌كسانى و بيداييه‌كى گه‌وره دروست ده‌ييت يه‌كه‌مين شتيك كه ويرانى ده‌كات نه‌و "سه‌ره‌تا يه‌كسانه" يه كه باسما ن كرد، سه‌ره‌تايه‌ك كه كارى ژماره‌يه‌كى قوتابخانه نه‌ويه بق هه‌موو مندا لانى ولاته‌كه ده‌سته‌به‌رى بكات. هه‌موو نه‌و مندا لانه‌ى له كوردستاندا ناتوان بچنه قوتابخانه نه‌هلى و تاييه‌ته‌كانه‌وه، هه‌لى فزبروون و پيشكه‌وتنيان له ژياندا ته‌واو كه‌متر و لاوازتره له‌وانه‌ى له‌و قوتابخانانه‌دا ده‌خوين. نه‌و زمانانه فير نابن كه مندا لانى ناو نه‌و قوتابخانانه فيريان ده‌بن و نه‌و شتوازه مامه‌له‌يه‌يان ناكرت كه له‌و قوتابخانانه‌دا ده‌كرين و نه‌و روانيه‌يان تيا دروست ناكرت به‌رامبه‌ر به دونيا كه له‌و قوتابخانانه‌دا دروست ده‌كرين.

نه‌م دوخه نايه‌كسان و پر هه‌لاويزديه ده‌ره‌نجامى نه‌وه راستيه‌يه كه سيستمى فزبروون له كوردستاندا كراوه به بز نس و بازار و لوژيكى بز انس و بازار له‌ناو نه‌م به‌شه هه‌ره سه‌ره‌كى و به‌ره‌تبيه‌ى له ژيانى كومه‌لايه‌تيدا ده‌سته‌به‌كاره. قوتابخانه تاييه‌ته‌كان هه‌م خويان پرژه‌ى ئابوورين و هه‌م نه‌و مندا لانه‌ى ده‌چنه ناوييه‌وه ته‌ماحيكى ئابوورى گه‌وره، كه ته‌ماحى چينه ده‌وله‌مه‌نده‌كانى هه‌ريمه، ده‌ينا با ته ناو نه‌و قوتابخانانه‌وه. به‌لام نه‌م به‌بازار كرده‌ى خويندن ته‌نها يارييه‌كى ئابوورى نيه‌يه و مه‌به‌ست لى به‌ته‌نها به‌ده‌سته‌هتاني قازانجى راسته‌وخو نيه‌يه، به‌لكو به‌شيكى سه‌ره‌كى ستراتيژه‌تى نه‌و هيز و گروه كومه‌لايه‌تیه ده‌سه‌لاتدارانه‌يه، كه ميكانيزمه‌كانى به‌ره‌مه‌هتانه‌وه‌ى پينگه كومه‌لايه‌تى و پينگه‌كانى ده‌سه‌لاتداربوونيان ده‌گوازه‌وه بق ناو سه‌ره‌تاي

هه‌ره سه‌ره‌تا کان: واته بۆ ناو سیستمی خویندن و فیربوونی مندا لان له کوردستاندا و له‌م ڕێگایه‌شه‌وه دونیای خویان به‌ته‌واوی له دونیای به‌شه‌هه‌زار و نه‌داره‌که‌ی دانیشتوانی هه‌ریم جیا بکه‌نه‌وه.

نایه‌کسانیه‌ی کان دواتر بۆ ناو زانکۆکانیش ده‌گوازتریته‌وه، بێگومان له ڕێگای ئه‌وه‌وه نا یه‌کیک ده‌بێته ده‌رچووی کۆلیژی پزیشکی و یه‌کیکی دی ده‌رچووی کۆلیژی ئاداب، به‌لکو به‌وه‌ی یه‌کیکیان ده‌بێته ده‌رچووی زانکۆیه‌کی ئه‌هلی و ئه‌وی تریان ده‌رچووی زانکۆیه‌کی حوکمی. یه‌کیک له زانکۆی ئه‌مریکی له سلیمانی خویندویه‌تی و یه‌کیکی تر له زانکۆی ڕاپه‌ڕین. له هه‌موو ڕوویه‌کیشه‌وه دونیای ئه‌م دوو زانکۆیه‌ له‌یه‌کتری جیاوازن و ده‌رچووانی زانکۆی ڕاپه‌ڕین ئه‌و هه‌لی پێشکه‌وتنه کۆمه‌لایه‌تییه‌یان له‌به‌رده‌ستدا نییه که له‌به‌رده‌می خویندکاریکی زانکۆی ئه‌مریکدا یه. وه‌ک وتم جیاوازییه‌که له قوتاغه‌کانی پێشتری ناو سیستمی فریوونه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات، له‌و دا به‌شکردنه‌وه که له‌نتوان قوتاخانه ئه‌هلیه‌کان و قوتاخانه حکومه‌یه‌کاندا ده‌کریت. وه‌ک وتم له قوتاخانه ئه‌هلی و تایبه‌ته‌کاندا مندا لان زمانه‌ بێگانه‌کان، بۆ نمونه زمانی ئینگلیزی و فره‌نسی و تورکی ده‌خوینن و گرنگی زیاتر به‌گه‌شه‌ی مندا له‌کان ئه‌دریت، له به‌رامبه‌ردا قوتاخانه حکومه‌یه‌کان له هه‌موو ڕوویه‌که‌وه له‌پاش ئه‌و قوتاخانه ئه‌هلیانه‌وه‌ن. ئه‌م قوتاخانه ئه‌هلیانه هه‌م ژینگه‌ ته‌ندروستییه‌که‌یان پاکتر و باشت‌ره، هه‌م پۆله‌کانیان قوتایی که‌متری تێدا یه و قه‌ره‌بالغ نییه، هه‌م مامۆستاکانیان ئاستیکی به‌رزتریان هه‌یه و هه‌م فۆرم و شیوازی ده‌رسکوته‌وه تیا یاندا جیاوازه.

نايهكسانىيەكى زۆر تاييەت

ئەم شىۋازە لە نايەكسانى لە سىستىمى خويندن لە كوردستاندا زۆر جياۋازە لەو جۇرانە لە نايەكسانى كە، بۆ نمونە، پيار بۆردىق لە سىستىمى خويندننى ناو قوتابخانەكانى فەرەنسادا باسيان دەكات. جياۋازىيەكانى ناو كوردستان سىستىمەكە دەكات بە دوو بەشى تەۋاۋ جياۋازى بېپەيوەندىيەۋە و بەشىكيان ھەموو ئەگەرەكانى پىشكەۋتن و قەلەۋبوۋنى كۆمەلايەتى بۆ منالانى چىنەكانى سەرەۋە دەستەبەر دەكات، لەسەر حىسابى بەشەكەى تريان كە تيايدا زۆربەى دەرگاكانى ئىستا و ئايىندە بە پوۋى ئەو منالاندا داخراۋە كە تياياندا دەخوينتن و فېر دەبن. پيار بۆردىق لە زياد لە لىكۆلىنەۋەيەكدا سەبارەت بە سىستىمى خويندن لە فەرەنسادا كە باس لە قوتابخانە حكومىيەكان دەكات، ئويش باس لە نەبوۋنى "سەرەتاي يەكسان" دەكات، بەلام سەرەتايەك جياۋاز لەۋەى لە كوردستاندا ھەيە. بۆردىق باس لەۋە دەكات كە سەرەتاي يەكەم لەناو پۇلى خويندن لە قوتابخانەكانى فەرەنسادا سەرەتايەكى نايەكسانە و بەشىكى زۆر لە جياۋازىيە چىنايەتتەكان لەناو پۇلەكانى خويندندا بەرھەم دەھىترىنەۋە. بۆ نمونە بۆردىق باس لەو زمانە بالادەستە دەكات كە لە پۇلەكانى خويندندا قسەى پى دەكرىت و تىكستەكانى پى نووسراۋە، بۆردىق دەلەيت ئەم زمانە زمانى چىنى ناۋەرەستى كۆمەلگاي فەرەنسىيە. بۆيە مندالىكى سەر بە چىنى ناۋەرەست لە پۇلەكەدا زۆر لەپىشترە لە مندالى كرىكارىك كە زمانى

پۆله‌که له زمانی قسه‌کردنی دایک و باوکی ئه‌و ناچیت. جگه له‌م جیاوازییه‌ بۆردیۆ چه‌مکی "سه‌رمایه‌ی کولتووری" به‌کار ده‌هینیت بۆ نیشاناندانی ئه‌و راستیه‌ی که مندالیکه‌ی سه‌ر به‌ چینه‌کانی سه‌ره‌وه، هه‌لگری سه‌رمایه‌یه‌کی کولتووریی گه‌وره‌تره له مندالیک سه‌ر به‌ چینه‌کانی خواره‌وه، له کاتیکدا هه‌ردووکیان له‌ناو هه‌مان پۆلدا ئاماده‌ن. مه‌به‌ست له "سه‌رمایه‌ی کولتووری" سه‌رجه‌می ئه‌و کۆده‌ ئیستاتیکی و فه‌ره‌ه‌نگیه‌یه‌ که مندالان له‌ خه‌زانه‌کانیانه‌وه وه‌ری ده‌گرن و له‌گه‌ل خویاندا ده‌یه‌یه‌ نه‌ ناو پۆله‌کانه‌وه. ئه‌مه‌ش، وه‌ک بۆردیۆ به‌رجه‌سته‌ی ده‌کات، نیشانمان ئه‌دات که پۆله‌کان له‌ سه‌ره‌تای سه‌ره‌تا‌کانه‌وه پووبه‌ریکی بێلایه‌ن و بێجیاوازی نین، به‌لکو چه‌ندان جیاوازییان تێدایه‌، چ له‌ ئاستی زمانی په‌روه‌رده و فێرکردنه‌که‌دا، چ له‌و سه‌رمایه‌ کولتوورییه‌دا که منداله‌کان له‌ناو خه‌زانه‌کانیانه‌وه هه‌تاویانه‌. به‌کورتی لای بۆردیۆ پۆلی خویندن شوێنیکه‌ شیوازی جیاوازی "توندوتیژی په‌مزی" تێدایه‌. (Bourdieu, P. & Psseron, J.C. ۱۹۹۰)

بێگومان ئه‌م تێزانه‌ی بۆردیۆ تیزی گرنگ و سه‌رکین بۆ هه‌ر سۆسیۆلۆژیایه‌ک خۆی به‌ مه‌سه‌له‌ی په‌روه‌رده و فریپوونه‌وه سه‌رقال بکات، به‌لام وه‌ک نیشانمان دا، کێشه‌که له‌ کوردستاندا ئه‌وه نییه له‌ پۆله‌کاندا به‌ زمانیک وانه ده‌گوتریته‌وه که زمانی چینه‌کانی سه‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگایه‌، یان سه‌رمایه‌ی کولتووریی منداله‌کان له‌ناو پۆله‌کاندا یه‌کسان نییه‌، واته‌ کێشه‌که له‌ کوردستاندا کێشه‌ی بوونی ئه‌و شیوازه له‌ جیاوازی له‌ناو پۆله‌کانی خویندندا نییه‌. له‌ کوردستاندا

کيشه که نهويه نهسلن پولهکان و قوتابخانهکان له ههنگاوی يهکه مهوه لهيهکتری جيا کراونهتهوه، لهتېوونیکي شاقوولې سيستمی خویندن و پهروهدهی بۆ دوو بهشی جياواز دابهش کردوه، که بهشیکيان لهوی تریان کهمبایهختر و بیناییندهتره. بهمانایهکی دیکه نایهکسانی و نهبوونی دادپهروهی له سيستمی خویندن له کوردستاندا تهنها لهوشوینانهدا نییه که بۆردیۆ باسی دهکات، بهلکو فورمی نویی وهگرتهوه، که پهنگه ههره بهرچاوترینیان فورمی جیاکردنهوه و دابړاندنی مندالانی چینهکانی سهروهیه له مندالانی چینهکانی خوارهوه، کوکردنهوهی ههریهکیکيان لهناو سيستمی جياوازی فیربوون و لهناو قوتابخانهی جياوازدا. ههر له سهرهتاوه مندالی چینه دهولهمندهکانی کوردستان لهگهل مندالانی چینهکانی خوارهوه ناچنه ناو یهک پۆل، له یهک قوتابخانهدا ناخوینن، لهناو پرووبهريکی هاوبهشدا پیکهوه نین، به یهک زمان ناخوینن، یهک جۆر ماموستا وانهیان پي نالیتتهوه، نهخشهی ناوهکیی پولهکانیان لهیهک ناچیت، هتد... له ههموو ئهم دۆخانهشدا قوتابخانه وهک دهزگای داينکردنی "سهرهتایهکی یهکسان" بۆ ههموو مندالانی ههریم بهبی هیچ داپوشین و پهردهپوشییهک، گۆراوه بۆ ئامرازی دريژهدان بهو دۆخی نایهکسانی و جياوازییه چينایهتییه گهوانهی له دهرهوهی سيستمی خویندندا له کۆمهگای ئیمهدا دروست بووه. بهمهش یهکیک له دهزگا ههره سهرهکییهکانی بهخشینی "هلی یهکسان" و "ئهگهري یهکسان" به مندالان له کوردستاندا ویران کراوه.

ئە گیتۆ کۆمەلایەتییه‌کانەوه بۆ گیتۆکانی خۆندن

من تا ئیستا لە زیاد لە نووسینێکدا باسم لە پرۆسەی بەگیتۆکردنی ژيانی کۆمەلایەتی لە کوردستاندا کردووە و ئەو خالەم شى کردۆتەو، کە چۆن چینه‌کانی سەرەوێ ناو دۆنیای دواى راپەرین، بەتایبەتی نوخبە دەسەلاتدار و دەولەمەندە، دۆنیایەکی تەریب و کۆمەلگایەکی تەریب و ژيانیکی تەریبیان بۆ خۆیان لەناو هەریما دروست کردو، کە هیچ شتیک نایانباتەو ناو گشتیتى ژيانی کۆمەلایەتی و ناو دۆنیای کەسە ئاسایییه‌کانی کۆمەلگای ئیتم. شارە گەورەکانی کوردستان بەکرده‌وه بوون بە شارى چەندان گیتۆی کۆمەلایەتی و پووبەری تایبەت و داخراو و پارێزراو لە پێگای پاسەوانەوه. شوینى نیشته‌جیوونی ئەم نوخبەیه و شوینى حەسانەوه و جیگەى بەیه‌کدیگە‌یشتیان تەواو تایبەت و داخراوه و بە زۆر مانا لە دەرەوێ کۆمەلگاکەدايه. یەكەم شت ئەم پرۆسەى بەگیتۆکردنەى ژيانی کۆمەلایەتی ویرانى دەکات ئەو هەستەیه کە ئەو کۆمەلگایە ژيانیکی "گشتى" و "هاوبەش"ی هەیه. کە گروپەکان خەمى هاوبەشیان هەیه و بەیه‌کتریه‌وه پەيوەستن و "هاریکاریی کۆمەلایەتی" یەکیکە لە میکانیزمەکانی بەیه‌کەوه‌گریدانى بەشە جیاوازه‌کانى ئەو کۆمەلگایە. بەگیتۆکردنی کۆمەلگا لە زۆر سەرەوه کوتاییه‌تانه بە زۆربەى هەرە زۆرى "هاوبەشە کۆمەلایەتییه‌کان" و لەناویاندا کوتاییه‌تانه بە "هاریکاریی کۆمەلایەتی" لەنیوان تاکەکەس و گروپە جیاوازه‌کاندا و گریدانەوێ هەر یەکیکیانە بە دۆنیای ناوێکی گیتۆ تایبەتەکانی خۆیانەوه و پاشەکشییانە

بو ناو ئه و گيتويانه. وهك له چه ند نووسينيكي ديكه دا باسم كرده، ئه م "پروسه ي به گيتوكردن" ه و دروستكردني ئه و دونيا دا پراو و تهريبانه له ناو يهك كومه لگا دا، به رده وام پيوستى به پاراستن ههيه و ئاساييشى گيتوكانيش به شيك نيه له ئاساييشى گشتى كومه لگا. ئه مه واى كرده "پاسه وان" ببيت به يه كيك له و بوونه وه ره تازانه ي له دونياى دواى راپه رپندا دروست ده بيت و ده بيت به شيكى به رچاوى ناو نه خشه ي تازهى شاره كانى كوردستان. له داىكيوونى پاسه وان وهك كه س و پاسه وان بى كردن وهك شتوازي جياوازي دا برين و كونترول و دبسلينكردنى كومه لايه تى، ديارده يه كى ته واو نو يى دونياى دواى راپه رپنه. پاسه وان جاران كه سيك بوو ده زگا و فه رمانگه فه رميه كانى دهوله تى ده پاراست، به لام له دونياى دواى راپه رپندا ئه م بوونه وه ره ماله كان و قوتابخانه كان و گيتوكان و كه سايه تيه كان ده پاريزيت، واته به شيك له كومه لگا به رامبه ر به به شه كانى ترى كومه لگا ده پاريزيت. ديارده ي دروستكردنى ديوار و شوورا به ده ورى گه ره كه دهوله مند و تازه كاندا، به ده ورى ئه و گيتويانه دا كه دروست ده كرين، به شيكى سه ره كى هه نده سه ي ئه و به شه تازانه ي شاره كانه كه نوخه دهوله مند ه كه ي دواى راپه رپن بو خويان دروستيان كرده. پاسه وان به شيكى جه وه رى و سه ره كى ناو ئه و فورمه تاييه ته ي به شاربوون و تازه بوونه وهيه كه له دونياى دواى راپه رپندا ديته كايه وه، فورميك زور شت تيايدا ده بيت به گيتو، له گه رهك و شارى خه ونه كانه وه بو سيستمى خويندن و فيربوون.

پروسه ي به گيتوكردنى خويندن و په روه رده له كوردستاندا

دریژه‌دان و گواسته‌وه‌ی لوژیکی گیتوبوونی کۆمه‌لایه‌تییه‌ بۆ ناو سیستمی خویندن و په‌روه‌رده. ئه‌گه‌ر پینشت‌ر به‌گیتوبوونی کۆمه‌لایه‌تی خیزانه‌ ده‌وله‌م‌ند و گروپه‌ پاره‌داره‌کانی هه‌ریم خۆیان له‌ سه‌ره‌جهمی کۆمه‌لگا جیا کردبێته‌وه‌ و مالی ناو گیتو تازەکانیان له‌ ماله‌کانی تری ناو شاره‌کان دا‌بریبێت، له‌ رینگای دروستکردنی شوورا و دیوار و پاسه‌وان و کامی‌رای کۆنترۆل و چاودێریش‌ه‌وه‌ گیتوکانیان پاراستبێت، ئه‌وا یه‌کێک له‌ ئیشه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی سیستمی خویندنی تایبەت و ئه‌هلی له‌ هه‌رێمدا ئه‌وه‌یه‌ مندا‌له‌کانی ئه‌م نوخبه‌ ده‌وله‌م‌نده‌ له‌ مندا‌لانی تری ولاته‌که‌ جیا بکاته‌وه‌. وه‌ک چۆن یه‌کێک له‌ کاره‌ سه‌ره‌کیه‌کانی دروستکردنی ئه‌و "پووبه‌ره‌ گشتیی" ه‌ نوخبه‌ویییه‌ تازه‌یه‌ی له‌ هه‌رێمدا دروست بووه‌، جیا‌کردنه‌وه‌ی هه‌مان دوو به‌شی کۆمه‌لگایه‌ یه‌ک‌تر، له‌ ناو فه‌زا کراوه‌کانی کۆمه‌لگای ئێمه‌دا.

به‌ جیا‌کردنه‌وه‌ی قوتابخانه‌کان و سیستمی فێرکردن له‌یه‌ک‌تری، هه‌م شوناسی چینه‌یه‌تییه‌ مندا‌له‌ ده‌وله‌م‌نده‌کان دروست ده‌ک‌رێت و سه‌ره‌له‌نوێ به‌ره‌م ده‌هێنرێته‌وه‌، هه‌م کۆمه‌لێک توانا و لێهاتووییان تیدا ده‌چێنرێت که‌ له‌ مندا‌لانی تردا ناچێندرێت، وه‌ک وتم مندا‌له‌ ده‌وله‌م‌نده‌کان فێری زمانیک‌ یان چه‌ند زمانیک‌یی بیا‌نی ده‌ک‌رێن. ئه‌رکیکی تری ئه‌م جاک‌ردنه‌وه‌یه‌ سه‌ره‌له‌نوێ دا‌رشته‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه‌، له‌باتیی ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌یوه‌ندیانه‌ په‌یوه‌ندیی نێوان ها‌ولاتیانی یه‌ک‌سان بێت له‌گه‌ل یه‌ک‌دا، ئه‌م جیا‌کردنه‌وه‌یه‌ ده‌مانباته‌وه‌ بۆ ئه‌و سه‌رده‌م و شی‌وازه‌ی که‌ په‌یوه‌ندییه‌کان له‌نێوان "خاسه‌" و "عامه‌"دا بووه‌، خاسه‌یه‌ک

که سه‌روه‌ر و زانايه و عامه‌یه‌ک که گه‌مژه و نه‌زانه. نوخبه ده‌وله‌مه‌نده‌کانی دونیای دواي پاپه‌پین وه‌ک چۆن ماله‌کانیان به‌دیوار و پاسه‌وان و کامیرای کۆنترۆل‌کردن له‌کۆمه‌لگا جیا کردۆته‌وه و جیا ده‌که‌نه‌وه، ئاواش له‌پینگای به‌بازارکردنی سیستمی خویندن و فیربوونه‌وه سیستمیکی تاییه‌تیاں بۆ منداله‌کانیان دروست کردوه و له‌سه‌رجه‌می مندالانی ولاتیان جیا کردوونه‌ته‌وه. ئهم لۆژیکه کۆمه‌لایه‌تییه گیتۆسازیه که ئهم‌پۆکه له‌ناو سیستمی په‌روه‌رده و فیرکردنی کوردستاندا ئاماده‌یه، له‌باخچه‌ی ساوايان و قوتابخانه سه‌ره‌تاییه‌کانه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات و تا قوناغی زانکۆ و دواي زانکۆش درێژه ده‌کێشیت.

ئاشکرایه کێشه‌که لێره‌دا ته‌نها کێشه‌ی جیاکردنه‌وه‌ی مندالان نییه له‌یه‌کتری، ته‌نها ئه‌وه نییه مندالی خیزانه ده‌وله‌مه‌نده‌کان له‌که‌ل یه‌کتریدا و به‌داب‌راوی له‌مندالانی تری ولات ده‌خوینن و په‌روه‌رده ده‌کړین، کێشه‌که گواسته‌وه‌ی ته‌واوه‌تی عه‌قلیه‌ت و لۆژیکی ناو گیتۆ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانه بۆ ناو لۆژیکی سیستمی خویندن و په‌روه‌رده. گواسته‌وه‌ی دابه‌شکردنی کۆمه‌لگایه له‌سه‌ر بنه‌مای "خاسه" و "عامه" و له‌سه‌ر بنه‌مای سه‌رجه‌می دابه‌شکردنه ئه‌رستۆکراتیه ته‌قلیدییه‌کانی قوناغی به‌ر له‌مۆدیرنه‌ی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی بۆ ناو سیستمی خویندن و له‌ویشه‌وه ته‌عمیمکردنی ته‌واوی به‌سه‌ر هه‌موو کۆمه‌لگادا. ده‌ره‌نجامی ئهم گواسته‌وه‌یه‌ش ته‌نها به‌گیتۆکردنی سیستمی خویندن و فیربوون نییه له‌کوردستاندا، به‌لکو قرتاندنی هه‌موو په‌یوه‌ندییه‌که له‌نیوان سیستمی خویندنی مۆدیرن و خواست و توانا و ئه‌گه‌ری

دروستکردنی کۆمه‌لگایه‌کی مۆدیرندا. ئه‌مه‌ش له‌ ڕێگای به‌تاڵکردنه‌وه‌ی ئهم سیستمه‌ له‌ هه‌موو ئه‌و ئه‌گه‌ره‌ یه‌کسانخواز و دادپه‌روه‌رانه‌ی که‌ پێویسته‌ هه‌لگریان بیت و له‌ قوناغیکی میژوویدا هه‌لگریان بووه‌. په‌کخستنی قوتاخانه‌یه‌ وه‌ک یه‌کیک له‌و ده‌زگا گرنگانه‌ که‌ ئیشی په‌رده‌دانه‌ به‌ دادپه‌روه‌ریی کۆمه‌لایه‌تی و به‌خشینی سه‌ره‌تای یه‌کسان به‌ هه‌مووان. به‌گیتۆکردنی سیستمی په‌روه‌رده‌ هه‌موو “سه‌ره‌تا یه‌کسان” ه‌کانی ناو کۆمه‌لگای ئێمه‌ وێران ده‌کات و نایه‌کسانیی ئێوان چینه‌کان و گروپه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌ شوێنیکدا ده‌چیتیت که‌ نابیت بچینریت.

ئه‌گه‌ر له‌ قوناغه‌کانی به‌ر له‌ دونه‌ی مۆدیرندا سیستمی په‌روه‌رده‌ و فێربوون ئامرازیک بووبیت بۆ هه‌ندیک جیگۆرکی کۆمه‌لایه‌تی، فێربوون شتیک له‌ یه‌کسانیی تیدا بووبیت و منالی جووتیاریک که‌ قوتاخانه‌ دینییه‌کانی ته‌واو کردبیت، توانای ئه‌وه‌ی له‌به‌رده‌مدا بووه‌ بیت به‌ موفتی، یان سه‌رۆکی ده‌زگا گه‌وره‌کانی خوێندن و هه‌ک زانکۆی ئه‌زه‌ر، یان مه‌لای مزگه‌وته‌ گه‌وره‌کان، ئه‌وا ئه‌مڕۆ ئهم ئه‌گه‌ره‌ له‌ سیستمی خوێندن و فێربوون سه‌ندراوه‌ته‌وه‌. ئه‌مڕۆ ئه‌وه‌ی ڕوو ده‌دات سه‌رینه‌وه‌ی ئهم په‌هه‌نده‌ یه‌کسانخوازه‌یه‌ که‌ سیستمه‌ کۆنه‌کانی خوێندن لێی بیه‌ش نه‌بوون.

سەرچاوه‌كان

Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (1990 [1970]).
Reproduction in Education, Society and
Culture. Second Edition. London: Sage
Publications.

Lizardo, O. 2004, "The cognitive origins of
Bourdieu's Habitus", Journal for the Theory
of Social Behaviour, vol. 34, no. 4, pp. 375-
448.

Voice, Paul (2011). Rawls explained : from
fairness to utopia. Chicago : Open Court.

به‌شی‌جه‌وتهم

سه‌له‌فیه‌ت و شار

سەلەفەت و شار

سەرەتا

ئەمىر بزاوتىكى ئىسلامى سەلەفى لە كوردستاندا ئامادەيە، كە بۇ ھەمىوان ديار و بىنراو، سەلەفىيەكان خۇشيان سىل لەو ە ناكەنەو ە لەناو شارەكانى كوردستاندا خۇيان وەك "دىندارى جياواز" نىمايش بكن و شوناسىكى ئايىنى بە خۇيان بىەخشن جياواز لە شوناسى زورىنەى دىنى لە كوردستاندا. لەناو "پووبەرى گشتى"ى دونىاي ئىمەشدا بە شىوازى جياواز دەر دەكەون. ھەم شىوازى جلوبەرگ و خۇپوشىنيان جياوازه، ھەم چۈنەتسى پىكخستنى لەش و پوخساريان، ھەم ئەو روانىن و دىدانەى بۇ دىن و دىندارى ھەيانە. ئەمە جگە لە ئامادەبوونيان لەناو چەندەھا مزگەوت و ناوەندى دىنى و فىرگە و پۇلى خويندننى ناو زانكوكانىشدا. ھاوكات بە شىۋەيەكى بەرچاو لەناو دونىاي پەيوەندىيە تەكتۇلۇزىيە مۇدىرنەكاندا ئامادەن، ئەم بزوتنەو ە تازەيە ھەم تەلەفىزىۋن و رادىۋى ھەيە، ھەم ئەكاونتى تاييەت لەسەر فەيسبوك و ھەم چەندان وىبسايت و پىگەى ئەلكترۇنىي جياواز. زۇربەشيان لە دەورى ئەم يان ئەو "زانا" و "شىخ" "بانگخوازى"ى دىنى كۆ بوونەتەو ە ئەوانىش پۇلى سەركردەيەكى دىنىي

دهبينن که دهتوانيت دهست بخاته ناو ژيانى شهخسى ههواداراکانيه وه. نمونه کانيان له کوردستاندا که ساني وهک وهک دعه بدولواحيد و مهلا شووشکهي و مهلا عه بدولله تيفن. ئهم سه له فيانه کتبي ديني و ناديني تاييهت به خويان ههيه و له کومه ليک کتيخانه ي تاييه تيشدا ده فروشرين.

لهم دهيه ي دواييدا ئهم سه له فيانه ناوي زياد له خوينده وار و تيوريستيکي دينيان هيتاوه ته کوردستانه وه که زورينه يان سعودي و خهليجين و پيشتر ئه و ناوانه نه له ناو کايه ي دين و نه له ناو کايه ي پوشتنيري ئيمه دا بوونيان نه بووه، له ناوه هه ره دياره کانيش ئه بو محمه دي المقدسي، سفر الحوالي، صالح الفوزان، شيخ عبدالرحمن البراک و په بيع بن هادي المدخلي. ئه مانه و چه ندان ناوي تر، که خويان به په پيره و که ري سه له في سالف ده زانن، هاتونه ته ناو ئه و فه زا ديني و پرويه ره گشتيه وه که له کوردستاندا ئاماده يه. هاوکات ئهم گروپانه زمانیکی ديني و سياسي و کومه لايه تي تاييهت به خويان ههيه، که زور جار زمانیکی ديني ته واو ساده گويه و جياکردنه وي حه لال له حه رامي ديني يه که ي سه ره کي ناو ئه و زمانه يه. خو نمايشکردني خوشيان وهک "هه واداراني سوننه تي پيغه مبه ر" يه کيکي تره له ته وه سه ره کيه کاني شوناسي دينيان و له پروي تيولوزيشه وه گرنگيه کي گه وه به "حه ديس" و "سوننه" ي پيغه مبه ر ئه دن، نهک به قورئان خوي، چونکه پتيان وايه باشتري که سينک له قورئان تيگه يشتبيت پيغه مبه ري ئيسلام و نه وي يه که مي ئه سحابه کانه. ئهم سه له فيانه زمان و زاراه سه ره کيه کانيان له ناو ميژووي فيکري ئيسلامي کلاسيکيه وه ده رهينن

و له زۆر پوهوه درێژه‌دانه به‌و شتوازه له زمان که له ده‌بیاتی "سیاسه‌تی شه‌ری" و "ته‌حکامی سولتانی" دا ئاماده‌یه.

هاوکات ب‌ر‌پ‌ه‌پشتی بیر و ب‌و‌چوونه سیاسیه‌کانیان له‌ناو کایه‌ی سیاسیه‌ی ئی‌مه‌دا له‌سه‌ر پ‌یدا‌گرتن له‌سه‌ر "ئیتاعه‌تی سیاسیه‌ی" و "وه‌لا ب‌و‌ وه‌لی ئه‌مر" کار ده‌کات، هه‌موو پ‌ه‌خنه و نا‌پ‌ه‌زاییده‌ر ب‌ر‌پ‌ینیک وه‌ک "خ‌روج" له‌ دین و له‌ ئیسلام و‌ینا ده‌که‌ن و وه‌ک شکاندن و ده‌ر‌چوون له‌ "به‌یعت" و هه‌ل‌گیرساندی "قیته" ده‌بینن. "دانه‌خ‌ودا‌گرتن" و "ته‌حه‌مول‌کردنی حاکم" به‌ها سیاسیه‌ی سه‌ره‌کی و گرنگه‌کانیان و شتیک به‌ ناوی "ده‌وله‌تی یاسا"، "جیا‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان له‌یه‌کتری"، "حوکم‌رانی ده‌ستوری" و "ژیانی په‌رله‌مانی" و زۆریکی تر له‌ پ‌یدا‌راوه‌ی مۆد‌یرنه‌کانی تری حوکم‌رانی‌کردن لای ئه‌مانه‌ ئاماده‌ نییه. نه‌ک هه‌ر ئه‌مه به‌ل‌کو خودی دیموکراتیه‌ت خوشی وه‌ک سیستیمیکی سیاسیه‌ی لای ئه‌مانه وه‌ک کوفر مامه‌له‌ ده‌کریت و به‌ دا‌ه‌ین‌راویکی خ‌ور‌ئاوایی ناو ده‌بریت، که هه‌یچ په‌یوه‌ندییه‌کی به‌ ئیسلام و به‌ که‌له‌پووری ئیسلامیه‌وه‌ نییه. "نه‌سیحه‌ت" کردنی حاکم و ده‌سه‌لاتدار ئامرازی سه‌ره‌کی به‌ ش‌دا‌ری‌کردنی سیاسیه‌ی و خ‌یلافه‌که‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه ئایا ئه‌م "نه‌سیحه‌ت" به‌ نه‌ه‌ینی ئه‌نجام بد‌ریت یان به‌ ئاشکرا. له‌ کوردستاندا هه‌م یه‌کیته‌ی و هه‌م پارته‌ی گروپی سه‌له‌فیه‌ی تاییه‌ت به‌ خ‌ویان هه‌یه.^۱

---

۱ سه‌له‌فیه‌کانی سه‌ر به‌ مه‌لا عه‌بدوله‌تیه‌ی مه‌دخه‌لی له‌ یه‌کیته‌ی نزیک و پارته‌یه‌کانیش گروپی سه‌له‌فیه‌ی تاییه‌ت به‌ خ‌ویان هه‌یه که سیروان ئه‌شقه‌ر سه‌ر‌کردایه‌تیان ده‌کات.

بەلام ھەندىك گروپى سەلەفىي تر ھەن كە باوەريان بە نەسپەت و مەشورەت نىيە و لەباتىي ئەمانە ھەلگىرى گوتارىكى سىياسىي رادىكالىي پەخەبىن و داواي كوتايەپنەن بە سىستىمى سىياسىي دەكەن بەو شىۋەيەي كە ھەيە. بەلام ھەموويان لە پووي كۆمەلايەتى و دىنيەو تەواو داخراو و كۆنەپارىزن و دىدىكى ھىجگار سادە و خورافى يان نىمچەخورافىيان بۇ چۆنيەتتى كاركردن و پىكخستنى كۆمەلگا ھەيە. بنچىنەي سەرەكى پىكخستنى كۆمەلگا لاي ئەمان جياكردنەوئى تەواوي نىر لە مى و داپۆشىن و دىسپلن و كەمارۆدانى جەستەي ئافرەتە. لەم پووەو ھەلگىرى داخراوترىن دىدى پاترياركىن بۇ چۆنيەتتى پىكخستنى كۆمەلگا و چۆنيەتتى دارشتەوئى پەيوەندىي نىوان نىر و مى لە كۆمەلگادا (Meijer 2009).

پرسىارى سەرەكى ئەوئەيە چۆن لەم دياردەي سەلەفىيەتە لە كوردستاندا تىگەين؟ بە بۇچوونى من بەبى كەپاندنەو بۇ سۆسۆلۆژىي دىن تىگەيشتن لەم دياردەيە مەحالە، بەتايبەتتى ئەو شىۋازە لە سۆسۆلۆژىي كە دىن بە ژيانى ناو شارە كەورەكانەو و بە پروسە ئالۆزەكانى بەشاربوونەو كرىئ ئەدات، واتە بەو پروسەيەو كە بە ئىنگلىزى پىي دەلئىن ئوربانىزەيشن urbanization. دياردەي سەلەفىيەت دياردەي ناو دونىاي دواي راپەرىنە، دونىايەك تىايدا تەنھا مۆدىلىكى سولتائىي تايبەت لە ئاستى حوكمرانيدا دروست نابىت، بەلكو پروسەيەكى تايبەتتى بەشاربوونىش چىيەتتى و ناوەرۆكى فەزا گشتىيەكانى ئەو كۆمەلگايە دەستىشان دەكات. من تا ئىستادا لە زياد لە نووسىنىكدا باسەم لەو

کردوه که سولتانیزمی سیاسی له کوردستاندا پێوستی بهو
گوتاره سه‌له‌فیه هیه که له بروی سیاسیه‌وه باس له
"نه‌سیحه‌ت" و "مه‌شوه‌ره‌ت" و "ئیتاعه‌تکردنی وه‌لی ئه‌مر"
ده‌کات، ئه‌م پرۆسه‌یه‌شم له زیاده نووسینیدا به پرۆسه‌ی
"به‌سه‌ویدیکردنی کوردستان" ناو ناوه، ئه‌وه‌ی له‌م وتاره‌دا
ده‌مه‌ویت جه‌غتی لی بکه‌مه‌وه؛ په‌یوه‌ندیی ئیوان سه‌له‌فیه‌ت و
پرۆسه‌ی به‌شاربوونه له کوردستاندا.

سۆسیۆلۆژیای شار

تا سه‌ره‌تای سالانی هه‌فتا له سۆسیۆلۆژیای شار و
شارنیشینیدا ئه‌و گریمانه‌یه‌ بالاده‌ست بوو که ژیا‌نی شار
ژیانیکی نادینی ده‌بیت، ژیا‌نیکی سیکوله‌ر به‌بی ئاماده‌گییه‌کی
به‌رچاوی دین له ژیا‌نی گشتیدا. گریمانه‌که‌ باسی له‌وه
ده‌کرد پاسته‌ دین له شاردا ده‌میتیت، که‌سانی دینی له‌ناو
شاردا بوونیان ده‌بیت، به‌لام ژیا‌نی گشتی له شار و له
پووبه‌ره‌ گشتیه‌کانی ناو شاردا، ژیا‌ن و پووبه‌ریکی دینی
نابن. ئه‌م پوانینه‌ به‌شیک بوو له تیزی "به‌عه‌لمانییوونی
حه‌تمیانه‌ی دونیا" وه‌ک به‌شیک له پرۆسه‌ی تازه‌بوونه‌وه‌ی
کۆمه‌لایه‌تی. لێره‌شه‌وه له‌م شیوازه‌دا له سۆسیۆلۆژیای
دین پرۆسه‌ی به‌شاربوون، ئه‌وه‌ی به‌ ئینگلیزی پێی ده‌لین
ئوربانیزه‌یشن، urbanization، وه‌ک پرۆسه‌ی لاوازیوونی
دین و په‌راویزکه‌وتنی دینداری وینا ده‌کرا (Cox ۱۹۶۶).
له‌نیوان ها‌ته‌کایه‌ی شاری که‌وره و به‌هیزی دینداریدا
په‌یوه‌ندییه‌کی پێچه‌وانه‌ گریمان ده‌کرا. بێگومان ئه‌م
گریمانه‌ی به‌عه‌لمانییوونه‌ی فه‌زای شار له هه‌ندیک ئاست

و له ناو هه نديک له پووبه ره شارپه کاندایا پاسته و پاست بووه، به لام بۆ گشتیتی پروسه ی به شاربوون پاست نییه و پاست نه بووه. بۆیه کۆمه لاسه تازه کان گه شه به دیدیکی تر بۆ پروسه ی به شاربوون شه دهن جیاواز له و دیده سه ره تاییه که پشتی ته وای به تیزی به عه لمانیبوونی دنیا له پروسه ی تازه بوونه وه دا، به ستوه. له پاستیدا له هه فاکان به دواوه په هابوون و دۆگمایبوونی شه گریمانه یه بهر په خنه یه کی زۆر ده که ویت و ژماره یه کی زۆر کۆمه لاس شه و راستیه یان بۆ دهر ده که ویت که شاره گه وره کان، له پال لاوازبوونی هه نديک دهر که وتی دینی و کۆتاییه اتنی هه نديک شیوازی تاییه تی دینداریدا، هاوکات ژینگه یه کی نوین بۆ دروستبوونی چه ندان بزوتنه وه ی ئایینی تازه ی به هیز و چه ندان شیوازی نوینی دینداریش، شاره گه وره کانی شه مړکه ی دنیا نمونه ی شه و شویتانه که تیا یاندا دین و نادین، مړوقی باوه پردار و مړوقی بیباوه، بزوتنه وه ی دینی و بزوتنه وه ی نادینی فره شیوه و هه مه جۆریان تیا دایه. شه و تاره هه ولدانیکه بۆ به ستنه وه ی بزوتنه وه ی سه له فیه ت له کوردستاندا به پروسه ی به شاربوونه وه له دنیای دوا ی راهه پیندا (AlSayyad and Massoumi 2010).

به عه لمانیبوونی دنیا یان به پلورالبوونی؟

له سۆسیۆلۆژیای سونه تیدا کۆچکردن و گواستنه وه له لادیکانه وه بۆ شار سه ره تا وهک به شیک له پروسه ی به عه لمانیبوونی دنیا ویتا ده کرا، که تیایدا کۆچه ران ژینگه ته قلیدیه دینییه که ی خویان جی ده هیطن و له ناو شاره کاندایا

به‌ها و نه‌خلاقیاتێ نوێی نادینی وهر ده‌گرن، به‌لام دواتر ده‌ر كه‌وت ئهم شینوازه گواستنه‌وه و كۆچكردنه بۆ به‌شێك له كۆچبه‌ران راسته و بۆ گشتیتیی دیاردەیی كۆچكردن راست نییه. كۆچكردن له لادیه‌وه بۆ شار هه‌ندێك كه‌س و گروپ و هینزی كۆمه‌لایه‌تی له دین دوور ده‌خاته‌وه، به‌لام به‌ شینویه‌کی گشتی ئهم كۆچكردنه بۆ شاره‌كان ژینگه‌یه‌کی به‌هینز و له‌باریش بۆ گه‌شه‌كردنی دینداریی نوێ و دروستبوونی بزوتنه‌وه‌ی دینی ده‌په‌خسینیت. ئه‌گه‌ر زانا كۆمه‌لایه‌تییه‌كان و میژوونووسان پێشتر باوه‌ریان وا بووبیت كه‌ پرۆسه‌ی به‌شاربوون و تازه‌بوونه‌وه‌ی دنیا، مانای دروستبوونی كۆمه‌لیك شار بیت خالی له‌ دین، یان شار یت له‌پال شینوازیکی لاواز و په‌راویزی دیندارییه‌وه. ئیستا به‌شی هه‌ره‌زۆری ئه‌وانه‌ی باس له‌ پرۆسه‌ی به‌شاربوون ده‌كهن، باس له‌وه ده‌كهن كه‌ ده‌شیت ئهم پرۆسه‌یه هاوشان بیت به‌ دروستبوونی دینداریی نوێ و دروستبوونی بزوتنه‌وه‌ی ئایینی جهماه‌ری، وه‌ك چۆن ده‌شیت به‌شێك بیت له‌ دروستبوونی ژینگه‌یه‌کی پڕ له‌ ململانی و ناكۆکی دینی، كه‌ تیايدا زیاد له‌ پوانینێك بۆ دین و زیاد له‌ فۆرمێك له‌ دینداری به‌ر یه‌ك بكه‌ون و ململانی له‌گه‌ل یه‌كدا بكهن. به‌لام وه‌ك وتم ئهم پرۆسه‌یه ده‌شیت هاوكات هۆكارێكیش بیت بۆ كه‌مبوونه‌وه و لاوازیبونی دین لای كه‌سان و هینزه‌لیکی دیاریكراو. واته‌ پرۆسه‌ی به‌شاربوون هم ده‌شیت دینداری لاواز بكات، لای هه‌ندێك كه‌س و گروپ، به‌لام ده‌شیت به‌هینز و به‌رفرائیشی بكات، لای كه‌سان و گروپی دیکه. (AlSayyad and Massoumi 2010).

ھەموو ئەمانەش ھىما بۇ بەپلورالبوونى ژيانى ويژدانى و عەقلى و ئايدىؤلۇژىيى ناو شارەكان دەكات و پرۇسەى بەشاربوون زياتر وەك پرۇسەىەك بۇ بەرھەمھىتانى پلوراليزم وينا دەكرىت، نەك وەك پرۇسەىەك بۇ بەرھەلمانىبوونى دونيا. ئەم تىزە، ئەگەرچى لىرەدا شوپتى شىكرەنەوہى زياتریم نىيە، بەلام يەككە لە تىزە سەرەكى و گرنگەكانى كۆمەلناسى ئەمريكى: پىتەر بىرگەرە. ئەم كۆمەلناسە پىتى وايە مەرچ نىيە پرۇسەى مۇدىرنىزەكردن ھاوشان بيت بە پرۇسەى بەرھەلمانىبوونى بەردەوام، واتە مەرچ نىيە ەرھەمانەيت ھەمىشە و ھەردەم ھۆكار يان دەرەنجامىكى حەتمىي پرۇسەى مۇدىرنىزەكردن بيت، بەلام ناكرىت بىر لە پرۇسەى مۇدىرنىزەكردن بکەينەوہ بەبى بىركرەنەوہ لە دروستبوون و بەرھەمھىتانىكى گەرەى پلوراليزم، بەبى بەرھەمھىتانى جياوازىي ھەمەرەنگ لە زياد لە كايەيكى كۆمەلايەتى و لەناو زياد لە شىوازيكى بىركرەنەوہ و خۇرپىكخستن و خۇنمايشكردن لە رووبەرى گشتيدا، پلوراليزمىك كە تيايدا دىنى و نادىنى، ەرھەمانى و ناعەرھەمانى، باوہردار و بىباوہر بەيەكەوہ و لەپال يەكدا دروست دەكات و دادەنيت (Berger & Luckmann 1995).

لە قاھىرەوہ بۇ سىلمانى

قاھىرە نمونەى يەككە لەو شارانەى كە پرۇسەى بەشاربوون و پرۇسەى بەرھەلمانىبوون و پرۇسەى لەداىكبوونى بزوتتەوہى ئايىنىي نوئ و ھاتتەكايەى شىوازى نوئى دىندارى بەيەكەوہ لەنامىز دەكرىت. لەكەل گەشەكردى

زىياترى شارەكە و كۆچى ژمارەيەكى زۆر لە گوندنشىنان لە
لادىكانەوہ بۆ ئەو شارە، زىاد لە پروسەيەكى كۆمەلايەتى
دیتە كايەوہ كە ھەريەكەيان بە ئاراستەيەكدا دەپۆن و بكەرى
جياواز و زۆر جار ناكۆك بەيەك دەجوولێنن. لەم رەوتەدا
وەك چۆن كەسايەتییەكى لىبرال و عەلمانى و مۆدىرنىستى
وەك تەھا حوسەين لە لادىيەكى مىسرەوہ كۆچ بۆ قاھىرە
دەكات و لەوئ دەبىت بە يەكێك لە بكەرە سەرەككەكانى ناو
ژيانى مەدەنى و پۆشنپىرى و پەروردەيى نيوەى يەكەمى
سەدەى بىستەم، تەھا حوسەين چەندەھا زانكۆى لە مىسردا
دروست كرد و دواتریش بوو بە وەزىرى خوێندنى بالا.
بەلام يەكێكى وەك حەسەن بەنا و سەيد قوتبىش لە ھەمان
سەردەمدا لە گوندێكى چەپەكى مىسرەوہ بۆ قاھىرە كۆچ
دەكەن و ئىسلام سەرلەنوێ وەك يەكێك لە ئايدىلۆژيا
سەرەككەكانى سەدەى بىستەم دروست دەكەن، ئەمە جگە
لە دروستکردنى بزوتنەوہى ئىخوان موسلىمىن، كە قاھىرە
شوێنى لەدايكبوونىيەتى. لە دواى ئەم لەدايكبوونەشەوہ لە
سىيەكان و چلەكانى سەدەى بىستەمدا، ئىتر لە ھەفتاكانى
سەدەكەدا زانكۆكانى ناو قاھىرە و سەندىكا و پىنخراوہ
پىشەپىيەكانى پەر دەبن لە خوێندكار و مامۇستاي ئىسلامى
و ئىسلامى سياسى خۆشى وەك ئايدىلۆژيا و وەك
بزوتنەوہيەكى سياسى لەو ئاوەندە تازە و مەدەنىيە نوێيانەدا
گەشە دەكات. ئەم گەشەکردنەى بالە جياوازهكانى ئىسلامى
سياسى، بە ئىخوانى و سەلەفى و سەلەفى جىھادىيەوہ،
ھاوشانە بە گەشەکردنى قاھىرە خۆشى وەك شارىك و
گەورەبوون و فروانبوون و قەرەبالغبوونىيەوہ. چ لە پووى

دروستېوونى شارى تهنهكه و پراويزخراوى گهړهكه دوورهدهستهكانى ناو شارهكهوه، كه مليونان مروفيا تيا دهژين، چ له پړوى گهشې گهورهى دانىشتووان و بيتوانابوونى دهولت له پيشكهشكردى خزمهتگوزارپه سهرهتايپهكان بهو دانىشتووانه، چ له پړوى دروستېوونى چهندهما "شارى تايپه" و "گيتوى كومهلايهتپى" هوه كه دهولهمندهكانى شار له ههژارهكانى دادهپرېت و جيا دهكاتوه، چ له پړوى بالادهستېوونى گندهلى و دزى و جهردهيى بيتونهى بهرپرساني ولاتهكهوه، قاهرهى نهمرؤ پووهريكى نوپه پر له ناكوكى و بكه و بزوتنهوهى دينى و نادينيى جياواز و همهپهنگ (Bayat 2009).

به بوچوونى من مؤديلى گورانهكانى ناو قاهره مؤديلى بهشيكى زورى شارهكانى ترى ناوچهكهيه هر سؤسيؤلوزيايهك بيهويت له بزوتنهوه دينيهكانى ناو هم شارانه و له شيوازه تازهكانى ديندارى له شويتانهدا تيبكات، سهيركردنى هم وينه گشتيپهى بهشاربوون گرنگيپهكى گهورهى ههيه.

نهوهى له شارهكانى كوردستاني دونياى دواى راپهپريدا پړوى داوه و پړو دهوات، پړوسهى هاوشيوهى نهو پړوسانهيه كه پيشتر له شاريكى وهك قاهرهدا پرويان داوه. بهلام به خيرايبهكى زور زياتر و بهناو شيوازيكى زور گهورهتر له گندهلى و بهگيتوكردنى همهلايهنهى ژيانى كومهلايهتيدا، له

۱_ له پړوهوه كارهكانى ناسف بهيات، كومهلناسيى به رهچلهك نيرانى، مايهى خويندنهوه و لهسهرهستانه، بهتايپهتى كتپيى "ژيان وهك سياست: چون خهلكى ناسايى خورهلاتى ناوهراستيان كورى". بروانه: (Bayat 2009).

سه‌ر پووبه‌ریکی جوگرافی ی زۆر بچوکتەر و له‌ ماوه‌یه‌کی زه‌مه‌نیی هه‌تجار کورته‌تردا. وه‌ک چۆن ئیسلامی سیاسی له‌ قاهیره‌دا دیاره‌یه‌کی شاریه‌، ئاواش ئیسلامی سیاسی له‌ هه‌ریمه‌که‌ی ئیمه‌دا دیاره‌یه‌کی شاریه‌، پاسته‌ به‌شیکی زۆری سه‌رکرده‌ و که‌سایه‌تییه‌ سه‌ره‌کیه‌کانی ئهم بزوتنه‌وه‌یه له‌ کوردستاندا به‌ چه‌له‌ک خه‌لکی لادیکانی کوردستان، به‌لام بزوتنه‌وه‌که له‌ شاره‌ گه‌وره‌کانی کوردستاندا گه‌شه ده‌کات و بلاو ده‌بیته‌وه و هه‌واداری زۆر دروست ده‌کات، نه‌ک له‌ گونده‌کاندا. ته‌نها له‌ دونه‌ی دوا‌ی پاپه‌پیندا ئیسلامی به‌سیاسیکراو وه‌ک دیاره‌یه‌کی جه‌ماوه‌ری و په‌رله‌مانی له‌دایک ده‌بیت، شوینی له‌دایکبوونه‌که‌شی هه‌ولێر و سلیمانی و ده‌ۆکه، نه‌ک گوند و شارۆچکه‌ چه‌په‌که‌کانی کوردستان. به‌ بۆچوونی من هه‌موو قسه‌کردنیک له‌سه‌ر سه‌له‌فیه‌تی دینی له‌ کوردستاندا له‌ ده‌ره‌وه‌ی پرۆسه‌ی به‌شاربوونی خه‌را و هه‌مه‌لایه‌نه‌ی شاره‌کانی هه‌ریمی کوردستان و له‌ ده‌ره‌وه‌ی پرۆسه‌ی کۆچکردن و گواسته‌وه له‌ لادیکانه‌وه بۆ ئهم شارانه و هاوکات له‌ ده‌ره‌وه‌ی دروستبوونی مملانی دینی گه‌وره له‌ناو کایه‌ی دین خۆیدا (له‌نیوان ئیسلامی ئیخوانی و ئیسلامی سه‌له‌فی و ئیسلامی سو‌فی و ئیسلامی میلیدا) و له‌ ده‌ره‌وه‌ی تیکه‌لبوونی دین به‌ ده‌سه‌لات و به‌سته‌وه‌ی به‌ پرۆژه‌ی به‌سو‌لتانیکردنی سیستمی سیاسیه‌وه له‌سه‌ر مۆدیلتی سه‌عودی (پرۆسه‌ی به‌ سه‌عودیکردنی کوردستان) و له‌ ده‌ره‌وه‌ی کردی دروستکردنی هه‌زاران مزگه‌وت له‌ ماوه‌یه‌کی هه‌تجار کورت له‌ هه‌ریمدا، (نزیکه‌ی شه‌ش هه‌زار مزگه‌وت له‌ کوردستاندا هه‌یه)، له‌ ده‌ره‌وه‌ی دروستبوونیک

خيرا و بەرچاوى "گيتۆى كۆمەلايەتى" لە فۆرمى "شارى خەون"ەكان و "بە بەرخۆرييكردى ئارەزووەكان"دا، دەلیم لە دەرەوہى ئەم دیاردە گەورە و فرەلايەنانەدا ھەموو قسەکردنیک لەسەر سەلەفيەتى دینی قسەکردنیکى بيشەمەر دەبیت و پێگر دەبیت لەوہى لەم دیاردە تازەيە و لە زۆریکی تری دیاردەکانى ناو كۆمەلگای كوردستانی ئەمڕۆکە تینگەین.

شار وەك چوارچینە

شار شوینى کۆبوونەوہ گەرەکانە، شوینى کۆکردنەوہى ژمارەى گەرەى خەلکە لەدەورى ئەم یان ئەو بیروکەى ئایینی یان نا ئایینی. ئەوہى کە ھەندیک جار لە شاریکى وەك ھەولێردا نزیکەى دە ھەزار کەسێک لەدەورى مزگەوتیک و مەلايەک و بانگخوایک کۆ دەبنەوہ، تەنھا لەناو فەزای جوگرافیى شارەکاندا دەکریت دروست ببیت. شار پووبەریکی گەرە و فراوانە کە توانای کۆکردنەوہى ژمارەى گەرەى لە خەلک ھەيە، بەبى شار پڕۆسەى بەجەماوہریکردنى دین و بەجەماوہریکردنى ھەر ئایدیۆلۆژیایەکی دیکە، مەحالە. جگە لەمە شارەکان ئەوہتى ھەن شوینى دروستکردن و بونیادنانى پارت و پێکخراوى سیاسى و ناسیاسى ھەمەجۆرن. شوینى بەرھەمھێنان و بلاوکردنەوہى ئایدیۆلۆژیا جیاوازەکانن، بيشکەى لەدایکبوونی بزوتنەوہى سیاسى نوین. لە ھەمان کاتدا شار شوینى ھەستکردنیکى بەرجەستە و راستەوخۆیە بە بوون و ئامادەگى زیاد لە تینگەيشتن و خەون و چاوہەروانییەک لای دانیشتوانە گەرەکەى. شوینى پێکەوہبوونی کەسانى جیاواز و فرەپەنگە، کە دەشیت ھەم

له‌سه‌ر زۆرشت هاو‌پا بن، به‌لام له‌سه‌ر زۆر شتی تر ناکۆک و دژبه‌یه‌ک بن. به‌کورتی شار ژینگه‌یه‌کی پر دینامیکه‌تی تازه‌یه، که ئه‌گه‌ری جیاواز ده‌خاته به‌رده‌می تاکه‌که‌س و گروپی جیاواز، به‌گروپه‌ دینییه‌ سیاسی و ناسیاسیه‌کانیشه‌وه. جگه‌ له‌مه‌ شار هه‌میشه‌ جوگرافیا‌یه‌کی تایبه‌ته‌ که هه‌ندیک که‌س و هه‌ندیک گروپی کۆمه‌لایه‌تی تووشی جوړیک له‌ نامۆبوونی کۆمه‌لایه‌تی و کولتووری ده‌کات، شیواژیک له‌ "داچله‌کین و "شۆک"ی کولتووری به‌رهم ده‌هینیت، هه‌ندیک ته‌واو وه‌پس و هه‌ندیک ته‌واو دلخۆش ده‌کات. که‌سانیک هه‌ن پێیان وایه‌ شار له‌ دونه‌ی ئێمه‌دا بوونی نییه‌ و ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ درێژکراوه‌ی لادێ و کولتووری لادیکانه. ئه‌م جوړه‌ پوانینه، که زۆر جار به‌ ناوی فیکر و فله‌سه‌فه‌ و بیرکردنه‌وه‌ و تێبینی قووله‌وه‌ ده‌ر ده‌بردین، جگه‌ له‌ ته‌مه‌له‌یه‌ فیکریه‌که‌ی پشتیان که‌ وایان کردوه‌ توانای پشکنینی راسته‌قینه‌ی هیچ دیارده‌یه‌کی کۆنکریتیان نه‌بیت، هاوکات پێگه‌ریکی که‌وره‌ن له‌به‌رده‌م تێگه‌یشتن له‌ ساده‌ترین دیارده‌کانی ناو دونه‌ی ئێمه‌دا. ئه‌م جوړه‌ پوانینه‌ له‌باتیی ئه‌وه‌ی پێمان بلێن ئێمه‌ چ جوړه‌ شارنیکمان هه‌یه، پرسه‌ی به‌شاربوون له‌ناویدا چون دروست ده‌بیت، چ هیز و گروپ و بزوتنه‌وه‌یه‌ک دروست ده‌کات، به‌ کێ ئینتیما ده‌به‌خشیت و کێ بیتنیتما ده‌کات، هه‌ند... ده‌کریت باس له‌ ده‌یان پرۆسه‌ی دیکه‌ بکه‌ین، ده‌لیم له‌باتیی خۆماندووکردن و گه‌ران به‌دوای وه‌لامی ئه‌م جوړه‌ پرسیارانه‌ و هاوشیوه‌کانیدا، پێگه‌ هه‌ره‌ ساده‌ و ئاسان و پرته‌مه‌لیه‌که‌ هه‌ل‌ده‌بژیرن و ئه‌لێن ئێمه‌ شارمان نییه‌. بۆ سه‌لماندنی هه‌له‌ی ئه‌م دیدانه، هه‌ر بۆ نمونه، وێنه‌ی

"پروبهري گشتي" ي شاريكي وهك سليتماني له هفتاكان و هشتاكاندا وهر بگره و بهراوردی بكه به وينه ي "پروبهري گشتي" له مېرودا. له هفتاكان و هشتاكاندا نه و پروبهري گشتيه پر بوو له ئافره تي بينحجاب و مينيجوب و تنووره ي كورتله بهر، پر بوو له مهخانه و يانه و دوكانی فروشتني مه ي، سینه مای تيدا بوو كه هه موو جوړه فيلميكیان نیشان نه دا به فيلمی ئیروتيكيشه وه، فورميكی تاييه ت له موسيqa بالاده ست بوو، گروهی شانويی جياواز و بونه و ئاههنگ و كۆپ و كۆبونوه ي هه مه پرهنگی تيدا بوو، نه مه جكه له بوونی چه ندان كتیخانه كه پر بوون له نه ده بياتيكي ته واو چه پگهر و عه لماني. هه موو نه مانه سه رچاوه ي نامۆبوون و شوکی كولتووری بوون بۆ كه سانیک كه نهك ته نها نه دماي نه م یان نه و گروهی ناچالاکی سه ر به ئیسلامی سیاسی بوون، بهلكو بۆ نه وانهش كه مه یلی دینی كونه خواز و داخراویان هه بوو. بۆیه گریدانه وه ي دروستبوونی ئیسلامی سیاسی و سه له فیه تی دینی به فورمه جياوازه كانی "نامۆبوونی كۆمه لایه تی" و "شوکی كولتووری" له و شاره دا، كاریکی سه ير و سه مه ره نییه و به شیکه له هه ر دیدك بخوازیت به شیوه یه کی زانستی له دیارده ي سه ره لدانی ئیسلامی سیاسی له دونیای ئیمه دا تیگات له چوراچینه ی پرۆسه ی تازه بوونه وه و پرۆسه ی به شاربووندا نیسته جیتان بكات. كه نه مه ده لیم، نامه ویت دروستبوونی ئیسلامی سیاسی بۆ نه م په ههنده شارییه كورت بكه مه وه، به لام فه راموشكردنی نه م په ههنده تیگه یشتنیکي ته واو نوqsان و كه مخوینی نه م دیارده یه مان پی ده به خشیت. موقوف ته نها له ناو ژینگه یه کی

شارىدا و لەناو پروبەرى شارە گەرەكاندا ھەست بە
دىاردە كولتورىيە جياوازەكان دەكات، ھەست بەو دەكات
كە كولتورىك دۇراو، يان خەرىكە دەدۇریت و كولتورىكى
دىكە دیت و خەرىكە شوینكەى دەگریتەو.

شار و توانای پىڭخستن

وەك وىم شار ئەگەر و توانای مۆبىلزەكردن و پىڭخستن و
پەيداكردى ئەندام و ھەوادارى زۆر دەخاتە بەردەمى ھەر
بزاوتىكى سىياسى و كۆمەلايەتییەو، ھەر ئایدیۆلۇژیایەك
دەتوانیت ھەوادار بۆ خۆى بدۆزیتەو. ھاوكات پروبەرىكى
گەرە بۆ كارى پىكەوھىي و دەستەجەمى دەستەبەر
دەكات و دەتوانیت ئەو ژىرخانە مەزىيە دروست بكات و
بخاتە گەر، كە ھەر بزوتنەو و ئایدیۆلۇژیایەكى سىياسى
بۆ كەردەى تەشەنەكردن و بەجەماوەرىيون پىويستى
پىتەتى. بۆ ھىزگەلىكى وەك ئىسلامى سىياسى، بە ھىزە
سەلەفەكانىشەو، مەسەلەى گەيشتن بە ژنان و پىڭخستن
و كۆكردنەوھيان لەناو پىزەكانىاندا مەسەلەىكى سەرەكى و
بنەپەتیی گىرنگە. مادامەكى شىوازى جلوبەرگ و خۇپۆشىنى
ئافرەتان يەكىكە لە "پەمزە سىياسى و دىنى و كولتورى" يە
ھەرە سەرەككەكانى ئىسلامى سىياسى بە شىوہەكى گشتى
و سەلەفەتە دىنى بەتايبەتى، بۆيە ژنانى ناو شارەكان
ئەگەرەكى گەرە و گىرنگى دروستكردن و بلاوكردنەوھى
ئەو پەمزە بەم جۆرە بزاوتانە دەبەخشن. لە پاستیدا ھەم
شىوازى پىڭخستنى ئافرەتان لەناو بزوتنەو كە خۆیدا گىرنگە،
چونكە زۆر جار دەبىت بەو مۆدیلەى ئەم بزوتنەو دىنىيانە

بۆ ڤيڭخستني پهيوهنديي نځوان نير و مي له سهرجه مي
 كومه لگادا پيشنياري دهكهن، هم بۆ پتواني بري گه شه كردن
 و سهركه وتني خويان. واته گه يشتن به ئافره تان هم قه باره
 و به ربلاويي بزوتنه وه دينيه كان نيشان ئهدات، هم ږولي
 ئهو ږه مزه دينيه يان پي ده سپيږدريت، له ږيگاي جلوبه رگ
 و خوپوشينه وه، كه له بزوتنه وه كانني تريان جيا ده كاته وه.
 شاره كان سهرزه مينيكې گونجاو و له باري موبيليزه كردني
 ئافره تانن بۆ ئهو دوو مه به سته.

ئمه جگه له وه ي كه به شي ههره زوري فيرگه و قوتاخانه
 دينيه كان له شاره كاندا ئاماده ن و لهويدا و له ږيگاي ئهو
 ده زگايانه وه به رده وامي به جوړيك له ديد و ږوانيني ديني
 ده دريت و له ئاستي ده زگاييدا بلاو ده كړيته وه. ئاماده گيي
 ئهو ژماره زوره ش له مزگه وت و پارتی سياسي
 له ناو شاره كاندا وا دهكهن ئيشكردن له سهر ئهو توږانه ي
 په يوه نديكردن و ږيڅخراوه ييويون كه پيشتر ئاماده بوون،
 له وانه ش بۆ نمونه ئيشكردن له سهر چوونه ناو مزگه وت و
 فيرگه و شوينه دينيه كانني تره وه، وه گه ږخستني چالاكانه ي
 په يوه ندييه شه خسي و خيزاني و خزمایه تيبه كان، هه روه ها
 به كار هيتاني پهيوهنديي هاوږييه تي و ناسراوي، هه موويان
 نه گه ري گه و ره بووني زياتر به م بزوتنه وانه له شاره كاندا
 ده به خشن.

له دونيای دواي ږاپه ږيندا، كه دونيای گه و ره بوون و
 ئاوسانيكي به ږچاوي شاره كوردستانيه كانه، له ږوه
 دينيه كه وه دونيای دروستكردني هه زاران مزگه وت و
 به هيزبووني تواناي ږيڅخستن و موبيله كردني دين به گشتي و

ئىسلامى سياسىيە بە تايىبەتى. لە ناو ئەم دونىا تازەيەدا توانای کۆنترۆلکردنى ئابىنيانەى ژيانى تايىبەت و ژيانى گشتى سەدان جار گەورەتر بوو، بە بەراورد بە دەيه‌کانى بەر لە دونىای پاپەڕين. نەك تەنها كادری دینی و ڕیکخراوی دینی و ناوەندی دینی زۆر دروست کراون و ئەمانەش دەتوانن ئەم پۆلە ببینن، بەلکو بوونی ژیرخانیکی میدیایی دینی، لە فورمى چەندەها رادیۆ و تەلەفیزیۆن و سايىتى ئىنتەرنىت و تواناكانى ترى دونىای ديگىتالىدا، ژيانى تاکەکەس لەو شارانەدا بەرەدەوام لە بەر دەم بەر يەكکەوتنىكى راستەوخۆ و ناراستەوخۆدا بوو بە پەرمز و خواست و دیدى ئۆرگانە دینیەکان و ئۆرگانە جیاوازه‌کانى ئىسلامى و سەله‌فیه‌تى دینیەوه. ئەم‌ڕۆ کۆنترۆلکردنى ئابىنيانەى ژيانى گشتى و بەشیکى گرنگى ژيانى تايىبەتیش کۆنترۆلکردنىكى دینیە، سەله‌فیه‌تى دینی بەکێکە لە هێزە سەرەکیەکانى ناو ئەم سیستمە نوێیەى کۆنترۆلکردن لە دونىای ئێمەدا.

شار و دیاردەى فرەدینی

بەکێک لەو دەرکەوتە سەرەکیانى ژيانى شار، شارەکانى ناو دونىای مۆدیرن، شارە گەورە و قەرەبالغەکانى دونیا، بریتییە لە ئامادەگى دیاردەى فرەدینی و فرەدیندارى. هیچ شارىكى ئەم سەردەمە نییە چەندان و دینی جیاواز و چەندان گروپی دینی هەمەجۆر و چەندان گروپی کەمدین و بیدینیشى تیدا نەبێت. شار مانای فرەدینی و فرەدیندارى. دەشیت لە گوند و شارۆچکە بچوکەکاندا جۆریک لە هاوشیوەی و لیکچوونى فەرەهنگى و دینی هەبێت، بەلام ئەم لیکچوون

و هاوشيوهيبه له شارهكاندا يان بزر دهبيت، يان دهچپته پال شتيوازي تری دینداري و بیدیني جياوازهوه. ئەم دۆخه بۆ سەرجهمی شارهکاني هەريمی کوردستانیش راسته، ئەمرۆ له هه‌مو ئەو شارانه‌دا زياد له دينک ده‌بينريت، زياد له شتيوازيک له دینداري ئاماده‌يه و زياد له جوریک له جورکاني نادین و بیدینیش ئاماده‌يه. گه‌شه‌ی ئیسلامی سیاسی خۆيشی له سهره‌تای نه‌وه‌ده‌کانه‌وه تا ئەمرۆ سهرچاوه‌ی کۆمه‌لێک دابه‌شبوون و لیکترازانی سیاسیه که خۆيان له پال شتيوازي جياواز له دینداريیدا نمایش ده‌کهن. واته به‌ره‌ی ئیسلامی سیاسی خوشيان پۆليان هه‌بووه و به‌شدار بوون له دابه‌شبوونی دین خۆی و له جياکردنه‌وه‌ی شتيوازه‌کاني دینداري له يه‌کتر و له چۆنه‌تی به‌سیاسيکردنی دین خوشیدا.

ئەگەر به هه‌له‌دا نه‌چوویم ئەمرۆکه له کوردستاندا به‌ره‌سمی لانی که‌م چوار پارتی سیاسی ئیسلامی هه‌يه و له‌ناو هه‌ر پارتیکيشدا زياد له بال و ئاراسته و خولیايه‌ک هه‌يه، که هه‌م پوانينيان بۆ دین و دینداري جياوازه و هه‌م تینگه‌يشتنيان بۆ پۆلی دین له ژيانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیدا ناجۆره و هه‌م ته‌فسیرکردنيان بۆ "جه‌وه‌ر"ی دین خۆيشی جياوازه. يه‌کێک له مه‌ترسییه‌کاني سه‌له‌فیه‌ت له کوردستاندا ئەوه‌يه، که بتوانیت ئەو جياوازييه‌ دینيانە‌ی سهره‌وه له‌ناو بیات و پوانینی سه‌له‌فیانە بۆ دین و دینداري به‌گشتی بکات و بیاخاته شوێنی ئەو دۆخه پلورالیه‌ی دین. به مانایه‌کی دیکه يه‌کێک له مه‌ترسییه‌ گه‌وره‌کان ئەوه‌يه، که سه‌له‌فیه‌تی دینی فره‌ه‌نگیه‌کاني ناو کایه‌ی دین خۆی، به دینی سیاسیشه‌وه،

له‌ناو بیات و خۆی بییت به‌ تاکه‌ ئه‌لته‌رناقی هه‌موویان و سه‌رجه‌می کایه‌ی دین به‌ په‌نگی خۆی په‌نگریژ بکات.

به‌وه‌هابیکردنی ئیسلام

شاره‌زایانی بواری میژووی دروستبوون و بلابوونه‌وه‌ی ئیسلامی سیاسی باس له‌وه‌ ده‌که‌ن له‌ سالانی هه‌فتاوه‌ سعودیه‌ خه‌ریکی "به‌وه‌هابیکردن"ی ئیسلامه‌ له‌ سه‌رتاسه‌ری دونیادا (Kepel ۲۰۰۴). ئه‌مه‌ش به‌ هۆی ئه‌و توانا مادییه‌ که‌وره‌یه‌وه‌ که‌ سعودیه‌ له‌ فروشی نه‌وته‌وه‌ به‌ده‌ستی ده‌هینیت، ئه‌و توانایه‌ی له‌ ئه‌ده‌بیاتی زانستیدا به‌ "پیترو دۆلار" ناو ده‌بریت (ه. س. پ). هه‌روه‌ها هه‌تا بۆ ئه‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ به‌ دریزایی میژووی ئیسلام فره‌په‌نگی ئایینی به‌ پاده‌ی ئه‌مرو له‌لایه‌ن وه‌هابیزمی سعودیه‌وه‌ له‌ژێر هه‌په‌شه‌ و فشاردا نه‌بوه‌. ئه‌م مه‌ترسی له‌ده‌ستدانی فره‌په‌نگی دینی و جیگرتنه‌وه‌یان به‌ فۆرمیک له‌ فۆرمه‌کانی سه‌له‌فیه‌تی وه‌هابی، مه‌ترسییه‌کی گۆبالییه‌ و توانا ئابوورییه‌کانی ولاتانی خه‌لیجی له‌په‌شته‌. له‌ په‌یوه‌ندیدا به‌ کۆمه‌لگای ئیمه‌وه‌ ده‌شیت ئه‌م ترسه‌ گۆبالییه‌ دابه‌زیت بۆ ئاسته‌ لۆکالییه‌که‌ی و مه‌ترسی ئه‌وه‌ دروست بکات ئیسلام له‌ ناوخۆی کوردستاندا به‌م په‌نگه‌ وه‌هابیه‌ سه‌له‌فیه‌ گۆبالییه‌ په‌نگریژ بکریته‌. به‌تایبه‌تی له‌پال ئه‌و راستیه‌دا که‌ په‌یوه‌ندیی ئێوان سعودیه‌ و ناوچه‌که‌ له‌ په‌ره‌سه‌ندیکی گه‌وره‌ و به‌رفراواندایه‌ و توانای به‌وه‌هابیکردن و به‌سه‌له‌فیکردنی دین توانایه‌کی هه‌جگار گه‌وره‌یه‌. تیکه‌لبوونی ئه‌م ئاسته‌ گۆبالییه‌ به‌ ئاسته‌ ناوچه‌یی و ناوخۆیییه‌کان، وا ده‌کات کێشه‌ی سه‌له‌فیه‌تی دینی له‌ کوردستاندا، جیاواز بێت

له کيشه‌ی ئيسلامی سياسی به‌گشتی. سه‌له‌فیه‌تی دینی تنها دینیکی داخراو و دژه‌یه‌کسانی و دژه‌نافره‌ت و دژه‌کرانه‌وه گه‌شه پښ نادات، به‌لکو مه‌ترسی به‌سه‌له‌فیکردنی شیوازه‌کانی تری دیندارییشی لی ده‌که‌وېته‌وه که ده‌شیت له دینداریی سه‌له‌فیانه کراوه‌تر و ئینسانیتړ و پېشکه‌وتووتر بن.

سه‌له‌فیه‌تی دینی ته‌نانه‌ت بریکی زور له میکانیزمه دینییه سونه‌تییه‌کانیش بڼ تازه‌کردنه‌وه‌ی دین و دینداری ویران ده‌کات، له‌پېش هم‌مووانیشه‌وه موغامه‌ره‌ی ئیجتیهاد و لیکدانه‌وه‌ی نوی بڼ تیکست و که‌له‌پووره دینییه سه‌ره‌کییه‌کان. له‌باتی ئه‌مانه که‌رانه‌وه بڼ ژماره‌یه‌کی که‌م له سه‌له‌فی به‌ناو سالخ و له شیوازی پوانین و لیکدانه‌وه‌ی ئه‌وان بڼ دین و شیوازی پیاده‌کردنی دینداری ده‌کات به‌تاقه مؤدیلکی راسته‌قینه‌ی تیگه‌یشتن له دین و دهره‌وه‌ی ئه‌و تاقه مؤدیلش وه‌ک لادان له دین و بیدعه و کوفر مامه‌له ده‌کات. سه‌له‌فیه‌ت له‌م ئاسته‌دا به‌گزاچوونه‌وه‌یه‌کی به‌رفراوانی فیکری عه‌قلانییه له‌هم‌موو دهرکه‌وته‌کان و له‌هم‌موو بواره‌کانیدا، به‌دهرکه‌وته‌کانی ئه‌م عه‌قلانیته‌وه له‌ناو فیکری دینی خوشیدا. وه‌ک ئولیفه‌ر روا ده‌لېت ئه‌م شیوازه له دینداری "دینه به‌بن فره‌نگ"، دین بلا ثقافه، دینکه پر له "جه‌هلیکی به‌موقه‌ده‌سکراو" که هیزه سه‌له‌فییه‌کان وه‌ک "دینداری پاکژ" وینا و نماییشی ده‌که‌ن" (Roy 2010). شاره‌که‌وره‌کان ئه‌و ژینگه دینییه‌ن که تیایدا به‌ریه‌که‌که‌وتنی فورمه جیاوازه‌کانی دین و نادین دروست ده‌بیت و سه‌له‌فیه‌تی دینی به‌و مانایه‌ی ئولیفه‌ر روا باسی ده‌کات، واته وه‌ک دینیکی بن فره‌نگ و دابراو له هم‌موو سیاقینکی فره‌هنگی، دیته کایه‌وه و خوی وه‌ک دینیکی پاکژ و گل‌وبالی وینا ده‌کات.

خواراڤه‌تی دینداریی پاکژ

یه‌کیک له ده‌سکه‌وته گه‌وره‌کانی سۆسیۆلۆژیا و ئەنتروپۆلۆژیای دین ئەوه‌یه، که وه‌همی پاکژبوونی دینداریمان نیشان ئەدات. زانسته کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌میژه‌ شیوازه‌ جیاوازه‌کانی دینداری و تیگه‌یشتنی جیاواز له‌ دین و پۆله‌ جیاوازه‌کانی دینیان له‌ ژبانی کۆمه‌لایه‌تیدا نیشان داوه. سه‌له‌فیه‌تی دینی به‌م مانایه‌ شیوازیکه‌ له‌ دینداریی تایبەت که‌ له‌سه‌ر وه‌همی "پاکژیی دینی"، واته‌ وه‌همی پاک‌کردنه‌وه‌ی دین له‌ سه‌رجه‌می ئەو فۆرمانه‌ی تری دین و نادین و فره‌هنگ و پوانین و بۆچوون که‌ له‌ سیاقیکی میژوویدا ئاماده‌یه، کار ده‌کات و ده‌ژی. ئەم پاکژییه‌ش له‌ پێگای گه‌راندنه‌وه‌ بۆ سه‌له‌فیک به‌یان ده‌کات که‌ گوايه‌ هه‌لگری تاقه‌ تیگه‌یشتنیکى راسته‌ بۆ دین. ئەگه‌ر دیندارییه‌کی پاکژ بوونی هه‌بیت، ئەوا دینداریی ئەو سه‌له‌فه‌ سالحانه‌یه.

له‌ دونیای ئەم‌پۆدا که‌ کۆمه‌لگاكان به‌ره‌و ئەوه‌ ده‌پۆن ببن به‌ "کۆمه‌لگای زانیاری" و "په‌یوه‌ندیی کراوه‌"ی نێوان به‌ش و مرووف و فره‌هنگه‌ جیاوازه‌کانی دنیا، سه‌له‌فیه‌تی دینی گه‌رانیکی ئانۆمیدانه‌یه‌ به‌دوای "دینداریی پاکژ" و "فره‌هنگی پاکژ" و "باوه‌ری پاکژ"دا له‌ناو ئەو کرده‌ به‌رفراوانه‌ی به‌ناو یه‌کدا چوون و نزیکه‌وتنه‌وه‌ی به‌ش و فره‌هنگ و کۆمه‌لگاكانی جیهان له‌ یه‌کتری. هاوکات له‌ناو کۆبوونه‌وه‌ی دونیایه‌ک جیاوازیی دینی و نادینی نوێدا له‌ناو پووبه‌ری زۆریک له‌ شاره‌کانی جیهاندا. سه‌له‌فیه‌ت به‌م مانایه‌ جووله‌یه‌که‌ دژ به‌ سه‌رده‌مه‌که‌ و دژ به‌و خولیا سه‌ره‌کی

و نه گهره بنه رتيان نهی جيهان نه مړوکه ده خاته به رده می
 کومه لگاکان و تاکه که سه کان. له زور پووه وه سه له فیه ت
 دینداری که سیکه نه یه ویت له دنیای نه مړوډا بژی، یان
 نه یه ویت نالوزیه کانی ناو نه و دنیایه بییتیت و نه زمون
 بکات، به نالوزیه کانی ناو کایه دینی خوشیه وه. سه له فیه ت
 نامرازیکی ناثومیدکهره و که سایه تیبه کی دینی بریندار هلی
 گرتوه بؤ پینه کردنی نوقسانیه که وره کانی بوونی خوی له ناو
 نالوزیه کانی دنیا و پرؤسهی به پلورالبوونی به رده وامی
 فره نگ و دین و کومه لگاکاندا. که رانه به دواي مودیلیک
 له داپشته وهی دنیا دا که میژووی سه رجه می کومه لگاکانی
 دنیا به جییان هیشتوه. به لام سه پاندنی نه م پرؤزه تیبه ر
 و مردوه به سه ر کومه لگادا کاریکی مه حال نییه، نه وهی
 پیویسته بؤ سه پاندنی نه م مودیله له پال پاره و چهک و
 توانای مادیدا، بوونی دنیایه کی کهندهل و پر جیاوازیی
 چینایه تی و کومه لایه تی و پر غدر و بیتادیی ناشکرایه، که
 مرؤف له ناثومیدیدا به ره و هر پرؤزه یه کی نه لته رناتیف پال
 پیوه بنیت، له ناویشیاندا پرؤزه ی سه له فیه تی دینی.

سه له فیه ت وهک کارخانه ی دروستکردنی دوژمن

سه له فیه ت له به گزاچوونه وهیدا بؤ شیزوه جیاوازه کانی تری
 دینداری و جوره کانی نادینی و بیتدیندا خوی ده گوریت بؤ
 ماشیکی که وره ی به ره مهیتانی دوژمن. نه م دوژمنایه تیبه
 ته نها دوژمنایه تیبه کی مه دهنی شارستانی و فره نگي
 نییه، به لکو داده به زیت بؤ ناستی ژيانی پوزانه و دراوسی
 ده کاته دوژمنی دراوسی و که سیکي سه ر به م دین ده کاته

دوژمنی که‌سی سه‌ر به‌ دینیکی دیکه. هاوکات سه‌له‌فیه‌تی دینی شه‌پازله‌یه‌کی که‌وره‌یه له‌ بیرۆکه‌ی هاوالاتیی یه‌کسان و ده‌ربازبوون له‌ دابه‌شکردنی دنیا له‌سه‌ر بئه‌مای جیاکردنه‌وه‌ی دیندار له‌ بێدین و موسلمان له‌ ناموسلمان. به‌م مانایه‌ سه‌له‌فیه‌ت دژ به‌ بیرۆکه‌ی شاره‌ وه‌ک ڤووبه‌ریکی ڤه‌ له‌ جیاوازیی هه‌مه‌جۆر، سه‌پاندنی خه‌ون و خولایه‌کی پاکزییه‌کی خورافییه به‌سه‌ر ژینگه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و دینیدا که‌ جیاوازیی ئاکاره سه‌ره‌کییه‌که‌یه‌تی.

سه‌له‌فیه‌ت و دووباره‌کردنه‌وه‌ی جه‌نگه‌ کۆنه‌کان

سه‌له‌فیه‌ت ناچارمان ده‌کات سه‌رجه‌می ئه‌و شه‌پانه‌ی که‌ مۆدێرنه و تازه‌گه‌ره‌کانی دونیای ئێمه له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه له‌گه‌ل دونیای ته‌قلیدیدا ده‌یکه‌ن، جاریکی دیکه دووباره‌ بکه‌ینه‌وه. له‌ ڤیزگرتن له‌ ئافره‌تان بۆ هاتنه‌ده‌ره‌وه له‌ مال به‌ره‌و کۆمه‌لگا و به‌شدارییان له‌ ژبانی گشتیییه‌وه بێگه‌ره، بۆ ڤیزگرتن له‌ دروستبوون و هاتنه‌کایه‌ی بیرۆکه‌ی هاوالاتیبوونی یه‌کسان له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئینتیمای دینیدا، تا به‌ ڤیزگرتن له‌ به‌ده‌مه‌وه‌چوونیکه‌ عه‌قلانیانه‌ی به‌ها تازه‌کانی دنیا ده‌کات که‌ تیاياندا ڤیززی زانست و ڤیززی مرو‌ف و ڤیززی بێرکردنه‌وه‌ی عه‌قلانی به‌های سه‌ره‌کین. سه‌له‌فیه‌ت ته‌نها نامانگه‌ ڤینتیته‌وه بۆ دواوه، به‌لکو ده‌خوازیت بمانباته‌وه به‌رده‌م یه‌ک وینه له‌ وینه زۆره‌کانی دونیای کۆن خوشی، ئه‌و وینه‌یه‌ی که‌ له‌ دونیای ئێمه‌دا ده‌خوازیت هه‌مووان وه‌ک عه‌بدولله‌ تیفی سه‌له‌فی لێ بکات. هه‌موومان بێین به‌ کۆڤی کۆمه‌لێک سه‌له‌فی سالج و شتیکی به‌ ناوی که‌سایه‌تی

سهر به خوی تاکه که سه وه نه مینیتته وه. ئهم سه له فیه ته دینییه، چ له باله جیهادییه داعشیه کهیدا و چ له باله مه دخلییه هیننه کهیدا، وامان لی دهکات جاریکی تر زور به توندی شه ریک بکهینه وه بۆ بهرگریکردن له سه رجه می ئهو دهسکه وتانه ی که ماوه ی سه دهیه که له کۆمه لگای ئیمه دا به بر و پاده ی جیاواز به دهست هاتوون. ئهو جهنگه فرههنگی و پۆشنییرییه نه دووباره بکهینه وه که له گه ل هه موو ئهو هیزانه دا کراون که دژ به یه کسانیی مروقه کان و یه کسانیی نیر و می و دژ به کورتکردنه وه ی تیگه یشتن له دین بۆ یه ک تیگه یشتن بوون. سه له فیه تی دینی کۆمه لیک شه رمان پی دهکاته وه که سه ر به رابردووی میله ت و کۆمه لگای ئیمه یه و نه نجامدانی ئهم شه رانه ش جگه له به فیپرۆدانی وزه و توانایه کی که وه ره ی کۆمه لگای ئیمه شتیکی دیکه نییه.

سه له فیه ت و وینه ی خودا له شیوه ی هیته ردا

سه له فیه ت کارخانه ی به ره مهینان و بلاوکردنه وه ی سایکۆلۆژیای ترسه، ترسی دینی له نادین و له و فۆرمانه ی تری دینیش که له خوی ناچن. سه له فیه ت وینه یه کی ته واو ساده بۆ دین و خودا په رستی دروست دهکات که به هه موو پیوه ریکی میژوو یی و عه قلانی وینه یه کی هه له یه و خودا یه کیش دروست دهکات که تووپه و هه ره شه که ر و سزاده ریکی گه وه ره یه. له راستیدا وینه ی سه له فیه ت بۆ خودا وینه ی بوونه وه ریکی تووپه یه که خولیای سه ره کیی ئه وه یه مروف بکاته بوونه وه ریکی ته سلیمبوو و ئیتاعه تکه ر، بیکاته بوونه وه ریک هیه ئه رک و کاریکی تری نه بیت جگه

له ته‌لسیمبوون به‌و وینه‌یه و ژیان و مردن له‌پێناوی
ئه‌و وینه‌یه‌دا. سه‌له‌قیه‌ت له‌مه‌دا وینه‌ی خودا پێک له‌سه‌ر
وینه‌ی سته‌مگه‌ره‌ گه‌وره‌کانی ناو میژوو دروست ده‌کاته‌وه،
خودایه‌کی ته‌واو زۆردار و بێ‌رحم و نامیهره‌بان، که زیاتر
له‌ شیوه‌ی هیتله‌ر و سه‌دام حوسه‌یندا ئاماده‌یه، نه‌ک له
وینه‌ی عابید و شاعیر و مروّفه‌ میهره‌بانه‌کاندا. ئه‌م خودایه
بوونه‌وه‌ریکه‌ چێژی که‌موینه‌ له‌ سووتاندن و برژاندن و
پارچه‌پارچه‌کردنی ئینسان ده‌بینیت.

خودایه‌کی له‌و باب‌ه‌ته‌ له‌ناو ڤووبه‌ره‌ ئالۆزه‌کانی شاری
مۆدیرندا په‌چه‌ته‌یه‌کی ترسناکه‌ بۆ به‌رپا‌کردنی جه‌نگی دینی
خویناوی و به‌ر‌هه‌مه‌ینانی هیزگه‌لیک له‌ فۆرمی داعشدا.

سەرچاوەکان

AlSayyad, Nezar & Massoumi, Mejgan (2010). The Fundamentalist City?: Religiosity and the Remaking of Urban Space. Routledge.

Bayat, Asef (2009). Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East. Stanford University Press

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1995). Modernity, Pluralism and crisis of Meaning. Bertelsmann Foundation Pubs.

Cox, Harvey (1966). The secular city: secularization and urbanization in theological perspective. New York: Macmillan Co.,.

Kepel, Gilles. Jihad: The Trial of Political Islam. London: I.B. Tauris, 2002.

Meijer, Roel (2009). Global Salafism: Islam's New Religious Movement. C Hurst & Co Publishers Ltd.

Roy, Plivier (2010). Holy Ignorance: when religion and culture parts ways. Columbia University Press.

بەشى ھەشتەم

سۆسيۇلۇڭياى خويندەنەو ە كويگرتن

لەدايىكبوونى جەھوورىكى نائايدىۇلۇڭياى

سۆسیۆلۆژیای خۆئىندىنەو و گۆنگرتن

سەرەتا

يەكېك لەو دياردانەى من لەم دە سالەى دواييدا تىيىنيم كردو، بوونى "جەھوورىكى گەرە"ى پەرەز و شەوقىكى تايىبەتە بۆ ئامادەبوون لە كۆپە ئەدەبى و فېكرىيەكان و بۆ گۆنگرتن و دىالۆگ، لە دەرەوہى شارە گەرەكانى كوردستاندا. لەو زنجىرە كۆراندەدا كە من لەم چەند سالەى دواييدا و لە كاتى گەراندەوہەدا بۆ كوردستان ئەنجاممان داو، من ئەم جەھوورە تازەيەم لە ھەلەبجە، لە دەرەندىخان، لە قەلادزى، لە ھەلەبجە و لە كەلار و لە كۆيە بىنيوہ و لە نزىكەوہ ئەزموونم كردو. گومانىشم نىيە لە شارە بچووك و مامناوہندىيەكانى ترى كوردستاندا ھەمان دۆخ لەئارادايە و ھەمان جەھوور بوون و ئامادەگى ھەيە. دوابەشى ئەم كىتەبە ھەولەدانىكى سەرەتايىيە بۆ تىزامان لەم دياردەيە لە چوارچىوہى تىزامان لە گەشەكردن و گۆراندكاريەكانى "كايەى رۆشەنبىرى" و "كۆلتور" لە دۇنيای دواى راپەریندا.

جەھوور كىيە؟

يەكېكك لە دەسكەوتە سەرەككەكانى سۆسىۈلۈڭزىي خوينەر و خويندەنەوئەوئەوئە، كە تواناي جياكرندنەوئەوئە زىياد لە جەھوورىكى خويندەنەوئەوئە لەيەككەرى ھەيە. مەن لىرەدا و لەبەر كەمىي ماوئە و زۆر بەكورتى ھەول ئەدەم بۆ ئەو جياكارىيە بگەپئەوئە، كە لەم سۆسىۈلۈڭزىيەدا لەنتوان "جەھوورى نووسەر" و "جەھوورى ناشر"دا دكرىت. ئەم دووانەش يەك جەھوور نىن. "جەھوورى نووسەر" جەھوورىكى پەمزيە، بەشيكە لە كەردەي نووسىن و داھىنان خۆي، گرى دراوئە لە كەردەي نووسىنەوئەوئەك چالاككەيەكى كۆمەلايەتى و تاكەكەسىي تاييەت. ھەر نووسەرېك كە دەنووسىت لە خەيالى خۆيدا جەھوورىك دروست دەكات كە تىكستەكانى ئارستە دەكات و لە ساتەوئەختى نووسىندا لە دىالۆگ و راگۇرېككەيەكى بەردەوامدايە لەگەلېدا. ئەم جەھوورە جەھوورىكى ناوئەككەيە، لەناو نووسەرەكە خۆيدايە، بەشيكە لە پىشەي نووسىن و نووسەرېوون. نووسەر گوى لە پەخنە و ناپەزايەكانى ئەم خوينەرە ناوئەككەيە دەگرىت و ئاگاي لە ھەلسەنگاندە بەردەوامەكانىيەتى بۆ ئەو تىكستەكانى كە دەياننووسىت. ئەم شىوئە جەھوورە لەو جۆرە كەسانە پىك ھاتوئە كە بەھا ئەدەبىي و ھونەرى و ئىستاتىيەكان دەناسن و خاوەنى زەوقىكى ئىستاتىكى و فېكرىي بەرزن و دەتوانن تىكستى باش لە خراب و تىز و تيورەي زانستى لە قسەي گشتى جيا بگەنەوئە. بە مانايەك لە ماناكان ئەم جەھوورە ئەو پەقىيە ئىستاتىكى و فېكرىيە ناوئەككەيە كە لە ناوئەوئە نووسەرەكە خۆيدا دروست بووئە و بەشيكە لە كەردەي نووسىن خۆي.

ئهم جمهوری ده‌کریته به "ویژدانیکی ئیستاتیکی" یان "ویژدانیکی فره‌ه‌نگی" و "ئه‌ده‌بیی" و "زانستی" ناوی به‌ین. له‌م نووسینه‌دا که باس له‌ جمهور ده‌کهم، مه‌به‌ستم ئهم جۆره‌ جمهوره‌ نییه‌. ئه‌وه‌ی من ده‌مه‌وێت باسی بکه‌م جۆری دوو‌ه‌می جمهوره‌ که "جمهوری ناشر"، واته‌ جمهوری ئه‌و ده‌زگا و ناوه‌ندانه‌یه‌ که به‌ره‌مه‌کان به‌ مه‌به‌ستی فروشتن و ساخکردنه‌وه‌یان له‌ بازاردا چاپ و بلاو ده‌که‌نه‌وه‌. ئه‌مه‌ش ئه‌و جمهوره‌یه‌ که کتیب و نووسینه‌کان ده‌کریته‌ و ئاماده‌ی بۆنه‌کان و کۆپه‌کان و سیمیناره‌کان ده‌بیت. ئهم جمهوری له‌ ده‌ره‌وه‌را ده‌که‌وێته‌ گفتوگو و راگۆڕکی له‌گه‌ل نووسه‌ران و پۆشنییراندا، ئه‌و که‌سانه‌ن که بوونیکی سه‌ربه‌خۆیان هه‌یه‌ و له‌گه‌ل نووسه‌ردا ده‌که‌ونه‌ راگۆڕکی و به‌رخوردی تایبه‌ته‌وه‌. ئهم جمهوری ده‌ش جمهوریه‌کی هه‌نجار فره‌جۆر و جیاوازه‌، دابه‌ش بووه‌ به‌سه‌ر چه‌نده‌ها گروپ و یه‌که‌ی کۆمه‌لایه‌تی جیاوازا، سه‌ر به‌ فره‌ه‌نگ و کولتور و دین و پیشه‌ و ژینگه‌ و ناوچه‌ی جیاوازه‌ و هه‌ریه‌کیکیشیان میژووی تاکه‌که‌سی تایبه‌ت و میژووی خۆینه‌وه‌ و فیزیوونی جیاوازی هه‌یه‌ و ده‌شیت به‌سه‌ر چه‌ندان ئاراسته‌ی ئه‌ده‌بی و سیاسی و ئایدیۆلۆژی و ئیستاتیکی دابه‌ش بووبیت.

ئه‌وه‌یه‌کی گه‌نج وه‌ک خۆینه‌ر و گۆیگر

یه‌که‌مین شتی که له‌ دنیا‌ی ئێمه‌دا شوینی سه‌رنجه‌، ئه‌وه‌یه‌ له‌ هه‌موو ئه‌و شیوانه‌دا که ده‌شیت ئهم جمهوری ده‌ره‌کییه‌ بوونی هه‌بیت، جمهوریه‌کی گه‌نج له‌ گۆیگر و قسه‌که‌ر ئاماده‌ن که زۆربه‌یان له‌ دنیا‌ی دوا‌ی پاپه‌ریندا له‌دایک

بوون. مندالی ئو دونيايهن که له چاره که سه دهی پابردودا له دایک بوون و له ناو ورده کاری پووداو پوزه تیغ و نیکه تیغه کانیدا گه وره بوون و هوشیار بیان بهرام بهر به دنیا بهرام بهر به نووسین و بهرام بهر به تیکسته کان کراوه ته وه. سه رنجی یه که می من ئه وه یه ئه م نه وه یه له خوینه ران له زور پووه وه له جمهورری سالانی نه وه ده کان و سه ره تاکانی دوو هه زار جیاوازه، زور جیاوازی تریشه له جمهورری نووسینی سالانی هه فتا و هه شتا. ئه گه ر به مه ویت چه مکیک داتاشم بۆ ناساندنی ئه م جمهوره تازه یه، ده کریت بلیم "جمهورریکی نا ئایدیۆلۆژی" یه، که سانیکن ئه و سه نگه رگرییه ئایدیۆلۆژییه به رفراوانه یان چی هیشته که له دوو دهیه ی یه که می دونیای دوی پاپه رین و له ساله دژواره کانی هه فتا کان و هه شتا کنیشدا ئاماده بوو. له کۆره کانداهم که نجی ئیسلامی و ئایسلا می، کوپان و کچانی چه پگه ر، خوینه ری لیبرال و نیمچه لیبرال، تاکه که سی حیزبی و ناحیزبی، که سانیکیش که هه زی فیربوون ده یانجوولینیت، ئاماده بوون. زۆربه ی هه ره زۆریشیان که قسه یان ده کرد و ده که وتنه پاگۆرکی و دیالۆگ وه ئه و هه ماسه ته ئایدیۆلۆژییه ی سالانی نه وه د و دوو هه زار لای ئه مان یان هه ر نه بوو، یان ئاماده گییه کی گه وره و بهرچاوی نه بوو.

که ئه مه ده لیم نامه ویت باس له "کۆتایی ئایدیۆلۆژیا" بکه م، هه ر له به ره تیشه وه باوه ریم به وه نییه واقعیکی کۆمه لایه تی بوونی هه بیئت خاوه نی ئایدیۆلۆژیای تایبه ت نه بیئت، پشتم وایه ئایدیۆلۆژیا ره هه ندیکی گرنگی ژیا نی تاکه که سی و

دەستەجەمعیشه و وەك بەشیك له ژيانى كۆمه‌لايه‌تى، هەم له ئاستى دەزگایى و پێكخراوه‌یی‌دا ئاماده‌یه، هەم له ئاستى زمان و ویتاکردن و پوانیندا، هەم له ئاستى پەرمزیدا. ئەو‌ه‌ی دەمه‌ویت لی‌ره‌دا بیلیم ئەو‌یه ئەو پێداگرتنه سەر‌سه‌ختانه‌ی جار‌ان له‌سەر "پاستى" و "دروستى" ى دیدە ئایدیۆلۆژییه‌كان هەبوو، ئەو نه‌فیکردنه‌ی ئەم یان ئەو ئایدیۆلۆژیا بۆ ئەو‌ی تری هەبوو، ئەو قرتاندنی پەتی پەيوه‌ندی‌ه‌ی دیدە جیاوازه‌كانى له‌یه‌كتری داده‌ب‌ری، به‌و ب‌ر و پاده و گ‌ر و ه‌یزه‌ی جارانه‌وه له‌ئارادا نه‌بوو. به‌تایبه‌تى لای ئەو جمهوره‌ی كه دیت گ‌وئ بگ‌ریت و ئاماده‌ی كۆپه‌كان ده‌ب‌یت. ئەم "جمهوره تازه‌یه" گ‌ه‌ر ه‌لگ‌ری ئایدیۆلۆژی‌یه‌ك یان زیاده‌ی ئایدیۆلۆژی‌یه‌كی تایبه‌تی‌ش ب‌یت، ئەم ئایدیۆلۆژی‌یه‌ وایان لى ناكات گ‌وئ نه‌گ‌رن، ئاماده‌گ‌یی ئەو‌ه‌یان تیا نه‌ب‌یت پ‌ا و بۆچوون و دیدى دیکه، جیاواز له‌وانه‌ی خ‌و، ب‌یستیت، به‌ب‌ی ئەو‌ی حه‌ماسه‌تى ئایدیۆلۆژیانه‌ی ه‌لب‌ستیت و پ‌یگ‌ر ب‌یت له‌ه‌دايك‌بونى لانى ه‌ه‌ره‌كه‌مى پەيوه‌ندیک‌ردن و کارلینك و کارلینكى پ‌یچه‌وانه له‌گ‌ه‌ل یه‌كدا. له‌و كۆپانه‌دا كه من پ‌یشكه‌شم ده‌کرد شتیک كه ئاشك‌را تینینى ده‌ك‌را غیابى ته‌واوى "حه‌ماسه‌تى ئایدیۆلۆژى" بوو له‌ناو ئەو "پ‌روبه‌ره گ‌شتیانه‌" دا كه كۆپه‌كانى تیدا ده‌ك‌را. جۆرێك له "عه‌قلانه‌تى پەيوه‌ندىخ‌واز" به‌مانا ه‌اب‌رمازییه‌كه‌ی ئاماده‌ بوو، كه ه‌هم فه‌زایه‌كی تازه و ه‌هم جۆریكى تازه‌ی له‌ ئاخ‌وتن و پ‌اگ‌ۆرکینى دروست ک‌ردبوو، كه ئەگ‌ه‌رى کارتیک‌ردنى چه‌ندجه‌مسهرى خ‌وینته‌ران و گ‌وینگ‌ران له‌سەر یه‌كتری گ‌ه‌ره‌تر ده‌كات (Niemi 2005)

513). به مانايهكى ديكه له ئىستادا جمهورىيەت ئامادهيه كه به ئاسانى له قالب نادرىت و بهو شيوهيه ئاراسته ناكريت كه ئايدىلولۆزىسته كان له دهيهى يه كه مى دونياى دواى راپه رپىندا بۆيان ده كرا. جمهورىيەت كه تواناى ئه وهى ههيه پردى په يوه ندى له گه له ئه وانه دا دروست بكات كه له خۆى ناچن و به زمانى ئه وه له دونيا رانامىنن و رافه ي ناكهن.

جمهور، نهك نوخبه

ئه وهى پىويسته خوينهر لىره دا لىي ئاگادار بىت ئه وهيه: من باس له "جمهور" ده كه م، نهك له و "نوخبه" ئايدىلولۆزىيانهى له كوردستاندا ئاماده ن و به سهر ديد و روانينه ئايدىلولۆزىيەكانيان خوياندا كمر كه وتوون، باسى ئه وانه ش ناكه م رۆژى بونىادگه ر و رۆژىك وجودى و رۆژىك ماركىسى و رۆژىكى ديكه پووچگه ران. به كورتى باسى ئه و نوخبانه ناكه م كه ناتوانن بىستىك بچنه ئه و دىوى روانينه ئايدىلولۆزىيە تايبه ته كانى خويانه وه بۆ ئه وهى گويايان له شتگه ليك بىت جياواز و ناكۆك يان دژ به ديدى خويان. تا ئه مپۆش له دونياى ئىمه دا چه ندان نوخبه ي ئايدىلولۆزىيە هه ن كه ئاكارى سه ره كىيان داخران و چه مانه وه يه كى دۆگمايىيانه به سهر چه ند تيز و تيورىيەكى تايبه تدا، كه به شىكى كه مى ئه م تيز و تيورانە په يوه ندىيان به ژيانى كۆمه لايه تى و سياسىيە دونياى ئىمه وه هه يه و له زۆر پوه وه دووباره كرده وه و گواسته وهى هه ندىك تيزى چه ند نووسه ريكى ئه وروپى و نانه وروپىن.

خەۋنى بەئايديۇلۇژياكردى ھەموشتىك

دروستىبونى ئەم جەھوورە "ئائايديۇلۇژىيە"، لە زۇر پوۋەھە ھەم كاردانەۋەيەكى پەفكەرەنەيە بە پوۋى ئەو دونيايەدا كە لە ھەۋلى ئەۋەدايە ھەموو پوۋبەرەكانى ژيانى كۆمەلايەتى بەئايديۇلۇژى بىكات، ھەم ناپەزايىدەرپىنە بەرامبەر بەو دونيايە و بەو نوخبانەى ئەو دونيايە بە پەنگى چەندان ئايديۇلۇژىيە جىياۋاز پەنگرىژ دەكەن. ئەمپۇ سەرچەمى ئايديۇلۇژىيا سەرەككەكانى دونىيە ئىمە لە قەيرانىكى گەۋرەدان، ھەم ئىسلامىزم لە ھەموو شىۋەكانىدا لە قەيراندايە، ھەم ناسىۋناليزم، ھەم ئەو ئاراستە چەپانەى كە جگە لە نوخبەيەكى بچووك تۈنەى گەشتىن بە ھىچ كەرتىكى كۆمەلايەتى نىيە، چ ئەو دىدە نيولىبرالانەى داپراۋن لە ھەر پەھەندىكى گەشتى و ھاۋبەش. ھەريەككە لەم ئايديۇلۇژىيە بەدەست چەندان كىتەشەى تايىبەتەۋە دەئاللىنىت، كە ئىرە شۈيىنى باسكەرنىان نىيە، بەلام ھەموۋىان لەۋەدا ھاۋبەشن كە ھىچ زەمىنەيەكى كۆمەلايەتى ھاۋبەش بۇ پىنكەۋەبوۋنىكى دەستەجەمەيى ھىمىنى ھىزە جىياۋازەكانى ناۋ كۆمەلگەى ئىمەيان پى نىيە و ھەركەسەيان بەسەر كۆمەلىك ھەقىقەتى پەھادا كە كەۋتەۋە و ھەركەسەشيان بە شىۋازىك ئەۋى تر نەفى دەكات و لانى كەم لە ئاستە پەمزىيەكەدا وىزانى دەكات. پەيۋەندىيى نيۋانىان پەيۋەندىيى نەفىكەردن و سەپىنەۋەيە، شىتىك بە ناۋى دروستكەردنى "چارچىۋەيەكى ھاۋبەش"، يان "پوۋبەرىك بۇ بەيەككەشتن" ۋەك كەردەيەكى سىياسى و كۆمەلايەتى و فەرەنگىيە دەستەجەمەى لە خەيالدا نىيە.

ههريه كينك له مانه "هه قيقهت" يك به هه واداره كاني دهفرو شيت كه له سه ر ويران كردني "هه قيقهت" ي نهواني تر كار دهكات، تا راده ي به دوژمن و گه مژه و به جاهيل كردنيكي ته واوه وه تيسي نهوانه ي له خوي ناچن. به مانايه كي ديكه شتيك به ناوي "ديموكراتي بووني بيركرنه وه" له ناو ئه م روانينه دا بووني نيه. بويه هيچ يه كيكيان تواناي دوزينه وه ي "زه مينه ي هاوبه ش" و پيشنيار كردني "ژياننيكي هاوبه ش" ي قابيلي باوه رپيكردن و پاراستن و گه شه پيدانيان نيه. هيچ يه كيكيان گوتاريكي گشتيبي واي پي نيه كه جيگاي هتزي جياواز و كه سي جياوازي تندا بيته وه. هيچ ئايديو لوزيايه ك له م ئايديو لوزيايانه به رز نه بوته وه بو ئاستي "جيهانيني" يه ك كه كه سه جياوازه كاني ناو نه و جيهانه بتوانن به شيك له ته فيسره كاني بو دونيا و بو پيگه ي نهوان له و كومه لگايه دا قبول بكهن. هاوكات له ناو ديده ئايديو لوزييه كه ياندا "بو شايي" هك بووني نيه هه ر گوگيز و بيسه ر و بينه ريك، بتوانيت خوي نه و بو شاييه به زمان و ماناكاني خوي پر بكا ته وه و له ناو گشتيبي نه و گوتاره ئايديو لوزييه دا نو قم نه بيت و بتوانيت شوينيك بو خوي دروست بكات. گوتاره ئايديو لوزييه كاني دونيا ي ئمه هينده ساده و يقو ولايي و دوگمايين ناتوانن هيچ درز و بو شاييه ك له ناو خوياندا دروست بكهن كه نه گه ري ها ته كا يه ي ديدى شه خسي و تيگه يشتنى تاييه ت به تاكه كه سه كان بيه خشيت. كه باس له و بو شاييه ده كه م، باس له وه ناكه م ئه م هيزانه لاپه ريه كي سبي بده نه ده ست تاكه كه سه كان بو نه وه ي خويان به ويستي خويان نه و لاپه ريه ره ش بكه نه وه، بهلكو باس له رووبه ريك ده كه م كه جيگاي دهنگي جياواز

و پروانىنى جىراز و لىكدانەوہى جىرازى تىدا بېتەوہ و تواناى ئەوہى ھەبىت ئومىد و چاۋەپروانىى كراۋە بە كۆمەلگا بېخىت. لە كوردستاندا زۆرىنەى ئايدىۋولۇژياكان نەك ئەم توانايەيان نىيە، بەلكو كورتىش بوونەتەوہ بۇ شوناسى ئەم نوخبانەى كە ھەليان گرتوون و بەشىكن لە مىكانىزمەكانى پاراستنى پىگە و شوين و خواستەكانى ئەم نوخبانە. بە مانايەكى دىكە بازاپىكى ئايدىۋولۇژى لە كوردستاندا ھەيە و ھەركەسە و كەرەستە و شتومەكە ئايدىۋولۇژىيەكانى خۇى نامىش دەكات و زمانى ئەم نامىشكردنەشى زمانى ھىرش و بەگەمژەزانىنى ھەموو ئەوانىيە كە دەكەونە دەرەوہى دوكانە ئايدىۋولۇژىيەكەى ئەوانەوہ.

ئەگەر بمەويت تا دواخال لەگەل ئەم شىكردنەوہيدا بېرۇم وا باشە بۇ ئەم جىاكارىيە بەناوبانگە بگەپىمەوہ كە كۆمەلناسى ئەلمانى: كارل مانھام لەنىوان "ئايدىۋولۇژيا" و "يۇتوپيا"دا دەيكات. ئەم جىاكارىيە دەتوانىت ھارىكارمان بىت بۇ تىگەيشتن لە دۇخى ئەم ئايدىۋولۇژيانەى ئەمپوكە لاى چەند نوخبەيەك لە كوردستاندا ئامادەيە و خوشحالانە وايان كردوہ جمھورىكى "ئانايدىۋولۇژى" دروست بىت، كە بكەونە دەرەوہى ھىلە تۇخەكانى ئەوانەوہ (Mannheim 1964).

ئايدىۋولۇژيا و يۇتوپيا

كارل مانھام باۋەپى وايە ھەموو فىكرەيەك، ھەموو تىزىك، يان ئەوہتا فىكرە و تىزىكى ئايدىۋولۇژىيە، يان يۇتوپى. ئەوہشى دەستنىشانى ئەوہ دەكات تىزىك يان بىرىك ئايدىۋولۇژى يان يۇتوپى بىت، خودى تىزەكە خۇى نىيە، بەلكو دۇخى

گەشتى ئۇ كۆمەلگايەيە كە تايىدا ئامادە دەيتت. بۇ نمۇنە ئۇەى دەشەت لە واقىعى ئىمەدا وەك يۇتۇپيا دەر بکەويت، دەشەت لە ھەندىك شۇيىنى تردا واقع يىت و ئۇەى لە دونىاي ئىمەدا وەك واقع ئامادە يىت، دەشەت لە شۇيىنىكى دىكەدا يۇتۇپيا يىت. بەم مانايە پىئوهرىكى پىئشۇەخت بوونى نىيە پىمان بلىت ئايدىيۇلۇژيا كامەيە و يۇتۇپيا چىيە، ئۇەى دەستىشەنى ئۇە دەكات پروانىنىك وەك ئايدىيۇلۇژيا يان يۇتۇپيا بىيىرىت و ئامادە يىت رەوت و شۇيىنەندى و سىاقە كۆمەلەيەتتەيەتى. لە دىدى مانهايمدا ئايدىيۇلۇژيا ئۇ پروانىن و تىز و بىرکردنەوانەيە كە دەيانەويت دونيا بەو شىئوہە بىيىتتەوہ كە ھەيە، ئۇ شىئوازەيە لە بىرکردنەوہ و ھەولدان بۇ جىگىرى و نەگۇران و ھىشتەنەوہى شتەكان وەك خۇيان ئاراستەى دەكات و ئىستا و ئايىندەش بەو زمان و چەمك و پروانىنە لىك ئەداتەوہ كە سەر بە رابردوۋە. ئايدىيۇلۇژيا ھەولى ئۇە ئەدات ئىستا بە لۇژىكى رابردوۋە بخويىتتەوہ و بەو لۇژىكەش تەفىسرى بكات و وەك ئۇە رابردوۋەش بىيىتتەوہ و نەھىلىت گۇرانى بەسەردا يىت. ھەرچى يۇتۇپيايە كۆمەلىك بىر و بۇچوونى دىكەيە، كە دەخوازىت ئىستا بەجى بىيىت و بەرەو ئايىندە بىرات، پروانىنىكە دەخوازىت ئۇەى ھەيە و بالادەستە بگۇرىت و دونىايەكى نوئى لى دروست بكات. ئۇمە وا دەكات يۇتۇپيا ھەمىشە پروى لە ئايىندە يىت. زۇر بەكورتى، بەردەوامىدان بە ئىستا و بەوہى دروست كراوہ، ئەركى ئايدىيۇلۇژيايە و بىرکردنەوہ لە دونىايەك جىاواز لەوہى ھەيە و دروست كراوہ، ئەركى يۇتۇپيايە.

بە بۆچوونى من ئەۋەدى لە كوردستاندا پوو دەدات ئەۋەپە
كە ھىچ يەككىك لەو ئايدىيۇلۇڭزايانەى كە ھەن ھەلگىرى ھىچ
رەگەزىكى يۇتۇپى نىن كە ھىما بۇ ئايندەپەكى جىاواز
لەۋەى ھەپە، بىكات. ھەرىپەكىك لەو ئايدىيۇلۇڭزايانە واقىع و
پراكتىكىكى ھىندە ناشىرن و بۆگەنىان دروست كىردو، ھىما
بۇ ھىچ واقىكىكى ئايندەپىسى جىاواز و قابىلى باۋەپىنكىردن
ناكەن. لە پەۋتى كاركىردنى خۇياندا ئەو ئايدىيۇلۇڭزايانەى كە
ھەن و كار دەكەن گۆپاون بۇ جۆرىك لە عەشىرەتگەرىپى
تازە و نەك تەنھا بە لۇڭزىكى عەشىرەت كار دەكەن، بەلكو
سەرچەمى ئەو ھەلسوكەوت و پراكتىكانەش نىمايش دەكەن
كە لە فۆرمە ھەرە خراپەكانى عەشىرەتگەرىپەۋە دىن:
شكانى تەۋاۋى بەرامبەر و بىرپىزىپەكى گەۋرە و كەمۇنەر
بەرامبەر بە ھەموو ئەۋانەى لە خۇيان ناچن. بەم ماناپە
سەرچەمى يۇتۇپىپاكان لەناو ئايدىيۇلۇڭزىپەكاندا مردون، گەر
نەمردىبىتىش ئەۋا تەۋاۋ تا رادەى سىرپەۋە و كۆڭانەۋەپەكى
سەرتاسەرى رۆيشتوون. بە بۆچوونى من يەككىك لە
ھۆكارەكانى دروستبوونى ئەۋا جەمھورە "ئائايدىيۇلۇڭزىپەى"
باسم كىرد، لەم تىكچوونە گەۋرەپەى پەيۋەندى نىۋان يۇتۇپىپا
و ئايدىيۇلۇڭزىپاۋە ھاتو، تىكچوونىك ۋاى كىردو سەرچەمى
يۇتۇپىپاكان لەناو ئايدىيۇلۇڭزىپاكاندا تىك بىشكىن و بىسرىندىنەۋە.
بە ماناپەكى دىكە دروستبوونى ئەۋا جەمھورە ئائايدىيۇلۇڭزىپە
بەرھەمى بۆگەنبوونى خەۋنە ئايندەپىپەكانى ناو ھەرىپەكىك
لەو يۇتۇپىپاينەن كە لەپال ئەۋا ئايدىيۇلۇڭزىپاينەدا دروست
بوون.

بەرڭۇرىزم وەك ئايدىيۇلۇژيا

لە شوينى تىر و لە نووسىنى تىردا بەدرىژى باسى ئەو ەم
كردو ە كە ئايدىيۇلۇژىاي بالادەست لە كوردستانى ئەم دەيەى
دواييدا نە ناسىئونالىزمە، نە ئىسلامىزمە، نە سۆسىالىزمە،
نە لىبرالىزم، نە ەيچ "ئىزم" ئىكى تىرى لە و بابەتەشە،
بەلكو بەرڭۇرىزمە (مەريوان قانع ۲۰۱۲). لە زۆر سەرەو ە
"بەرڭۇرىزم" لە دەيەى دواييد ئەلتەرناتىفى ەموو ئەو
ئايدىيۇلۇژىانە بوو ە كۆمەلگائى ئىمە لە ەموو ئاستەكانىدا
نوقمى ناو ئەخلاقيات و بىر كىردنەو ە ەلسوكەوتى
بەرڭۇرىيانە بوو. لە پىشەكى كىتەپى لە چ ئىستايەكدا
دەژىز؟ باس لەم دىمەنەى بەرڭۇرى لە كوردستاندا دەكەم:
"بەرڭۇرىيە بوو بە ديار دەيەكى جەماو ەرىي بەرفراوان و
لەو ەكەوتوو ەكارى ئەم يان ئەو كروپى تايەتەى ناو ئەو
كۆمەلگايە بىت بەتەنھا. ەم چىنەكانى خوارو ە و ەم چىنى
ناو ەراست و ەم ئەو نوخىبە دەسەلاتدار و دەولەمەندە، كە
بە شىئو ەيەكى ئەفسانەيى لە سالانى پابىردودا دەولەمەند
بوو، ەموويان بەشەكەن لەو شەپۇلى بەرڭۇرىيەى لە
ولاتەكەدا دروست بوو. ئەم بەرڭۇرىيە ەوى لە ەموو
ئاراستەكانە، وەك چۆن بەرڭۇرى ەو ەرىكى كەورەى لە
چالاكىيە دونىايى و ەلمانىيەكانى ئىنسانى ئىمەى كرتۆتەو،
بە ەمان شىئو ە چالاكىيە دىنىيەكانى دونىايى ئىمەش
ەووكارىكى بەھىزى بەرڭۇرىيان ەر كرتو ە. وەك چۆن
كەرتە نەخوئىندەوار يان كەم خوئىندەوارەكانى دونىايى ئىمە لە
بەرڭۇرىيەو ەئالون، ئاواش بەشە خوئىندەوار و ەوشىبىرەكەى
ولات بەرڭۇرن. ەموو يەكە كۆمەلايەتییەكانىش بەرڭۇرن،

هه‌م خه‌زان، هه‌م خه‌یل، هه‌م خه‌یزب، هه‌م مزگه‌وت، هه‌م ده‌زگا‌کانی کۆمه‌لگای مه‌ده‌نی و هه‌م ده‌زگا‌کانی ده‌وله‌ت خۆیان. "ئه‌م دیاره‌ی به‌رخۆرییه‌ دیاره‌یه‌کی "خۆبه‌خۆ" و "سروشتی" نییه، گه‌شه‌کردنێکی "خۆپسک"ی کۆمه‌لگای ئێمه‌ دروستی نه‌کردوه، به‌لکو دیاره‌یه‌کی سیاسیی و ستراتیژییه‌تیکی تایبه‌تی کارکردنی ده‌سه‌لات و مۆدێلیکی تایبه‌تی ده‌سه‌لاتداریتی دروستی کردوه و ئاراسته‌شی ده‌کات." "بوونی به‌رخۆری به‌ ئایۆلۆژیا له‌و جیگه‌یه‌دا به‌رجه‌سته‌ ده‌بێت که به‌رخۆری تیا‌یدا ده‌بێت به‌ سه‌رچاوه‌ی شوناس، ده‌بێت به‌ سه‌رچاوه‌ی به‌ها بالاده‌سته‌کان، ده‌بێت به‌ به‌شێک له‌ چاوه‌پوانیه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ئینسان و ده‌بێت به‌ به‌شێک له‌و په‌یوه‌ندییه‌ که‌سه‌ و گروپ و هه‌تیه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان به‌یه‌که‌وه‌ گرێ ئه‌دات. له‌م دۆخانه‌دا کۆمه‌لگا به‌گه‌شتی وه‌ک بازار یا‌ن وه‌ک مۆلیکی گه‌وره‌ ده‌ر ده‌که‌ویت تا هه‌ر شیوازیکی تری پێکه‌وه‌بوونی کۆمه‌لایه‌تی." (خۆینه‌ر بۆ ورده‌کاریه‌کانی ئه‌م بۆچوونانه‌ ده‌توانیت بۆ کتییی له‌ سچ ئێستایه‌کدا ده‌ژێن؟ بگه‌ڕێته‌وه‌).

ئه‌وه‌ی ده‌خوازم لێره‌دا جه‌غتی لێ بکه‌م ئه‌وه‌یه‌ به‌رخۆریزم ئاییدیۆلۆژیایه‌ک نییه‌ توانای لێکدانه‌وه‌ و ته‌فسیرکردنی دنیای هه‌ییت بۆ ئه‌وانه‌ی له‌ئاویدا نوقم ده‌بن، به‌تایبه‌تییش له‌و ساتانه‌دا که به‌رخۆریزم تووشی قه‌یران ده‌بێت و ناتوانیت بنه‌ما ئابوورییه‌کانی خۆی به‌پاریزیت و له‌ زۆر ئاستیدا هه‌لده‌وه‌شێته‌وه‌، وه‌ک دۆخی ئه‌مڕۆکه‌ی کوردستان. قه‌شه‌لی به‌رخۆریزم بۆشاییه‌کی گه‌وره‌ی له‌ دنیای ئێمه‌دا دروست کردوه، که‌ ده‌شیت به‌ دروستبوونی

“بۆشايىيەكى ئائىدىيۇلۇڭزى” ناۋى بىنئىن، واتە بۆشايىيەك دروست بوۋە كە ئايدىيۇلۇڭزىياكانى ناۋ دۇنيائى بەرخۇرى ناتوانن پىرى بىكەنەۋە، چونكە ھەيمەنەى بەرخۇرىزم ھەموو ئەۋانى تەۋاۋ كەمنرخ و بىتايەخ كىردۈە، ئەمە جگە لەۋەى ھەمويان بوۋبوۋن بە دەرگەۋتىك لە دەرگەۋتە زۆرەكانى بەرخۇرىزم. لەدۋاى ئەۋ شىكىست و قەيرانە گەۋرانەۋە كە بەرخۇرىزم بەدۋاى خۇيدا ھىتاۋىيەتى، نە ناسىۋنالىزم و نە ئىسلامىزم و نە دىدە چەپگەراكان، ناتوانن و نە يانتۋانىۋە ئەم بۆشايىيە پىرى بىكەنەۋە. لەم ئاستەدا ھۆكارىكى تىرى دروستبۋونى ئەۋ “جەھۋورە ئائىدىيۇلۇڭزىيە” دروستبۋونى ئەم قەيرانە گەۋرەيە كە بەرخۇرىزم لەگەل خۇيدا ھىتاۋىيەتى، ئەم بىنەما كۆمەلەيەتى و مېژۋىيىيە تايىبەتەيە ئەۋ جەھۋورە ئائىدىيۇلۇڭزىيەى لەسەر دروست بوۋە.

ئاكارەكانى ئەم جەھۋورە تازىيە

لە سەرەتائى ئەم نۇۋسىنەدا ھىمايەكى خىرام بۆ ھەندىك ئاكارى ئەم جەھۋورە نۇيىيە كىرد، لىرەدا دەمەۋىت كەمكىك زىاتىر لەسەر ئەم بابەتە بوەستم و ھىلە گىشتىيەكانى كەمەكىك ئاشىكراتىر نىشان بدەم:

يەكەم: ۋەك وىم ئەم جەھۋورە گەنجە زۆر لە جەھۋورى سالانى نەۋەد و دواتىر ھىمىتىر و گوڭىرتىر و عەقلانىتىر. گەنجانىكىن لە پىنگاى تۆرە كۆمەلەيەتتىيەكانەۋە و لە پىنگاى دۇنيائى دىگىتالىيەۋە ئاگادارى ھىلە گىشتىيەكانى زىاد لە ئايدىيۇلۇڭزىيەك لە ئايدىيۇلۇڭزىياكانى ناۋ كوردستانن. تىكىستى زۆرىك لە نۇۋسەرەن دەناسن، دەتوانن لەسەر ئەۋ تىكىستانە

قسه بکهن و رای خویان به شیوهیهکی هێمن دهر بېرن.
دووههه: ئهوهی تییینی دهکریت لاوازیوونی ئه و پوچی
پهلاماردان و هیرشبردنه شهپانگیزهیه که تا ئیستاش لای
نوخبه ئایدیۆلۆژییهکانی کوردستان ئامادهیه و جاران لای
بهشیکی زۆری گوێگرانیش ههبوو. ئه و هیرشه بریندارکهراڤه
جاران ههبوون ئهمرۆ لای ئه و جمهوره به و بر و رادهیه
نهماوه، بۆ نمونه ئیسلامیهک ئامادهیه گوئی له رهخنهکردنی
ئیسلام بهگشتی و ئایدیۆلۆژیای ئیسلامی سیاسی بهتایهت
بگریت، بهبێ دهنگهدهنگ و بریندارکردن و ئیهاڤهکردن.

سێههه: که باس له دروستبوونی جمهوریهکی گوێگرتر
و هۆشیارتر دهکهم، تهنها باس له گوێگرتهی فیزیایی ناو
هۆلی کۆرهکان ناکهم، بهلکو باس له لاوازیوونی زۆریک
له و ریگره ئایدیۆلۆژی و سایکۆلۆژیانهش دهکهم که ناھیلن
تا که کهسێک گوئی له تا که کهسێکی دیکه بگریت. بهم مانایه شه
که دهلیم شتی که به ناوی "عهقلانیهتی پهیوهندیخواز" له
روانییه هابرمازییه کهدا لای ئه م جمهوره دروست بووه.

چوارهه: بهشی ههرهزۆری ئه م جمهوره نوێیه
جمهوریهکی تهواو ناپازیه بهوهی که هیه و دروست
کراوه، نهک تهنها له ئاسته سیاسیه کهیدا، بهلکو له ئاستی
ئایدیۆلۆژییشدا. ئه م جمهوره بهدوای ئایدیۆلۆژیایه کهدا
ناکه پیت قهناعت و باوهڕهکانی خۆی پێ بیهخشیت، بهلکو
بهدوای چارهسههرکردنی رهگورپشهکانی بیزاری و بیثومیدی و
پهراویزهکوتنی خۆیدا دهگه پیت. زمانیکی دهویت ئه و کیشانه
بیینیت و بهرجهسته بکات، ئینجا بشتوانیت ههندیک دهرچهی
میزوویی کۆنکریت پێشنیار بکات، نهک ئه وهی ههندیک

وينەى پەنگاوپەنگىي بەھەشتىكى ئايىندەيى ئايدىۋلۇژيان پى
بفرۇشىت.

پىنچەم: ئەم جەھوورە تەنھا لە پرووى سىياسىيەوھ ناپازى
نىيە، بەلكو لە پرووى فەرھەنگى و كولتورويىشەوھ ناپازىيە.
ناپازىيە بە شىتوازە بالادەستەكانى پەيوەندىيى نىوان نىر
و مى، پەيوەندىيەكانى ناو خىزان و كولتور و فەرھەنگى
مزگەوتەكان. لەو كۆپانەدا كە مەن خۆم وەك قەسكەر تىاياندا
ئامادە بووم نەوھەيەكم دەيىنى نەدەترسان باسى نەيىيەكانى
ناو ژيانى خىزانى و ژيانى تاكەكەسىي خۆيان بكەن و
پەخنەگرانە باس لە دەزگا سەرھەكىيەكانى وەك خىزان و
مزگەوت و پارته سىياسىيەكان بكەن. ھاوكات سەرقالبوونيان
بە ئەزموونى تاكەكەسانەى خۆيانەوھ وەك مەرۇف، واى لى
كردوون لە پرووى سايكولۇژىيەوھ لە دۇخى تەھەداكرنى
ئەو دونيايەدا بژىن كە ئامادەيە. پىم وايە بەشىكى گرنگى
ئەم جەھوورە بۆ ئەوھى بتوانىت مانايەك بە ژيانى خۆى
بدات، زۆر جار خۆى وەك غەريپىك لەناو ئەو دونيايەدا وينا
دەكات.

شەشەم: ئەم جەھوورە بەپەرۆشەوھ دەيەويت لەو
دونيايە تىنگات كە تىايدا دەژى. بۆيە گەپان بەدواى بكەرى
پۆشنىيرىيدا كە تواناى شىكردنەوھى ئەو دونيايەى ھەيىت،
لە دەرەوھى پياوانى دىن و نووسەرانى ئەدەبىياتدا، يەككىكە لە
ئاكارە سەرەكى و جياكەرەوھكانيان.

ھەوتەم: ئەم جەھوورە كەسانىكن تاقەتى جەدەليان لەپىناو
جەدەلدا نەماو، پرسىارى زۆر كۆنكرىتتيان ھەيە و بەدواى
وھلامى كۆنكرىتتييشدا دەگەپىن، كۆپانى ژيانى شەخسىي

خۇشيان يەكتىكە لە ئاراستەكەرە سەرەكى و بنەپەتتەكانى
پرسىيارەكانيان.

هەشتەم: ئەم جەمھورە بە پادەيەكى باش پەگەزى
مىنەى تىدايە و ژنان بەشىكى گرنگ و بنەپەتتى ئەم
جەمھورە تازەيە پىتك دەھىتن.

كايەيەكى پۇشنىيرى نوئ

كايەى پۇشنىيرى ئىمە ئەو سادەيىيەى لەدەست داوہ كە لە
دە سالى يەكەمى دواى پاپەپىندا ھەيىو. ئەمپق ھەم خوينەر
و گويگري جياواز پەيدا بوو، كە ئەم گويگرە نانايدىقۇلۇژيانە
شىۋازىكىانە، ھەم گروپى پۇشنىيرى جياواز و ھەم مىنبەرى
جياواز و ھەم ئاراستە و تەوژمى پۇشنىيرى جياواز دروست
بوون. چەپ و راست و دىنى و نادىنى و عىرقانى و دونياگەر
ھەمويان مىنبەر و گۇقار و پىنگە و جەمھورى تايەتتى خۇيان
ھەيە. جگە لەمانە ھەم ژمارەى گۇقار و پۇژنامە و سايەتەكان
زىادىيان كىردو، ھەم ژمارەى ئەو ئاكادىميانەى كە لەناو
كايەى كولتوردا ئامادەن، ھەم ژمارەى ئەو خويندەوار و
پۇشنىيرانەى كە زمانە جىھانىيەكان دەناسن و دەتوانن كارى
وەرگىنپان بكن. ئەو كايە پۇشنىيرىيەى لە نەوئەدەكان و
سەرەتاي سالانى دوو ھەزاردا گۇقار و گروپى پەھەند تيايدا
چالاک بوون، ئەمپق گۇرپانى تەواوى بەسەردا ھاتوو. ھەم
بكەر و بەرھەمەتتەرى كولتورى زىادى كىردو و ھەم تەواو
فرەجۇرىش بوون، ھەم خوينەرانىش فرەپەنگ و فرەجۇر
بوون. لەناو كايەى پۇشنىيرى ئىمەدا ئەو پۇرسەيە ئامادەيە
كە كۆمەلتاسەكان ناوى پۇرسەى "بەرھەمەتتەنى جياوازی"،

يان "بەجياوازبۇون" يان "ھەمەپرەنگبۇون" ى لى دەننن، بە ئىنگلىزى پىرۇسەى "differentiation".

وھك زۇرىنەى تىورىستەكانى ئەم بۇارە باسى دەكەن ئەم پىرۇسەى "ھەمەپرەنگبۇونە" دەشەت دوو دەرەنجامى ناكۆك و ھاسايەى لى بکەوئەو. واتە دەشەت لە سەرىكەو ھەم جۆرىك لە ئامىزانبۇونى كۆلتوورى دروست بکات و ئەو شتە لەداىك بېت كە ناوى "كايەى كۆلتوور" يان "كايەى پۇشنىبرىى" ە وھك كايەىكەى سەربەخۇ لەپال كايەكانى تردا. بەلام لە سەرىكى دىكەو دەشەت چەندان شىوازى مەملانى دروست بکات لەننۇان گرۇپە كۆلتوورى و پۇشنىبرىەكانى ناو كايەكە خۇيدا. ھەردو پىرۇسەكەش بەخەستى لە دونىاي ئىمەدا ئامادەن، بە كۆمەلىك ئاكار و تايەتمەندىى تايەتەو. واتە لە سەرىكەو ە كايەىكەى كۆلتوورىى سەربەخۇ لە دروستبۇونداى، بە ھەموو نوقسانىيەكانىەو، لە سەرىكى دىكەو چەندەھا گرۇپ و كۆمەلەى پۇشنىبرىى و فەرھەنگى دروست دەبن كە لە مەملانىيەكى سەختدان بۇ سەرلەنۇى دابەشكردنەو ەى سەرمایەى پەمزى و پۇشنىبرىى لە دونىاي ئىمەدا. يەكەك لە ئاكارە سەرەككىەكانى ئەم دۇخە ئەو، كە ناكۆكىيەكانى ناو ئەم كايەى لە دونىاي ئىمەدا بە رادەىك گەرەىە كە پىرۇسەى "ھەمەپرەنگبۇون" ى كۆلتوورى و پۇشنىبرىيان گۇرپو ە بۇ "پىرۇسەى بەجەماعەت" و "بەگرۇپ" و "بەقوتبۇون" ىكى داخراو و ناكۆك و دژبەىك. لە كايەى پۇشنىبرىى ئىمەدا بەدەگمەن نەبەت دوو پۇشنىبرى نادۇزىتەو ە نرخى كار و بۇچوونەكانى يەكتر بگرن و دوو گرۇپىش بۇونيان نىيە بەھىمنى لەپال يەكدا بن و ھەولى ئەو ەدەن

له‌یه‌کتري فير بين و دونيا فيكري و تيوري و پۆشنبيريه‌كه‌ی
یه‌کتري ده‌وله‌مەند بکەن، یان لانی کەم دژایه‌تییه‌کی ته‌واوی
یه‌کتري نه‌کەن. بینرخکردنی کاری یه‌کتري یه‌کیکه‌ له‌ ئاکاره
سه‌ره‌کییه‌کانی ناو کایه‌ی پۆشنبیري و خۆبه‌قوتبزانینیش ئه‌و
میکانیزمه‌یه‌ که‌ ئه‌م دۆخه‌ ئاراسته‌ ده‌کات.

خالیکی دیکه‌ ئه‌وه‌یه‌ له‌ دونیای ئیমে‌دا له‌ سه‌ریکه‌وه
شتیک به‌ ناوی “کایه‌ی کولتور” و “پۆشنبیري” ه‌وه‌ دروست
بووه‌ به‌ پێگه‌ و بکه‌ر و جووله‌ی جیاوازه‌وه‌، به‌لام سیستمه
سیاسیه‌ی بالاده‌سته‌که‌ ته‌نها له‌وه‌دا سه‌رکه‌وتو نه‌بووه‌ که‌
لۆژیکی کارکردنی خۆی به‌سه‌ر کایه‌که‌دا به‌سه‌پینیت، لۆژیکی
ململانیکردنیکی ملشکینانه‌، به‌لکو له‌وه‌شدا سه‌رکه‌وتوو بووه
که‌ له‌شکرکی ویکچوو له‌ “پۆشنبیري به‌یعه‌” له‌ناو ئه‌و
کایه‌یه‌دا دروست بکات که‌ کاریان به‌یعه‌دانیکی په‌مزی و
پۆشنبیريه‌ به‌و سیستمه‌ سولتانییه‌ی ئاماده‌یه‌. له‌ناو کایه‌ی
پۆشنبیريدا چه‌ندان گروپ ه‌ه‌ن ه‌ریه‌که‌یان له‌پال ئه‌م یان
ئه‌و پارتی سیاسی و له‌پال ئه‌م یان ئه‌و که‌سایه‌تی حیزبی و
له‌پال فلان یان فیسار چاپخانه‌ و ده‌زگا و ه‌ندیک که‌سایه‌تی
تایبه‌تی ناو گروپه‌ ده‌وله‌مەند و ملیۆنه‌ره‌که‌ی دونیای
پاڤه‌پیندا، دروست بوون و کار ده‌کەن. ئه‌مه‌ش ململانیکانی
ناو کایه‌ی پۆشنبیري نه‌ک ته‌نها تیژتر کردۆته‌وه‌، به‌لکو
پقاویتر و کویرانه‌تریشی کردۆته‌وه‌. نه‌ک ته‌نها بڕیکی
گه‌وره‌ی ناکۆکیه‌ سیاسیه‌ییه‌کانی ناو دونیای ئیمه‌ بۆ ناو
کایه‌ی پۆشنبیري گواستراوه‌ته‌وه‌، به‌لکو ناکۆکیه‌کانی ناو
کایه‌که‌ خۆشی سه‌ختتر و فراوانتر کردۆته‌وه‌. ئه‌مه‌ش وای
کردوه‌ جۆریک له‌ ململانی تاکه‌که‌سی و گروپچیتی دروست

ببيت، كه له سهريكهوه دريژكراوهي مملاني سياسي و
ثابورييه ناشكرا و نهيتيهكان بيت، له سهريكي ديكهوه
مملاني بيت لهسر ناو و ناوبانگ و نفوز، واته مملاني بيت
لهسر "سهرمايه پهمزي".

ئهو جمهورهه لهسهرهوه باسم كرد، له زوريك له
ميكانيزمهكان و له مملانيكان و له هلسوكهوتهكاني ناو كايه
پوشنبيري، نهك تهنا بهوردی ئاگاداره، بهلكو تهواو بيزار
و نارازيه.

پولي پوشنبيير

پوشنبيير پوليكي نهگور و جيگيري ههميشه ي و ههتاها تايي
نيه، ياسايهكي سوسپولوي بووني نيه پيمان بلت ئركي
پوشنبيير بهرپههاي چيه و كامهيه. پولي پوشنبيير له
كومهلگايهكهوه بۆ كومهلگايهك و له ژينگهيهكهوه بۆ ژينگهيهك
و له سهردهم و زهمانيكهوه بۆ سهردهم و زهمانيكي تر
دهگوريت. پوشنبيير له كومهلگاي ئهريكيدي بزي، ئركيكي
هيه جياواز لهوهي له كومهلگاي ئهفغانيدا بزي، پوشنبييريكي
پوسي ئركيكي لهسر شانه، جياوازه لهو ئركهه لهسر
شاني پوشنبييريكي كورده. ئهميه وا دهكات پوشنبييراني
ناو سهردهم و كومهلگا و ژينگه جياوازهكان بهبردهوامي
لهگهل پرسيارگهليكي له بابتهي ئهوهي ئايا پولي ئهوان
وهك پوشنبيير چيه؟ دهريگر بن، ئايا پويسته چي لهناو
ئهو ژينگهيهدا بگهن و ئهناجم بدهن كه تاييدا ئامادهن؟ بهم
مانايه ئهوهي بهرهو قسهكردهمان لهسر چيهتي پوشنبيير و
پولهكاني دهبات، نايت ههنديكي پوانيني نهگور و كومهلگه

يەقىنى ئايدىۋۇلۇڭزى و فيكرى بىت، يان ھەندىك بۇچونى
بەبەردىبوى پىشۋەخت بىر يارلەسەردراو بىت. ئەۋەى وامان
لى دەكات پىرسىيار سەبارەت بە پۇلى پۇشنىير و شىۋازى
ئامادەبۈونى بگەين، پىۋىستە ئەۋ واقىعە مېژۋىيە كۈنكرىتى
و ئالۋزە بىت كە لەئارادايە و لەناويدا پۇشنىير ۋەك يەكىك
لە بگەرە مېژۋىيى و كۆمەلايەتتەكان ئامادەيە.

شىتىك كە سەرنجى منى پاكىشاۋە، بىزاربۈون و
بىتاقەتبۈون و پاشەكشەى تەۋاۋى بېرى ھەرەزۋرى ئەۋ
پۇشنىيرانەن كە لە پەخنەگرتن و مەلانىكردن لەگەل
دەسەلات نەدەترسان، ئەۋانەى لەناۋ پۈۋبەرى گشتىدا
پەخنەگرانە ئامادە بۈون و لەسەر پۈۋداۋ و ھاتتەپىشەۋەكان
قسە و پەخنە و ھەلۋىستى ئاشكرىيان ھەبۈۋ. ئەم نۇخبە
پۇشنىيرىيە نەك تەنھا پاشەكشەى كردۈە و بىدەنگ بۈۋە،
بەلكو ۋا ھەست دەكەيت ھەمۈۋ كوردستان بسوۋتت
ئەۋان ۋاز لە نوۋسىنى پەخشان و شىعەر و پۇمان و
شانۋ و كۈرتەچىرۈك ناھىتن و كارەساتەكانى ناۋ ژيانى
گشتى نايانجۈۋلىتت. ئەم دۇخە بە پادەيەكە شتىك بە
ناۋى مەلانىتى نىۋان پۇشنىير و دەسەلات لە كوردستاندا
نەماۋەتەۋە، يان تەۋاۋ تەۋاۋ لاۋاز بۈۋە. ئەمەش ۋاى كردۈە
زۋرىنەى ئەھلى قەلەم و فيكر، بە شىۋازى راستەۋخۇ يان
ناراستەۋخۇ، لەناۋ نەخشەكانى دەسەلاتدا ئامادە بن.

پىك لەر دۇخى بىدەنگىيەدايە كە گەمارۋدانىكى تەۋاۋى
كارى پۇشنىيرى لەئارادايە، نەك تەنھا بە ھۋى ئەۋ دۇخە
قەيراناۋىيەۋە كە دروست كراۋە و بېستى لە زۋرىنەى
كۆمەلايەتى ئەۋ كۆمەلگايە بېرۈۋە. بەلكو بەھۋى دەستگرتنى

تەواوەتیی نوخبەییەکی بچووکی بەسەر بەشی ھەرە زۆری دەزگا پۆشنییریەکان و دەزگاكانی پەخش و بلاوکردنەوێشدا. ئەمەریكە بە كۆمەڵە زۆریەکی ھەرزۆری پۆشنییران ھەرمانبەری دەولەت یان ھەرمانبەری پارتە سیاسییەكانی كوردستان. ئەمە وای كردووە پۆشنییران وەك زۆریەکی بێدەنگ لە ولاتەكەدا ئامادە بن، یان بەشی زۆریان خەریکی شیعر و ئەدەبیات بن و ئەمەش وەك تاكە ئەركێك و تاكە پۆلیك ببینن كە پێی ھەستن. كە باس لە خۆخەریككردن بە شیعر و ئەدەبیاتەوێ دەكەم، بە ھیچ شتێوەیەك نامەوێت لە نرخێ ئێو دووانە كەم بكەمەوێ، بەلام كردنی ئەم دوو قۆرمە لە ئەدەبیات بە میكانیزمێك بۆ ھەلاتن لە پووبەپووبوونەوێ كێشە سەرەكییەكانی ناو كۆمەڵگا، كێشەییەکی ئەخلاقی گەورە دروست دەكات، كە نیشانەیی پرسیار لەسەر پۆشنییربوونی پۆشنییران دادەنێت. دەبێت ئێو خالە لای ھەمووان ئاشكرا بێت ھیچ كۆمەڵگایەك بەتەنھا بە شیعر و ئەدەبیات ناژی، بەتایبەتی كۆمەڵگایەك بەردەوام لە ژێر فشار و دەستبەردانی شتوونەرانەیی زیاد لە ھێز و لایەنێکی سیاسی و كۆمەڵایەتیدا بێت. كۆمەڵگایەكە خەریكە لەوێ دەخرێت كۆمەڵگا بێت و ھاوبەشیکی ئەخلاقی و پەرمزی تیا دا بێت، كە لانی كەم پۆشنییران بەرگری لێ بكەن و بیپاریزن. دروستبوونی ئێو جەمھورە نا ئایدیۆلۆژییە ئێم و تارە باسی دەكات، دیسانەوێ كاردانەوێەکی پەخنەگرانەیی بە پووی چۆنیەتی پێكخستن و ئیشكردنی كایەیی پۆشنییری لە كوردستاندا.

بەشیك لەم بابەت و تیزانە لە دواوەشی ئەم كۆتییەدا بەدریزی باس دەكرێن و تیشکی زیاتریان دەخوێنە سەر.

سەرچاومكان

مەريوان وريا قانع (٢٠١٢). *له چ ئىستايه كدا ده ژين؟*.
سلیمانی، دهزگای ئەندیشه بو چاپ و بلاوکردنه وه.

Mannheim, K. (1936) *Ideology and Utopia*.
London: Routledge.

Niemi, Jari I. (2005). Jürgen Habermas's
Theory of Communicative Rationality:
The Foundational Distinction Between
Communicative and Strategic Action.
Social Theory and Practice Vol. 31, No. 4,
pp. 513-532

به‌شی نوهم

پیشه‌سازی دروستکردنی نوخبه

نوخبه وهک ره‌عیه‌ت

پیشه‌سازی دروستکردنی نوخبه

سهره‌تا

له دونیای دواى پاپه‌پیندا کۆمه‌لیک نوخبه دروست ده‌بن که پیشتر له میژووی ئیمه‌دا نه بوونیان هه‌بووه، نه میکانیزمه‌کانی دروستبوونی نوخبه به‌و شیوه‌یه بووه که ئه‌م نوخبه تازانه‌ی دونیای دواى پاپه‌پینی پی دروست ده‌بن. ئه‌و پۆل و ئهرکانه‌ش که نوخبه‌کان له‌ناو ژیاى کۆمه‌لایه‌تیدا پێیان ده‌سپێردریت ته‌واو نوین و له قوناغه‌کانی پیشتردا له‌ئارادا نه‌بوون. هه‌روه‌ها میکانیزم و ئاسزگانی گه‌شه‌کردن و به‌روه‌پیشه‌وه‌چوونی ئه‌م نوخبه‌نه‌ش ته‌واو تازه‌ن و پیشتر به‌و فۆرم و ناوه‌رۆکه‌ی ئه‌م‌پۆوه بوونیان نه‌بووه.

دونیای دواى پاپه‌پین له هه‌موو کایه کۆمه‌لایه‌تییه جیاوازه‌کاندا نوخبه‌ی تازه دروست ده‌کات، له‌وانه‌ش: نوخبه‌ی سیاسى، نوخبه‌ی ئابووری، نوخبه‌ی سه‌ربازی، نوخبه‌ی ئه‌منی، نوخبه‌ی میدیایى، نوخبه‌ی دینی، نوخبه‌ی ئه‌کادیمی، نوخبه‌ی ئه‌خلاقی، نوخبه‌ی داوه‌ری، نوخبه‌ی کولتووری و نوخبه‌ی پۆشنییری. ئه‌م نووسینه هه‌ولدانیکى سهره‌تاییه بۆ خویندنه‌وه‌ی پڕۆسه جیاوازه‌کانی دروستبوونی ئه‌و نوخبه‌نه و ئه‌و پرسیاره سهره‌کییه‌ش که ده‌یکات پرسیاره

دەربارەى چۆنەتتى دروستبۈۈنى ئۇ نۇخبانە و چىيەتتى
ئۇ پەيوەندىيانەى بە دەسەلاتەۋە گرىيان ئۇدات؟

نۇخبە چىيە و كىيە؟

لە زانستى كۆمەلناسىدا نۇخبە بەۋ كەمىنە خاۋەن نفوز و
كارىگەرىيە دەگۈترىت كە پىنگەيەكى كۆمەلايەتتى بەرزى
لەناۋ كۆمەلگادا ھەيە و كارىگەرىيە لەسەر تۈيۈز و ھىزە
كۆمەلايەتتىيەكانى تر ھەيە. ئەمانە ئۇ كەسانەن كە ناۋەندە
گرنگەكانى دەسەلات، لەناۋ كايە و بۈارە جياۋازەكاندا دەگرە
دەست. لەۋ كەسانە پىك دىن كە بە بەراۋرد بە كەسانى
ترى ناۋ كۆمەلگا، بەتواناتر و لىھاتۈۋتر و شارەزاترن و
پۇلى سەرکردايەتېكردن لەناۋ كايە و بۈارەكانى خۇياندا
دەبىنن. چەمكى نۇخبە يەكىكە لە چەمكە سەرەككىيەكانى
ناۋ سۇسىۋلۇژىيە سىياسى و باسكردنىشى لە چۈارچىۋەى
باسكردنى دەسەلات و چىن و ھىزە كۆمەلايەتتىيەكاندا دىت.
لە زۆر پۈۋەۋە شىكردنەۋەى دىياردەى نۇخبە بەشىكە لە
شىكردنەۋەى سىستىمى سىياسى و چۆنەتتى دروستبۈۈن و
پىكخستن و دابەشكردنى دەسەلاتەكان لە كۆمەلگادا. بەشىكە
لە شىكردنەۋەى دروستبۈۈنى ئۇ بەشەى كۆمەلگا كە
بەكردەۋە دەزگا و ناۋەند و پىنگە گرنگەكان بەپىۋە دەبات.
بەكورتى نۇخبە ھىمايە بۇ ئۇ كەمىنە كۆمەلايەتتىيانەى لە
كۆمەلگادا ئامادەن و دەسەلات و نفوزىكى دىيارىكراۋيان
ھەيە و لە زۆر پۈۋەۋە پۇلى سەرکردايەتېكردنى كۆمەلگا
لە ئاست و بۈارى جياۋازدا دەگىرن و ھەۋلى ۋەدىيەتئانى
پرنسىپ و ئامانجە كۆمەلايەتتىيەكانى كۆمەلگا ۋەك گشتىك

ئەدەن، ھاوکات خاوەنی ھەستکردنێکی گەورە و تاییبەتن بە
بەرپرسیاریتی. (Hartmann ۲۰۰۶: ۳۳-۳۴)

دروستبوونی نوخبەکانی دواي پاپەرین

وێک و تەم دونیای دواي پاپەرین دونیای دروستبوونی
کۆمەلێک نوخبەي جیاوازه و میکانیزمەکانی دروستبوونی
ئەم نوخبانەش لەم شەش تیزە سەرەکییەدا پێشکەش دەکەم.
یەکەم، دروستبوونی نوخبە لە دونیای دواي پاپەریندا
پروژەییەکی کۆمەلایەتی زۆر تاییبەت ئاراستەي دەکات،
کە پەیوەندیی بە توانا و لیزانی و بەھرە و زۆریکی تر
لە ئاکارە کەسییە تاییبەتەکانی ئەندامانی ئەو نوخبەییە
نییە، بەلکو کۆمەلە گەمە و پەیوەندیی سیاسی و بنەمالایی
و حیزبی لە پشستی دروستبوونیانەو، کە وەلای پەها بۆ
کەس و پارت و بنەمالە ھۆکمرانەکانی کوردستان ژێرخانە
سیاسی و کۆمەلایەتی و میھەنیەکی دەستیشان دەکات.
ئەمەش مانای ئەوەی بەشی ھەرەزۆری ئەو نوخبانەي لە
کوردستاندا پێگە سیاسی و ئابووری و یاسایی و ئەکادیمی
و دەزگایی و دینی و پۆشنیری و میدیایی گەرمەکانیان
لەژێر دەستدایە، کەسانیک نە لیھاتوویی و نە توانا و نە
شارەزایی لەپشستی پروژەي "بەنوخەبوون"یانەو نییە،
بەدەستھێنانی پێگەکانیان بەناو مەملەتیەکی پیشەیی یاسایی
و ئەخلاقی ئازادا تێنەپەریوە، کە کەسە بەھەرەمەند و
بەتواناکانی لە کەسە بیتوانا و بیتەھرەکان جیا کردبێتەو.
بەلکو بوونی وەلا و گوێزایی تەواو بۆ نوخبە ھۆکمران
و دەسلەتدارە کە پێگەکانی پێ بەخشیون. خالیک کە گەرمە

ليږدهدا ناماژه په کي خيږاي پي بکين، شهويه لاني کم به شیک له شهناماني شه نوحه تازانه، نوحه بوونيان له پيگای که سوکار و خيزان و بنه ماله وه بؤ نه ماوه ته وه، به لکو ئينتيمه و وهلائي سياسي دروستي کردون. نوحه بوونيان پابه ستي پيگه کومه لايه تيه که يان نيه، به لکو پابه ستي وهلائي سياسي يانه. هم مو شه مانه وا ده کن دروستيووني نوحه تازه کاني دونيای دواي پاپه پين به شیک بيت له پرؤسه ي دروستيوون و خؤبه هيز کردن و شکله ندي هيزه ده سه لاتدار و حوکمرانه که ي دواي پاپه پين خؤي. شه ميکانيزمه سه ره کييه ش که شه پرؤسه ي دروستکردني نوحه يه به پړوه ده بات: به کاره يتاني سه رجه مي نوحه کانه بؤ به هيز کردني به رده وامي پيگه ي حوکمراني نوحه سياسي به لاده سته که ي ناو هه ريم.

تيزي دوو هم، شه دؤخه ي سه ره وه وا ده کات شه نوحه تازانه له قورسا ييه کومه لايه تي و سياسي به لوازه که ي خؤيان شاگدار بن و پرؤسه ي دروستيوون و گه شه کردني خؤيان له پيگای وهلائي سياسي وه به باشي بناسن. شه نوحه تازانه شه راستيه باش ده زانن که ليته اتووي و شاره زاي و ليژاني، يان هؤ شياريه کي پيشکه وتوو و ثابينه دي تاييه ت، يان هه سترکړدني که شه خلاقي گوره به بهرپرسياريتي، نه يکردون به نوحه، بؤيه خؤيان وهک هاو لاتي خاوه ن ماف و خاوه ن بهرپرسياريتي نابينن، به لکو خؤيان زياتر وهک "شيوازيکي نوئي په عيه ت" ده بينن که وهلائي په ها دروستي کردون و ورده کاريه کاني ژياني سياسي و کومه لايه تي و ثابووريان به ده ستي سه روه ره کانيانه وه يه. واته به ده ستي که سه

به‌هیزه‌کانی ناو ئه‌و سیستمه سولتانییه‌وه‌یه که له پێگای به‌په‌عیه‌تکردنی نوخبه‌کانه‌وه، خه‌ریکی به‌په‌عیه‌تکردنی هه‌موو کۆمه‌لگایه. ده‌ره‌نجامی ئه‌م دۆخه‌شه ئه‌وه‌یه ئه‌م نوخبانه که ده‌بن به‌ په‌عیه‌ت له‌به‌رده‌می حوکمراناندا، له‌هه‌مان کاتدا ده‌بن به‌ پۆلیس به‌سه‌ر کۆمه‌لگاوه و له‌باتیی نوینه‌رایه‌تیکردنی کۆمه‌لگا له‌به‌رده‌م ده‌سه‌لاتدا، ده‌بن به‌ ئامرازێکی به‌هیزی ده‌ستی ده‌سه‌لات بۆ کۆنترۆل و دیسپلینکردنی کۆمه‌لگا.

تینزی سیته‌م، ئه‌م نوخبانه چونکه هه‌موویان وه‌لانیاتی سیاسیی جیاوازی بۆ هیزی سیاسی و که‌سایه‌تی خاوه‌ن نفوز و بالی جیاوازی ناو پارته‌ سیاسیه‌کان له‌ پشتی پرۆسه‌ی به‌نوخبه‌بوونیانه‌وه‌یه و ئه‌و وه‌لانیاته‌ کردوونی به‌ ئه‌ندامی ئه‌م یان ئه‌و نوخبه، نه‌ک هه‌بوونی دیدیکی گشگتیر و بیرکردنه‌وه له‌ پرۆژه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی که‌ ژیا‌نی گشتیی کۆمه‌لگا کۆله‌که‌ سه‌ره‌کییه‌که‌ی بیت، بۆیه هه‌رگیز نه‌یان‌توانیوه و ناشتوانن وه‌ک نوخبه‌یه‌کی یه‌ککرتو و هاریکار و گشتی کار بکه‌ن. به‌ مانایه‌کی تر نوخبه جیاوازه‌کان ناتوانن له‌ناو خۆیاندا وه‌ک "نوخبه‌یه‌کی هاوشیوه" ئاماده‌ بن و ئه‌وه‌ی به‌یه‌کیانه‌وه گرێ ئه‌دات توانا و شاره‌زایی و لێهاتوویی هاوبه‌ش و چونه‌ک بیت، که‌ یه‌ک مه‌به‌ست یان یه‌ک پرۆژه، یان یه‌ک ستراتیژی‌یه‌تی سیاسیی هاوبه‌ش ئاراسته‌یان بکات. به‌لکو هه‌موو دابه‌شبوونه‌کانی ناو کایه‌ی سیاسیی له‌ناو خۆیاندا به‌ره‌م ده‌هێننه‌وه و سه‌روه‌ری ده‌که‌ن. به‌کورتی نوخبه‌کانی دوا‌ی راپه‌ڕین نه‌ ده‌توانن دیدیکی هاوبه‌ش دروست بکه‌ن، نه‌ شیوازیکی هاوبه‌شی کاری پیکه‌وه‌یی، نه‌ کۆمه‌لیک بنه‌ما و پێسای هاوبه‌ش، نه‌ ئه‌خلاقیاتیکی کۆمه‌لایه‌تی هاوشیوه، که

بتوانن هه موويان به يه كدييه وه كۆ بكه نه وه، يان بيناگۆرپيت بۆ ئه و شتوازه له نوخبه كه له سۆسۆلۆجياى نوخبه دا ناوى "نوخبهى ستراتيژى" ى لى دهنريت (Hartmann 2006: 33-34) له سه روو هه مووانيشه وه ئه م نوخبه پارچه پارچه و دابه شبووانه ناتوانن لانى هه ره كه مى ئوميد و مه به ستى هاوبه شيشيان هه بيت. به شىك له پارچه پارچه بوونه زۆر و قووله كانى دونياى ئيمه په يوه ندى به پارچه پارچه بوونى نوخبه كانه وه هه يه.

تيزى چوارهم، هه موو ئه مانه وا ده كه ن ئه م نوخبه نه خاوه نى ديناميكه تى ناوه كى و سه ره بخۆ خۆيان نه بن، له ده ره وه ى ئه و وه لا و په يوه ندىيانه شدا كه به هيزه ده سه لاتداره كانه وه گرنيان ئه دن، هيزىكى سه ره بخۆ و كارىگه ر نه بن و نه توانن ببن به ږووبه رىك بۆ كۆكرده وه ى بكه ره سياسى و مه ده نى و دىنى و ږوشنبيرييه جياوازه كان به يه كه وه له ده ورى كۆمه لىك ږوۆزه سه باره ت به سه ره له نوڤ ږىكخسته نه وه و داږشته نه وه ى "ژيانى گشتى" به شتوه يه كى دادپه روه رانه تر و ږلورالتر و ديموكراسيانه تر. واته نه توانن ببن به و "نوخبه ستراتيژى" هى كه باسما ن كرد.

تيزى پينجه م، ئه و نوخبه نه چونكه پىكه سياسى و سۆسۆلۆژييه لاوازه كه ى خۆيان باش ده ناسن، بۆيه ږوانينيان بۆ خۆيان، ږوانينى نوخبه يه ك نيه باوه ږى به هيز و توانا و ليه اتووى و خه ون و چاره ږواننيه كانى خۆى

١_ نوخبه ى ستراتيژى چه مكىكى گرنگى ناو سۆسۆلۆژياى نوخبه كانه. خاوه نى ئه م تيزه، كۆمه لئاسى ئه لمانى: سوزانه كيله ره. بۆ زانبارى زياتر له سه ر تيزه كانى ئه م خانمه ږروانه هه مان ئه و كتىبه ى سه ره وه كه هيمامان ږى كردوه.

هه‌بێت، به‌لکو هه‌موویان خۆیان وه‌ک درێژکراوه‌ی هه‌یزیک له‌ ده‌ره‌وه‌ی خۆیاندا ده‌بینن، هه‌ندیک جار درێژکراوه‌ی هه‌یزی که‌سیکی ناو بازنه‌ به‌هه‌یزه‌کانی ده‌سه‌لات، که‌ توانای هه‌موو جو‌ره‌ یاریکردنیک پێیان هه‌یه. به‌ مانایه‌کی دیکه‌ ئه‌م نوخبانه‌ هه‌یزیک نین به‌توانن پو‌لی ناوکه‌ییه‌کی کۆمه‌لایه‌تی، یان پرديک بپینن و هه‌یزه‌ ناکوکه‌کان و به‌شه‌ نا‌رازی و جیاوازه‌کانی کۆمه‌لگا له‌ ده‌وری خۆیان کۆ بکه‌نه‌وه، ئه‌مه‌ش وا ده‌کات کاریه‌گه‌ری پۆزه‌تیفیان له‌سه‌ر گه‌شتی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی ته‌واو لاواز و په‌راویزی بیت و وه‌ک له‌ سه‌ره‌وه و تمان وه‌ک ئامرازیک له‌ ئامرازه‌ زۆره‌کانی ده‌ستی هه‌یزه‌ هوکمرانه‌کان کار بکه‌ن.

تی‌زی شه‌شه‌م، ئه‌وه‌ی له‌ دونیای دوا‌ی پا‌ه‌پیندا پوو ده‌دات، ته‌نها گو‌رانی "نوخبه‌ی سیاس‌ی" نییه‌ له‌ کۆمه‌لگای ئه‌مه‌دا، ئه‌وه‌ی چار‌ان پێیان ده‌وت نوخبه‌ی "پێشه‌وه" و "ته‌لیعه‌"ی کۆمه‌لگا، بۆ چینیکی کۆمه‌لایه‌تی نو‌ی، که‌ هه‌موو شتیوازه‌کانی سه‌رمایه‌ی له‌ کوردستاندا مۆنۆپۆل کردوه و هه‌موو ئامرازه‌کانی به‌کارهێنانی توندوتیژی‌شی له‌ژێر ده‌ستدا، به‌لکو په‌کیک له‌و کاره‌ ترساناکانه‌ی که‌ ئه‌م نوخبه‌ سیاسیه‌ ئه‌نجامی داوه و به‌رده‌وامیش ئه‌نجامی ئه‌دات، بریتییه‌ "له‌ نوخبه‌خه‌ستی نوخبه‌کان"، واته‌ پرێگرتن له‌ دروستبوونی نوخبه‌ی سه‌ربه‌خۆ و ئازاد له‌ ده‌ره‌وه‌ی کۆنترۆل و ستراتیژی‌ته‌ی هوکمرانی و ئیشکردنی خۆیاندا و له‌ ده‌ره‌وه‌ی ستراتیژی‌ته‌ی دروستکردنی کۆمه‌لیک "نوخبه‌ی ساخته‌"دا. ئیشی ئه‌م نوخبه‌ ساخ‌تانه‌ش بریتییه‌ له‌ خه‌س‌اندن و به‌یده‌ستکردنی کۆمه‌لگا و پرێگرتن له‌وه‌ی کۆمه‌لگا به‌توانیت

له دهروهی ستراتیژه گه وره کانی دهسه لاتدا بیر بکاته وه و
بژی و دهستکاری خوی بکات.

چۆنیه تی کارکردنی کایه کان

ئو پرۆسانه ی سهر وه له دونیای دوی راپه ریندا وایان
کردوه هیچ کایه یه که له کایه کۆمه لایه تییه کانی دونیای ئیمه
نه کایه ی سهر به خۆ بن، نه توانیییتیان به سهر به خویی کار
بکه ن. گروپه حوکمران و دهسه لاتداره کان، به شیوازی
جیاوان، نوخبه ی ساخته یان دروست کردوه و له رینگای
ئه وان وه دهستیان خستۆته ناو سهرجه می کایه کان و
نه یانه یشتوه هیچ یه کتیکان به پتی یاسا و به ها و ئه خلاقیاته
ناوه کییه کانی خوی کار بکات. ههروه ها رېگر بوون له وه ی
ئو کایانه بتوانن به ها و سه رمایه ی ناوه کییه ی سهر به خۆ به
خویان دروست بکه ن و ئو به ها و سه رمایانه ململانی و
هاریکاری و گه شه کردنی ناوه کییه ی کایه کان به رپوه به ن.
بۆ نمونه گهر کایه ی ئابووری وهر بگرین، لیتره دا شتیگ
به ناوی ئابوورییه کی ئازاده وه بوونی نییه که پینگه و
میکانیزمه سهره کییه کانی له ژیر دهستی نوخبه سیاسیه
بالاده سته که دا نه بیته و ئه وان ئه وه دیاری نه که ن ئو
ئابوورییه چۆن کار بکات. کارخانه گه وره کان یان هی
خیزانه سیاسیه کانه، یان هی که سایه تییه به هیزه کانی ناو
حیزبه، یان هی حیزب خۆیه تی. ئه گهر کایه ی سهر بازی وهر
گرین، سهر کرده سهر بازییه کان و ئو نوخبه یه ی سهرجه می
کایه سهر بازییه که به رپوه ده به ن، جه نه راله شاره زا و
ئه فسه ره پیشه ییه کانی ناو کایه که نین، به لکو کوپ و برا

و خزم و که‌سی خێزان و نوخبه‌ بالاده‌سته‌که‌ خۆیانن. گهر کایه‌ی میدیا وهر بگرین، جگه‌ له‌وه‌ی زیاد له‌ ۹۵ له‌ سه‌دی میدیای دونیای دوا‌ی راپه‌رین، یان میدیایه‌کی حیزبییه‌ یان میدیای سینه‌ر، ئه‌و نوخبه‌یه‌ی که‌ کایه‌ی میدیا به‌رپه‌وه‌ ده‌بن، میدیاکاره‌ شاره‌زا و به‌تواناکان نین، به‌لکو ئه‌وانه‌ن که‌ حیزب و نوخبه‌ی ده‌سه‌لاتدار دایناون و به‌و شینوه‌یه‌ به‌کاریان ده‌هینیت که‌ خۆیان ده‌خوازن. به‌ کورتیه‌که‌ی ئیمه‌ له‌ دونیای دوا‌ی راپه‌ریندا له‌ به‌رده‌م واقعیکی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و په‌مزی‌داین، که‌ کایه‌کانی ناو ئه‌و واقعیه‌ له‌ ناوه‌وه‌ په‌ک خراون و لۆژیکی ئیشکردنیان له‌ لۆژیکی ناوه‌کییه‌وه‌ گۆرپاوه‌ بۆ لۆژیکی ده‌ره‌کی و به‌ شینوا‌زی جیاوا‌زیش پڕ کراون له‌ نوخبه‌ی ساخته‌ی ئاراسته‌کراو. ئه‌مه‌ش وای کردوه‌ هیچ کایه‌یه‌ک له‌ ناو خۆیدا توانای به‌ره‌مه‌پێنانی نوخبه‌ی سه‌ره‌خۆی نه‌بێت و نوخبه‌کانی ناو کایه‌کان کرده‌یه‌کی ده‌ره‌کی دروستیان بکات، که‌ زۆر جار لۆژیکی ئه‌و کرده‌یه‌ ته‌واو ناکۆکه‌ به‌ لۆژیکی ناوه‌کیی ئه‌و کایانه‌.

چوار شینوا‌ز له‌ سه‌رمایه‌

له‌ هه‌موو کۆمه‌لگایه‌کدا لانی که‌م چوار شینوا‌زی سه‌ره‌کی سه‌رمایه‌ ئاماده‌ن، که‌ ئه‌مانه‌ن: سه‌رمایه‌ی ئابووری، سه‌رمایه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، سه‌رمایه‌ی مه‌عریفی و سه‌رمایه‌ی په‌مزی. کێشه‌ی ژماره‌یه‌کی کوردستان له‌وه‌دایه‌ که‌ به‌شی هه‌ره‌ زۆری ئه‌م سه‌رمایانه‌ سه‌رمایه‌ی مۆنۆپۆلکراون له‌لایه‌ن نوخبه‌ ده‌سه‌لاتداره‌ حوکمه‌رانه‌که‌ی هه‌ریمه‌وه‌. ئابووری سه‌زه‌کی له‌ کوردستاندا ئابووری نه‌وته‌ و ئه‌م ئابوورییه‌ش

کورټ بۆته وه بۆ ئابووریه کی حیزبی و خیزانیسی داخراو. هرچی سهرمایه ی په مزیه قورسایه و فورمه کانی گۆرانیان به سهردا هاتووه، هه ندیک شتواری سهرمایه ی په مزی له دونیای دوا ی راپه پیندا په کیان خراوه، هه ندیکی فورمی نویی ئه م سهرمایه په دروست کراوه، بۆ نمونه سهرمایه ی دینی به هیز بووه و سه ماره یه ی په مزی نادیسی لاوازی. سهرمایه ی مه عریفی گهرچی ئه و نرخه ی جارانی نه ماوه، بۆ نمونه له پێگای به لیشاودا به شکرده ی بپروانامه و له قبه ی نه کادیسی به سه ر خه لکانیکی زۆردا، به لام ئه وه شی که ماوه شتواری وه گه پخسته که ی و ئه و ده زگایانه ی که پتویسته تیایاندا ده سته کار بن، مۆنۆپۆلکراون، ئیتر له زانکۆ و قوتابخانه و په یمانگا کانه وه بیانگره، بۆ ئه و ده زگایانه ی تر که وه ک ناوه ندی لیکۆلینه وه و ناوه ندی فره نگه ی و کولتووریی ئاماده ن. سهرمایه ی کولتووری سهرمایه یه که به شیکی گه وری ده زگا و فیس تیقاله ئاراسته کراوه کان به ره مه میان ده هینن و بلاویان ده که نه وه، یان ئه و گروپه کولتوورییانه ی که به ئاشکرا و به نهیتی له باوه شی ئه م یان ئه و پارت و پیکخراو و که سایی سیاسیدا ئاماده ن. ئه م مۆنۆپۆلکرده ی شتوازه جیاوازه کانی سهرمایه سه رچاوه یه کی گرنگ و سه ره کیی پێگه گرته له دروستبوونی نوخبه ی سه ره بخۆ و کاریگه ره له ولاته که دا.

به کورتیه که ی وه ک چۆن سهرمایه ی ئابووری له جومگه و شارپه گه سه ره کییه کانییدا مۆنۆپۆل کراوه، ئاواش فورمه کانی تری سهرمایه، یان به ته واوی مۆنۆپۆل کراون، یاخود شتوینراون و بیترخ کراون، یاخود فورمی نوییان

تیادا دروست کردوه که له‌ژیر کۆنترۆلی نوخبه حوکمه‌رانه‌که و ده‌زگا جۆربه‌جۆره‌کانیدا‌یه.

ئه‌مانی "هاوبه‌شی" کۆمه‌لایه‌تی

ئهو دۆخه تازانه‌ی له‌ سه‌ره‌وه‌ باس کران وا ده‌که‌ن نوخبه جیاوازه‌کان نه‌توانن گه‌شه به دیدیکی هاوبه‌ش بۆ گشتیتی ژیا‌نی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و فره‌ه‌نگی بده‌ن. نه‌توانن "نوخبه‌یه‌کی ستراتیژی" دروست بکه‌ن. هه‌روه‌ها نه‌شتوانن کۆمه‌لیک پێوه‌ر و به‌های هاوبه‌ش دروست بکه‌ن که لانی که‌م خودی نوخبه‌کان خۆیان له‌ ده‌وری کۆ بینه‌وه. له‌ هه‌مووشی ترسناکتر ئه‌وه‌یه ئه‌م نوخبانه ناتوانن "ئه‌جندایه‌کی میژوویی هاوبه‌ش" به‌ره‌م به‌یئن که ده‌ستنی‌شانی ئه‌وله‌ویه‌ته‌کانی ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ بکات. ئه‌مه‌ش جاریکی دیکه توانای کاری پێکه‌وه‌ییی نوخبه‌کان ویرانتر ده‌کات و وا ده‌کات هیچ یه‌کی‌کیان نه‌توانیت له‌گه‌ل ئه‌وی دیکه‌یاندا کار بکات و به‌پارچه‌پارچه‌یی بمێننه‌وه. ئه‌م دۆخی پارچه‌پارچه‌بوونه به‌ پاده‌یه‌که ته‌نانه‌ت له‌ناو یه‌ک نوخبه‌دا توانای کاری پێکه‌وه‌یی و کۆبوونه‌وه‌ی به‌شه جیاوازه‌کانی ئه‌و نوخبه‌یه له‌ده‌وری ئه‌جیندا و پرۆژه‌یه‌کی میژوویی و ده‌سته‌جهمعی بوونی نه‌ییت. با پۆشنی‌یران وه‌ک نمونه‌ وه‌ر بگرین.

له‌ناو پۆشنی‌یرانی دونیای دوا‌ی که‌وتنی پڕیمه‌که‌ی سه‌دام حوسه‌ین و په‌ره‌سه‌ندنی ئابووری نه‌وتدا، شتی‌ک بوونی نامینیتیه‌وه ناوی پرۆژه‌یه‌کی ده‌سته‌جهمعی بیت و بتوانیت پۆشنی‌یران کۆ بکاته‌وه، زۆربه‌ی هه‌ره‌زۆری پۆشنی‌یران یان ده‌بنه تاکه‌که‌سی دا‌پراو و سه‌رقال به‌ کاره

شەخسىيەكانى خۇيانەو، يان لە بۆنە جياوازەكاندا دەر دەكەون و بەياننامەيەك يان نووسىنىكى پىكەوھىي ئىمزا دەكەن، يان لە گروپ و دەستەى بچووك و تايبەتدا كۆ دەبنەو و خەرىكى لاسايىكردنەوھى ئەزموونى گۆفارى پەھەند و نووسەرەكانيانن (كە زۆر جار سايكولوژيا، نەك تواناي فيكرى و تيورىي تىپەپاندنى گۆفارى پەھەند، دەيانجولئىتت). ھاوكات كەسانىك دروست دەبن لەدەورى ئەم يان ئەو نووسەر و فەيلەسوفى خۆرئاوايى كۆ دەبنەو و ھەموو پەخنەكردنىكى ئەو فەيلەسوف و نووسەرەنە بە تەكفيركردنىكى فيكرى و زۆر جاريش ئەخلاقي دەزانن، ھەندىكى تر لەدەورى يۇنانى كۆن و ئەرستو و ئەفلاتون كۆ دەبنەو و ئەوانى تر لەدەورى ئەم يان ئەو پۇشنىبىرى دىنىي ئىرانى يان ھىندى كۆ دەبنەو، كەسانىكى دىكەش جگە لە خۇيان ھەموو كورد يان بە فاشىست يان بە گەمژە يان بە بىمانا دەزانن و بە چەپ و راستدا قسە بە لىبرالىزم و كاپىتالىزم و فېمىنىزم و زۆر شتى دىكە دەلېن، ھەندىكى دىكە دىوارىك، نا شورايەكى گەورە، لەنتوان فيكر و سىياسەتدا پىشنىار دەكەن و دەبنە ھەلگىرى گوتارى بەناسىاسىكردنى ھەموو شتىكى دونىاي ئىمە، كەسانىكى تر رىنگاي عىرفانىەت دەگرەنە بەر، بەبى ئەوھى واز لە پىدراو ھەرە سەرەككەكانى كۆمەلگاي بەرخۆرىي بھىنن، ھەندىكى دىكەش پەخنەى مۆدىرنە دەكەن بەو لۆژىكە ئايىنىيەى ھەندىك خويندەوارى ئايىنىي ئىرانى و ھىندىي دەيكەن، بړىكى دىكە دەكەونە دواى خويندەوارە سەلەفەكانى سەودىە و كەسانىكى تر تا ئەمروش بەدەورى سەيد قوتبدا دەخولتەو، ھتد... ھاوكات

زۆرینه‌یه‌کی بێده‌نگ و بیکێشه‌ش هه‌ن که په‌یوه‌ندییه‌کی نه‌وتۆیان به‌ ژیا‌نی گشتی کۆمه‌لگاوه‌ نه‌ماوه‌، ئه‌مه‌ جگه‌ له‌ له‌شکرێک له‌ پۆشنبیری به‌یعه‌ که ده‌سه‌لات چۆنی بویت و که‌ی بیه‌وێت به‌و شیوه‌یه‌ به‌کاریان ده‌هێنێت، به‌تایبه‌تی له‌و ساته‌ ستراتیژیانه‌دا که پاراستنی ده‌سه‌لاتی نوخبه‌ حوکمرانه‌که‌ و که‌سایه‌تییه‌ سه‌ره‌کییه‌کانی پتوستان پێیه‌تی. به‌کورتیه‌که‌ی هه‌یج کۆمه‌له‌ ئامانج و چاوه‌پوانیه‌کی هاوبه‌ش ئه‌م نوخبه‌ پۆشنبیرییه‌ و پۆل و کاره‌کانیان به‌یه‌که‌وه‌ کۆ ناکاته‌وه‌. جه‌نگ و جه‌ده‌لی نابهره‌مه‌یه‌ته‌ر و نابهرپرسیاری ناو کایه‌ی پۆشنبیری هه‌یجی له‌ جه‌نگ و جه‌ده‌لی سیاسیه‌کان له‌گه‌ل په‌کدا که‌مه‌تر نییه‌.

ته‌لانی کۆمه‌لگا

ئه‌گه‌ر بکری‌ت ئه‌و دۆخه‌ی سه‌ره‌وه‌ له‌ یاسایان له‌ مۆدی‌لیکی بالاده‌ستدا کۆ بکه‌ینه‌وه‌، ده‌کری‌ت بلی‌ین یاسای سه‌ره‌کی کارکردنی نوخبه‌ جیاوازه‌کانی ئه‌م‌پۆکه‌ی کوردستان یاسای "دوورکه‌وته‌وه‌یه‌ له‌ کۆمه‌لگا" و "خه‌می گشتی"، یاخود پشتکردنه‌ "ژیا‌نی گشتی" و چه‌مانه‌وه‌یه‌ به‌سه‌ر "ژیا‌نی تایبه‌ت"دا. هه‌ر یه‌کێک له‌ نوخبه‌کان به‌ شیوازیکی تایبه‌ت له‌ کۆمه‌لگا و خه‌مه‌ گشتیه‌یه‌کان دوور ده‌که‌وێته‌وه‌ و هه‌ریه‌که‌شیان به‌ شیوازی تایبه‌ت خۆی گری‌ ئه‌دات به‌ نوخبه‌ی حوکمرانه‌وه‌ له‌ کوردستاندا. ئه‌گه‌ر زۆرینه‌ی کۆمه‌لگا‌کانی جیهان له‌ پێگای نوخبه‌کانیان‌وه‌ قسه‌ بکه‌ن و له‌ پێگای ئه‌وانه‌ ته‌عبیر له‌ خه‌ون و خه‌ز و چاوه‌پوانیه‌کانیان بکه‌ن، هه‌روه‌ها له‌ پێگای ئه‌وانه‌ "ئه‌وله‌ویاته‌ می‌ژووبیه‌کان" ده‌ستیشان

بکهن و کومه لگا له دهوړی "ژيانیکی گشتی هاوبه ش" کؤ بکه نه وه، نه وا نه وهی نه مړکه ټاکاری سهره کی کومه لگای کوردستانی بیت ویرانبوونی نوخبه کان و هه لوه شانده وهی سیاسی و نه خلای و ویزدانیی نه وان و پارچه پارچه بوونیانه. نه و نوخبانه ی که له دنیای دای پاپه پیندا دروست بوون نومی ناو به ده سته پنان و گوره کردنی ده سکه و ته تایبه ته کانی خویانن له ناو دؤخه گشتیه که دا و زوربه یان له گه ل خواستی هیزه ده سه لاتدار و بالاده سته کاند ده پون. واته نه نوخبانه نوخبه بوونی خویان به ویست و بریار و ستراتیژییه کانی بالاده سته بوونی حوکمرانانی هه ریمه وه گری داوه. وهک پیشتریش وتم نه نوخبانه نوخبه یه ک نین دای ململانی و کینه رکینه کی کومه لایه تی و یاسایی و فره نگی خویان، خویان دروست کردیت، به لکو ستراتیژ و کارکردنی هیزه حوکمرانه کانی کوردستان دروستی کردون و زوربه شیان دریژکراوهی نه و ستراتیژانه و پیاده کهری نه وانن.

نوخبه کان و کولتور

به و ټاکارانه ی سهره وه نوخبه کانی دنیای نیمه وهک کومه لیک نوخبه ی ئیفلیج له ناو ژيانی کومه لایه تی و سیاسیدا ناماده ن و دهر ده که ون. وهک هیزگه لیکي بیهیز، وهک گروهی بیثومید و بپیرؤزه و بیخه ون، وهک که سانیک که شکسته باوه پی و ناومیدی به شیکی ئورگانی و ناوه کی پرؤسه ی دروستبوون و کارکردنیانه. یه کیک له ستراتیژه کانی داپوشین و به خشی نی په وایه تی به م نوقسانیه بونیادی و به م عجزه کومه لایه تی و میژوویییه نه وهیه، که دهره وهی خویان تاوانبار بکه ن،

به‌تایبه‌تی "کولتووریکی دواکه‌وتوو"ی کۆمه‌لگا تاوانبار بکه‌ن که گوايه هم ده‌ست و پیتی ئه‌وان و هم ده‌ست و پیتی هه‌موو هیزه‌چالاکه‌کانی تری ناو کۆمه‌لگای گرتوه. هه‌ندیکیان زیاتر ده‌پۆن و باس له‌وه ده‌که‌ن که کۆمه‌لگا که خۆی هه‌چه و هه‌چ وزه‌یه‌کی گۆرانکاری و تازه‌بوونه‌وه‌ی تیندا نییه، نه‌ک هه‌ر ئه‌مه، به‌لکو کۆمه‌لگا که خۆی هه‌زی به سته‌مپه‌رستی و دیکتاتۆرئه‌فینییه. ئه‌م فهره‌نگی بێخه‌ون و بێئۆمید ته‌سلیم‌بوون و شکسته‌باوه‌رییه تا ئه‌و شوێنه ده‌پوات که بگۆریت بۆ ئه‌و دیارده به‌ناوبانگه‌ی له‌ ده‌روونناسیدا ناوی "پقبوونه‌وه له‌خود"ی لێ ده‌نریت. فهره‌نگی ئه‌م نوخبانه، که له‌ قوولاییدا فهره‌نگی پالدانه‌وه و به‌یعه‌نووسین و هه‌مووشتیکقبوولکرنه و په‌یوه‌سته به‌ دزخی دنیای دواي راپه‌رین و شتوازیکی زۆر تایبه‌تی دروستبوونیان، له‌ ڕینگای ئه‌م "ڕقله‌خۆبوونه‌وه"وه به‌گه‌شی ده‌کریت و ده‌کریت به به‌شیک له‌ فهره‌نگیکه‌ی چه‌ند هه‌زار ساله‌ی نه‌گۆرپی کۆمه‌لگا. وا نیشان ئه‌دریت وه‌ک ئه‌وه‌ی کۆمه‌لگا له‌م ناوچه‌یه‌دا له‌وه باشتري بۆ دروست ناکریت و خراپیی سیاسي و حوکمرانان و ئیفلجی نوخبه‌کان ڕه‌نگدانه‌وه‌یه‌کی راسته‌وخۆی دزخی دواکه‌وتووئیه و کۆمه‌لگایه‌یه که تیایدا ده‌ژین. به‌مه‌ش هه‌موو به‌رپرسیاریه‌تیکی میژوویی و ئه‌خلاقی له‌کۆلی خۆیان ده‌که‌نه‌وه و به‌ ملی کۆمه‌لگا که ده‌واسن.

بێگومان زۆر کۆمه‌لگا له‌ دنیادا هه‌لگری کۆمه‌لێک به‌ها و نرخ و یاسای کولتووری و فهره‌نگیه، که ده‌شیت وه‌ک خه‌زینه‌یه‌ک بۆ پایه‌دارکردنی سته‌مگه‌ری ئاماده‌ بن و کار بکه‌ن، یان ده‌شیت وه‌ک په‌گۆریشه کولتوورییه‌کانی

ستەمگەرى و بىتادىي كۆمەلايەتى و خراپەكارهيتانى دەسلەت، لەئارادا بن. بەلام بوونى ئەم رەگورپىشە شتىكە و سەرلەنوئ بەرھەمھيتانەو و پاراستن و چالاككردنەوھيان لەناو دونيائى كۆمەلايەتيدا شتىكى دىكەيە. يەكەميان ئەگەر پىتدراوئىكى بابەتتى بىت، دووھەميان كوردەيەكى ھۆشياربىيانە و ئىرادەگەرەنەيە. ھىچ كۆلتوورىكى دىزىن و ھىچ رەگورپىشەيەك بەبى بگەرى تازە ناتوانىت بەردەوام بىت و كار بكات، يەكئىك لە كىشەكانى كۆمەلگائى ئىمە ئەوھەكە بىرئىك لە نوخبەكانى رىك ئەو پۆلە داخراو و كۆنەپارىزە دەگىرن. كوردەي ھاتنى كۆلتوورىي چەند ھەزار سالىك لەمەوبەر بۆ ناو دونيائى ئەمىرۆ پەيوەندى بەو كۆلتوورەو خۆبەو نىيە، ھەروھەا كوردەيەكى خۆبەخۆ و ئۆتۆماتىكىش نىيە، شتىك لە حەتمىەتى مېژوويى لەپىشتىەو بوونى نىيە، بەلكو ئەم ھاتنە كۆمەلئىك بىرئار و ستراتيژ و خەون تەماحى سىياسى و كۆمەلايەتى و فەرھەنگى مەيسەرى دەكات. ئەم شتانەن ئەوھى ھەزاران سال لەمەوبەر بەرھەم ھىتراو بۆ ئەمىرۆ دەگوازنەو، نەك كۆلتوورى دىزىن و رەگورپىشەكان خۆيان. بەكورتى، ئەم گواستەنەوھە قەدەرئىك نىيە لە نۆچاوانى ئەو كۆمەلگايە نووسراپىت، بەلكو بىرئار و ھەلبىزاردنى نوخبە سىياسى و كۆمەلايەتى و فەرھەنگىيە بالادەستەكانى ناويەتى و ئەوان ئەو فەرھەنگە دىزىنە بۆ دونيائى ئەمىرۆكە دەھىتن و دەيكن بە بەشئىك لە ئىستە.

بەم مانايە ئەوھى ئەمىرۆكە لە دونيائى ئىمەدا لە ستەمگەرى و خراپەكارى و بىتادىي كۆمەلايەتى و چەوساندەوھى ژنان و بىتخرەدنى ئىنسان بەرپرسىيارە كۆلتوورى كۆن و

دیزین نییه، به‌لکو ئه‌وانه‌ن که ئه‌و کولتووره چالاک ده‌که‌ن و به‌ره‌می ده‌هیتنه‌وه، به‌کاری ده‌هینن، ده‌یخه‌نه‌وه گه‌پ، زیندووی ده‌که‌نه‌وه و به‌هه‌موو کونوقوژبنیکی کۆمه‌لگادا به‌لاوی ده‌که‌نه‌وه.

له‌وه‌ش بتراییت کولتوور هه‌رگیز یه‌ک شیوه و یه‌ک ناوه‌روک و یه‌ک مانا نییه، به‌لکو کۆمه‌لێک مانا و به‌ها و پوانین و سونه‌ت و ویتاکردنی هه‌مه‌جۆر و ئالفۆز و ناکۆکه به‌یه‌کتری، ئه‌مانه‌ ته‌نها کاتێک ده‌توانن کار بکه‌ن و بینه هه‌زیک بۆ دروستکردنی دونیا، که بکه‌ریک یان کۆمه‌له بکه‌ریک هه‌لیان بگه‌ریت و کاریان پێ بکات. فه‌ره‌هنگ و کولتوور به‌ شیوه‌یه‌کی ئۆتۆماتیکی و خۆبه‌خۆش هۆشیاریی مرۆفه‌کان و گروپه‌کان دروست ناکه‌ن، به‌لکو کرده‌ی دروستبوونی ئه‌و هۆشیارییه به‌ناو چه‌نده‌ها حیساباتی ورد و هه‌لبژاردن و به‌پاری به‌ئاگا و ته‌فسیری ئیراده‌گه‌رانه‌دا تێده‌په‌ریت. جگه له‌مه ئه‌و په‌گه‌رپیشه کولتوورییه کۆنانه و ئه‌و که‌له‌پوره‌ی که هه‌یه ده‌کریت به‌ ده‌یان شێوازی جیاواز لێک بدریته‌وه و له ده‌یان گۆشه‌نیگای جیاوازه‌وه له‌ سه‌رده‌م و قوناغی جیاوازا دامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکه‌ریت، ئه‌وه‌ی که مانایه‌ک له‌ ماناکانی ئه‌م یان ئه‌و کولتوور به‌سه‌ر ئه‌وانی تردا زال ده‌کات، ئه‌وه‌ی به کولتوور "جه‌وه‌ر"ێک ده‌به‌خشیت، په‌یوه‌ندی به‌ په‌گه‌رپیشه فه‌ره‌هنگی و کولتوورییه‌کان خۆیانه‌وه نییه، به‌لکو په‌یوه‌ندیی به‌ هاوکیشه‌کانی ده‌سه‌لات و به‌ ستراتیژیه‌ته‌کانی ته‌فسیرکردن و به‌ سیاسه‌تی پێناسه‌کردنه‌وه له‌مێژدا هه‌یه. واته په‌یوه‌ندیی به‌ کاری ئه‌و نوخبانه‌وه هه‌یه که له کۆمه‌لگادا ئاماده‌ن و کار ده‌که‌ن. ئه‌وه‌ی وای کردوه ئه‌م‌ڕۆکه به‌شیکی گه‌وره‌ی

كۆمهلگاكان بۇ دىن بگەپىنەو، ماناى بههيزى كۆلتوورى دىنىي خۇي نىيە، چونكى ھەر ئەم كۆمەلگايانە پۇژگارلىك بەكارھىنەرى بەشىكى زۆرى بەھاكانى مۇدىرنە بوون، بە بەھاي پروتكردنهو، پىژھىي لەش و دانەپۇشىنىشەو، دىندارىي ئەمپۇكە بەرھەمى كارى كۆمەلىك نوخبەي سىياسى و ئابوورى و فەرھەنگىيە، كە لە سالانى ھەفتاۋە لەسەر بەدىنىكردىنى سەرھەمى ژيانى كۆمەلايەتى كار دەكەن.

تاوانباركردىنى كۆلتوورى كۆن وەك ئەو، يە گوناھى كىشەكانى دونىاي ئەمپۇمان بخەينە كەردنى باو و باپىرانمان، بىبەستىنەو بەو ئەوانەو، كە سەدان و ھەزاران سال بەر لە ئىمە ژياون و مردوون. ئەم شىۋازە لە مامەلەكردىنى كۆلتوور و بىنىي وەك سەرچاۋەي كىشەكانمان ھەم لە تىنگەپىشتن لە دونىاي ئەمپۇو سەرچاۋەي كرتو، بۇ نموونە تىنگەپىشتن لە چۆنىەتتىي دروستبوون و ئىشكردىنى نوخبەكانەو، ھەم لە پاكردن لە بەرھەنگار بوونەو، يەكى راستەقىنەي كىشەكان و ھەم لە عەقلىەتى كەپان بەدۋاي ھۆكارلىكى دەرەكىدا بۇ ئەو، ھەموو گوناھەكانى بدەينە پال، ھەم لە دۇخى شىكستباۋەرى و تەسلىمبوونى نوخبەكانەو.

كۆلتوورگەرايى و پەقبوونەو ئە خود

نوخبەي كۆلتوورگەرا زۆر جار جەۋھەرىكى كۆلتوورىي نەگۇر بە كۆمەلگا دەبەخشىت و پى لەسەر ئەو خالە دادەگرىت كە ئەم كۆمەلگايە بە درىژايى مېژوو كۆمەلگايەكى گەمژە و نەزان و خورافى و توندوتىژ و بەدپەشت و ستەمپەرست بوو. دىكتاتورىەت و ستەمپەرستى ئاكارى كۆلتوورىي

کۆمه‌لگا بووه و له پۆژگار دیرینه‌کانه‌وه بۆ ئه‌مڕۆش
ئهو کۆلتووهر به‌بێ گۆرانکاری ماوه‌ته‌وه. به‌ بۆچوونی
من ئهم شتوازه له ره‌خنه‌کردنی کۆمه‌لگا ره‌خنه‌کردنی
خود نییه، که بێگومان پێداویستییه‌کی سه‌ره‌کی و بنه‌په‌تی
هموو هه‌ستانه‌وه و گۆرانکارییه‌کی میژوویی راسته‌قینه‌یه،
به‌لکو "پقبوونه‌وه‌یه له خود"، پقبوونه‌وه له خود له
پێگای پقبوونه‌وه له کۆمه‌لگا. پتیک که ئهرکی سه‌ره‌کی
وێرانکردنی خودی ده‌سته‌جهمعی و خودی کۆلتووری و
خودی په‌مزییه، به‌ مه‌به‌ستی ته‌بریر هینانه‌وه بۆ هه‌چنه‌کردنی
ئهو نوخبانه‌ی ئهو جۆره‌ گوتاره‌یان هه‌لگرته‌وه. به‌ بۆچوونی
من ئهم شتوازه له شیکردنه‌وه‌ی کۆلتووهرگه‌راییی دوو ئهرکی
سه‌ره‌کی جێهه‌جێ ده‌کات. یه‌که‌میان، پاراستنی نارسیم
ئهو نوخبه‌یه‌ خۆی که پێی وایه ئهو له‌ مه‌له‌ت و خه‌لک و
کۆمه‌لگا جیاوازه و وه‌ک ئه‌وان گه‌مژه و نه‌زان و بێمانا و
بێکرده‌وه و بێزه‌وق و بێهونه‌ر بێجوانی نییه. دووه‌میان،
ته‌بریرکردنی ته‌واوی ئهو ده‌سه‌لاتداریتییه‌یه که له‌ ئارادایه به
ناوی ئه‌وه‌وه هه‌رکه‌سێک بچێته‌ شوینی ئه‌وان و حوکمران
بیت، هه‌مان تاس و هه‌مان هه‌مام دووباره‌ ده‌کاته‌وه، چونکه،
وه‌ک ئه‌مانه‌ ده‌لێن، کۆمه‌لگا که خۆی نه‌خۆشه و کۆلتووهر که‌ی
خراپه، بۆیه جگه له‌ که‌سانی نه‌خۆش و قه‌بیحیش شتیکی
دیکه به‌ره‌م ناهێنێت. ئاشکرایه ئهم شتوازه له‌ ره‌خنه‌کردن
ره‌خنه نییه به‌ مانا عه‌قلانی و میژووی و مادیه‌که‌ی،
ره‌خنه نییه وه‌ک هێژیک بۆ گۆران و تازه‌بوونه‌وه، به‌لکو
به‌ره‌سته‌کردنی سایکۆلۆژیای پقبوونه‌وه‌یه له‌ خود خۆی
به‌ مه‌به‌ستی گه‌شه‌دان به‌ شکسته‌باوه‌ری و ته‌بریر هیناوه بۆ

هيچنه كردن. نه مه جگه له وهی دژايه تیکردنی نه و فەرهنګه تاييهت و خوماييانه شه که به دريژايي چندان سده ئاماده بوون و به شیک بوون له ژيان و مانه وهی نه و کومه لگايانه، به هه موو دهسکه وت و نه هه مه تيبه کانيانه وه.

نه و شيوازان له ستمگه ری و ديکتاتوريهت و کونترۆل و ديسپلينکردنی کومه لگا که نه مېرۆ ئامادهن، نه و فورمه له ئابووری که سهروهه کراوه، نه و دهزگايانهی که هه ن و دروست کراون، هيچيان به ره می کولتووری کۆن نين، هه موو کولتووری کۆنی نه ته وه جياوازه کانی دونيا به سه ريه که وه کۆ بکه ره وه ناتوانن نه و ستمگه ريبه مۆديرنانه دروست بکه ن که ئيمه له سده ی بيستمه دا بينيمان. سيستمه سياسييه کانی نه مېرۆ که به ره می دونيا ی نه مېرۆن، نه و به ها کولتووری و ره مزييه کۆنانه ش که به کاری دههينن و ده يکه ن به به شیک له ئايدیۆلۆژيا ی خۆيان و له پالیدا وهک يه کيک له کۆله که زۆره کانی دروستبوونی ستمگه ری به کاری دههينن، هه موويان له م سده ی ده دا سه ره له نو ی پينا سه کراونه ته وه و خراونه ته پال روانين و پراکتیکی تر، که هيچيان له رابردودا بونيان نه بووه. شيوازه مۆديرن و تازه کانی ديکتاتوريهت و ستمگه ری هيز و تهکنیک و ستراتيژيه تی نو یی ده سه لارداری دروستی کردوون، که له توانای که له پوور و کولتووری کۆن و سونه تی و تهقلیدیدا نيهه دروستيان بکات.

کولتوور وهک خودا

سته مگه ری و ديکتاتوريه تی مۆديرن، به ستمگه ری نه زموونی هه ري می کوردستانه وه، به رجه سته بوونی "جه وه ره" يکی

کولتووری نییه که له کۆنی کۆنه‌وه بۆ ئه‌مڕۆ هاتینت و به درێژایی میژوو دیکتاتۆر له‌دوای دیکتاتۆر و ستمه‌گر له‌دوای ستمه‌گری به‌ره‌م هینایت. ئه‌م کولتوورگه‌راییه ناتوانیت هاریکارمان بیت بۆ ئه‌وه‌ی له ساده‌ترین دیارده‌کانی ناو کۆمه‌لگا تیگه‌ین و خراپترین و لاوازترین و ناپاسترین پوانینکیشه بکریت دونیای خۆمانی پێ رافه بکه‌ین. ستمه‌گری له‌مڕۆکه‌ی کۆمه‌لگای ئێمه‌دا به‌رجسته‌بوونیکی تازه و سه‌رده‌میانه‌ی ماهیه‌تیکی کولتووری دیرین نییه، به‌لکو به‌ره‌می دونیایه‌کی ته‌واو نوێ ده‌خوازن پێناسی دیارده و پووداو ده‌کانی بکه‌ن، ستراتیژ ده‌کانی حوکمرانیی تبادا دابریژن و به‌چه‌ندان میکانیزمی جیاوازیی بیسه‌پێن. ئه‌م دونیایه‌ی دونیایه‌کی نوێ چ وه‌ک کولتوور و چ وه‌ک ستراتیژی و چ وه‌ک شیوازی کارکردن و چ وه‌ک ته‌کنیک و چ وه‌ک ته‌کنۆلۆژیای حوکمرانی. کولتوورگه‌راییی لێکدانه‌وه‌ی نوخه‌یه‌کی پۆشنییرییه که نه‌ ئاگای له ده‌سکه‌وته زۆره‌کانی ناو زانسته کۆمه‌لایه‌تی و ئینسانیه‌کانه، نه‌ ئاگای له‌وه‌یه‌ ئه‌و دونیایه‌ چۆن پۆژانه دروست ده‌کریت و دروست کراوه.

له‌م پوانینه کولتوورگه‌راییه‌دا، کولتوور زیاتر وه‌ک خودایه‌ک ده‌ر ده‌که‌وێت و پۆلی خودایه‌کی ده‌بینیت که هه‌موو شته‌کان پێک ده‌خات و ئاراسته ده‌کات. مه‌رج نییه کولتوورگه‌را هه‌میشه چه‌مکی کولتوور به‌کار به‌ییت، هه‌ندیک جار له‌باتیی ده‌سته‌واژه‌ی کولتوور ده‌سته‌واژه‌ی “عه‌قل” به‌کار ده‌هینیت و له‌وێشدا باس له‌ بوونی عه‌قلیکی جیگیر و نه‌گۆپ و هاوشیوه ده‌کات که ئه‌ویش وه‌ک خودا له‌ فیکری

دينيدا، به ناو ميژوودا تيده پهرينت و هموو شته كان دروست و ناراسته و دهستنيشان دهكات. له م شتوازه پوانينه دا چه مكي "كولتوور" و چه مكي "عقل" هه مان نه و پوله ده بينن كه خودا له فيكري ديندا ده بينيت. خودا يه كه كه له دهره وهی ميژوو و دهره وهی كومه لگا و دهره وهی په يوه ندييه ئينساني و كومه لايه تی و ئابوورييه كاندا ناماده يه و له ويشه وه هموو ديارده كان و پروداوه كان ناراسته دهكات. نه مهش، وهك ئاشكرایه، نهك ته نها ليكدانه وه يه كي خورافييه، بهلكو ليكدانه وه يه كي نابه رپرسيار و ناهه خلاقيشه. ستمگه ريبهك له دونيای دواي راپه پيندا دروست بوو بيت و بكه ري ميژوويي و كولتووري و كومه لايه تي نوئ دروستيان كرد بيت، هه له يه بهر پرسيار يتيه كه ي بده ينه پال كولتووري كي ديرين و پال كه سانيك كه چندان سه ده بهر له ئيمه له م ناوچه يه دا ژياون.

نوخبه ي حوكمران

نه وانه ي له كوردستاندا حوكمرانن، مه به ستم نه و نوخبه يه يه كه سه رجه مي سه رمایه كانی مۆنۆپۆل كردوه، نوخبه يه ك نييه هه نديك پرئسيبي نه خلاقی و سياسي ئينساني ناراسته ي بكات، هه روه ها نوخبه يه ك نييه كومه ليك پرئسيبي نيشتمانی و نه ته وه يي پينيشانده ري بيت، نه م نوخبه يه جگه له سوود و قازانجي خوی و جگه له پاراستنی پينگه كانی ده سه لاتداريتي خوی شتيكي ديكه ناراسته ي ناكات. نه مهش وای لي دهكات له وه بكه ويت نوخبه بيت به مانا پۆزه تيفه كه ي نوخبه، هه روه ها له وهش ده كه ويت كه سانيكی ئاسایی ناو كومه لگای

ئیمه بن، به‌لکو گۆرپاون بۆ بوونه‌وه‌ری ترسناک که شتیک به‌ناوی ویژدانی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و ئه‌خلاقی له‌لایان کارناکات. ئه‌مانه‌که‌سانیکن هه‌موو پینگه‌کانی ده‌سه‌لاتیان له‌به‌رده‌ستدایه، له‌شکر و هینزی چه‌کداریان هه‌یه، پاره و سه‌رمایه‌یان هه‌یه، په‌یوه‌ندیی هه‌مه‌جۆریان به‌دونیای ده‌ره‌وه‌وه‌ دروست کردوه، به‌لام هه‌چ به‌هایه‌کی مه‌ده‌نی و ئه‌خلاقی ته‌ندروست و هه‌چ فه‌ره‌ه‌نگیکه‌ی به‌رپرسیاریتی و هه‌چ رستیک له‌یاسا ئاراسته‌یان ناکات. ئه‌مانه زیاتر "غه‌ریزه‌ی ده‌سه‌لات" و "شه‌هوه‌تی هوکمرانی" کاره‌کانیان پی ئه‌نجام ئه‌دات. له‌مێژه شتیک به‌ناوی "قازانجی گشتی"، یان "ئیراده‌ی گشتی"، یان "مولک و مالی گشتی" له‌قاموسی سیاسی و ئه‌خلاقی ئه‌م نوخبه‌یه‌دا نه‌ماوه‌ته‌وه و نییه. هه‌چ هه‌ستیکه‌ی سیاسی و ئه‌خلاقیشیان به‌رامبه‌ر به‌ئاینده‌ی ئه‌و میله‌ت و کۆمه‌لگایه‌ نییه که هوکمرانی ده‌که‌ن. به‌و شیوه‌یه‌ش هوکمرانی ده‌که‌ن که ده‌سه‌لاتی خۆیان و مندا‌له‌کانیان به‌ ئه‌به‌دی و هه‌تاهه‌تایی بکه‌ن.

ئه‌و رۆحه‌ی به‌زین و بی‌ئومیدی و شکسته‌باوه‌رییه‌ش که ئه‌م‌رۆ له‌دونیای ئیمه‌دا ئاماده‌یه، به‌شی هه‌ره‌ زۆری به‌ره‌می ئه‌و نوخبه‌ به‌ره‌عه‌ی تکرارانه‌ن که له‌م نووسینه‌دا باس کران، ئه‌و نوخبانه‌ی له‌نوخبه‌بوون خراون و بوون به‌ئامرازیکه‌ی گرنگی ده‌ستی هه‌زه‌ هوکمرانه‌ داخراوه‌کانی کوردستان. شتیکیش به‌ناوی ئاینده و ئومیده‌وه له‌ناو بیرکردنه‌وه و سایکۆلۆژیای ئه‌م نوخبه‌ به‌ره‌عه‌ت‌بووانه‌دا نه‌ماوه‌ته‌وه.

سەرچاوەکان

Hartmann, Michael (2006). The sociology of elites. London, Routledge.

